T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

BATI TRAKYA VE ŞARKî RUMELİ'DE GAYRİMÜSLİM UNSURLAR ARASINDAKİ İHTİLAFLAR (1878-1912)

MUHAMMED TAĞ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. BÜLENT YILDIRIM

EDİRNE – 2022

Tez Adı: Batı Trakya ve Şarkî Rumeli'de Gayrimüslim Unsurlar Arasındaki İhtilaflar (1878-1912)

Hazırlayan: Muhammed TAĞ

ÖZET

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında bulunan gayrimüslimlerin idaresinde İslam hukukunu temel almıştır. Buna göre, din temelli olarak Rum, Ermeni ve Yahudi milletleri oluşturulmuş ve bu milletlerin dinî liderleri cemaatleri adına muhatap kabul edilmiştir. Zamanla Rum Patrikhanesi'nin dinî liderliğini tanımak istemeyen Bulgarlar, Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasını sağlamıştır. Bunda özellikle Rusya'nın desteği ile Balkanlarda meydana gelen milliyetçi düşünceler etkili olmuştur. Bu milliyetçi düşünce ile kimliklerinin farkına varan Bulgarlar, aynı zamanda isyan hareketlerine de başlayarak bağımsız devlet kurmak amacıyla hareket etmişlerdir. Bu isyan hareketleri neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgaristan Prensliği kurulmuştur. Bulgaristan Prensliği'nin teşkil edildiği Berlin Antlaşması ise Balkanlar'da Makedonya gibi önemli bir sorunun meydana gelmesine sebep olmuştur. 1870 yılında Eksarhlığın kurulması ile başlayan kilise ve mektepler sorununun, Makedonya'da başlayan çatışmalarla birleşmesi bütün Balkan coğrafyasını etkileyen olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Bulgarlar ve Rumlar arasındaki anlaşmazlıkların ortaya çıkardığı sorunlar çalışma alanı olarak belirlediğimiz Şarkî Rumeli ve Batı Trakya'daki olaylara da etki etmiştir. Ancak iki bölgede de yaşanan olayların temel nedeni Bulgar ve Rumların birbirine karşı duyduğu düşmanlıktan kaynaklanmıştır. Bu düşmanlığı her iki bölgedeki yerel problemler daha da arttırmıştır. Şarkî Rumeli'de Bulgarların hâkim hale gelmesi, Rumların ekonomik olarak güçlü olmalarından duyulan rahatsızlık, Makedonya'dan gelen göçmenlerin durumu ve siyasî sorunlar Rumlara ve diğer gruplara karşı faaliyetleri etkilemiştir. Bu etkiler ile Şarkî Rumeli'de Rumlara karşı kitlesel hareketler başlamıştır. Batı Trakya'da yaşanan olaylar ise Yunan diplomatik temsilcileri, Rum ve Bulgar din adamları ile Bulgar çetelerinin faaliyetleri etrafında ahali üzerinde kurulan etki ile gelişmiştir. Ayrıca her iki bölgede de Bulgaristan Prensliği ile Yunanistan'ın çıkarları ve politikaları bu unsurlar arasındaki çatışmayı etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Bulgaristan, Çete/Komite, Şarkî Rumeli, Yunanistan.

Name of Thesis: The Disputes Between Non-Muslim Elements in Western Thrace and Eastern Rumelia (1878-1912)

Prepared by: Muhammed TAĞ

ABSTRACT

The Ottoman Empire adopted Islamic law as a basis for the administration of non-Muslims under its rule. Accordingly, Greek, Armenian and Jewish nations were formed on the basis of religion, and the religious leaders of these nations were recognized as interlocutors on behalf of their communities. Over time, the Bulgarians, who did not want to recognize the religious leadership of the Greek Patriarchate, ensured the establishment of the Bulgarian Exarchate. Nationalist thoughts in the Balkans that emerged particularly with the support of Russia were effective in this development. Realizing their identity with this nationalist thought, the Bulgarians also started revolts and acted to establish an independent state. As a result of these revolts, the Principality of Bulgaria was established under the Ottoman Empire. The Treaty of Berlin, in which the Principality of Bulgaria was established, caused the emergence of a significant problem like Macedonia in the Balkans. The combination of the problems of churches and schools, which started with the establishment of the Exarchate in 1870, with the conflicts that started in Macedonia, caused events that affected the entire Balkan geography. The problems caused by the disagreements between the Bulgarians and the Greeks also affected the events in Eastern Rumelia and Western Thrace, which we determined as the field of study. However, the main reason for the events in both regions was the enmity of Bulgarians and Greeks towards each other. Local problems in both regions further increased this hostility. The dominance of the Bulgarians in Eastern Rumelia, the discomfort felt by the economic power of the Greeks, the situation of the immigrants from Macedonia and the political problems affected the activities against the Greeks and other groups. With these effects, mass movements against the Greeks started in Eastern Rumelia. The events in Western Thrace, on the other hand, developed with the influence established on the people around the activities of Greek diplomatic representatives, Greek and Bulgarian clergy and

Bulgarian gangs. In addition, the interests and policies of the Principality of Bulgaria and Greece in both regions affected the conflict between these elements.

Keywords: Western Thrace, Bulgaria, Gang/Committee, Eastern Rumelia, Greece.

ÖN SÖZ

Balkanlar'da yaşanan çatışmanın en etkili iki unsuru olan Bulgar ve Rumlar arasındaki anlaşmazlık şüphe yok ki tarihi bir geçmişe dayanmaktadır. Bu tarihi anlaşmazlık, 19. yüzyılda yayılan milliyetçi düşünceler ile yeniden ortaya çıkmıştır. Bulgarlar arasında gelişen milliyetçi düşünceler ile birlikte yüzlerce yıl önce sahip oldukları bağımsız kilise özlemi yeniden alevlenmiştir. Bu özlem ile Osmanlı hâkimiyeti altında idarî manada bağlı oldukları Patrikhane'ye karşı tepkiler meydana gelmeye başlamıştır. Rumlar ise, Patrikhane aracılığı ile ellerinde bulunan gücü kullanarak Rum olmayan unsurları asimile etmeye çalışmıştır. Bütün bunlara yüzyılın son çeyreğinde yaşanan diğer siyasî olaylar da etkilenince çatışmanın boyutu daha farklı bir hal almıştır. Ulusal çıkarların sebep olduğu olaylara ayrıca mahallî sorunların da eklenmesi Balkanlar'da çözümü zor bir durum meydana getirmiştir. Ayrıca ulusal yapılanmalar içinde yer alan diğer unsurlar da çatışmadan çeşitli şekillerde etkilenmiştir.

Bu çalışmada Şarkî Rumeli ve Batı Trakya'daki gayrimüslimler arasındaki (özellikle Rum ve Bulgarlar) çatışmanın ayrıntıları ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışma giriş ve sonuç kısımlarının haricinde üç bölümden meydana gelmiştir. Giriş kısmında çalışmanın kaynakları, amacı ve kapsamından bahsedilmiştir. *Batı Trakya ve Şarkî Rumeli'deki Gayrimüslim Unsurlar Arasında Milliyetçiliğin Gelişimi ve Siyasî Gelişmeler* olarak başlıklandırılan birinci bölüm dört ana başlıkta değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birinci ana başlıkta çalışma boyunca çatışmaya sebep olmuş veya çatışmanın içinde yer almış olan milletler hakkında bilgiler aktarılmıştır. İkinci ana başlıkta çatışmanın tarafları olan Bulgar Eksarhlığı ve Patrikhane hakkındaki bilgilerden bahsedilerek, ilişkilerine değinilmiştir. Üçüncü ve dördüncü ana başlıklarda ise coğrafî alan olarak belirlediğimiz Şarkî Rumeli ve Batı Trakya ile bağlantılı olan siyasî gelişmelerden ve bölgelerin nüfus özelliklerinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızın *Şarkî Rumeli'de Meydana Gelen İhtilaflar* başlıklı ikinci bölümünde ise coğrafî alan olarak belirlediğimiz bölgelerden biri olan Şarkî Rumeli'de yaşanan ihtilaflar ele alınmıştır. Bu bölüm altı ana başlıkta değerlendirilmiştir. Birinci ana başlık Şarkî Rumeli'de yaşanan kilise ve mektep

sorunları etrafında ele alınarak Bulgarların, Rum kilise ve mekteplerini ele geçirme teşebbüsleri ile Rumların bunları geri iade taleplerine dair bilgiler aktarılmıştır. İkinci ana başlık bölgede yaşanan genel asayiş olaylarını içermektedir. Şarkî Rumeli coğrafyasında yaşayan Bulgarlar arasındaki nefretin kitlesel hale geldiği ve Rumlara yönelik büyük olaylarında yaşanmasına sebep olan mitingler ise üçüncü ana başlıkta ele alınmıştır. Mitinglere sebep olan olayların, mitingler esnasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerin ayrıntılı değerlendirmesi de bu ana başlık altında yapılmıştır. Dördüncü ana başlıkta bölgede yaşayan ve olayların içinde yer alan diğer gayrimüslim unsurların faaliyetleri aktarılmıştır. Beşinci ana başlıkta ise Bulgarların Rumlara karşı uyguladığı asimilasyondan bahsedilmiştir. İkinci bölümün son ana başlığında ise bölgede yaşanan gelişmelerin tarafları olan Bulgar, Yunan ve Osmanlı Hükûmetleri'nin olaylara yaklaşımı ve bölgedeki politikaları ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan *Batı Trakya'da Meydana Gelen İhtilaflar* başlıklı üçüncü bölümünde de çalışma alanımızın diğer bölgesi olan Batı Trakya'da yaşanan olaylara değinilmiştir. Bu kapsamda sekiz ana başlığa ayrılan üçüncü bölümün birinci kısmında Batı Trakya'daki Bulgarların, kilise ve mektep kurma mücadelesi çerçevesinde yaşanan sorunlar ele alınmıştır. İkinci ana başlıkta özellikle Yunan konsoloslarının ve konsolosluk çalışanlarının bölgedeki ihtilafı artırıcı hareketlerinden bahsedilmiştir. Dördüncü ana başlıkta ise hem Rum hem de Bulgar din adamlarının bölgede yaşanan olaylara etkileri ve bu kişilerin çetelerle olan ilişkilerinden bahsedilmiştir. Beşinci ana başlıkta bölgedeki asayişi bozan genel olaylara değinilmiştir. Altıncı ana başlıkta ise özellikle Bulgar çetelerinin bölgedeki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümün son üç ana başlığında ise Yunanistan'ın Batı Trakya politikasından, Bulgaristan Prensliği'nin Batı Trakya'daki faaliyetlerinden ve Osmanlı Devleti'nin Batı Trakya'da yaşanan olaylara yaklaşımından bahsedilmektedir.

Çalışma boyunca ele alınan "Rum" ve "Yunan" ifadelerinin kullanımı ile ilgili tartışmalardan uzak durularak, Yunanistan ile bağlantılı olanlar için "Yunan" ifadesi kullanılmıştır. Osmanlı Devleti ve Şarkî Rumeli coğrafyasında yer alanlar için ise belgelerdeki ifadelere sadık kalınarak "Rum" ifadesi kullanılmıştır. Bunun yanında tarih kullanımında da dikkat edilmiş olan bazı hususlar yer almaktadır. Bulgaristan'da

1916 yılına kadar Jülyen takvimi kullanılmıştır. Osmanlı Devleti arşiv belgelerinde ise Rumî ve Hicrî takvimlere ait tarih bilgileri yer almıştır. Çalışmamızda bu takvimlere ait tarih bilgileri günümüzde kullanılan Mîlâdî takvime çevrilerek aktarılmıştır.

Uzun süreli bir emeğin sonucu olarak ortaya çıkan bu çalışma boyunca çok fazla desteğe ihtiyaç duyulmuştur. Bu desteklerin en önemlilerinden birisi kaynaklara ulaşılması konusunda gerekli ilgi ve alakayı gösteren Trakya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanlarından gelmiştir. Kütüphane çalışanları 7/24 çalışma sistemi ile her zaman kaynağa ulaşma imkânı sunmuştur. Bu noktada kütüphanenin bütün imkânlarını bizlere sunan Merkez Kütüphanesi çalışanlarına ve özellikle değerli arkadaşım Yunus Emre Cihan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca İSAM Kütüphanesi çalışanlarına da pandeminin getirdiği zor koşullarda sağladıkları imkânlar için teşekkür ederim.

Yüksek Lisans çalışmamda olduğu gibi bu çalışmanın da ortaya çıkmasında büyük emekleri olan, böyle bir konuyu çalışmam konusunda beni teşvik eden, hem akademik hayatım içinde hem de hayatımın her anında desteğini her zaman hissettiğim danışman hocam Doç. Dr. Bülent Yıldırım'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Lisans hayatım boyunca desteğini ve emeğini esirgemeyen, aynı emeğin daha fazlasını yüksek lisans ve doktora süreçlerimde de gösteren ve tez izleme komitemde yer alan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN'e çok teşekkür ederim. Tez izleme komitemin değerli üyesi Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL hocama katkı ve desteklerinden dolayı müteşekkirim. Tez konusunun belirlenmesinden bugüne eleştiri ve katkıları ile daha iyi bir çalışma ortaya konulması konusunda katkılarından dolayı Prof. Dr. Abdurrahman BOZKURT ve Doç. Dr. Ramazan ERHAN GÜLLÜ hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Gerek Bulgarca çevirilerde gerekse çalışmamın bütün süreçlerinde yardımı bulunan değerli arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM'a yardım ve desteklerinden dolayı çok şey borçluyum. Ayrıca her fırsatta tezi bitirmem konusunda beni teşvik eden değerli kurum amirim Doç. Dr. Gökhan ILGAZ ve anabilim dalı başkanım Dr. Öğr. Üyesi Levent DOĞAN'a teşvik ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Yine aynı telaşları yaşadığımız kıymetli hocam Öğr. Gör. Tülay TEKİN YILMAZ'a desteklerinden dolayı müteşekkirim.

Varlıkları ile bana güç veren oğullarım Gökalp ve Kıvanç'a bu süreçte gerekli ilgiliyi gösteremeyip onları ihmal ettiğim için, telafi sözü vererek, özür dilerim. Değerli Eşim, en büyük destekçim, sabrın ve fedakârlıkların için çok teşekkür ederim. Son olarak aile bireylerimin her birine göstermiş oldukları özen ve tahammülden dolayı müteşekkirim.

Muhammed TAĞ
EDİRNE 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**

ABSTRACT ..... **III**

ÖN SÖZ ..... **V**

İÇİNDEKİLER ..... **IX**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **XII**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **XIII**

GİRİŞ **1**

A. Çalışmanın Kaynakları **3**

B. Çalışmanın Yöntemi ve Amacı **7**

I. BÖLÜM

BATI TRAKYA VE ŞARKÎ RUMELİ'DEKİ GAYRİMÜSLİM UNSURLAR ARASINDA MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE SİYASÎ GELİŞMELER

A. BATI TRAKYA VE ŞARKÎ RUMELİ'DE GAYRİMÜSLİMLER VE MİLLİYETÇİLİK ... **8**
1. Osmanlı Devleti'nde Rumlar ve Rum Milliyetçiliğinin Gelişimi 9
2. Osmanlı Devleti'nde Bulgarlar ve Bulgar Milliyetçiliğinin Gelişimi 14
3. Diğer Gayrimüslimler 19
a. Ermeniler 19
b. Yahudiler 22
c. Romanlar 24

B. İSTANBUL RUM PATRİKHANESİ VE BULGAR EKSARHLIĞI **28**
1. İstanbul Rum Patrikhanesi 28
2. Bulgar Eksarhlığı 30
a. Eksarhlığın Kuruluşuna Kadar Bulgar Kilisesinin Durumu 30
b. Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu 32
3. 1870 Sonrası Patrikhane ve Eksarhlık İlişkisi 37

C. ŞARKÎ RUMELİ'DE MEYDANA GELEN SİYASÎ GELİŞMELER **40**
1. Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan Prensliği 40
2. Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Kuruluşu ve İlhakı 45
3. Şarkî Rumeli'nin Demografik Yapısı 50

D. BATI TRAKYA'DA MEYDANA GELEN SİYASÎ GELİŞMELER **57**

1. Batı Trakya'nın Demografik Yapısı 58
2. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Batı Trakya'nın Durumu 64

II. BÖLÜM

ŞARKÎ RUMELİ'DE MEYDANA GELEN İHTİLAFLAR

A. ŞARKÎ RUMELİ'DE MEYDANA GELEN KİLİSE VE MEKTEP OLAYLARI 69
1. Kiliselere Yönelik Saldırılar 69
2. Mekteplere Yönelik Saldırılar 77
3. Rum Mektep ve Kiliselerinin Geri İade Talepleri 84

B. ASAYİŞ OLAYLARI 87

C. RUMLARA KARŞI YAPILAN MİTİNGLER 94
1. Hristo Tatarçev'in Yunanistan'da Tutuklanması ve Kitlesel ilk Hareket: Tatarçev Mitingleri ... 95
2. Makedonya'da Yunan Çete Faaliyetlerine Tepki: 1905 Mitingleri 100
3. Kitlesel Hareketin Son Ayağı: 1906 Mitingleri 108
a. Filibe Mitingi (29 Temmuz 1906) 109
b. Ahyolu Mitingi (30 Temmuz 1906) 119
c. Stanimaka Mitingi (2 Ağustos 1906) 123
d. Diğer Bölgelerde Yaşanan Mitingler 125
e. 6 (19) Ağustos Büyük Filibe Mitingi 128

D. DİĞER GAYRİMÜSLİMLER VE YAŞANAN OLAYLAR 139
1. Yahudilerin Ekonomik Gücüne Müdahale; Yahudi Karşıtı Faaliyetler 139
2. Gayrimüslim Romanların Durumu 147
3. Ermenilerin Bulgar Komitecilerle Ortak Hareketleri 150

E. ASİMİLASYON 153

F. ŞARKÎ RUMELİ'DEKİ GELİŞMELER EKSENİNDE HÜKÛMETLERİN OLAYLARA YAKLAŞIMLARI 160
1. Bulgar Hükûmetlerinin Yaşanan Olaylardaki Rolü 160
2. Prenslikle İlişkiler Ekseninde Osmanlı Devleti'nin Rumların Hakkını Koruma Mücadelesi 165
3. Yunanistan'ın Yaşanan Olaylara Tepkisi 168

III. BÖLÜM

BATI TRAKYA'DA MEYDANA GELEN İHTİLAFLAR

A. BATI TRAKYA'DA MEYDANA GELEN KİLİSE VE MEKTEP SORUNLARI 174
1. Bulgarların Kilise Açma Çabaları ve Yaşanan Tartışmalar 174
2. Bulgarların Mektep Açma Talepleri ve Yaşanan Tartışmalar 188

B. YUNAN DİPLOMATİK TEMSİLCİLERİNİN KARIŞTIĞI OLAYLAR 194

C. DİN ADAMLARININ KARIŞTIĞI OLAYLAR 200

D. ASAYİŞ OLAYLARI 207

E. BULGAR ÇETELERİNİN BATI TRAKYA'DAKİ FAALİYETLERİ 213

F. YUNANİSTAN'IN BATI TRAKYA POLİTİKASI 220

G. BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN BATI TRAKYA'DAKİ FAALİYETLERİ 224

H. OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI TRAKYA'DA YAŞANAN OLAYLARA YAKLAŞIMI 227

SONUÇ 232

KAYNAKÇA 238

EKLER 258

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1880 yılı verilerinde Şarkî Rumeli Vilayeti Nüfusu 52

Tablo 2: 1887-1910 Şarkî Rumeli Kaza Merkezleri Nüfus Verileri.....55

Tablo 3: 1891 Yılı Dedeağaç Kasabası Nüfusu.. 60

Tablo 4: 1909 yılı Dedeağaç Kasabası ve Köyleri Gayrimüslim Nüfusu.....61

KISALTMALAR LİSTESİ

A.}DVN.	:Sadâret- Divan Kalemi Evrakı
A.}MKT.UM	:Sadâret Mektubî Umûm Vilâyet Evrakı
A.}MTZ.(04).	:Sadâret Eyalet-i Mümtaze (Bulgaristan) Evrakı
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.g.t.	: Adı Geçen Tez
A}MKT.MHM.	:Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Odası Evrakı
BEO	:Bâb-ı Âli Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH.MKT	:Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
DH.SYS	:Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım
DH.ŞFR	:Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi
DH.TMIK.M	:Dâhiliye Nezâreti Tesr-i Muamelât ve Islahât Komisyonu Evrakı Muamelat
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Gös. Eser	: Gösterilen Eser
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
HR.SFR.04	:Hâriciye Nezâreti Sefâret (Sofya Sefâret) Evrakı
HR.TH.	:Hâriciye Nezâreti Tahrirat-ı Hâriciye Odası Evrakı

HR.TO.	:Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı
İ.AZN.	:İrâde Adliye ve Mezahib
İ.HUS.	:İrâde Hususi
İ.MTZ.(04).	:İrâde Eyâlet-i Mümtaze (Bulgarsitan) Evrakı
M.	: Mîlâdî
MEB	: Millî Eğitim Basımevi
MF.İBT.	:Maarif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi
MF.MKT.	:Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi
MV.	:Meclis-i Vükela Mazbataları
NAUK - FO	:National Archives of United Kingdom - Foreing Office
Nr.	: Numara
R.	: Rûmî
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ŞD.	:Şûrâ-yı Devlet
TFR.I.ED.	:Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Edirne Evrakı
TFR.I.SL.	:Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Selanik Evrakı
Y.A.HUS.	:Yıldız Sadâret Husûsî Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	:Yıldız Sadâret Resmi Maruzat
Y.MTV.	:Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	:Yıldız Perâkende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.AZN.	:Yıldız Perâkende Evrakı Adliye ve Mezahip Nezareti Maruzatı
Y.PRK.KOM.	:Yıldız Perâkende Evrakı Komisyonlar Maruzat
Y.PRK.MK.	:Yıldız Perâkende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı
Y.PRK.MYD.	:Yıldız Perâkende Evrakı Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

ZB. :Zabtiye

GİRİŞ

"Millet" kelimesi İslâm literatüründe herhangi bir etnik unsuru belirtmek için değil, bir din veya mezhebe inananlar için kullanılmıştır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan gayrimüslimleri din ya da mezhep esasına göre yönetmiştir. Temelinde İslam hukukunda yer alan "zimmî" anlayışı olan bu idare tarzı ile Osmanlı Devleti himayesi altında bulunan Rum, Ermeni ve Yahudileri "millet" olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan bahsedilen milletler din ve mezhepleri etrafında kendilerine en yakın gayrimüslim topluluğu da içine almıştır. Bulgarlar da bu bağlamda Ortodoks mezhebine mensup oldukları için bu mezhebin Osmanlı Devleti'ndeki muhatabı olan "Rum Milleti" içerisine dâhil olmuşlardır. Devlet, cemaatlerin dinî işlerine karışmamakla birlikte bu cemaatlerin idaresinde ise muhatap olarak dinî liderleri görmüştür. Bu idare tarzıyla dikkat edilen en temel husus, devlet otoritesini cemaat liderleri aracılığı ile merkezden yerele doğru taşımak olmuştur[1]. Ancak 19. yüzyılla birlikte bu yönetim şekli değişmeye başlamıştır. Özellikle Balkan milletleri arasında gelişen milliyetçi düşünce gayrimüslimlerin idaresinde değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. 1821 Yunan İsyanı bu değişimin fitilini yakan gelişme olmuştur. Sonrasında Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devam eden gelişmelerle gayrimüslimlerin idaresinde değişimler yaşanmaya başlamıştır[2]. Balkan milliyetçiliklerinin ortaya çıkardığı sonuç ile de Ortodoksları tek bir millet olarak gören Osmanlı Devleti artık konuşulan dillere göre etnik bir millet tanımlamasını kullanmak durumunda kalmıştır[3]. Bu bakımdan Bulgarlar, 1870 yılında ilan edilen Eksarhlık Fermanı ile "Rum Milleti"nden ayrılmıştır. Bu ayrılış iki topluluk arasında birçok sorunu da beraberinde getirmiştir.

---

[1] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 34. Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin idaresi hakkında ayrıca bkz.: *Gös. Eser*; Kenan Macitoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi (Mit ve Gerçek),* Klasik Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012.

[2] Ramazan Erhan Güllü, "Osmanlı Devleti'nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 95, s. 156.

[3] Esra Özsüer, "19. Yy Balkanlardaki Etnik Kimlik Uyanışlarının Yunan Milliyetçiliği üzerinden değerlendirilmesi", *XI. Balkan Tarihi Kongresi "Balkanlar: Savaş ve Barış*, Ed. Mehmet Yavuz Erler, Samsun Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, Samsun 2018, s. 236-237.

Balkan milliyetçiliklerini etkileyen en önemli gelişme, Avrupa'da görmüş oldukları eğitim ve gelişen orta sınıf olmuştur. Bağımsız devletlere dönüşmek için bu durum tek başına yeterli olmamıştır. Gelişen fikrî yapı ile girişilen isyan hareketleri Osmanlı Devleti'nin karşı tedbirleri ile sonuçsuz kalmıştır. Ancak Rusya'nın müdahalesi ve Avrupa'nın desteği durumu değiştirmiştir. Balkan milletleri arasındaki dilsel, kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmeler Rusya'nın askerî müdahalesi sonucunda netice vermiş ve bağımsız devletler meydana gelmeye başlamıştır. Yunanistan, 1828-29 Osmanlı Rus Savaşının bir neticesi; Bulgaristan ise 1877-78 Osmanlı Rus Savaşının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Etnik unsurların bağımsızlık mücadelesine girmesi Balkanlar'daki politikaların bu etnik unsurlar etrafında belirlenmesi sonucunu da doğurmuştur. Dönemin güçlü devletleri de çıkarlarını bölgedeki etnik gruplara göre şekillendirmiştir. Ayestefanos ile Rusya'nın tasarladığı "Büyük Bulgaristan" Avrupa'nın stratejik, ekonomik ve siyasî çıkarları için bir tehdit olarak görülmüştür. Büyük güçlerin çıkarları Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin devamını ön gördüğü için bu antlaşma tadil edilerek Berlin Antlaşması meydana getirilmiştir. Ancak Berlin Antlaşması, Balkanlar'da yeni sorunların meydana gelmesine neden olmuştur. Makedonya'nın[4] Osmanlı Devleti'ne bırakılması Bulgarlar tarafından kabul edilmemiştir. Bu karar Bulgarları antlaşma ile meydana gelen yeni sınırların değiştirilmesi adına hareketlerde bulunmaya sevk etmiştir. İlk olarak Şarkî Rumeli'nin ilhakı politikası izlenmiş, ikinci adımda ise Makedonya'nın Bulgar Prensliği'ne ilhakı sağlanmaya çalışılmıştır. Yunanistan ise, Makedonya'da Patrikhane'nin dinî üstünlüğü sebebiyle, bölgedeki gelişmeleri ön plana almazken, Bulgarlar tarafından Şarkî Rumeli'nin ilhakı sonrası öncelikli politikasını Makedonya'ya çevirmiştir. Osmanlı Devleti ise 1897 Teselya Savaşında Bulgaristan Prensliği'ne daha lütufkâr yaklaşırken, 1903 İlinden İsyanı'nın meydana getirdiği sonuçlarda Yunanistan ile bir yakınlaşma yoluna giderek bölgedeki unsurların faaliyetlerine karşı mücadele geliştirmiştir.

[4] Makedonya coğrafî bir terim olarak 19. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Berlin Antlaşması ile Osmanlı idaresine bırakılan "Makedonya" coğrafyası Osmanlı literatüründe *Vilâyât-ı Selâse* (üç vilayet) olarak ifade edilmiştir. Bu doğrultuda "Makedonya"; Selanik, Manastır ve Kosava Vilayetlerini içine almaktadır. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 2-3.

Hem Bulgarların Patrikhane'den ayrılması hem de Berlin Antlaşması ile meydana gelen yeni sorunlar, Balkanlar'ı etnik çatışmanın merkezi haline getirmiştir. Bu bağlamda özellikle Makedonya'da yaşanan gelişmeler Şarkî Rumeli ve Batı Trakya'daki unsurları her hali ile etkilemiş ve Rumlar ve Bulgarlar arasındaki tarihi nefreti harekete geçirmiştir. Bunun yanında iki millet arasında tarihten gelen düşmanlığın sebep olduğu öfke ile meydana gelen birçok mahallî olay da yaşanmıştır.

A. Çalışmanın Kaynakları

Bahsedilen sorunlar etrafında çalışmamızın odaklanmış olduğu temel nokta, Şarkî Rumeli ve Batı Trakya'da Bulgarlar ve Rumlar arasında yaşanan sorunları ele almak olmuştur. Bu doğrultuda çalışmamızın birinci bölümünde, çalışmanın temel sorunlarını ortaya koyan unsurların gelişim süreçleri ele alınmıştır. Bahsedilen süreçlerin aktarılması, çalışmanın ikinci ve üçünde bölümünde değinilen sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlamak maksadıyla verilmiştir. Bu sebeple ayrı bir bölüm olarak değerlendirmeye alınmış ve geniş tutulmuştur. Burada bölgedeki bütün etnik unsurlara değinmek yerine sadece tezin kapsamı açısından çatışmaya sebep olan ya da karışan gruplardan bahsedilmekle yetinilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın genelinde Bulgarlar ve Rumlar arasındaki sorunlardan bahsedildiği için bunlara dair bilgiler daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Birinci bölümde ele alınan başlıklar daha çok temel araştırma eserleri etrafında şekillendirilmiştir. Bahse konu bölgedeki milletlere dair bilim dünyası kıymetli çalışmalar ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Bulgarların kökeni hakkında, İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni,* Geza Feher*, Bulgar Türkleri Tarihi* ve Osman Karatay'ın *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi* isimli eserler Türkçe literatürdeki önemli kaynaklardır. Bulgaristan hakkında en kapsamlı çalışmalardan biri olan R.J. Crampton'un Nuray Ekici tarafından Türkçe literatüre kazandırılan *Bulgaristan Tarihi* isimli eser ise Ön Bulgarlardan, 21. yüzyılın başlarına kadar Bulgaristan tarihinin tamamını ele almaktadır. Bulgarlar ve Bulgaristan'da Kuman/Kıpçaklar hakkında önemli bilgiler içeren ve Fatma Rodoplu Yıldırım tarafından kaleme alınmış olan *Bulgaristan'da Kuman Hanlar Dönemi II. Bulgar Devleti'nin Kuruluşu ve Bulgar Tarih Yazımında Kuman/Kıpçaklar* isimli eser bilim dünyasına kıymetli bilgiler sunmaktadır. Döneme ait Bizans ve Bulgar kroniklerinin yanı sıra Bulgarca ve Rusça gibi yabancı literatürden faydalanılarak hazırlanan eserde

Ön Bulgarlar, I. ve II. Bulgar Devletlerinden bahsedilmekle birlikte Bulgar tarih yazımında Kuman/Kıpçaklara dair tartışmalara da yer verilmektedir. Yine Bülent Yıldırım ve Fatma Rodoplu Yıldırım tarafından *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II* isimli eserde kitap bölümü olarak yayımlanan "Bulgar Milliyetçiliği" başlıklı bölüm Bulgar milliyetçiliğini en kapsamlı şekilde ile aktaran çalışmalardan biridir. Bulgarlar arasında milliyetçi düşüncenin gelişimi ile birlikte, Patrikhane'nin asimilasyonuna maruz kalan Bulgarların talepleri neticesinde Osmanlı Devleti, 1870 yılında Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşunu onaylayan bir ferman yayımlamıştır. Bu tarihte kurulan Eksarhlığın faaliyetleri Bulgar millî düşüncesinin gelişiminde önemlidir. Bulgar Eksarhlığı'nın kuruluşu ise en kapsamlı olarak Aşkın Koyuncu tarafından 1998 yılında hazırlanmış olan *Bulgar Eksahlığı* başlıklı yüksek lisans tezinde ele alınmıştır. Eksarhlık hakkında önemli bir diğer çalışma ise Ramazan Erhan Güllü tarafından kaleme alınan *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e* adlı eserin 173 - 187 sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin, idarî anlamda temellerine yönelik tartışmalardan, Cumhuriyete geçiş sürecine kadar olan dönemi içine alan kapsamlı bir kaynaktır. Bulgarların 19. yüzyılda Osmanlı Devleti içindeki durumlarını ele alan Halil İnalcık'ın kaleme aldığı *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* ve Hüdai Şentürk'ün *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)* isimli eserleri bu alanda bilim dünyasına kıymetli bilgiler sunan başucu eserleridir. Çalışma alanımızın ikinci önemli unsuru olan Rumlar arasında milliyetçiliğin gelişimi ve Rum milliyetçiliği, Umut Özkırımlı, Spyros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik* isimli eserde bütün yönleri ile incelenmiştir. Bülent Akyay'ın *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II* isimli eserde yer alan "Yunan Milliyetçiliği" başlıklı makalesi de alana önemli katkılar sağlamaktadır. Yine Serap Toprak'ın, "19. Yüzyılda Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar" *Yeni Türkiye Balkanlar Özel Sayısı C. III*'te yer alan makalesi de milliyetçiliğin Rumlar arasında yayılmasını işleyen önemli çalışmalardan biridir. Çalışmamızın birinci bölümünde diğer gayrimüslim unsurlardan bahsederken ele aldığımız, Ermeniler ise incelediğimiz dönemde Bulgaristan'da önemli bir teşkilatlanma ağına sahiptirler. Bulgaristan'daki Ermeni varlığı ve Ermeni komitelerinin faaliyetleri Bülent Yıldırım tarafından kaleme alınan *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhindeki Faaliyetleri* isimli eserle oraya

konmuştur. Eser bu alandaki önemli bir açığı gidermektedir. Yahudilerden bahsederken kullanılan kaynaklar ise Stanford J. Shaw'ın Türkçe literatüre Meriç Sobutay tarafından *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler* başlığı ile kazandırılan eser ile yine bir çeviri eser olan ve Asther Benbassa, Aron Rodrigue'dan çevrilerek Ayşe Atasoy tarafından literatüre kazandırılan *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi* isimli eserlerdir. Romanlardan[5] bahsederken kullanılan M. Tayyip Gökbilgin, "Çingeneler" makalesi Türkçe literatürdeki ilk akademik çalışmalardan biridir. Ayrıca Osmanlı Romanları hakkında İsmail Altınöz tarafından hazırlanan *Osmanlı Toplumunda Çingeneler* isimli eser alana önemli katkı sunarken, *Çingene Sancağı* Emine Dingeç'in doktora tezi olarak hazırladığı *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl)* başlıklı çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma alanlarımıza ait bölgelerden biri olan Şarkî Rumeli Vilayeti'nin kuruluşunu ve idaresini en kapsamlı şekli ile ortaya koyan Mahir Aydın'ın *Şarkî Rumeli Vilayeti* isimli çalışması ise kıymetli bir kaynak eserdir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde genel olarak Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın ana kaynaklarını oluşturan Osmanlı arşiv belgeleri, Şarkî Rumeli ve Batı Trakya'da yaşanan olaylara bütün ayrıntıları ile ulaşılması açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Bulgaristan Prensliği, Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak teşkilatlanmış statüsü sebebiyle ilişkiler Sofya'da tesis edilen "Bulgaristan Komiserliği" ve Prensliğin İstanbul'da bulundurduğu "Bulgaristan Kapı Kethüdası" vasıtası ile yürütülmüştür. Komiserlik evrakı Osmanlı Devleti arşivinde (Sadâret-Eyâlet-i Mümtaze Bulgaristan) A.}.M.TZ.(04) koleksiyonunda tasnif edilmiştir. Bu tasnifte ki evraklar, Prenslik genelindeki yazışmaları ve çalışma alanımız olan Filibe gibi Vilayet idarî merkezlerinden Sofya'da bulunan Komiserliğe oradan da İstanbul'a aktarılan bilgileri içermektedir. Çalışmamızda ayrıca Hariciye Nezareti Sefâret Sofya evrakı olarak tasniflenen HR.SFR.04 koleksiyonu da önemli bilgilerin yer aldığı bir katalogdur. Bunlardan başka Osmanlı arşivinde çeşitli kataloglardan da faydalanılmıştır. İkinci bölümde kullanılan diğer önemli ana kaynak ise İngiltere

[5] Romanlarla ilgili olarak ele almış olduğumuz Osmanlı Arşiv Belgelerinde ve bilimsel çalışmaların birçoğunda Çingene veya Kıptî ifadesi kullanılmıştır. Çalışmamız boyunca Kıptî ve Çingene ifadeleri yerine toplumsal hassasiyete dikkat edilerek Roman ifadesinin kullanımına dikkat edilecektir.

Ulusal Arşivinde bulunan Foreing Office evrakıdır. Burada konsolosluk raporları bölgedeki gelişmeleri takip etmek ve aynı zamanda Osmanlı Devleti arşivlerindeki bilgilerle karşılaştırmak açısından önemli bilgiler içermektedir. Bir diğer ana kaynak ise Şarkî Rumeli'de çıkan ve olayların bizzat yerinden aktarıldığı Balkan ve Ahali gazetelerinden edinilen bilgilerdir. İkinci bölümde kullanılan araştırma eserleri ise genel olarak konuya dair bilgiler içeren yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Bunlar içinde Spyridon G. Ploumidis'in *Ethnıic Symbiosis in the Balkans Greeks and Bulgarians in Plovdiv (1878-1906)* isimli eseri, Şarkî Rumeli Vilayeti'nin merkezi olan Filibe'de Bulgarların Rumlara karşı uyguladığı politikaları bütün ayrıntıları ile ele almıştır. Bir diğer önemli araştırma eseri ise Yura Konstantinova'nın *Bılgari i Gırtsi v borba za osmanskoto nasledstvo* isimli eseridir. Eser, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Makedonya özelinde Osmanlı mirası için mücadelesini ele almaktadır. Makedonya sorununun temel alındığı eser Rumlar ve Bulgarların çatışmasına dair de önemli bilgiler sunmaktadır. Bunların dışında, Theodora Dragostinova'nın, *Between Two Motherlands Nationality and Emigration Among the Greeks of Bulgaria, 1900-1946* başlıklı eseri de ikinci bölümde yararlanılan önemli eserlerdendir. Eser, çalışma alanımızda ele aldığımız Rumların, Bulgaristan Prensliği'nden göçü üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda yaşanan çatışmalardan da ayrıntıların yer aldığı eser, Rumların asimilasyonuna dair de ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bunların yanında Bulgarların uyguladığı bu baskılarla ortaya çıkan göç hareketinde, bu göçmenlerin Yunanistan'daki durumları da yine eserde işlenmektedir.

Çalışmamızın üçüncü bölümü Batı Trakya'da meydana gelen olayları ele almaktadır. Türkçe literatürde yer alan Batı Trakya çalışmaları genellikle bölge Türklerinin durumlarına odaklanmıştır. Bölgedeki gayrimüslim unsurların durumunu ele alan bu çalışmanın üçüncü bölümü ise Osmanlı Devleti arşivinden faydalanarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda İskeçe, Dedeağaç ve Gümülcine gibi mahallî idare merkezleri ile Edirne Valiliği üzerinden Bâb-ı Âli ile yapılan yazışmalar bu bölümün ana kaynaklarını oluşturmuştur.

B. Çalışmanın Yöntemi ve Amacı

Bu çalışma, tarihi çalışmaların olmazsa olmazı arşiv belgeleri etrafında şekillendirilmiştir. Belgelerin temininde Devlet Arşivleri Başkanlığının sunmuş olduğu çevrimiçi satın alma imkânından yararlanılmıştır. Taramaların uzaktan yapılabilme kolaylığının yanında, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde de ayrıca taramalar yapılmıştır. Olayların karşılaştırılmasında önemli bilgiler sunan İngiliz Devlet Arşivi yine çevrimiçi taranmış günümüzde ortaya çıkan teknolojik imkânlar sayesinde ilgili belgeler temin edilmiştir. Yine konu ile bağlantılı literatür taraması yapılarak, bir kısmından yukarıda da bahsedilen, çalışma alanımızla ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Temin edilen bütün kaynaklar ilgili başlıklar çerçevesinde değerlendirilerek aktarılmıştır.

Bu çalışmada özellikle Rum ve Bulgarların "öteki" olarak gördükleri Türklere karşı giriştikleri faaliyetlerin dışında kendi aralarındaki çatışmanın boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türklere yönelik yapılan faaliyetler birçok akademik çalışmaya konu olmuşken, bu unsurların kendi aralarındaki sorunlar daha çok Makedonya coğrafyasındaki çatışmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bağlamda konu, belirlenmiş olan coğrafî alanlar çerçevesinde incelenmiştir. Bir çalışmanın ortaya konması tarihî ve coğrafî alan kısıtlaması gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Bulgaristan'da 1906 yılında meydana gelen son büyük kitlesel Rum karşıtı hareketler ile Batı Trakya'nın 1912 Balkan Savaşları ile yeni sürece girmesi tarihî sınırlamanın yapılmasında etkili olmuştur. Coğrafî alan belirlenmesinde ise Bulgarların yoğun olduğu Şarkî Rumeli ve Rumların Bulgarlara göre daha yoğun olduğu Batı Trakya seçilmiştir. Bu seçim karşılaştırma açısından kıymetli bilgiler vereceği düşüncesi ile yapılmıştır. Bu doğrultuda çalışmamız, bahsedilen coğrafî alanlarda meydana gelen hadiselerin ele alınarak gün yüzüne çıkarılması, bölgedeki nüfus değişiminin çeşitli etkenlerini, dönemin siyasî koşullarının nasıl bir ortamda şekillendiğini anlamayı ve akademik anlamda bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

I. BÖLÜM

BATI TRAKYA VE ŞARKÎ RUMELİ'DEKİ GAYRİMÜSLİM UNSURLAR ARASINDA MİLLİYETÇİLİĞİN GELİŞİMİ VE SİYASÎ GELİŞMELER

A. BATI TRAKYA VE ŞARKÎ RUMELİ'DE GAYRİMÜSLİMLER VE MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik, tarihî ve sosyolojik bir varlık olan millet üzerine inşa edilmiş olan fikrî bir sistemdir. Milliyetçilikle ilgili çok farklı tanımlamalar yapılmış ve çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler daha çok milliyetçiliğin nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusundaki tartışmaları konu edinmektedir. Buna göre üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan "ilkçi" yaklaşım milletleri doğal ya da eskiçağlardan beri var olan yapılar olarak görmektedirler. İkinci grup ise "Modernistler"dir. Bu yaklaşımı benimseyenler ise milletler ve milliyetçiliğin son birkaç yüzyıllık modern çağa ait yapılar olduğu görüşünü savunmaktadır. Bir diğer yaklaşım ise "Etno-sembolcü"lerin savundukları düşüncelerden meydana gelmektedir. Modernistlere bir tepki olarak ortaya çıkan bu yaklaşım milliyetçiliği tanımlamak için etnik geçmişe ve kültüre ağırlık vermektedir[6].

İnsanlık tarihi kadar eski olan milliyetçiliğin, çalışma alanımızda bulunan milletleri etkilediği dönem, Modernist yaklaşımın kabul ettiği son birkaç yüzyılda ortaya çıkan modern milliyetçiliktir. 17. yüzyılla birlikte modern anlamda millet bilinci kazanmaya başlayan Balkan toplulukları, 18. yüzyılın sonlarında yaşanan Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçi düşünceden etkilenmişlerdir[7]. Balkan toplumlarını etkisi altına alan bu düşünce, 18. yüzyılla birlikte Rumların tekelinde bulunan ticarî faaliyetlere dâhil olan Bulgar ve Sırpların ekonomik güçlerinin artması ile daha hızlı yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde Balkanlar'ın özellikle liman şehirlerinde zenginleşen orta sınıf meydana gelmiş ve bu kişiler Osmanlı Devleti sınırları dışına çıkarak Avrupa'nın önemli merkezlerinde farklılıklarının bilincine varmıştır. Ticarî faaliyetlerin ardından eğitim amaçlı seyahatlerin de başlamasıyla

---

[6] Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 8. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019, s. 74, 96, 189-190. Milliyetçilik kuramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: *Gös. Eser*.

[7] Ergenokan Savrun, "Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması", *Avrasya Çalışmaları*, Cilt 4, 2016, s. 3.

kültürel olarak mayalanma dönemine girilmiştir[8]. Ekonomik durumların iyileşmesi sayesinde oluşan orta sınıfın gelişimi ayrıca dışarıdan da desteklenmiştir. Slav kavimleri arasında yayılan milliyetçiliği özellikle Ruslar desteklemişken, Rumlar arasında yayılan milliyetçi düşünce bütün Avrupa tarafından desteklenmiştir[9].

Genel anlamda değerlendirilecek olursa, yayılan fikrî akımlar, büyük devletlerin destekleri, ekonomik şartların olgunlaşması ve eğitim gibi etkenler Balkan toplulukları arasında yayılan milliyetçi düşüncenin gelişimini sağlamıştır. Yayılan bu düşünce ile Balkan Yarımadasında etnik isyanlar ve yeni yönetimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yunanistan, Sırbistan ve Romanya ile beraber özerk bir Bulgaristan bahsedilen milliyetçilik akımının etkisi ile millî devletler haline dönüşmüştür[10].

Bütün bunlar etrafında çalışmamızın iki temel ögesi olan Rum ve Bulgarlar arasında milliyetçiliğin gelişimi aşağıdaki başlıklarda ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

1. Osmanlı Devleti'nde Rumlar ve Rum Milliyetçiliğinin Gelişimi

Doğu Romalılar yani Bizanslıların kendileri için kullanmış oldukları "Rum" tanımlaması Yunanca Romaios kelimesinden gelmektedir[11]. Bu tanımlama İslam kaynaklarında da kullanıldığı[12] gibi Osmanlı Devleti'nin Bizans'tan devraldığı Ortodoks nüfusu ifade etmek için de kullanılmıştır[13]. "Rum" ifadesi İstanbul'un fethinden sonra Patrikhane ile özdeşleşmiş ve Patrikhane'nin dini otoritesi altında olan bütün toplulukları kapsamıştır. Ancak Sırplar ve Bulgarların kendi bağımsız kiliselerini kurmaları ile birlikte bu tanımlamanın dışına çıkmışlar ve "Rum" ifadesinin anlamı daralmıştır.

---

[8] İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 37. Baskı, İstanbul 2013, s. 85; Hüseyin Sadoğlu, "Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi,* C. 2, S. 1, 2016, s. 6.

[9] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, II. Cilt, Ankara 1999, s. 2-3.

[10] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1 18. ve 19. Yüzyıllar*, 5. Baskı, Tercüme: İhsan Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2016, s. 195.

[11] Esra Özsüer, *Türkokratia Avrupa'da Türk İmajı*, Kronik Kitap, 2. Baskı İstanbul 2019, s. 201; Ayşe Ozil, *Anadolu Rumları Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 29.

[12] Casim Avcı, "Rum", *DİA*, C. 35, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2008, s 222.

[13] Ayşe Ozil, *Anadolu Rumları…,* s. 29.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin idaresinin sistemli bir hale getirilmesi İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet'in yaptığı düzenlemelerle olmuştur. Yapılan düzenlemelerle gayrimüslimler İslam hukukuna uygun olarak zimmî statüsünde kabul edilmiştir. Bu gayrimüslim gruplar içinde en kalabalık olan ve idarî mekanizmanın içinde en fazla yer alanlar ise Rumlar olmuştur[14]. Genel kabulün aksine Rumların tamamı ticaretle uğraşmamıştır. Rumlar arasında sosyoekonomik farklar bulunmaktaydı. İstanbul, İzmir, Selanik ve İskenderiye gibi şehirlerde ekonomik gücü yüksek Rumlar bulunduğu gibi çok daha düşük gelir düzeyinde olanlar ve taşrada çiftçilikle uğraşan büyük kitleler de yer almıştır[15]. Her ne kadar Rumların büyük bir kısmı kırsal alanda yaşıyor olsa da millî canlanmayı harekete geçiren unsurlar daha çok tüccarlar olmuştur.

Rumlar arasında millî düşüncenin gelişiminde etkili olan tüccar ve aydınlar, Avrupa'da seyahat etmişler ve seyahatleri esnasında Antik Yunan dünyasının dili ve kültürünün burada gördüğü saygıya şahit olmuşlardır. 19. yüzyılda ulusal hareketlenmenin yaşandığı yıllarda Avrupa seyahatleri ve Antik Yunan'a duyulan hayranlık, Rumları harekete geçiren etkenler olmuştur. Özellikle milliyetçilik akımından etkilenen düşünürler açısından, evrensel olarak tapılan bir geçmişin mirasçıları olduklarının farkına varmalarının önemli etkileri olmuştur[16]. Rum tüccarları, Voltaire, Locke, Rousseau gibi aydınlanma düşünürlerinin kitaplarının çevrilmesine destek olarak ulusal gelişime katkıda bulunmuşlardır. Bunun yanında tüccar sınıfın milliyetçi düşüncenin gelişimine en önemli katkısı okullaşmayı teşvik etmeleri ve ana dillerinde kitap ve gazete çıkarılmasını desteklemeleri olmuştur[17]. Ayrıca Batı ile ticarî ilişkilerde bulunan tüccarlar çocuklarını Avrupa şehirlerinde okutmuşlardır. Bu sayede Batı Avrupa'da eğitim gören tüccarların çocukları Yunan aydınlanmasına büyük katkılar sağlamıştır[18]. Gelişen bu aydınlanma beraberinde millî

[14] Ramazan Erhan Güllü, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Rumların İdaresi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, Ağustos 2021, s. 157.
[15] Ayşe Ozil, *a.g.e.*, s. 36.
[16] Serap Toprak, "19. Yüzyılda Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar" *Yeni Türkiye Balkanlar Özel Sayısı C. III*, s. 2844.
[17] Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", *Balkanlar El Kitabı C. 1 Tarih,* KaraM yayncılık, Ankara 2006, s. 495.
[18] Bülent Akyay, "Yunan Milliyetçiliği", *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II,* Gazi Kitapevi, Ankara 2020, s. 208.

Yunan Devleti'nin kurulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce için Rumlara sempati duyanların yanında ayrıca çeşitli dernek ve vakıflar aracılığı ile yardım edenler de olmuştur. Bu bağlamda büyük şehirlerde "Helen dostu" dernekler kurulmuştur. Özellikle Londra'daki "Elen Dostu Komitesi"nin faaliyetleri etkili olmuştur[19]. Bu derneklerden en aktif çalışanı ise Emmanouil Ksanthos, Nikolaos Skoufas ve Athanassios Tsakalof isimli üç tüccar tarafından kurulan Filiki Etairia (Dostluk Cemiyeti) dır. Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Odessa kentinde 1814 tarihinde kurulan bu dernek etrafında ayrılıkçı bir ayaklanma planlanmaya başlanmış ve Yunan milliyetçiliğini daha sonra millî devlet fikrine dönüştürecek olan adımlar oldukça uzak bir coğrafyada ortaya çıkmıştır[20].

Rumlar arasında gelişen milliyetçi fikirlerde Fenerliler olarak bilinen, Osmanlı idarî bürokrasisinin yüksek kademelerinde istihdam edilen, çeşitli etnik kökenden gelen, Rumca konuşan seçkinler sınıfı da etkili olmuştur. Patrikhane çalışanlarının önemli bir kısmı bu zengin Rum ailelerinden oluşması sebebiyle bu topluluğa Patrikhanenin yer aldığı Fener semtinden dolayı Fenerliler denilmiştir. Bu sınıfa Eflak ve Boğdan'ı yönetme hakkı verildiğinde ise etkileri zirveye ulaşmıştır. Fenerliler Batıdan gelen fikirlere açık olsalar da imtiyazlarını aldıkları Osmanlı Devleti'ne sadıktılar. Yine de bazı Fenerliler Rum milliyetçi hareketine katılarak Rum isyanında önemli roller oynamıştır[21].

İstanbul Rum Patrikhanesi ise Ortodokslar üzerindeki yetkisinin vermiş olduğu alanlar içinde bir Rum milliyetçiliğinin oluşmasına hizmet etmiştir. Patrik, Sultanın Ortodoks Osmanlı tebaası üzerindeki en yüksek dinî ve sivil lideri konumundaydı[22]. Ortodoks kilisesinde Rumların ağırlığı olmasının yanında, yönetim ve ayin dili de Rumcaydı. Bu da Rumcanın diğer Ortodokslar üzerinde etkili olmasını sağlamıştır. Kilise ayrıca personelini eğitmek için eğitim kurumları işletmiş, bu

[19] Serap Toprak, *a.g.m.,* s. 2845.
[20] Bülent Akyay, *a.g.m.,* s. 201.
[21] Bülent Akyay, *a.g.m.,* s. 207.
[22] Ramazan Erhan Güllü, Osmanlı Devletinin İslam hukuku çerçevesinde gayrimüslimleri idare şekli ile ilgili bazı abartılı düşünceler olduğuna dikkat çekerek bu düşüncelerin Osmanlı Devleti'nin çok hukuklu bir sistemle idare edildiği gibi yanlış bir sonuca neden olabileceğini ifade etmiştir. Bahsedilen yanlış anlaşılmaya sebep olacak düşünceler ve bunun gerekçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 32-39.

kurumlar da Balkan Ortodoks Hristiyanları için buluşma alanı sağlamıştır. Sonuçta, farklı etnik kökenlerden gelen Hristiyanlar Rum dilinde yetkin hale geldikleri gibi Rumcadaki kültürel semboller üzerine yoğun bir entelektüel bakış açısı da kazanmışlardır. Bu şekilde, giderek Yunanistan ile özdeşleşen bir aydın sınıf ortaya çıkmıştır. Rum Patrikhanesi bu şekilde milliyetçiliğe yol açan koşulların oluşmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Patrikhane Osmanlı hâkimiyeti içinde güçlendikçe Rumlar nüfuzlarını arttırmış ve diğer Ortodoks milletleri asimile etmek için çeşitli adımlar atmışlardır. Patrikhane'nin yürütmüş olduğu faaliyetler Ortodokslar arasında bir Rum ulusçuluğu meydana getirmiştir. Bu düşünce etrafında Patrikhane'nin tamamen Rumlaştığı ve Rumlardan başka kimsenin patrik ve din adamı olamadığı düşüncesi varlık kazanmıştır[23].

Yukarıda bahsedildiği gibi Patrikhane her ne kadar bir Rum milliyetçiliği oluşmasına yardımcı olacak zemini oluşturmuş olsa da, Yunan bağımsızlık sürecinde muhalif ya da temkinli denilebilecek bir duruş sergilemiştir. Bu duruşun sebebi ise batı aydınlanma ideolojisine bağlı fikirlerin sekülerizmi teşvik ederek dinî otoriteye bir tehdit oluşturmasıdır. Daha da önemlisi ise Rum milliyetçiliğinin, Patrikhane'nin Osmanlı Devleti'ndeki önemini ve Ortodoks reaya üzerindeki kontrolünü tehdit eden bir boyutta gelişmesidir. Bu tehdit karşısında Patrikhane tarihsel süreçte de bir refleks göstermiştir. 1627 yılında Rum cemaatinin ilk matbaası kurulduğunda kilisenin tutucu çevreleri tarafından tahrip edilerek parçalanmış ancak 18. yüzyılın sonlarında yeniden kurulabilmiştir. O dönemdeki Patrik Gregorios'in, kilisenin ileri gelenlerine gönderdiği bir bildiri ile bu matbaanın kurulmasından sonra Batı'dan her türlü kitap ithalinin yasaklanacağını, yalnız din kitaplarının basılacağını ve dine zararlı kitaplara el koyulacağını ilan etmiş[24] olması bu refleksin bir göstergesidir. Patrikhanenin bu refleksine rağmen Rum isyanı sürecinde Patrikhaneye mensup din adamlarının bazıları sürece destek vermiş, hatta bizzat katılan din adamları da olmuştur. Olaylar dönüşü olmayan bir hal aldığında bu din adamlarının sayısı daha da artmıştır[25]. İlerleyen

[23] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi,* 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 12.
[24] Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 44-45.
[25] Umut Özkırımlı, Spyros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*, Çev. Sezin Tekin Özsakınç, Özlem Bülbül, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 48.

yıllarda ise Balkan topluluklarının millî kiliselerinin oluşmaya başlaması ile birlikte Yunan Devleti'nin milliyetçi hedefleri ile Patrikhanenin çıkarları arasında uyuşma meydana gelmiştir[26].

Rumlar arasında ulusal bilincin oluşmasında zengin tacirlerin yatırımlarının yanı sıra, Rumların ekonomik[27], eğitim ve düşünsel alandaki gelişmeleri, geçmişe bağlılık, Avrupalılar arasında yayılan Antik Yunan hayranlığı, Rum Patrikhanesi'nin nüfuzu ve Avrupa'da kamuoyu sağlayan derneklerin çalışmaları gibi etkenler etkili olmuştur[28]. Rumlar, bu etkinin yaratmış olduğu düşünce etrafında millî devletlerini kurmak için 1821 yılında isyan etmiştir. Bu isyanın Avrupa kamuoyunda da geniş yankı bulmasının sebebi ise, Avrupalı aydınlar arasında oluşan Antik Yunan hayranlığı olmuştur. Lord Byron, Lord Guilford, Delacroix, Victor Hugo ve Beethovan gibi aydınlar Yunan hareketine destek vermişlerdir. "Barbar" olarak gördükleri Türklere karşı savaşmak için çok sayıda Avrupalı gönüllü Mora'ya gitmiş, ayrıca dönemin güçlü devletlerinin bölgedeki çıkarları da isyanın seyrini etkilemiştir. İngiltere 1822'de Osmanlı politikasını değiştirerek, Yunanistan'ı Rus nüfuzuna bırakmamak için Yunan hareketini desteklemeye başlamıştır. Netice itibari ile İngiltere ve Rusya'nın yaşanan isyan hareketine müdahaleleri ile Yunanistan'ın bağımsızlığına giden yol açılmıştır[29].

---

[26] Bülent Akyay, *a.g.m.,* s. 206-207.

[27] Rumlar arasında milliyetçi düşüncenin gelişimini etkileyen önemli unsurlardan birisi Yunanistan coğrafyasının fiziki koşulları olmuştur. Ticarî açıdan hareketli kıyılara sahip olan bu coğrafyada ticaret eski çağlardan beri önemli bir geçim kaynağı olmuştur. 19. yüzyıl ulusçuluk çağında da Balkanlarda tüccarlar yine etkili konumda yer almışlardır. Fenerli Rumların Osmanlı İmparatorluğu içindeki ticarî ve politik fonksiyonları, kendilerinin Batı Avrupa ve Rusya ile doğrudan ve yakın ilişki kurmalarını sağlamıştır. Bu özellik Yunan ulusal hareketini etkilemiştir. Bkz.: Meltem Begüm Saatçi, "Balkan Ulusçuluklarına dair bir değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller", *Karadeniz Araştırmaları,* C. 6, S. 23, Güz 2009, s. 24.

[28] Serap Toprak, *a.g.m.,* s. 2846.

[29] Aşkın Koyuncu, *a.g.m.,* s. 499-502. Rumların girmiş olduğu isyan hareketine karşılık Osmanlı Devleti, isyanı bastırma konusunda başarılı olamamıştır. Bu sebeple, 1824 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istenmiş, Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi şartı ile Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya göndermiştir. Mısır kuvvetlerinin gelişi ile birlikte isyanın seyri değişmiştir. İsyan kısa sürede kontrol altına alınmasına rağmen Rusya ve İngiltere'nin müdahalesi Yunanistan'ın bağımsızlığına gidecek yolu açmıştır. Rusya ile yapılan 1828-29 savaşının neticesinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın bağımsızlığı tanınmıştır. 3 Şubat 1830 tarihli Londra protokolü ile Yunanistan'ın bağımsızlığı resmî olarak onaylanmıştır. Bkz. *Gös. Yer.*

2. Osmanlı Devleti'nde Bulgarlar ve Bulgar Milliyetçiliğinin Gelişimi

5. yüzyıldan itibaren Balkanlara geçmeye başlayan Bulgar kavimleri[30] burada Asparuh Han liderliğinde siyasî birliklerini sağlamışlardır. 681 yılında sağlanmış olan bu birlik ile meydana gelen Birinci Bulgar Devleti, çok geniş bir Slav-Ortodoks kitleye egemen olmuştur. Uzun süre bir arada yaşama durumunda oldukları bu kitleden etkilenen Bulgarlar, Slavlaşarak eski inanç ve kültürlerinden uzaklaşmışlar ve 864 yılında Hristiyanlığı kabul etmişlerdir[31]. Slavlaşma sürecine giren Bulgarların siyasî varlığına bölgedeki güçlü rakibi Bizans, 1018 yılında son vermiştir. Bulgarlar, 1185 yılında İvan Asen ve Peter kardeşlerin liderliği ile II. Bulgar Devleti'ni kurana kadar Bizans hâkimiyetinde kalmıştır. Bizans hâkimiyetinden kurtulup II. Bulgar Devleti'ni kuran Bulgarlar, 1230'lu yıllarda en geniş sınırlarına ulaşmış ancak zamanla zayıflamaya başlamıştır. Bu zayıflama ile birlikte devlet, Tırnova Çarlığı, Vidin Çarlığı ve Dobruca Çarlığı olarak üçe bölünmüştür. Bu dönemde içerde yaşanan bölünme ile birlikte dışarıda da Osmanlı Türklerinin Balkanlar'daki ilerleyişi ile karşılaşılmıştır. Osmanlı Türklerinin bu ilerleyişinin sonucunda zaten bölünerek zayıflamış olan II. Bulgar Devleti, 1393 yılında Tırnova ve 1396 yılında da Vidin'in kaybedilişi ile birlikte yıkılmış ve Bulgarlar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir[32].

Osmanlı hâkimiyetine giren Bulgarların büyük bir bölümü küçük çaplı köylerde yaşamış ve toprakla uğraşan çiftçiler olarak kalmışlardır[33]. Bulgarlar, XIX.

---

[30] Bulgarların kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1985; Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Türk Tarik Kurumu, Ankara 1999.

[31] Osman Karatay, 400 yıldan daha fazla bir süre Slav kavimleri ile bir arada yaşamış olan Bulgar Türklerinin Slavlaşmasını çeşitli sebeplere bağlı olarak incelemiştir. Karatay'a göre bu sebepler; "uzun süre bir arada yaşama, Türkler için devletin çıkarlarının millî çıkarların önüne geçmesi, Slavlaşmanın önüne geçecek Asya kökenli bir kavmin gelmekte çok gecikmesi, Türklük bilincini şiddetle korudukları durumlarda bile kültür itibariyle yönettikleri kalabalığa temsil edilmeleri, Slavların kendilerinden olmayan toplulukları kendilerine benzetmedeki başarısı ve uzun süre birlikte yaşamış olmanın getirdiği sonuçların kaçınılmazlığıdır". Bulgarların Slavlaşması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Osman Karatay, *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018, s. 206-249.

[32] II. Bulgar Devleti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Fatma Rodoplu Yıldırım, *Bulgaristan'da Kuman Hanlar Dönemi II. Bulgar Devleti'nin Kuruluşu ve Bulgar Tarihyazımında Kuman/Kıpçaklar*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021.

[33] Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Osmanlılar Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı Cilt: 1 Tarih*, Derleyen: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, Karam&Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 324. Osmanlı arşiv belgelerinde Bulgarlığı temsilen kullanılan kelime voynuktur. Bunun sebebi ise Voynuk teşkilatının Bulgarların çoğunlukla yaşadığı bugünkü Bulgaristan coğrafyasında var olmasıdır. Arşiv belgelerinde Bulgar kelimesi ilk kez 1794-95 yılında Boğdan voyvodası Mihel'e yazılan hükümde

yüzyıla kadar Türk idaresinden şikâyetçi olmamışlar ancak 1789 Fransız İhtilâli'nin yaydığı milliyetçi düşünceden ve Rusların Panslavist politikasından etkilenmişlerdir. Bu etki ile birlikte İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Bulgarları istismarının da bir sonucu olarak Bulgarlar arasında ulusal hareketlenmeler başlamıştır[34].

Osmanlı idaresine giren Bulgarlar, İstanbul'un fethinden sonra diğer Ortodoks Balkan toplulukları gibi "Rum Milleti" içerisine dâhil edilmişlerdir. Bu durum Bulgarlar arasında Rumluk algısının gelişmesine sebep olmuştur. Öyle ki, Ortodoks Rum inanç etrafında şekillenmiş olan bu algının bir neticesi olarak, 18. yüzyılda Balkanlar'ı dolaşan seyyah ve âlimlerin Bulgar adı ile tanınan bir topluluktan haberleri dahi olmamıştı[35]. Bu durumun oluşmasında İstanbul Rum Patrikhanesi'nin sahip olduğu yetkiler çerçevesinde Rum olmayan unsurları Rumlaştırma çalışmaları etkili olmuştur. Rumcanın, Bulgarlar üzerindeki etkisi ve Patrikhanenin politikaları neticesinde 19. yüzyılın ilk yarısında kendisini kültürlü veya eğitimli gören birçok Bulgar, Rumca konuşmayı aydın olmanın bir belirtisi olarak görmüş ve bu yüzden bu dili kullanmayı tercih etmiştir[36]. Rumlar, Patrikhane içindeki nüfuzları sayesinde Bulgaristan'daki bütün dinî makamları ele geçirdikleri gibi, o bölgenin ticaretine de hâkim olmuşlardır. Bu ticarî hâkimiyet Rumcanın ticaret dili olmasını sağlamıştır. Bu durum şehirlerdeki iş imkânlarının artması ile kırsal bölgelerden şehirlere göçen Bulgarlar arasında meslekî gereklilik olarak Rumca bilmek zorunluluğuna da sebep olmuştur. Ayrıca Bulgarlar arasında Rumcanın bu kadar etkili olmasında *Yunan Dilinde Ortodoks Kültürü* de etkilidir. Buna göre Bulgarlar, sadece Bulgar değil aynı zamanda Ortodoks Hristiyan'dır. Bu sebeple Rumca, "ötekinin" dili anlamında bir yabancı dil olarak değil zamanla bütün Ortodoks Hristiyanların ortak dili olarak kabul edilmiştir[37]. Bu durum da Bulgarlar arasında Rumcanın yayılmasında önemli bir etkiye

---

zikredilmiştir. Voynuk Teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

[34] Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 397.

[35] İngiliz diplomat William Arthur White, İngiltere Başbakanı Salisbury'a göndermiş olduğu raporunda da bu duruma dikkat çekmiştir. Balkan yarımadasında Slavlar ve Rumların rekabetini aktardığı yazısında, 18. yüzyılda Bulgarların varlığının bilinmediğini, 19. yüzyılın başlarında Balkanlara giren Rus yazarların Bulgarların bir Slav lehçesi kullandıklarını keşfettiklerinde şaşkınlık içine düşmüş olduklarından bahsetmektedir. NAUK, FO, 421/62, Inclosure in No. 11, s. 7. (9 Temmuz 1885).

[36] R.J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007, s. 55.

[37] Raymond Detrez, "Greek Culture", or "Orthodox Culture in Greek"? Bulgarian-Greek Relations Prior to the "Church Struggle" *ETUDES BALKANIQUES*, LI/1, Sofia 2015, s. 62, 69. Bu hali ile kırsal

sahiptir. Bulgarları farklı kılan diğer bir özellik ise Patrikhaneye olan mekânsal yakınlıklarından dolayı onun manevî otoritesi altına girmeye ve asimile olmaya diğer uluslara oranla daha açık hale gelmiş olmalarıdır[38]. Bütün bu etkilere rağmen Bulgarlar, kendi millî ve kültürel değerlerini korumada kısmen başarılı olmuştur. Bulgarların daha çok kırsal alanda yaşıyor olmaları bu değerlerin korunmasında etkilidir. Ayrıca bu kısmî korunmada manastırlarda keşişler tarafından verilen eğitim ve öğretimin de yadsınamaz katkısı olmuştur. Özellikle Aynaroz[39]'da bulunan manastırlar bu eğitimde önemli rol oynamıştır[40].

Aynaroz'daki manastırlarda, Sırp ve Bulgar rahipler Patrikhane'nin etkisi altında kendi tarihî benliklerini de aramaktan geri durmamışlardır. Bulgarlar arasında yayılmakta olan milliyetçi düşünce özellikle burada etkili olan papazlar etrafında gelişmiş ve Osmanlı Türklerine karşı değil, Rum piskoposlarına karşı ortaya çıkmıştır[41]. 18. yüzyıl sonlarında Hillander Manastırı'ndaki bir Bulgar, Keşiş Paisiy Hilendarski *Slav-Bulgar Tarihi* adı ile kaleme aldığı eserinde, Ortaçağ Bulgar kralların ve patriklerini anlatarak onların faaliyetlerinden gururla bahsetmiştir. Paisiy, Bulgarlara görkemli bir geçmişe sahip olduklarını anlatmış ayrıca Bulgarlar üzerindeki Rum etkisini eleştirerek, Bulgarların Rumca konuşup öğrenmelerine ve kendilerine Bulgar demekten kaçınmalarına tepki göstermiştir[42]. Bulgarlara dillerini, tarihlerini ve ülkelerinin şanlı geçmişini öğrenmelerini vaaz ederek onları millî kimliklerini

---

bölgelerde kalan yoksul kesim, anadili olan Bulgarcayı konuşurken şehre giderek eğitim görenler Rumca konuşmaya başlamış ve aynı etnik grup arasındaki sosyal ayrımı belirleyen unsur Rumca olmuştur. Bkz. Gös. yer.

[38] Hüseyin Sadoğlu, *a.g.m.,* s. 8; Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 366.

[39] Aynaroz Selanik yakınlarında Halkidiya yarımadasında, Kassandra Parmakları diye bilinen ve Ege Denizi'ne doğru uzanan üç yarımadanın en doğuda olanıdır. Burada on sekiz Yunan manastırının yanından Khilandari adı ile bir Sırp, bir de Zografu adı ile Bulgarlara ait manastır bulunmaktadır. 1875'te ise Ruslar Pandeleimonos Manastırına hakim olmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Semavi Eyice, "Aynaroz", *DİA*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 267-269; Abidin Temizer, "Kadınsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekân ve Yaşam", *Studies of The Ottoman Domain*, C.2 S.2, Şubat 2012, s. 1-22.

[40] Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, *a.g.m.,* s. 226.

[41] Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 45.

[42] Theodara Dragostinova, *Between Two Motherlands Nationality and Emigration among the Greeks of Bulgaria, 1900-1949,* Cornell University Press, Ithaca/New York 2011, s. 18. Paisii Hilendarski'nin eserinin Türkçe tercümesi ve yorumlanması için bkz.: Ayşe Tuğçe Konaç, *Paisii Hilendarski'nin Slav Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğinin Oluşumundaki Önemi,* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2019.

korumaya yönlendirmiştir[43]. Ayrıca Paisiy eserinde Bulgar tarihini farklı örneklerle yücelterek millî duyguların geliştirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Yine aynı eserde Bulgarlar için "öteki" olarak iki milletten bahsedilmiştir. Birincisi bağımsız bir kilise kurulmasına yönelik faaliyetler yürüttükleri, kendilerini asimilasyon baskısı altında tutan Rumlar, ikincisi ise "kölelik dönemi" olarak tanımladıkları Osmanlı Türkleridir[44].

Patrikhane'nin kültür ve dil olarak kurmuş olduğu baskıya karşılık Paisy ile başlayan Bulgar milliyetçiliği, Rusya'nın destek ve yardımları ile gelişmiştir. Bu gelişmede Rusya'nın Balkanlar'da açılmasına katkıda bulunduğu okullar ve dernekler etkili olmuştur. Ayrıca Rusya'da eğitim gören Bulgarlar da aynı düşünceler etrafında kendilerine yön bulmuş ve Bulgar milliyetçiliğini geliştirmişlerdir. Daha önce de bahsedildiği üzere o döneme kadar okumuş ve ticaretle uğraşan Bulgarlar arasında millî bir Bulgar kimliği bilinci bulunmamaktaydı. Bunun en tipik örneği ise Bulgar eğitim hareketinin öncü isimlerinden birisi olan Aprilov'dur. Hayatının büyük bir kısmında Yunan eğitimi alan Aprilov, Rus Tarihçi Yuri Venelin'in etkisiyle Slav ve Bulgar kimliğini benimsemiş, hayatını ve servetini Bulgar halkının eğitimine harcamıştır[45]. Aprilov'un önderliğinde başlayan eğitim çalışmaları Bulgar millî uyanışında önemli bir etkiye sahiptir. Başta Bükreş'teki tüccarlardan olmak üzere toplanan para ile 1835 yılında Gabrova'da Avrupaî ilk Bulgar mektebi açılmıştır. Bu okulların sayısı ilerleyen yıllarda daha da artmıştır. Yine Bulgar tacirlerin yardımı ile çeşitli hikâye kitapları, mektep kitapları ve umumi tarih kitapları basılmış ve Bulgar matbaaları açılmıştır. Osmanlı sınırları dışında, Rusya'da Odesa, Moskova, Nikolayev; günümüz Romanya sınırlarındaki Bükreş, İbrail, Galati gibi şehirler Bulgar bağımsızlığı, millî teşkilatlanması ve kültürel gelişimi için çalışan merkezler haline gelmiştir. Bu bölgelerden göçen birçok isim de bu millî bilincin gelişimine hizmet etmiştir[46].

---

[43] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler*…, s. 27.
[44] Nuri Korkmaz, "Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi" *Akademik Bakış*, C. 10, S. 20, Yaz 2017, s. 73.
[45] İlber Ortaylı, *a.g.m.*, s. 2-3.
[46] Fatma Rodoplu Yıldırım, "Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, Nisan 2020, s. 97.

Bulgar kimlik bilincinin oluşumu ve Rumlara karşı çıkışın bir diğer önemli etkenini Katolik Bulgarlar oluşturmuştur. Çünkü Katolik Bulgarlar, millî dilde ve millî ruhbanla toplumsal yaşamlarını sürdürme isteğinin bir ifadesi olarak ortaya çıkmış ve Ortodoks Kilisesi'nin parçalanmasında dolaylı rolleri olmuştur[47].

Görüldüğü gibi Bulgar uyanışı önce Bulgar rahipler (Paissiy Hilanderski, Sofraniy Vraçanski), nihayet Venelin gibi Ukraynalı ve Rus tarihçiler ile Aprilov gibi eğitimciler sayesinde gelişmiştir. Aprilov, Gobrovo şehrinde ulusal dilde eğitim yapan modern Bulgar okullarını yaymaya başlayınca, Osmanlı Hükûmeti'nden değil, Rumlar ve Patrikhane'den tepki görmüştür. Filibe, Tırnova, Selanik gibi yerlerde kurulan Bulgar okullarını, mahallî Rum ileri gelenleri, rahipler ve metropolitler kapattırma gayretine girmiştir. Sık sık okulların yönetimi ve Bulgar öğretmenleri aleyhinde Osmanlı yönetimine, bu kişilerin Rus ajanı oldukları doğrultusunda ihbarlarda bulunulmuştur. Patrikhane aracılığıyla Rumlar, 1830'lardan beri gelişen bağımsız bir Bulgar kilisesi kurma hareketine karşı çıkmış, kendi dillerinde ibadet yapmalarına mani olmuşlardır[48]. Bulgarlar da rahatsızlıklarının bir göstergesi olarak Rum Patrikhane'sinin kendilerine gönderdiği Rum papazları her tarafta kovmaya başlamıştır[49]. Bu hareketler yüzünden Bulgarlar ve Rumlar arasındaki tarihî nefret alevlenmiş ve ciddi çatışmalar çıkmaya başlamıştır[50].

Bulgar millî kimliğinin ve hareketinin doğması için gerekli olan etnik grubun dilinin, kültürel ve toplumsal özelliklerinin canlandırılması gerekliliği yukarıda bahsedilen faaliyetlerle sağlanmıştır. Bu canlılıktan sonra ikinci aşama ile siyasî talepler için kitlesel olarak harekete geçme süreci başlamıştır[51]. Bu sürecin başlaması

---

[47] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler…,* s. 29.
[48] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler…,* s. 120.
[49] Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanların Kördüğümü*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 83.
[50] Bulgar toplumu arasında gelişen fikrî hareketler ile birlikte Bulgarlar, Rumların idaresine karşı gelmeye ve Rum din adamlarını tanımamaya başladılar. Rum Patrikliği tarafından baskı altında tutulan Bulgarlar, karşı harekete geçerek, özellikle nüfus olarak fazla oldukları bölgelerde Rumların Rumca ibadet etmelerine dahi engel olmaya başlamışlardır. Bkz.: BOA.A.}DVN.151.83.1. (H. 5 Şevval 1276/M. 26 Nisan 1860); BOA.A.}MKT.UM.481.4.1. (H. 25 Cemaziyelevvel 1277/M. 9 Aralık 1860).
[51] Fatma Rodoplu Yıldırım, Bülent Yıldırım, "Bulgar Milliyetçiliği", *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II,* Ed. Yusuf Ziya Bölükbaşı, Gazi Kitapevi, Ankara 2020, s. 26-27.

ile birlikte Osmanlı yönetimine karşı çeşitli isyan hareketleri meydana gelmiştir[52]. Bu isyan hareketleri ilk başlarda sönük kalmış yerel halkın desteği tam olarak sağlanamamış ancak ilerleyen süreçte Berlin Antlaşması ile Özerk Bulgar Prensliği yönetiminin doğmasını sağlamıştır. Bu özerk yönetim içinde Bulgar kimliği oluşturulma süreci devam etmiştir[53].

3. Diğer Gayrimüslimler

a. Ermeniler

Ermeni inanışına göre, Hristiyanlık Ermeniler arasında Hz. İsa tarafından görevlendirilen Tateos ve Partoğimeos sayesinde yayılmıştır. Ancak bu ilk Hristiyanlığa geçiş süreci uzun sürmemiş, kısa süre sonra Ermeniler arasında eski inançlar hâkim olmaya başlamıştır[54]. Ermenilerin Hristiyanlığa büyük kitleler halinde geçişi ise Aziz Krikor'un misyonerlik faaliyetleri sonucunda gerçekleşmiştir. Erivan yakınında Eçimiyazin'de ilk Ermeni kilisesini kuran Aziz Krikor aynı zamanda kilisenin ruhanî lideri kabul edilmiştir[55]. İlk üç ekümenik konsilin kararlarına ve monofizit doktrine[56] bağlı olan Ermeni Kilisesi'nde ayrılık 451 yılında yapılan dördüncü konsilin kararlarına karşı kendi bağımsız kiliselerini kurma düşüncesi ile başlamıştır. Bu fikir ayrılıkları neticesinde Eçmiyazin'deki Ermeni Kilisesi Bizans Kilisesinden ayrılmış ve Ermeni Katoğikosluğu[57] teşkil edilmiştir[58]. 638'de Kudüs'ü fetheden halife Ömer'in Ermeni Piskoposu Abraham'ı monofizit hiyerarşiye patrik

---

[52] Bulgar isyan hareketleri için bkz.: Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 4. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2018; Hüdai Şentürk, *a.g.e.,* 1992.

[53] Bulgar milliyetçiliğinin gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Fatma Rodoplu Yıldırım, Bülent Yıldırım, *a.g.m.,* s. 21-66.

[54] Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 8; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s. 119.

[55] Canan Seyfeli, "İstanbul Ermeni Patrikhânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul-ermeni-patrikhanesi (20.01.2022); Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi...,* s. 8.

[56] Monofizitizm tek tabiatçılık, Hz. İsa'da beşerî ve ilahî olmak üzere iki tabiat bulunduğu kabul edilen ancak beşeri yönün ilahî tabiat içinde kaybolduğunu savunan düşüncedir. Bkz.: Bekiz Zakir Çoban, "Doğu Kiliseleri ve Monfizitizm" *Milel ve Nihal,* 10(2), s. 13-27. Monofizitler; Ermeni, Yakubi Süryani, Kıpti ve Habeşlerdir.

[57] Katoğikos, Ermeni kilise hiyerarşisindeki en yüksek ruhanîdir. Bu ruhanînin bulunduğu makama da Katoğikosluk denir. Canan Seyfeli, "Ermeni Kilisesi'nde Katoğikosluk: Ahtamar Katoğikosluğu", *Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bldirileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2007, s. 721.

[58] Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi…*, s. 9.

tayin etmesiyle de Kudüs Ermeni Patrikliği ortaya çıkmıştır. Bu dönem için Kudüs, Eçmiyazin'den sonra Ermenilerin ikinci dinî merkezi haline gelmiştir[59]. Moğol istilası sonrasında Eçmiyazin Katoğikosluğu Anadolu içlerine taşınarak, Adana bölgesindeki Sis'te ve Van bölgesindeki Ahtamar'da faaliyetlerine devam etmiştir. 1441 yılında yeniden Eçmiyazin bölgesinde faaliyetlerine başlasa da Sis ve Ahtamar Katoğikoslukları da faaliyetlerini sürdürmüştür. İstanbul Patrikliği'nin kurulması ile birlikte de Ermenilerin beş dinî merkezi ortaya çıkmıştır. Bunlar, Osmanlı fetihleri sonrası değişecek olmakla birlikte, dinî hiyerarşiye göre Eçmiyazin, Ahtamar, Sis katoğikoslukları ve Kudüs ile İstanbul Patrikhaneleri olarak sıralanabilir[60].

İstanbul Ermeni Patrikhanesi İstanbul'un fethi ile birlikte öncelikle bir murahhaslık merkezi olarak teşkilatlanmış, Osmanlı Devleti'nin diğer Katoğikosluk merkezlerini hâkimiyet alanına katmasıyla birlikte Patriklik şekline dönüşmüştür. Bu dönüşüm beraberinde İstanbul Ermeni Patrikliği'ni Ruhanî olarak diğer bölgelerden idarî manada üstün bir konuma getirmiştir[61].

Ermeniler, Bizans döneminde sürgünlerle mücadele etmiştir. Bu sürgünler Bizans'ın "tek devlet-tek kilise" düşüncesi ile hareket etmesinin sonucunda meydana gelmiştir[62]. Bu politika, Ermenilerin Bizans döneminde çok fazla baskı ve tehcire maruz kalmasına neden olmuştur. Bulgaristan'daki Ermeni varlığı da Bizans'ın bu politikasının bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Ermeniler 6. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar aralıklarla Bulgaristan, Makedonya ve Trakya'ya sürülmüşlerdir[63]. Yaklaşık beş asır boyunca aralıklarla devam eden Ermeni göçleri ile Bulgaristan'da çok sayıda Ermeni kolonisi kurulmuştur. İlk dönemde göç eden Ermeniler zamanla yerli Hristiyan unsurlar arasında erirken, sonradan gelenlerin kimliklerini muhafaza etmiş oldukları tahmin edilmektedir. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti tarafından fethi tamamlandıktan sonra ticaret ve tarım bakımından elverişli olan bu topraklara Ermenilerin göçü devam

---

[59] Canan Seyfeli, "İstanbul Ermeni Patrikhânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul-ermeni-patrikhanesi (20.01.2022).
[60] Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi…*, s. 11.
[61] İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin kuruluşu ve bu yöndeki tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi…*, s. 11-17.
[62] Canan Seyfeli, "İstanbul Ermeni Patrikliği'nin Kuruluşu", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri C-1,*Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, s. 362.
[63] Esat Uras, *a.g.e.*, s. 623.

etmiştir. Bulgaristan'a Osmanlı döneminde önemli sayıdaki ilk Ermeni göçü ise Celali İsyanları esnasında IV. Mehmet zamanında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden Bulgaristan'ın Şumnu, Provadiya, Razgrad, Aytos ve Filibe şehirlerine Ermeniler yerleşmiştir. Yine bu yıllarda Filibe'ye göç eden Ermeniler için 1674 yılında bir ferman çıkarılmış ve Filibe'de bulunan bir Rum Kilisesi Ermenilere verilmiştir. 17. yüzyılda ticarî bakımdan önem kazanan Sofya, Ermeniler için önemli bir merkez haline gelmiştir. Şehirde bulunan Ermeniler kuyumculuk, fırıncılık, demircilik gibi meslekler icra etmelerinin yanında önemli bir kısmı da tüccarlık yapmıştır. Ayrıca yüksek mevkilerde yer alan çok sayıda Ermeni de bulunmuştur[64].

Osmanlı idaresinde Bulgaristan coğrafyasında varlıklarını sürdürmüş ve geniş ekonomik imkânlara ulaşmış olan Ermeniler, Bulgaristan Prensliği kurulduktan sonra da bölgede varlıklarını devam ettirmişlerdir. Prenslikte İstanbul Ermeni Patrikliği aracılığı ile Filibe merkezli bir piskoposluk kurmak istenmiş ancak bunda başarılı olunamamıştır. Bu başarısızlıkta 1890'lı yıllardan itibaren Bulgarsitan Prensliği'nde faaliyetler yürütmeye başlayan Ermeni komitecileri de etkili olmuştur. Çünkü komiteciler, İstanbul Ermeni Patrikliği'nin etkisini tamamen ortadan kaldırmak amacıyla, doğrudan Eçmiyazin'e bağlı bir piskopos tayin etmeye çalışmışlardır. Ayrıca Bulgar komiteleri ile de ortak hareket ederek Müslüman ve Rumlara karşı faaliyetler yürüten Ermeni komiteleri, Bulgaristan'daki Ermeni cemaatini de kendi amaçları doğrultusunda etkilemek için propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır[65].

Çalışma alanımız olan Batı Trakya'da ise Ermeni nüfus nispeten daha azdır. Dedeağaç'ta ve Gümülcine'de Ermeni kiliseleri bulunmakla birlikte bölgenin Osmanlı idaresinde olması ve Ermeni nüfusun az olması Ermeni komitecilerinin bölgedeki hareketlerinin önüne geçmiştir.

---

[64] Bülent Yıldırım, "Political And Ecumenical Status of Armenian Churches in Bulgaria after the Russo-Turkish War of 1877-1878", *Proceedıngs of The 4th Congrees of International Eastern European Studies (CIEES 2020) History of Orthodox Churches,* Eskişehir 2020, s. 243.
[65] Bülent Yıldırım, "Political And Ecumenical Status…", s. 244-249.

b. Yahudiler

Yahudiler, 711'de Müslümanların Kurtuba'yı fetihlerinin ardından akın halinde İspanya topraklarına gelmiştir. Burada İslam yönetimi altında yaşadıkları refah dönemi, 1100'de başlayan Hristiyan fetihleri ile son bulmaya başlamıştır. İspanya'da Müslüman hâkimiyetinin sona ermesi ve yeniden Hristiyanların eline geçmesi Yahudiler açısından önemli değişimlere sebep olmuştur. İlk yıllarda bölgedeki Yahudilerden faydalanan Hristiyan yönetimi, bu kişilere olan ihtiyacı azalınca kısıtlama ve zorlamalara başvurmuştur. İber yarımadasında yaşananların benzeri Batı Avrupa ülkelerinde de yaşanmıştır. Hristiyanlara göre İsa'nın çarmıha gerilmesine Yahudilerin şikâyeti sebep olmuştur. Bu nedenle Yahudiler, İsa'nın katili olarak suçlanmıştır. Bunun yanında Rumlar tarafından ortaya atılan "kan iftirası" ve "ayin cinayetleri" gibi suçlamalar ise Yahudilere karşı yıkıcı durumların yaşanmasına sebep olmuştur. Buna göre Yahudilerin Hristiyan çocukları kaçırıp öldürdüklerine inanılmış, özellikle hamursuz bayramında bunu yaptıkları ileri sürülmüştür. Bunlara benzer suçlamaların yanında ekonomik sebepler de Hristiyan dünyasında Yahudi karşıtlığını tetikleyen etkenlerden olmuştur. Bu tetikleyici sebeplerden ötürü Yahudiler, Avrupa'da birçok katliam ve sürgüne maruz kalmıştır[66].

İber yarımadasından çıkarılmaları ile doruk noktasına ulaşan sürgün dönemi Yahudi dünyasının merkezini yeniden Doğu'ya taşımıştır. Yukarıda bahsedilen sebepler etrafında İspanya'dan sürülmeleri, zincirleme bir hareketle 1492'de Sicilya, 1498'de Navar ve Provence ile 1510'da Napoli'den sürülmelerine neden olmuştur. Bazı Alman şehirleri ve İtalya'nın bazı bölgeleri dışında Orta ve Batı Avrupa'nın tamamına yakınında 15.yüzyıl sonu ile 16.yüzyıl başında hiç Yahudi kalmamıştır. Birçok Yahudi ise hayatını kaybetmiştir. Bu sürgün hareketlerinde Yahudilerin bir bölümü Lehistan Krallığında yoğunlaşırken büyük çoğunluğu ise Balkanlar ve Doğu Akdeniz'e egemen olan Osmanlı topraklarına yerleşmiştir[67].

---

[66] Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, Çev.: Meriç Sobutay, Kapı Yayınları, İstanbul 2008, s. 5-15, 17, 18.

[67] Asther Benbassa, Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, Çev. Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 66-67.

Osmanlıların Yahudiler ile ilk temasları Orhan Bey zamanında Bursa'nın fethi sonrası meydana gelmiştir. Fetihle birlikte Osmanlı idaresine girmiş olan Yahudilere Bursa'da ibadetleri için bir sinagog inşa etmeleri izni verilmiştir. Daha sonrasında ise Osmanlıların Gelibolu ve Edirne fetihleri ile birlikte bölgede yaşayan birçok Yahudi Osmanlı egemenliği altına girmiştir. Yahudilerin Osmanlı idaresi altına girmeleri sadece fetihler ile ele geçirilen bölgelerdeki nüfus ile olmamıştır. Ayrıca Avrupa'da görmüş oldukları baskılardan dolayı yaşanan göçler de Osmanlı topraklarında Yahudi nüfusun artışını sağlamıştır. İlk olarak 1376'da Macaristan'dan, 1394'te Fransa'dan Osmanlı sınırlarına göçler olmuştur. İstanbul'un fethi ile buradaki Yahudiler de Osmanlı egemenliğine girmiştir. Özellikle 1492'de İspanya'dan kovulan Yahudilerin de gelmesiyle Osmanlı idaresindeki Yahudi nüfus oldukça artmış[68] ve artık Yahudiler için en yaşanabilir coğrafya Osmanlı Devleti idaresi olmuştur. Bu Yahudi göçünde Osmanlı idaresinde önemli bir liman şehri olan Selanik bir merkez haline gelmiştir. Deniz yoluyla gelenlerin buraya uğramaları sebebiyle şehirde, Yahudi yerleşimi artmış ve şehir hızla büyümüştür. 1520'li yıllara gelindiğinde ise Selanik, çok sayıda Yahudi'yi barındıran bir şehre dönüşmüştür[69]. Osmanlı topraklarında meydana gelen bu Yahudi göçü tek grup halinde değildir. İspanya ve Portekiz'den gelenler "Sefarat", Orta ve Doğu Avrupa'dan gelenler ise "Aşkenazi"dir[70]. Bu gruplar büyük oranda Balkan şehirlerine yerleşmiştir. Eski Bizans topraklarında yaşayan ve Rumca konuşan Yahudiler ise, yani Romanyotlar, Balkanlar'a ve Anadolu'nun güney ve doğu kesimlerine dağılmıştır. Arapça konuşan Yahudiler Anadolu'nun verimli bölgelerine, Karaylar ise Mısır ve İstanbul'a yayılmıştır[71].

Yahudiler, Rum ve Ermeniler gibi ayrı bir millet olarak tanınmış olmalarına rağmen idarelerinde, Rum ve Ermenilerde olduğu gibi başkentte bulunan tek bir dinî lider ve ona bağlı dinî merkez aracılığıyla yönetilen merkezî bir anlayış yoktur. Yahudi dinî inanç ve gelenekleri dikkate alınarak farklı şehirlerdeki hahambaşıların kendi

---

[68] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi …*, s. 84.
[69] Mark Mazower, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudileri, 1430-1950*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 74.
[70] Yavuz Ercan, *Toplu Eserler: II Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar*, Turhan Kitabevi, Ankara 2007, s. 119.
[71] Aron Rodrigue, "Osmanlı İmparatorluğunda Sefardiler", Çev. Doğa Filiz Subaşı, *Türk Sosyal ve Siyasî Hayatında Yahudiler*, Ed. İbrahim Erdal, Yunus Özger, s. 130.

bölgelerinden sorumlu oldukları ve birbirlerine karşı idarî üstünlükleri olmayan bir tarzda yönetildikleri görülmektedir[72]. Yahudi cemaati, kendi içindeki birçok soruna rağmen Osmanlı Devleti'nde en az sorun yaratan millettir. 19. yüzyıl başlarında gayrimüslimler arasında hızla yükselen milliyetçilikten etkilenmemişler ve Osmanlı Devleti tarafında yer almışlardır. Yahudiler, Osmanlı Devleti'ne ayrı bir kimlik aramayacak kadar güçlü bir şekilde uyum sağladıkları için ne bağımsız devlet ne de özerklik peşinde olmamışlardır[73]. Bunda Yahudilerin kendi iç anlaşmazlıkları ve Osmanlı topraklarında belirli bir bölgede yoğun bir demografik üstünlüğe sahip olmamalarının etkileri olduğu düşünülebilir.

Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve gücünü kaybetmesi ile birlikte Yahudiler de uluslararası ticarette yer alamaz olmuştur. Avrupalı diplomat ve tüccarların Yahudi tercüman ve temsilcilerle çalışmak istemeyerek Sultan'a başvurmaları ile bürokraside Yahudilerin yerini Ermeni ve Rumlar almaya başlamıştır. Bunun yanında binlerce Yahudi'nin göçüne sebep olan Yahudi karşıtı önyargılar, Osmanlı idaresindeki diğer gayrimüslimler arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Bütün bunlar Osmanlı topraklarındaki Yahudileri olumsuz etkileyen sonuçlar doğurmuştur[74]. Devletinin Balkanlar'da toprak kaybetmesi ve bağımsız devletlerin kurulması ile birlikte Balkan Yahudileri Osmanlı Devleti idaresinden çıkarak millî devletlerin idaresine girmiştir. Yeni düzende Balkan Yahudileri Osmanlı idaresindeki rahatını kaybederek antisemitik uygulamalara maruz kalmıştır.

c. Romanlar

Romanlar, Hindistan'dan hareketle dünyanın birçok bölgesine kültürel özelliklerini koruyarak göç etmişlerdir[75]. Bu göç hareketine V. yüzyılda başladıklarına dair genel kabulle birlikte, bu terk ediş süreci tek seferde değil tarihi süreç içinde

---

[72] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi ....*, s. 89.
[73] Feroz Ahmad, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, Çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 129-130.
[74] Stanford J. Shaw, *a.g.e.*, s. 186-187.
[75] Ali Rafet Özkan, "Çingenelerin Kökeni ve Türkiye'de Çingeneler", *Bir Çingene Yolculuğu*, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul, s. 10; Donald Kenrick, "Romany Origins and Migration Patterns", *International Journal of Frontier Missions*, Vol-17:3, 2000, s. 39.

kademe kademe olmuştur[76]. Kademeli olarak devam eden göç hareketi ile Romanların, IX. ve X. yy'da birkaç kol halinde dünyaya yayılmaya başlamış oldukları tahmin edilmektedir. Bunların bir kolu, İran üzerinden Kafkasya, Rusya, Sibirya ve Kuzey Avrupa'ya göç ederken diğer kol ise Güneydoğu Anadolu üzerinden Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ülkeleri ve İspanya'ya gitmiştir[77]. Bu göç dalgasının en büyüğü ise Anadolu üzerinden Balkanlar'a ve Avrupa içlerine doğru olan göç hareketidir[78]. Romanlar, göç yolları boyunca iletişime geçtikleri birçok toplumla etkileşim içinde olmuştur. Arap topraklarında çok kalmadıkları, İran'da, Ermenistan'da, Anadolu'da daha uzun süre kaldıkları dillerine geçmiş olan kelimelerden anlaşılmaktadır. Çünkü Arapça'dan dillerine geçen kelime sayısı oldukça az iken Rumca, Ermenice, Farsça ve Türkçeden geçen kelime çok daha fazladır[79]. Bu durum hem göç esnasındaki güzergâhları hem de hangi milletlerden etkilendikleri konusunda fikir vermektedir.

Romanlar, XI. ve XII. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde görülmeye başlanmıştır[80]. Bizans'ta, Romanlarla ilgili ilk kayda 1068 yılında Athos Dağı'nda bir keşiş tarafından tutulmuş olan günlükte rastlanmaktadır[81]. Bu yüzyıllardaki belgelerde Romanlar *Athinganoi* diye adlandırılmaktadır. Romanların, Bizans'a IX. Konstantinos Monomakhos döneminde, "1042-1055" yılları arasında geldiği düşünülmektedir[82]. Bu dönemde bazı Bizans kaynaklarında Romanların sihirbazlık, falcılık, yılan oynatıcılığı, hırsızlık, dilencilik ve kara büyücülükle uğraştıklarından söz edilmektedir[83]. Bizans'ın Romanlara karşı olan tavrı

---

[76] Romanların Hindistan'ı V. yüzyılda terk ettikleri genel olarak kabul edilmekle birlikte bu konuya dair de farklı görüşler vardır. Bunlardan biri; İran Şahı'na büyük bir müzisyen grubun gönderilmesi ve bu grubun daha sonra İran'dan ayrılarak bütün dünyaya yayılmasına atfedilmektedir. Ali Rafet Özkan, *a.g.e.,* s. 30. Ayrıca Akhunlar'ın Türkistan'dan yaptıkları akınlar neticesinde, meydana gelen kıtlık sebebiyle bölgeyi terk etmiş olabilecekleri de düşünülmektedir. Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitapevi, 2006, s. 13-14. Bir diğer görüş ise Gazneliler zamanında Hindistan'a yapılan seferlerin bir neticesi olduğu yönündedir. Hristo Kycuhukov, Ian Hancock, *Romanlar Tarihleri, Kökenleri, Göç Yolları, Dilleri, Eğitimleri ve Gelenekleri*, Ed. Emine Dingeç, Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Edirne 2020, s. 111-136.

[77] Ali Arayıcı, *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008, s. 28.

[78] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *a.g.e.,* s. 15.

[79] İsabel Fonseca, *Beni Ayakta Gömün Çingeneler ve Yolculukları,* Çev.: Özlem İlyas, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002, s. 109, 111.

[80] Melih Duygulu, "Çingeneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 514.

[81] İsabel Fonseca, *a.g.e.,*s. 111; Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *a.g.e.*, s. 15.

[82] Elena Marushiakova–Vesselin Popov, *a.g.e.*, s. 15.

[83] Melih Duygulu, *a.g.e.,* s. 514.

imparatorların siyasetlerine göre farklılıklar göstermiştir. Bir dönem rahat içerisinde yaşarlarken başka bir dönemde ise zorlama ve baskı altında yaşam sürdürmüşlerdir[84]. Bu değişken koşullar altında göçün Bizans İmparatorluğu'ndaki ayağını tamamlayarak, XIII. yüzyıla gelindiğinde Trakya'yı aşan Romanlar, Balkanlar'ın içlerine kadar yayılmışlar sonrasında ise kısa bir süre içerisinde Avrupa'ya geçmişlerdir[85]. Avrupa'ya girmiş olan Romanlar, 1407'de siyah tenlerinden dolayı "*Tatarlar*" olarak anılmışlar[86] bazı ülkelerde ise doğudan geldikleri için "*Türklerin Ajanı*" olarak görülmüşlerdir[87]. Ayrıca Romanlar, Avrupa'da zamanla toplumdan dışlanmış; işe yaramaz, düzenbaz, insanları aldatan kötü kişiler olarak anılmaya başlanmıştır[88].

Anavatanları olan Hindistan'dan çıktıktan sonra çok geniş bir coğrafyaya dağılan Romanların en büyük izleri Balkanlar'da görülmektedir. XV. yüzyılda Avrupa'ya olan göçlerinin hareket noktası da Balkan coğrafyasıdır. Osmanlılardan önce de bölgede varlıkları görülmekte olan Romanlar, Osmanlıların Rumeli ve Balkanlar'ı ele geçirmesiyle birlikte bölgede daha sistemli bir yönetime tâbi olmuşlar ve Osmanlı Devleti koruması altına girmişlerdir. Osmanlı idaresinde Romanlara yönelik çeşitli hukukî ve idarî düzenlemeler yapılmıştır[89]. Bunlar büyük oranda vergi

---

[84] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, *a.g.e.*, s. 17.

[85] İsabel Fonseca, *a.g.e.,* s. 111. Romanlar Batı Avrupa'da 1407, Girit'te 1322, Korfu'da 1347, Eflak'ta ise 1370 yıllarında ilk kez görülmeye başlanmıştır. İsmail Altınöz, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 31. Ayrıca diğer Avrupa ülkelerinde ilk görüldükleri tarihler; Almanya'da 1407, Fransa'da 1419, Hollanda'da 1420, İtalya'da 1422, İspanya'da 1425, Rusya'da 1501, İskoçya ve Danimarka'da 1505, İsveç'te 1512, İngiltere'de 1514, Norveç'te 1540 ve Finlandiya'da 1584 yıllarına denk gelmektedir. Jean-Pierre Liegeois, Nicolae Gheorghe, "Roma/Gypsies: A European Minority", *Minority Right Group İnternational Report,* AN MRG International Report 95/4, s. 7.

[86] Ali Rafet Özkan, *a.g.e.,* s.16.

[87] Donald Kenrick, *The A to Z of The Gypsies (Romanies),* Scarecrow Press, United Kingdom 2007, s. XXXVIII.

[88] Heriette Asseo, *Çingeneler Bir Avrupa Yazgısı,* Çev.: Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 14, 23.

[89] Bu düzenlemelerin ilki Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmış olup, *Rumeli Etrâkinün Koyun Âdeti* adlı kanunname içerisinde geçmektedir. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 397. II. Bayezid döneminde İstanbul ve Edirne'ye tâbi olan Vize ve Gelibolu sancaklarıyla Yanbolu, Niğbolu, Sofya, Niş, Alacahisar, Semendire ve Bosna sancaklarında bulunan gayrimüslim Romanlardan vergi toplanması için gönderilmiş bir kanunname de bulunmaktadır. Bu kanunname Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar uygulanmış ve hatta Tanzimat'tan sonra çıkarılan *Kıptîler Nizamnâmesi'*nin de temelini oluşturmuştur. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 2. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990, s. 383. Romanlarla ilgili yapılan hukuki düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi

tahsili ve bu tahsili kolaylaştırmaya yönelik olan düzenlemelerdir. Bunlar içinde en önemlisi de Romanları idarî olarak belirli bir sistem içine dâhil eden *Çingene Sancağı*'nın kurulmasıdır[90]. Bu sancağa ait bir coğrafî alan belirlenmeye çalışılsa da[91], *Çingene Sancağı* sınırları tam olarak tespit edilebilen bir mahale ait sancak değildir[92]. Bütün Rumeli topraklarında yaşayan Romanları içine alacak şekilde oluşturulmuştur. Ayrıca Romanlar, Rumeli eyaletinin sağ kol kazalarını içine alan ve sadece Müslüman Romanların dâhil edildiği müsellem[93] teşkilatı içerisine alınarak Osmanlı ordusunun geri hizmet birlikleri arasına alınmışlardır[94].

Romanlar, görüldüğü gibi Balkanlar'a ve çalışmamız sınırları içinde yer alan coğrafyaya Osmanlı fetihlerinden önce gelmiş ve belirli bir sistem içine alınmıştır. Osmanlıların bölgede hâkimiyet kurması ile birlikte zamanla İslamiyet'e geçmişler ve Avrupa'nın diğer bölgelerine göre daha rahat yaşama imkânına sahip olmuşlardır[95]. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile birlikte Balkanlar'da meydana gelen millî devletler Romanlara yönelik politikaları da etkilemiştir. Özellikle Türkçe konuşan Müslüman Romanlar Bulgarlar için asimile edilecek ya da göçe zorlanacak unsurlar olarak görülmüştür[96]. Gayrimüslim Romanlar ise daha çok Bulgarlaştırma siyasetine maruz kalmışlardır.

---

için ayrıca bkz.: Sinan Şanlıer, *Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingeneleri,* UKID, TİKA, İstanbul 2013.

[90] Bu sancak hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Emine Dingeç, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl),* (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2004.

[91] M. Tayyip Gökbilgin, "Çingeneler", *İA*, Milli Eğitim Basımevi (MEB), İstanbul 1963 s. 423; Zerrin Toprak, "Siyasî ve İdari Yönüyle Romanlar", *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler*, Haz.: Suat Kolukırık, Simurg Yayınları, İstanbul 2007, s. 33.

[92] Halil İnalcık, "Rumeli", *DİA*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 234.

[93] Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında sahip oldukları arazilere karşılık atlarıyla sefere giden, daha sonra geri hizmet kıtası vazifesi gören, vergiden muaf oldukları için bu unvanla anılan askerî gruba verilen isimdir. Bkz.: "Müsellem", *DİA,* C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 83.

[94] Emine Dingeç, , "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Aralık 2009, s. 33-46.

[95] Bülent Yıldırım, "Introduction", *Human Rights in Bulgaria, Fundamental Rights And Liberties (Minority Rights)*, Eds. Bülent Yıldırım, Trakya University Printing House, Edirne 2016, s. 9-10.

[96] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Tağ, "Türkçe Konuşan Müslüman Romanları Türk-İslam Kültüründen Uzaklaştırmaya Yönelik Bulgar Politikaları", *Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed., Cezmi Eraslan vd., İstanbul Türk Ocağı Yayınları, 2019 İstanbul, s. 189-201.

B. İSTANBUL RUM PATRİKHANESİ VE BULGAR EKSARHLIĞI

1. İstanbul Rum Patrikhanesi

İlk kez IV. yüzyılda ayrılık emareleri gösteren Hristiyanlık aynı yüzyılda yaşanan çeşitli hadiseler neticesinde iki kutup olarak hızlı bir ayrılık yaşamıştır. Bu kutuplardan biri Katolik Roma, diğeri ise Bizans İmparatorluğu hâkimiyetindeki Ortodoks İstanbul Kilisesi etrafında kendilerine yön bulmuştur. Bizans hâkimiyetindeki Doğu kiliselerinde miladi V. yüzyılla birlikte İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs başpiskoposlukları patriklik olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bahsi geçen patriklikler arasında İstanbul'un diğerlerine olan üstünlüğü bir şeref üstünlüğüdür. Yani eşitler arasında birinci olarak konumlanmıştır. Bu durumun oluşmasında imparatorluğun başkentinde olması etki etmiştir. Başkentte diğer üç kilisenin işlerini imparator nezdinde aracı olarak İstanbul Patriği'nin görmüş olması İstanbul'a gözle görülür bir üstünlük sağlamıştır. Ayrıca yasama, yargı ve idare organı olarak görev yapan Sinod[97]'un da burada toplanması İstanbul Patrikliğini diğerlerinden ayıran özelliklerinden birisi olmuştur[98].

Bizans hâkimiyeti döneminde diğer doğu kiliseleri arasında bariz bir üstünlük sağlamış olan İstanbul Patrikhanesi, Türkler tarafından İstanbul'un fethi ile Osmanlı hâkimiyet alanına girmiştir. Osmanlı Devleti hâkimiyet alanı içerisinde Patrikhane, bütün Ortodoks tebaanın temsilciliği görevini üstlenmiştir. Bu görev yaklaşık olarak beş asır boyunca sürmüştür. Osmanlı idaresi altına giren İstanbul'da ilk olarak bugünkü Fatih Cami'nin yerinde bulunan Havariyyun Kilisesi Patrikhane'nin hizmetine verilmiştir. Patriklik merkezi 1455 yılında Pammakaristos Kilisesine taşınmıştır. Buradaki 131 yıllık hizmetin ardından Fener civarındaki Eflak Konağı Kilisesi'ne, 1597'de Balat'taki Aya Dimitri Kilisesi'ne ve son olarak buradan da 1602 yılında bugün içinde bulunduğu Aya Yorgi Kilisesi'ne taşınmıştır. Son hizmet yerinde artık Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi olarak anılmaya başlamıştır[99].

---

[97] Hristiyanlıkta dinî veya idarî problemleri çözmek için din adamlarının oluşturduğu genel kurul.
[98] Kenan Macitoğlu, *a.g.e.*, s. 93-94.
[99] M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul 1996, s. 58-59.

İstanbul'un fethi ile birlikte Fatih, Gennadios'u patrik olarak tayin etmiş ve bütün Ortodoksların dinî ve sivil lideri olarak ilan etmiştir[100]. Gennadios'un Fatih tarafından Patrik tayin edilmesi, onun sadece Katoliklere karşı beslediği düşmanlıkla ilişkili değil aynı zamanda geniş kitleler tarafından seviliyor olmasının da etkisi ile olmuştur[101]. Fatih, almış olduğu bu karar ile hem Patrikhane'nin Katolik batı ile ortak hareket etmesinin önüne geçmiş hem de Ortodoks tebaasının merkezi otoriteye bağlılığını kuvvetlendirmiştir. Patrikhane ise Osmanlı Devleti'nin gücünden yararlanarak Hristiyan dünya üzerinde kaybettiği saygınlığı yeniden kazanmıştır[102]. Bu bakımdan Patrikhane, Osmanlı Devleti içinde sadece varlığını korumakla kalmamış, aynı zamanda 1766'da Peç Sırp Patrikliğini ve 1767'de de Ohri Bulgar Başpiskoposluğunu idaresine alarak[103] Balkanlar'daki bütün Ortodoks kiliselerini sorumluluk alanına dâhil etmiş ve Bizans dönemine göre daha güçlü bir konuma gelmiştir[104].

Osmanlı idaresinde daha güçlü bir konuma gelen Patrikhane elinde bulunan yetkiler çerçevesinde bütün Ortodoks unsurlar üzerinde güçlü bir dinî hâkimiyet kurmuştur. Fakat bu hâkimiyet anlayışı zamanla Rum milliyetçiliğine dönüşmüştür. Bu doğrultuda Bulgar ve Sırp gibi Slav milletler üzerinde baskısını artırmış, bahsi geçen unsurları asimile ederek Rumlaştırma faaliyetlerine girmiştir. Ayrıca gerek Patrikhane gerekse Babıali'nin en büyük problemlerinden birisi, Rum metropolitlerin bölgelerindeki idare tarzları olmuştur. Bu duruma özellikle halktan çok fazla şikâyet gelmiş ve sıklıkla bunların malî yolsuzlukları için tedbirler düşünülmüştür[105]. Patrikhanenin ve metropolitlerin cemaati üzerinde kurduğu baskı nedeniyle ortaya çıkan huzursuzluğun giderilmesi için 1857 yılında bir buyruldu çıkarılmıştır. Ardından da 1860-62 yıllarında kısım kısım padişah tarafından onaylanarak 1862 nizamnamesi yürürlüğe sokulmuştur. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar bu nizamname ile idare

[100] Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 23.
[101] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler…,* s. 21.
[102] Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi…*, s. 24.
[103] Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922,* İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2016, s. 271.
[104] Fikret Adanır, *a.g.e.,* s. 48.
[105] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler…,* s. 22.

edilmiş olan Patrikhane, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da sıklıkla bu nizamnameye atıfta bulunmuştur[106].

2. Bulgar Eksarhlığı

a. Eksarhlığın Kuruluşuna Kadar Bulgar Kilisesinin Durumu

Bulgarlar Tuna havzasında siyasî birliklerini kurduktan sonra çeşitli iç ve dış etkenler onları Hristiyanlığı kabule itmiştir[107]. Bu kabul, Bulgarların idaresi altında bulunan Hıristiyanları, Bulgar devletine bağlamak için millî bir Bulgar Kilisesinin meydana getirilmesi düşüncesine ayrı bir önem kazandırmıştır. Bu öneme binaen atılan adımlarda ise Batı ile Doğu kiliselerinin mücadelesi Bulgarlar adına bir avantaj sağlamıştır. Çünkü Bulgarların bir Bulgar Kilisesi kurulması yönünde Roma'ya yaptığı teklife karşılık Bizans da harekete geçmiştir. Bizans, Roma aracılığı ile Bulgarların Hristiyanlığı kabul etmesinin Balkanlardaki Hristiyanlar üzerinde kendi etkisini azaltacağını biliyordu. Bu durum karşısında, Bulgarlara karşı daha ılımlı bir yaklaşım içine girmiştir. Böylece 870'de toplanan Sinod ile Bulgar Kilisesi, müstakil bir başpapazın idaresinde doğuya yani İstanbul Kilisesine bağlanmıştır[108].

Hristiyanlığa Doğu Kilisesi aracılığı ile geçen Bulgarlar açgözlü ve kurnaz düşmanlar olarak gördükleri Yunanlılara karşı her zaman dikkatli olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu sebeple yeni eğitmenlerine şüphe ile yaklaşarak Bulgarların papaz yetiştirmesine ve İncil'in Bulgarcaya çevrilmesine çalışmışlardır[109]. Ayrıca Bulgarların Kiril alfabesine geçerek bunu kullanmaya başlamaları güneyde Yunanlılar, batıda ise Franklar tarafından asimile edilmelerinin önüne geçen önemli bir etken olmuştur. Yeni alfabeye geçilmiş olması ile Bulgar Kilisesi, Slav-Bulgar dili ile ayin yapma olanağı elde etmiş ve tamamen Yunan hâkimiyetine girilmesini engellemiştir[110]. Bu doğrultuda Çar Boris zamanında (852-889) Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını sağlamak amacıyla atılan adımlar daha sonra da devam ettirilmiştir. Çar

---

[106] Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamatı Çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 130.
[107] Fatma Rodoplu Yıldırım, *a.g.e.*, s. 33.
[108] İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 31-32; Geza Feher, *a.g.e.*, s. 56.
[109] Geza Feher, *a.g.e.*, s. 57.
[110] R.J. Crampton, *a.g.e.*, s. 12.

Simeon zamanında (893-927) ise Bulgar Kilisesi müstakil ilan edilerek Patriklik statüsüne çıkarılmıştır[111].

Bulgarların Bizans ile girmiş oldukları mücadeleler devletin başkentinin ve kilisenin merkezinin değişmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda başkent Çar Samuel zamanında (997-1018) Ohri'ye taşınmış ve Bulgar Kilisesi'nin merkezi de burası olmuştur. Bulgarlar, 1018 yılında Bizans hâkimiyetine girmiş ve Bulgar Kilisesi müstakil statüsünü kaybetmiştir. Bizans hâkimiyeti döneminde Bulgar Kilisesi'nin Patriklik unvanı kaldırılmış ve Ohri Başpiskoposluğu adı ile yeniden idarî bir düzenlemeye gidilmiştir. 1185 yılında Bizans'a karşı ayaklanıp Tırnova merkezli II. Bulgar Devleti'nin teşkiliyle birlikte bağımsız kilise kurulması amacıyla yeniden harekete geçilmiştir. Netice itibariyle 1235 yılında toplanan büyük kilise konsülünde Başpiskopos İoakim'e Bulgar Patriği unvanı verilerek, Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı yeniden kabul edilmiştir. Bu hali ile Tırnova edebî ve kültürel bir merkez haline dönüşerek Slav kültürünü besleyen en önemli kaynaklardan biri olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethinden sonra Tırnova Patrik'i Euthymy (Eftimi) sürgüne gönderilmiş ve Bulgar Patrikliği ortadan kaldırılmıştır. Bundan istifade eden Bizans Patriği II. Andonios ise buraya gönderdiği Rum bir metropolitle, Bulgar Kilisesi'ni İstanbul Patrikliğine bağlamıştır. Osmanlı fetihleri ile birlikte Balkanlar'da bağımsız iki kiliseden biri olan Ohri Başpiskoposluğu ise varlığını 1767 yılına kadar sürdürmüştür[112].

Bulgarları Rumların asimilasyonuna karşı koruyan dinî merkezlerin kapatılması sonrasında Bulgarlar arasında bağımsız kilise özlemi devam etmiştir. 17. yüzyılda bazı Bulgarlar, Roma'ya tâbi diğer Şark Katolikleri gibi özerk bir Katolik Kilisesi teşkil etmek istemişlerdir. İstanbul'daki Fransa Büyükelçisi Girardin 13 Şubat 1686 tarihli raporunda, bazı Bulgarların Fransa Kralı'nın bu konuda himaye ve desteğini istediklerini bildirmiştir[113]. Bulgarların Hristiyanlığı ilk kabul döneminden itibaren Roma, onlar için hep bir alternatif olmuştur. Çar Boris zamanından itibaren

---

[111] Aşkın Koyunca, *Bulgar Eksahlığı,* (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 1998, s. 9.
[112] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.*, s. 9-11, 15-19.
[113] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler…,* s. 29-30.

Bizans'ın ve İstanbul Patrikliği'nin baskısına karşı Katolik Kilisesi'ne geçiş tehdidinde bulunulmuş ancak bu tehdit topyekûn bir hareketi beraberinde getirmemiştir. Bu doğrultuda Bulgarlar arasında Katolik Kilisesi'ne yönelik atılan adımlar Hristiyanlığı kabulün ilk yıllarında Ortodoks inanç etrafında yeni tavizler almalarını sağlarken daha sonrasında ise millî bilincin gelişimine etki etmiştir[114]. Bu doğrultuda meydana gelen çeşitli etkiler etrafında Bulgarlar arasında gelişen millî bilinç, beraberinde bağımsız kilise taleplerinin artmasına sebep olmuştur.

b. Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu

Ohri Başpiskoposluğu'nun kapatıldığı 1767 tarihi itibari ile Bulgarlara ait bütün ruhanî reislikler tamamen Rum Patrikhanesi idaresine girmiştir[115]. Ayrıca Bulgarların Paisiy ile alevlenen uyanış hareketine karşılık Patrikhane, metropolitlere gönderdiği bir emir ile Bulgar kilise mekteplerinin kapatılmasını, kiliselerde yalnız Rumca yazılmış din kitaplarının okunmasını ve kullanılmasını istemiştir[116]. Bu şekilde Bulgarların geleneklerini, hatta dillerini ortadan kaldırarak asimile etmek isteyen Patrikhane, Bulgar varlığı için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Öyle ki, Patrikhane aracılığı ile Rumcanın Balkanlar'da Ortodokslar üzerinde kurduğu bu hâkimiyet, Bulgarlar ve Sırplara ait Slav Kilisesi'nin edebî dilini tehdit eder noktaya gelmiştir[117]. Rumcanın Slavlar üzerindeki etkisine bir gösterge olarak 1750 ile 1840 yılları arasında Bulgaristan coğrafyasında farklı başlıklarda 1115 basılı Rumca kitaba karşılık, ilki 1806 yılında basılmış olan (Sofrany's *Nedelnik*) 52 Bulgarca kitabın bulunuyor[118] olması gösterilebilir. Bu doğrultuda zaten Rumcanın kültürel hâkimiyetinde bulunan Bulgarların ibadetlerinde Bulgarcanın yasaklanması da yeni sorunları beraberinde getirmiştir. Yasaklama ile birlikte Rumca bilmeyen birçok Bulgar için ibadet sorunu oluşmuş ve Bulgarca konuşan piskopos talebinde bulunulmuştur. Ancak Patrikhane Bulgarların taleplerinin hiçbirini kabul etmemiştir. Gelişen bu şartlar Bulgarlar

---

[114] Katolik Bulgarlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Elçin Macar, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 93-142.
[115] Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Kronik Yayınları, 4. Baskı İstanbul 2018, s. 45; Canan Seyfeli, *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*, Çizgi Kitapevi, Nisan 2019, s. 66.
[116] Halil İnalcık, *a.g.e.*, s. 43-45.
[117] Meltem Begüm Saatçi, "Balkan Ulusçuluklarına dair bir değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 23, Güz 2009, s. 20.
[118] Raymond Detrez, *a.g.m.*, s. 67-68.

arasındaki hayal kırıklığını daha da artırmış ve onları kendi kiliselerini yönetme ve kendi din adamlarını atama hakkını talep etmeye itmiştir[119].

Daha önce de belirtildiği üzere Bulgarlar arasında gelişen millî düşünce daha çok bağımsız kilise kurulması amacı etrafında başlamıştır. Kendi kiliselerini kurma amacıyla hareket edip aynı zamanda kendi varlıklarının farkına varmış olan Bulgarlar, 19. yüzyılla birlikte diğer milletler arasında varlıklarını hissettirir duruma gelmiştir. Bu doğrultuda 1831 yılına ait Osmanlı nüfus sayımı verilerinde ilk defa Bulgarlara etnik isimleri ile hitap edilmiştir[120]. Bu gelişme ile daha görünür bir hal alan Bulgarlar, ilk olarak 1835'te Gabrova'da, ardından 1839'da Selanik'te, 1840'ta ise İstanbul'da okullar açmıştır. Bu dönemde Bulgarların durumunu etkileyecek önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. 1849 yılında Babıâli, İstanbul'da Sofroniy Vraçanski'nin yeğeni Stefan Bogoridi'nin bağışladığı bir arazi üzerinde bir Bulgar "Papaz evi" inşasına izin vermiştir[121]. Bu izin, Bulgar milletinin varlığının Osmanlı idaresince resmen tanınması anlamına da gelmektedir[122]. Kurulmasına izin verilen bu "*Papaz Evi*" hem Ortodoks kilisesinin bir parçası hem de Patrikhaneye bağlı olacaktı. Ayrıca Bulgarların mülkiyetinde olacak, ayinlerini Bulgarca yapacak ve papazlarını atama yetkisine sahip bir idare heyeti tarafından yönetilecekti. Bu idare heyeti 1393'ten beri Osmanlı imparatorluğu tarafından tanınan yeni ve Bulgarlara has ilk örgüt olma özelliğine sahiptir[123]. 1849 yılında inşasına izin verilen ve 1850 yılında bitirilen "Papaz evi", 1870'li yıllara kadar Bulgar kültürel ve siyasî hareketinin merkezi olmuştur.

Papaz Evi'nin kurulması Ortodoks Bulgarların bağımsız bir kilise kurulması yönündeki faaliyetlerinin karşılık bulacağına dair inançlarını arttırmıştır. Bu faaliyetlerin artmasını sağlayan diğer bir önemli gelişme ise daha önce de bahsedildiği üzere bir kısım Bulgar'ın Katolik mezhebine geçmesidir. 1859'dan beri *Bolgaria* gazetesini çıkaran Dragan Tsankov[124] önderliğinde yürütülen Katolik hareket zamanla

---

[119] Eduard Philippe Engelhardt, *Türkiye ve Tanzîmat Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*, Yay. Haz. Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 276-277.
[120] Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 244.
[121] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.*, s. 59-63. Bulgar Papaz evinin açılması için İstefani Bey tarafından yapılan başvuru için bkz.: Ahmet Refik, "Fener Patrikhane'si ve Bulgar Kilisesi", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 8/85, s. 75-77.
[122] Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 374.
[123] R.J. Crampton, *a.g.e.*, s. 57-58.
[124] Tsankov'un faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Elçin Macar, *a.g.e.*, s. 93-142.

güçlenmiştir. Özellikle İstanbul'da güçlenen Katolik Bulgarlar, Ermeni Katolik Patriği Hason Efendi ve İstanbul'daki Papalık temsilcisine müracaat etmiş ve Şark Katolikleri arasında sayılacak özerk bir Katolik Bulgar Kilisesi'nin tanınmasını sağlamışlardır[125]. Katolik Bulgarların bu girişimlerinin başarı ile sonuçlanması Ortodoks Bulgarlar üzerinde de etkili olmuş ve faaliyetlerine hız vermişlerdir. Bu gelişmelerle birlikte Ortodoks Bulgarlar, Rum Patrikhanesinin dinî otoritesini tanımadıklarını açıktan beyan etmeye başlamışlardır. 1860 yılında Babıali'ye giderek Patrikhaneyi tanımadıklarını bildirmişler, daha sonrasında ise Rusya sefareti önüne giderek Çar lehine gösteri yapmışlardır[126]. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'daki Bulgar girişimlerini yok sayması ile artan tepkiler Bulgarların yoğun yaşadığı Trakya, Makedonya ve Bulgaristan'daki piskoposluk bölgelerinin neredeyse tamamında Patrikhane'ye karşı bir şekilde itaatsizlik göstermelerini de beraberinde getirmiştir[127]. Bulgarların yaşadığı çok sayıda şehirden İstanbul'a gönderilen dilekçelerde Patrikhane'den tamamen bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulması talepleri iletilmeye başlanmıştır[128]. İstanbul'daki Filibe Piskoposluğunun temsilcisi olan Stoyan Chomakov, Bulgarların Rum kilisesinden ayrılma isteğini bildiren mektubunda etnik olarak birlikteliklerine vurgu yaparak kendilerinin de Türk olduğuna değinmiştir. Osmanlı Sadrazamı Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'ya[129] gönderilen bu mektupta Rum karşıtı ifadeler de yer almıştır. Bulgarların alacakları Kilise imtiyazıyla hükûmete daha sadık olacaklarını ve her vesile ile minnettarlıklarını göstermeye çalışacaklarını bildirmişlerdir. Bu imtiyazlar Osmanlılar ile Bulgarları birbirlerine bağlayacak bir etken olacaktır. Bu birlikteliği

---

[125] İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler…,* s. 31; Ahmet Refik, *a.g.m.,* s. 84.

[126] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi…,*, s. 177; Ahmet Refik, *a.g.m.*, s. 79-80; Eduard Philippe Engelhardt, *a.g.e.*, s. 162-167.

[127] Georgi P. Kostandov, *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*, 2. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul 2018, s. 76.

[128] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi…*, s. 177.

[129] Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa 1860 yılında Rumeli teftişine çıkmıştır. Yaklaşık dört ay süren teftişi esnasında gitmiş olduğu birçok yerde Rum din adamları ile Bulgar ahali arasında sorunlar olduğunu görmüştür. Kendisi "*Bulgaristan'da bir hayli vakitden berü ilerlüyerek bu yakınlarda zuhur ve alaniyyet mertebesine varmış olan Bulgar Kilisesi mes'eslesi*" olduğunu ifade etmiştir. Paşanın Rumeli teftişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Yonca Köksal, Davut Erkan, *Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2007; Nesimi Yazıcı, Halide Aslan, "Sadrazâm Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişini Anlatan Es-Seyyid Mehmed Nuri'nin Seyahat-i Sadâret-i Uzmâ İsimli Manzum Risalesi", *XVII. Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül 2014/Ankara Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 967-1019. Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa ayrıca Bulgarların Katolik mezhebine girmesine de destek olmuş, bu hareketi ile Rusya'nın Ortodokslar üzerindeki emellerini engellemeye çalışmıştır. Eduard Philippe Engelhardt, *a.g.e.*, s. 275.

araya giren "kurnaz Rumların" engellediğine dikkat çekilmiştir[130]. 1860'lı yıllardan itibaren başlayan bu talepler ilerleyen yıllarda da aynı doğrultuda devam etmiştir. Bulgarlar ilerleyen zamanlarda vermiş oldukları dilekçelerde de, Rumların baskı ve asimilasyonuna karşı Osmanlı Devleti'nin lütufkârlığından bahsetmiş, Girit isyanını kınamış ve Osmanlı Devleti'ne sadakatten ayrılmayacaklarını bildirerek kilise için imtiyaz talep etmişlerdir[131].

Babıali Rum ve Bulgarlar arasındaki var olan anlaşmazlığı sonuçlandırmak için acele etmemiştir. Bu dönemde Rusya da Ortodoks kilisesinin olası bir bölünmesine sıcak bakmamıştır. Ayrıca Patriğin kendisi de her zamankinden daha fazla Bulgar cemaatini ve bundan elde edilen geliri muhafaza etmek için bu ayrılığa karşı çıkmıştır. Bütün bu etkenlerin ortaya koyduğu şartlara rağmen durum Girit'te yaşanan isyan sebebiyle Bulgarlar lehine değişmiştir. 1866 yılında Girit'te yaşanan isyan nedeniyle Osmanlı-Yunan ilişkisi ciddi şekilde kötüleşmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni Bulgarlarla yakınlaştırmıştır. Ayrıca Rumlar üzerindeki hâkimiyetini kaybeden Rusya'yı da Bulgarları kaybetme korkusu sarmış ve böylece Bulgarların yanında yer almışlardır[132].

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak Sultan Abdülaziz 11 Mart 1870'te Eksarhlık fermanını yayınlamış[133] ve Sadrazam Âli Paşa tarafından ferman, sadâret makamına çağrılan Bulgar ve Rum temsilcilere ayrı ayrı teslim edilmiştir[134].

Eksarhlık Fermanı ile Bulgar Eksarhlığı'nın yetkileri çeşitli sınırlar etrafında kabul edilmiştir. On bir madden oluşan fermanda Patrikhane'nin dinî üstünlüğü korunmuştur. Eksarh seçimi Patriğin onayına sunulacak, ayinlerde Patriğin anılması zorunlu olacak ve kiliselerde kullanılan kutsal yağın Patrikhane tarafından sağlanacak olmasına dair ifadelerin yer aldığı maddeler bu üstünlüğün korunduğunun göstergesidir. Ayrıca Patrikhane ve Bulgar Eksarhlığı arasındaki sorumluluk alanı

---

[130] Stefan Detchev, *Who Are Our Ancestors?: "Race", Science, and Politics in Bulgaria 1879-1912*, Lampert Academic Publishing, Saarbürücken 2010, s. 54-55.
[131] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.*, s. 93-94.
[132] R.J. Crampton, *a.g.e.*, s. 58, 60, 62.
[133] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi…*, s. 179; Eduard Philippe Engelhardt, *a.g.e.*, s. 279.
[134] Georgi P. Kostandov, *a.g.e.*, s. 79.

dağılımı da Eksarhlık Fermanı ile yapılmıştır[135]. Fermanın onunca maddesinde belirtilen yetki alanı sınırları ise aşağıdaki gibidir:

> "*Bulgar Eksariyasının dinî sorumluluk bölgeleri; Ruscuk, Silistre, Şumnu, Tırnova, Sofya, Vraca, Lofça, Vidin, Niş, Şehirköyü, Köstendil, Samakov, Velisa ve Varna şehirleri ile Köstence'ye kadar olan Karadeniz sahilinde bulunan ve ahalisi Bulgar olmayan yaklaşık 20 köy hariç olarak, Varna, Ahyolu ve Misivri Kasabaları, İslimye Sancağı ve sahilde bulunan köylerden başka Süzebolu kazası, Filibe şehir merkezi, Stanimaka kasabası, Koklina, Vodine, Arnabudköy, Panaya, Lovesli, Lasko, Arhalani, Paçkov, Velastice köylerinden ve Paçkova, Ayos Anarkiri, Ayos Paraşköy (Praşkvi) ve Ayos Yorgi Manastırları ile Filibe metropolitlerinden ibaret olup Filibe şehir merkezindeki Panaya Mahallesi de Bulgar Eksarhiyasına dâhil olacaktır. Ancak, mahalle halkından Bulgar Kilise ve Eksarhı'na tâbi olmak istemeyenler serbest olarak düzenlenecektir. Bütün bu sayılan yerlerin dışında kalan yerlerin Ortodoks mezhebinde bulunan ahalisinin hepsi veya en az üçte ikisi dinî hususlarda Bulgar Eksarhiyasına tâbi' olmak isterlerse ve bu durum tahkikat sonucu sâbit olursa izin verilecektir. Ancak bu suret, ahalisinin tamamının veya en az üçte ikisinin ittifak ve arzusuyla olacağından, bundan yararlanarak halk arasında ayrılık çıkarma fırsatı kollayanlar ve bunun için çaba gösterenler olursa kanun karşısında sorumlu olacaklardır.*" [136]

Görüldüğü gibi Eksarhlığın sınırları fermanla belirlenmiştir. Yine onuncu maddeden hareketle ahali, nüfus durumuna göre de tâbi olmak istediği kiliseye dair talepte bulunabilecektir. Bu da Bulgarların ilerleyen yıllarda yeni merkezleri yetki alanına katmasını sağlayacak ve Ohri, Üsküp gibi merkezlere genişlemesine sebep olacaktır[137].

---

[135] R.J. Crampton, *a.g.e.*, s. 63.
[136] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.*, s. 100.
[137] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.*, s. 130-131.

3. 1870 Sonrası Patrikhane ve Eksarhlık İlişkisi

Bulgarlar daha önce de bahsedildiği üzere İstanbul'un fethi ile birlikte Patrikhane'nin dinî ve sivil otoritesi altına dâhil edilmişlerdir. Bu düzenleme mezhep aidiyeti esas alınarak yapıldığı için Ortodoks Hristiyan olan Bulgarlar da bu sisteme dâhil edilmiştir. Patrikhane idaresindeki Bulgarlar, kendi millî benliklerini koruma mücadelesi vermek durumunda kalmışlardır. Zaman içerisinde bunda kısmen başarılı olmuşlardır[138]. Ancak esas hareketlilik 19. yüzyılla birlikte başlamıştır. Bulgarlıklarının farkına vararak Patrikhane'ye karşı millî benliklerini korumaya yönelik harekete geçmişlerdir. Bu durum karşısında ise Patrikhane'nin tepkisine maruz kalmışlardır. Çünkü Patrikhane içinde meydana gelecek olan herhangi bir kopuş diğer Ortodoks toplulukları ardından sürükleyebilecek sonuçlar doğurabilirdi. Bu doğrultuda Patrikhane, gücünü bu toplulukların kopuşlarının önüne geçmek için kullanmaya çalışmıştır. Bu durumdan en olumsuz şekilde etkilenen de hiç şüphesiz Bulgarlar olmuştur. Bu etki altında Bulgarlar arasında milliyetçi düşünce gelişmiş ve Rum din adamları ile Bulgarlar arasında olaylar da çıkmaya başlamıştır.

Bulgarlar ve Patrikhane arasında meydana gelen olaylar 1870 yılında ilan edilen Eksarhlık Fermanı ile daha farklı bir boyut kazanmıştır. Bulgarlar, istediklerini elde etmiş olmanın sevinci içindeyken Patrikhane fermana karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışa rağmen Patrikhane için Balkanlardaki kiliselerin bölünmesi tehlikesi artık somut bir hal almış bulunmaktaydı. Bunun vücuda gelmiş hali Bulgarların kendi kiliselerini kurmuş olmalarıydı. Osmanlı Devleti ise klasik dönem idarî anlayışından uzaklaştığını gösteren bir örnek ortaya koymuştur. Böylece aynı dinî inanca sahip olan tebaasını ırk ayırt etmeksizin tek bir dinî lider altında toplayarak tek bir "millet" olarak kabul ettiği

[138] Patrikhane'nin asimilasyon, karşı duruş ve engellemelerine rağmen Bulgarlar hem varlıklarını korumuş hem de gelişimlerini sürdürmüştür. Bulgarlar ve Patrikhane'ye bağlı diğer toplulukların kendi dillerini korumalarında Osmanlı Devleti'nin Manastırların otonomisini tanımış olması etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin tanıdığı bu özerklik sayesinde Ortodokslar kendi manastırlarında eğitim görmek, araştırma yapmak, şarkılarını derlemek, kütüphanelerini kurmak, gelen halkı eğitmek gibi eylemleri rahatça gerçekleştirmişlerdir. Bu durum, Patrikhanenin asimilasyon politikasının önlenmesinde etkili olmuştur. Bulgar tarih ve dil araştırmalarına öncülük eden simaların başında rahiplerin gelmesi bu noktada tesadüf değil, Osmanlı Devleti'nin tanıdığı bu hakkın bir neticesidir. Bkz.: İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*…, s. 22.

anlayıştan uzaklaşmıştır. Ancak bu uzaklaşmaya rağmen ferman ile Patrikliğin dinî üstünlük durumunun muhafaza edildiği de görülmektedir[139].

Patrikhane'nin dinî üstünlüğünün kabul edildiği bu fermana karşılık, Patrikhane'nin tepkisi Fermanı tanımamak yönünde olmuş ve 1872'ye kadar sürecek bir çıkmaza girilmiştir. 1872 yılında artık fermanı yürürlüğe koyma kararı alınmıştır. Bu kararda Rusya'ya yakın bir siyaset takip eden Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın sadârete gelmesi ile Patrikhane'nin itirazlarının Osmanlı idaresinde artık önemini kaybetmesi etkili olmuştur. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın Rusya eğilimli bir politika izlemesi Rus Elçisi İgnatief'i harekete geçirmiş ve Sadrazama Eksarhlık Fermanı'nın uygulamaya konulması yönünde telkinlerde bulunmuştur. Mahmut Nedim Paşa ise bu telkinlere uyarak Fermanın uygulanmasına karar vermiştir[140]. Bu kararla birlikte Bulgarlar Vidinli Piskopos Antim[141]'i İstanbul'da oturmak üzere Eksarh seçmiştir. 23 Mayıs 1872'de Antim, "Kiril ve Metodi Yortusu"nda Fener Bulgar Kilisesinde Bulgar Eksarhı sıfatı ile gerçekleştirdiği ayinden sonra Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını ilân etmiştir[142]. 1872 Eylülünde ise Patrik, Bulgarları kınamak için Sinod'u toplamıştır. Bu toplantıda, ırkçılık günahı işlediği gerekçesi ile Eksarhlık ve ona tâbi olanlar "şizmatik"[143] ilan edilmiştir[144]. Patrikhane'nin almış olduğu bu karar Bulgarlar üzerinde olumsuz bir etki yaratmamıştır. Çünkü onlar için önemli olan, Patrikhane idaresinden kurtularak kendi millî kiliselerini kurmaktı. Bunda da başarılı olunmuştur. Hatta Patrikhane'nin almış olduğu Şizmatik kararı, Eksarhlık Fermanında Patrikhane ile Eksarhlık arasındaki ilişkileri tesis eden

---

[139] Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*…, s. 183.
[140] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.,* s. 119.
[141] Bulgarların millî uyanışında ilk Bulgar okulları ve Rusya'da eğitim görenlerin yanında İstanbul'daki Robert Koleji, Galatasaray Lisesi gibi okullar ve Heybeliada Ruhban okulundan mezun olan Rum Patrikhanesi'ne bağlı Bulgar din adamları da etkili olmuştur. Eksarh seçilmiş olan Antim de Heybeliada ruhban okulundan mezun bir Bulgar olarak Bulgar Kilisesi'nin kurulması yönünde faaliyetlerde bulunan din adamlarından birisidir. Bkz.: Elçin Macar, *a.g.e.,* s. 94.
[142] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.,* s. 122.
[143] Aforoz etmek anlamına gelmektedir. Bu durum 1945 yılında Patrikhane tarafından Eksarhlık tanınana kadar devam etmiştir. Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi…*, s. 184.
[144] R.J. Crampton, *a.g.e.,* s.63.

maddelerin[145] hükümsüz kalmasına sebep olmuş ve Eksarhlık tamamen bağımsız hareket etmiştir[146].

İki kilise arasında süren mücadelede Patrikhane, Bulgarları Şizmatik ilan etmesinin yanı sıra Eksarhlığı İstanbul'dan kaldırmak ve onun piskoposluklarını azaltmak için de girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Rum din adamları, bölücü olarak gördükleri Bulgar din adamlarını Ortodoks inançtan saptığı gerekçesi ile farklı giysiler giymeye zorlamışlardır. Böylece Patrikhane, Ortodoks nüfusun Eksarhlık idaresinden ayrılacağını ummuştur. Bu amaçlar çerçevesinde sürekli olarak Osmanlı Devleti'nden talepte bulunmuştur. Patrikhanenin, Eksarhlık hakkındaki en yaygın suçlamaları, Osmanlı karşıtı faaliyetlerde bulunması, dinî inancını değiştirmeleri hususunda halka karşı şiddet uygulanması, kilise ve manastırların yağmalanması iddialarıdır. Patrikliğin bütün bu suçlamalarına rağmen Bulgar Kilisesi yetki alanını genişletmiştir[147]. Bunda Bulgar Prensliği'nde hükûmetin başında bulunan Stefan Stambolov'un (1887-1894), Makedonya'daki Bulgar çete faaliyetlerini durdurmaya çalışması etkili olmuştur. Stambolov'un bu hareketi Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri olumlu yönde etkilemiş ve bunun bir sonucu olarak Bulgar Kilisesi Ohri, Üsküp, Nevrekop, Ustrumca gibi metropolitlikler için yetki almıştır[148].

Bundan sonraki süreçte ise iki kilise arasındaki çatışmalar daha çok Balkanlar'daki kiliselerin hâkimiyeti etrafında şekillenmiştir. Eksarhlık genişleme mücadelesi içinde iken Patrikhane ise bu genişlemenin önüne geçmeye çalışmıştır. Özellikle Makedonya'da yaşanan bu gelişmelere kiliselerin hamisi konumuna gelecek olan millî idarelerin yani Yunanistan ile Bulgaristan Prensliği'nin siyasî çıkarlarının da eklenmesi, önü alınamayan sorunların meydana gelmesine sebep olmuştur. Makedonya'da iki kilise ve hamilerinin hâkimiyet mücadelesi, çalışma alanımız olan,

---

[145] Burada bahsedilen maddelerden; 3. madde ile Eksarh seçiminin Patriğin onayına sunulacak olması, 4. madde ile ayinlerde Patriğin isminin anılacak olması, 6. madde ile mezhepsel işlerde Eksarhlığın, Patrikhane ve Metropolitlerine yardım için başvurması durumunda gerekli cevabın verilmesi, 7. madde ile Bulgar kiliselerinde kullanılacak kutsal yağın Patrikhane'den temin edilecek olması ve 9. madde ile de Eksarhın İstanbul'a gelmek ve burada ayin yapmak hususlarında kilise kanunlarına uyması gerekliliği maddeleri geçersiz bir hal almıştır. Aşkın Koyuncu, *a.g.t.,* s. 98-100.

[146] Aşkın Koyuncu, *a.g.t.,* s. 128.

[147] Yura Konstantinova, *Bılgari i Gırtsi v borba za osmanskoto nasledstvo*, İzdatelstvo Faber, 2014, s. 33-34.

[148] Gül Tokay, *a.g.m.,* s. 321-322; Yura Konstantinova, *a.g.e.,* s. 34.

Batı Trakya'da Rumların, Şarkî Rumeli'de de Bulgarların üstünlüğü ile ilerlemiştir. Bu kapsamda çalışma alanımız olan bölgelerde meydana gelen sorunlara dair ayrıntılı bilgi ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

C. ŞARKÎ RUMELİ'DE MEYDANA GELEN SİYASÎ GELİŞMELER

1. Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan Prensliği

Bulgarlar arasında gelişen millî düşünce zamanla ilk hedef olan Patrikhane'nin yanında Osmanlı Devleti'ne karşı da gelişmeye başlamıştır. Böylece Bulgarlar, Osmanlı idaresine karşı isyan hareketlerine girmeye başlamışlardır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk devlet olan Yunanistan'ın izlemiş olduğu yol Balkanlar'daki diğer gruplara da örnek teşkil etmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığının yolunu açan önemli adımlardan birini oluşturan isyan hareketleri ile batılı devletlerin dikkatinin çekilmeye çalışılması, Bulgarların da izlediği bir yol olmuştur. 1840'lı yıllarda başlayan Bulgar isyanları ilk başlarda büyük kitleleri etrafında toplayamamış olsa da ilerleyen süreçte destekler artmıştır. Bu desteklerin artmasında Rusya önemli bir rol oynamış ve 1876 Nisan Ayaklanması ile istenilen etki meydana getirilmiştir. Tatarpazarcığı'nın Avratalan köyünde başlayan isyanda köye *ya hürriyet ya ölüm* yazılı Bulgar bayrağı asılmış ve çan sesleri *yaşasın Bulgaristan* sesleri arasında çalmaya başlamıştır[149]. Balkanlar'daki Slavlar üzerindeki faaliyetlerini her geçen gün artıran ve bu noktada Osmanlı Devleti'ni sürekli rahatsız eden Rusya, Nisan Ayaklanmasında binlerce Bulgar'ın Türkler tarafından katledildiğini iddia ederek meseleyi farklı bir boyuta taşımıştır. Ayrıca Avrupa kamuoyunda, ayaklanma bastırılırken Bulgarlara zulüm ve katliamlar yapıldığı yönündeki benzer propagandalar da duruma müdahale için istenilen ortamın oluşmasını sağlamıştır[150]. Bu doğrultuda isyana karşı temkinli yaklaşan İngiltere'nin

---

[149] Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyan Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876),* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 150; Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, (Aralık 2012), s. 73. 1876 Nisan ayaklanması hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Mithat Aydın, *a.g.e.,* s. 135-181.

[150] Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 21. İngiliz Hükûmeti isyana karşı daha temkinli yaklaşırken İngiltere kamuoyunda Bulgarların katledildiği propagandası yayılmaya ve bu yönde mitingler düzenlenmeye başlayınca tavrını Osmanlı Devleti aleyhine çevirmiştir. Kamuoyunda, yaşanan isyandan dolayı Türklere karşı öfkenin arttığından bahsedilerek, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne

iç kamuoyunda meydana gelen tepkinin de etkisi ile gelişmelere dâhil olmasıyla Osmanlı Devleti yalnız kalmıştır. Bu süreçte düzenlenen İstanbul Konferansı'nda ileri sürülen ağır talepler Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiştir[151]. Ardından savaş ihtimaline rağmen Londra Protokolü'nde alınan kararların da Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesi üzerine Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir[152]. Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ile neticelenen savaştan sonra Ayestefonos Antlaşması imzalanmış ancak bu antlaşma diğer Avrupa devletlerinin çıkarlarına uygun olmadığı için tadil edilerek Berlin'de yeni bir antlaşma imzalanmıştır.

Berlin Antlaşmasının imzalanmasıyla Avrupa'nın dengelerini bozan Ayestefanos Antlaşmasının (3 Mart 1878) geçerliliği ortadan kalkmıştır. 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile Ayestefanosla ortaya çıkan "Büyük Bulgaristan" üç parçaya ayrılmıştır. Hukuki yönden Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgaristan Prensliği, Hristiyan bir vali tarafından idare edilecek olan Şarkî Rumeli Vilayeti ve Avrupa gözetiminde ıslahat yapılmak şartıyla Osmanlı idaresine bırakılan Makedonya bu üç parçayı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda anlaşmanın 1-12. maddeleri Bulgaristan Prensliği'ni, 13-22. maddeleri Şarkî Rumeli Vilayeti'ni içine alan düzenlemeleri kapsarken 23. maddesi ise Makedonya'da yapılacak ıslahatları işaret etmektedir[153]. Osmanlı Devleti açısından bu kararlar, topraklarının işgali anlamına gelmesine rağmen Ayestefanos'a göre daha mâkul bir hale gelmiştir. Bulgarlar, Berlin Antlaşmasını, Ayestefanosla kazanılmış olan bağımsızlıklarının elinden alındığı ve Osmanlı hâkimiyetinin yeniden tesis edildiği, kısaca Bulgar halkını bölen bir anlaşma olarak görmüşlerdir. Yunanlılar için ise, Ayestefanos Antlaşmasının tadil edilmesi sevindirici bir gelişme olmuştur. Ancak Makedonya coğrafyası Balkan yarımadasında büyük sorunların yaşanmasına sebep olacak şekilde bırakılmıştır. Bulgar Prensliği, Sırbistan ve Yunanistan gibi Balkan devletlerinin hedefi haline gelen Makedonya,

karşı bir savaşa girişmesi durumunda İngiltere hükûmetinin bunu engelleyemeyeceği bildirilmiştir. Bkz.: Mithat Aydın, *a.g.e.*, s. 176-181.

[151] Gül Tokay, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 13.

[152] Mahir Aydın, "Doksan Üç Harbi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, İstanbul 1994, s. 498.

[153] İlgili maddeler için bkz.: *Muâhedât Mecmuası,* C. V. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 183-199.

bundan sonraki süreçte bu devletlerin ilişkilerini belirleyen önemli bir sorun olmuştur[154].

Berlin Antlaşmasından sonra meydana gelen yeni statüde Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olan Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri, Sofya'da bulunan "Bulgaristan Komiserliği" ve Bulgaristan Hükûmeti'nin İstanbul'da bulundurduğu "Bulgaristan Kapı Kethüdası" tarafından yürütülmüştür. Osmanlı Devleti, Bulgaristan hükûmet azalarını "nazır" yerine "müdir" ve hükûmet başkanını başvekil yerine "baş-müdir" olarak tanımlamış olması Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olmasının neticesidir. Bu ilişkiler Bulgaristan'ın bağımsızlığına kadar bu şekilde devam etmiştir[155].

Berlin Antlaşması neticesinde özerk bir prenslik olmasına karar verilen Bulgaristan'da Prens, halk tarafından seçilecek ve Osmanlı Devleti ile Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletler tarafından onaylanacaktır. Prens seçilinceye kadar ise Bulgaristan'ın idaresi Rus komiserlerine bırakılacak ancak antlaşmanın yedinci maddesine göre bu idare süresi dokuz ayı geçmeyecektir[156]. Böylece 13 Temmuz 1878 tarihinden 16 Nisan 1879 tarihine kadar Bulgaristan Prensliği Ruslar tarafından yönetilmiştir. İlk olarak Prens Çerkaski ve daha sonra ise Prens Dondukov- Korsanov komiser olarak görev yapmıştır[157]. Bulgaristan Prensliği'ne Prens vekili olarak atanan Rus komiserleri, idarede bulundukları süre içinde Prensliği, Rus menfaatlerine uygun şekilde teşkilatlandırmıştır. Önemli görülen makam ve görevlere Rus taraftarı memurlar getirilmiştir[158]. Böylece yeni kurulan Bulgar Prensliği'nin idarî, siyasî, askerî ve anayasal gelişimi Rus menfaati doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Bulgarlar, anayasanın kabulü için seçim yaparak "Kurucu Meclis" oluşturmuş ve açılış Prens Donkudov-Korsakov'un başkanlığında 10 Şubat 1879 tarihinde yapılmıştır. 22 Şubat'a kadar süren görüşmelerde meclis başkanı I. Eksarh

---

[154] Yura Konstantinova, *a.g.e.,* s. 18.
[155] Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi,* C. XVII, Sayı 21'den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 71.
[156] Tuğrul Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885), *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 25, (2014), s. 101.
[157] Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 129.
[158] Tuğrul Özcan, *a.g.m.,* s. 101.

Antim (Vidinski) olmuştur[159]. Bulgar anayasası kurucu meclis tarafından yirmi yedi oturumun sonunda oluşturulabilmiştir. 169 maddeden meydana gelen ve 22 bölüme ayrılan bu anayasa Rusya Komiseri, Osmanlı Devleti delegesi ve üyeler tarafından 28 Nisan 1879'da imzalanarak kabul edilmiştir.[160]

İlk görevi Prens seçmek olan kurucu meclis, siyasî dengeleri gözeterek Rus Çarının akrabası ve Avusturya soyundan gelen Prens Alexander Battenberg'i Bulgaristan Prensi olarak seçmiştir[161]. Bulgaristan'ın ilk hükûmeti ise Todor Burmov'un başkanlığındaki muhafazakârlardan kurulmuştur[162]. Bu dönemde Bulgaristan Prensi bir Rus gibi davranmış fakat gitgide kendisinin Çar'ın adamlarının etkisinde kaldığını fark edince bu politikasını değiştirmeye başlamıştır[163]. Prens, bu dönemde daha serbest hareket edebilmek için Rus subayların yerine Almanlara görev vermeye başlamıştır[164].

Prenslik ile Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ilk büyük problem Şarkî Rumeli Vilayeti'nin ilhakı olmuştur. Prensliğin bu hareketi Makedonya ve bağımsızlık konusundaki düşüncelerine cesaret verici etki yaratmıştır. Prenslik bu dönemde Avusturya ve Rusya'nın etki alanlarına çekilmeye çalışılmıştır. Bu politik baskıların bir sonucu olarak 1886 yılında Prens Alexander'a karşı bir darbe yapılmış ve Prens görevinden alınmıştır. Biraz gecikmeli de olsa Avusturya asıllı Prens Ferdinand 1887 yılının Temmuz ayında Bulgaristan Prensliği'ne getirilmiş ve göreve başlamıştır. Rusya ve Osmanlı Devleti'nin desteklediği Rus asıllı General Ernroth ise seçilememiştir. Bu dönemde Sultan II. Abdülhamid'in en büyük endişesi, Prenslik'te meydana gelen bu kargaşadan Rusya'nın faydalanmak isteyip burayı işgal etmesidir. Bu sebeple Sultan, 1885 sonrasında hem Prenslik ile hem de Rusya ile ilişkileri ılımlı bir seviyeye getirmek zorunda kalmıştır[165]. Sultanın bu ılımlı politikası Bulgaristan'ın

---

[159] Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Bulgaristan Prensliği'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Ed. Feridun M. Emecen, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 110.
[160] Mahir Aydın, *a.g.e.,* s. 129, 130; Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, *a.g.m.*, s. 112.
[161] Gül Tokay, "Osmanlı Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908", *Osmanlı*, C. 2, Ed.: Güler Eren, Türkiye Yayınları s. 320; Mahir Aydın, *a.g.e.,* s. 129.
[162] Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 131.
[163] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi,* C. I, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara 1991, s. 43.
[164] Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 131.
[165] Gül Tokay, *a.g.m.*, s. 321.

fiilen bağımsız bir devlet gibi hareket etmesinin önünü açmış ve bağımsızlığını ilan için fırsat kollamaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda Meşrutiyet'in ilanından sonra yabancı elçilere verilen bir ziyafete Bulgaristan Kapı Kethüdası'nın davet edilmemesi bahane edilerek ilişkiler kesilmiştir[166]. Nitekim Avusturya'nın desteğinin farkında olan[167] Prens Ferdinand başkanlığında toplanan Bulgar Millî Meclisi 5 Ekim'de almış olduğu kararla bağımsızlığını ilan etmiştir[168].

1878 sonrasında meydana gelen koşullarda Bulgarlar, bir yandan yeni yönetimin temellerini atmaya çalışırken bir yandan da Şarkî Rumeli ve Makedonya üzerinde faaliyetlerini sürdürerek yayılmacı bir politika izlemiştir. Bu doğrultuda elde ettiği statüyü kaybetmekten kaçınarak resmî politikada Bulgar asıllı eylemcilerden uzak durduğu izlenimini vermeye çalışmıştır. Fakat gizli yollarla onlara kendi topraklarında barınacak yer sağlayarak lojistik destekte ve para yardımında bulunmaktan da geri durmamıştır. Yürütmüş olduğu bu faaliyetlerle Osmanlı Devleti'nin malî ve siyasî çıkmazından yararlanarak dönemin güçlü devletlerin ilgisini kendi davalarına çekmeye çalışmıştır[169]. Bu doğrultuda Makedonya'da güç

---

[166] Nadezhda Vasileva, "Three Events Concerning the Bulgarian-Turkish Relations (1908-1909) and Their Reflections in Bulgarian Press", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, S. 2, (2016), s. 140-141.

[167] Bulgaristan Prensliği, Berlin Antlaşması sonrasında Şarkî Rumeli'yi de ilhak ederek 1908 yılına kadar geçen sürede ekonomik ve siyasî gücünü artırmış, Avrupa devletleri ile siyasî temaslar kurarak bağımsız bir devlet gibi hareket etmiştir. Berlin Antlaşması ile bozulan büyük ve bağımsız Bulgaristan hayali doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden faydalanmak ve Avrupalı devletlerin desteğini almak için fırsat kollamıştır. Bu düşünce etrafında Meşrutiyet'in ilanından rahatsız olan Avusturya ve Bulgaristan'ın birbirlerine yakınlaştığı görülmüştür. Bu yakınlaşmanın önemli bir göstergesi ise Viyana'ya giden Prens Ferdinand'ın burada Krallara uygulanan protokolle karşılanmış olmasıdır. Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918))*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C. X, s. 225-228.

[168] Gül Tokay, "Osmanlı Bulgaristan İlişkileri...", s. 326. Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanından sonra mevcut askerî koşulların yetersiz olması askerî bir harekât yapılmasının önüne geçmiş ve sorun diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmıştır. İçerde girişilen boykot hareketi ile Bulgarlara karşı ekonomik olarak tepki verilmiştir. Hasan Taner Kerimoğlu, *Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914*, Libra Kitapçılık, İstanbul 2015, s. 83-95. Bulgaristan'ın bağımsızlığına Avrupalı devletlerin ilk tepkileri ise, Berlin Antlaşmasına sadık kalınması yönünde olmuş ve bağımsızlığın tanınmayacağını söylemişlerdir. Bu gelişmeler etrafında atılan karşılıklı diplomatik adımlar Bulgaristan'la savaş ihtimalini tamamen ortadan kaldırmış, Bulgarlar bağımsızlığa karşılık Osmanlı Hükûmeti'nin istediği "tazminatı" görüşmek üzere Ticaret ve Ziraat Nazırını İstanbul'a göndermiştir. Ödenecek olan tazminat miktarı üzerine yapılan görüşmelerde İngiltere, Osmanlı Devleti'nden yana taraf olmuş, Rusya ise Bulgaristan'ın yanında saf tutmuş böylece 93 Harbinden kalan Osmanlı borçlarından 125.000.000 Fransız Franklık meblağın düşülmesi ile mesele neticelendirilmiş ve Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanınmıştır. Hasan Ünal, "Balkan Diplomasisinden Bir Kesit: Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı ve Osmanlı Dış Politikası, 1908-1909", *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. Kemâli Saybaşılı, Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 55-56, 61, 64.

[169] Gül Tokay, *a.g.m.*, s. 320.

kaybetmeye başlayınca, Şarkî Rumeli'de yaşanan Rum karşıtı olayların arkasında Makedonya'da Rum ve Türklerin işbirliği olduğunu ileri sürerek kamuoyu oluşturmak istemiştir. Bulgar hükûmetlerinin bu kapsamda Rumlara yönelik politikaları ve yaşanan olaylarla olan bağlantısına dair elde edilen veriler çalışmanın ikinci bölümünde incelenecektir.

2. Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Kuruluşu ve İlhakı

Şarkî Rumeli Vilayeti, Berlin Antlaşması'nın 13 ile 22. maddelerine göre şekillendirilmiştir. Vilayet'in sınırları ise 14. maddede ayrıntılı bir şekilde aktarılmış[170]; Filibe, İslimiye, Eski Zağra, Tatarpazarcığı, Burgaz ve Hasköy sancaklarından meydana gelmiştir. Toplam 32.594 kilometrelik bir toprak parçasını meydana getiren Vilayet'in "Büyük Bulgaristan"dan ayrılması Bulgarlar arasında büyük yankı oluşturmuştur. Bu tepkiler sadece Prenslik sınırları içinde kalmamış, Vilayet içinde yaşayan Bulgarlar da düzenledikleri mitinglerle Avrupa Devletlerini protesto etmiştir. Ayrıca bununla da yetinmeyerek daha önce bu topraklarda kendileri ile komşu olarak yaşayan Türklerin Vilayet'e geri dönmelerine karşı çıkmışlar ve bu bölgeye girmelerini dahi engellemek istemişlerdir[171].

Osmanlı Devleti toprağı olarak teşkilatlandırılan Şarkî Rumeli'de Berlin Antlaşmasının 18. maddesi[172] gereğince Dâhili Nizamname hazırlanmıştır. 12 fasıldan meydana gelen nizamname şu başlıklar etrafında toplanmıştır; Vilayet'in statüsü, ahalinin hukuku, valinin yetki ve sorumlulukları, merkezî idare, özel ve genel meclisler, seçimler, mülkî taksimat, maliye, adliye, eğitim, milis ve jandarma teşkilatı, mezhepler, mülk araziler ve hükûmet memurları[173]. Aktarılan genel başlıklar altında belirlenen Dâhili Nizamname'de konumuz açısından önemli olan ise bölgedeki etnik unsurların haklarının özellikle korunmaya çalışılmış olmasıdır. Bu kapsamda Dâhili Nizamname'de etnik unsurların haklarını ilgilendiren maddeler şunlardır: Vilayet'te nüfus olarak çoğunlukta olan Bulgar, Türk ve Rumlar düşünülerek vilayet memurlarının kendi aralarında ve ahali ile olan münasebetlerinde Türkçe, Bulgarca ve

---

[170] *Muâhedât Mecmuası,* C. V. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 120-122.
[171] Mahir Aydın, "Doğu Rumeli Vilayeti", Osmanlı, C. 2, Editör, Güler Eren, Türkiye Yayınları, s. 330.
[172] *Muâhedât Mecmuası*, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 123.
[173] Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986, s. 69-72; Mahir Aydın, "Doğu Rumeli…" s. 330.

Rumca konuşulacaktır. Sancak, kaza ve nahiyelerde memurlar bulundukları bölgelerdeki çoğunluk ahalinin lisanını tercih edeceklerdir. Ancak kullanılan ikinci dil yarıya yakın nispette çoksa iki dil birden tercih edilecektir. Mahkemelerde ise Türkçe, Bulgarca ya da Rumca lisanlarından biri kullanılabilecektir. Osmanlı Devleti ile yazışmalarda ise sadece Türkçe kullanılacaktır. Ahali hangi millet ve mezhepten olursa olsun hükûmet dairelerinde eşit derecede görev alacaklar ve aynı haklardan faydalanacaklardır. Hiç kimse tâbi olduğu dinin haricinde herhangi bir dinin veya mezhebin vecibelerini icraya zorlanmayacaktır. Belediye ile ilgili işlere bakmak üzere her köy nahiyesinde bir müdür ve bir müdür yardımcısı bulunacaktır. Ahalisi iki ya da daha fazla mezhebe mensup olan köylerde her cemaat için bir fırka oluşturulacak ve bu fırkalarının bir müdür bir de müdür yardımcısı olacaktır. Her fırka kendi müdür ve müdür yardımcısını seçecektir. Şer'î mahkemeler ile mezheplerin dinî görevlileri sadece evlilik, evlatlık ve vesayet davalarına bakacaktır. Kanunen aranan şartların yerine getirilmesi şartıyla hangi millet veya cemaatten olursa olsun vilayet dâhilindeki herkes mektep açma hakkına sahip olacaktır. Vilayetteki İptidâî ve Tâlîye mekteplerinin tesis ve idaresi için lazım olan masraflar ve bu mekteplerin idaresi ile öğretmenleri tayin etme yetkisi mezhep cemaatlerine ait olacaktır. Eğer bu cemaatlerin mektep tesis veya idare etmeye maddî imkânı yoksa vilayet bütçesinden o cemaate yardım tahsis edilecektir. İptidâîye ve Tâlîye mekteplerinin özel bir kanunla kararlaştırılan ortak bir ders cetveli olacaktır. Mezhep cemaatlerinin hiçbiri mekteplerinde kendi dillerinden başka bir dil kullanmaya mecbur tutulamayacaktır. Vilayette maarif müfettişleri hangi cemaatin mekteplerine nezaret edecekse, o cemaatin ileri gelenleri arasından seçilecektir. Askerlik hizmetinde ise vilayetin her bir yerlisi miliste ve ihtiyat fırkalarında bedenen hizmet etmek zorunda olacaktır. Bu hususta şahsi bir bedel verilmesi söz konusu olmayacaktır. Miliste yer alan kişiler, vazifelerine bir halel getirmedikleri sürece mezheplerinin gerektirdiği vecibeleri uygulamakta serbest olacaktır. Mezheplerin genel idare ve haklarına dair kurallar ise 1878 öncesindeki haklarını koruyacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre vilayette resmî olarak tanınmış mezhepler, eskiden beri sahip oldukları hukuk, müsâade, imtiyaz ve muâfiyetleri aynen muhafaza edeceklerdir. Yerli ve yabancı ruhanî reislerle olan münasebetlerine mani olunmayacaktır. Ayrıca Osmanlı Sultanları tarafından daha önce kendilerine verilmiş olan haklardan, hiçbir şekilde mahrum

bırakılamayacaklardır. Mezhepler umûmî asayişe dair olan kanunlara muhalif davranmamak şartıyla dinlerini serbestçe icra edeceklerdir. Mezheplerin mal ve mülkleri, muhafaza altında bulunmasına mukabil, gayrimenkulleri, ancak umûmî bir menfaat için ve kanunî usuller çerçevesinde layıkıyla belirlenecek bir tazminatın ödenmesinden sonra, kendilerinden alınabilecektir[174]. Vilayet idaresinde kanunla belirlenen mezheplere ait bu hususlar ilhak öncesine kadar belirli bir derecede korunmuş ve muhafaza edilmiştir. Ancak ilhaktan sonra durum değişmiştir.

Vilayet Dâhili Nizamnamesi'nde yapılan düzenlemeler etrafında Vali olarak Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Rüstem Paşa beş yıllığına atanmış ancak Rusya'nın atamaya itirazı ve Paşa'nın mazeret beyan ederek affını istemesi ile atama gerçekleşmemiştir. Bundan hareketle Rusya'nın tesiri ile eski Viyana sefiri Aleko Paşa Vali olarak atanmıştır[175]. Bulgar yanlısı bir tutum içinde olan Vali, Prenslikteki Rus Komiserleri ile işbirliği içinde hareket etmiş ve vilayetteki Bulgar nüfuzunu arttırmıştır[176]. Ayrıca Aleko Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklara da sadık kalmamıştır. Devlete ödemesi gereken vergiyi düşürmüş, Türk ahalinin haklarını gözetmemiş, Bulgar ahaliye özel iltimas göstermiş ve Prensliğin, Vilayet'i ilhakı yönündeki çabalarına ses çıkarmayarak süreci Bulgarlar lehine geliştirmiştir. Bütün bunlara rağmen Aleko Paşa beş yıllık görev süresini tamamlamış, yerine ise yine aynı politikaları izleyecek olan Vilayet'in dâhiliye müdürü Gavril Paşa beş yıllığına Vali olarak atanmıştır[177].

Vilayet'te gerek valilerin Bulgarlar lehine yürüttükleri faaliyetler gerekse Rusların bölgedeki Bulgarları milis kuvvetler olarak örgütlemesi Osmanlı hâkimiyetini zayıflatmıştır. Sınırları Osmanlı ordusu tarafından korunması gereken Vilayet'teki Bulgar milisler, Osmanlı askerlerinin Vilayet'e girmelerine izin vermemiştir[178]. Osmanlı hâkimiyetinin giderek zayıfladığı Vilayet'teki Türkler ise

---

[174] Mahir Aydın, *a.g.e.,* s. 44-45, 69-70, 77, 85-87, 103, 109.
[175] Mahir Aydın, *a.g.e.,* s. 41.
[176] Emine Şam, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies,* Vol:3/1 (2011*),* s. 238.
[177] Mahir Aydın, "Doğu Rumeli…", s. 331.
[178] Mehmet Hacısalihoğlu, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Balkan Politikaları", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Editörler: Fahrettin Gün; Halil İbrahim Erbay, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017, s. 117.

ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüş, savaştan önce sahip oldukları arazileri geri almada büyük sorunlar yaşamışlardır. Resmî dil Türkçe ve Bulgarca olması gerekirken, yalnızca Bulgarcanın kullanılması bölgedeki Bulgar olmayan ahaliyi ayrıca zora sokan bir durum olarak ortaya çıkmıştır[179]. Bütün bunlar etrafında Vilayet idaresi ikinci bir Bulgar Devleti olarak hareket etmiş, Osmanlı Hükûmeti ise Valilerin bu tutumuna gerekli tepkiyi göstermemiştir. Bu durum Bulgarların Prenslikle birleşmeye yönelik faaliyetlerinde ellerini güçlendirecek neticeler vermiştir. Zaten Bulgarlar açısından Şarkî Rumeli, hiçbir zaman Bulgaristan'dan ayrı düşünülmemiş, bölgeyi Şarkî Rumeli olarak değil "Güney Bulgaristan" olarak adlandırmışlardır[180]. Daha Rus geçici hükûmeti yönetiminde Vilayet'te bulunan Bulgarlar arasında bir gün Bulgaristan Prensliği ile birleşecekleri düşüncesi yayılmaya başlamıştır. Ayrıca Bulgar Kilisesi papazları da köy köy dolaşarak Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan Prensliği'nin ayrılmaz bir parçası olduğu ve Bulgar Devleti'nin yeniden doğmasının Bulgar nesline verilen mukaddes bir görev olduğu propagandasını yapmışlardır[181].

Bahsi geçen düşünceler beraberinde çeşitli olaylar da meydana getirmiştir. İlk olarak Otlukköy ve Çırpan kazaları ile Konar Köyünde Bulgaristan'la birleşilmesi yönünde ufak çaplı bazı olaylar meydana gelmiş ancak bunlar kısa sürede kontrol altına alınarak bastırılmıştır[182]. Yaşanan bu kısa süreli olaylar Vilayet'in merkezinde önlem alınması için adımlar atılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Filibe'de bulunan hükûmet konağının korunması için Yüzbaşı Yakobson idaresindeki bir bölük asker görevlendirilmiştir. Ancak alınan bu kararın hemen ertesi günü 18 Eylül 1885 tarihinde Binbaşı Nikolayev ve Filov'un idaresindeki Konar köylülerinden gelen silahlı redif askerlerince hükûmet konağı muhasara altına alınmıştır. Hükûmet konağını korumakla görevlendirilen Yüzbaşı Yakobson, kapıları kendisi açmış ve emrindeki askerlerle isyancıların safına geçmiştir. Bu darbe ile Vali Gavril Paşa alıkonulmuş, Cisr-i Mustafa Paşa köprüsü dinamitle patlatılarak Osmanlı Devleti'nden gelebilecek askerî müdahale engellenmeye çalışılmıştır. Atılan bu adımların ardından Prens Aleksandır'a

[179] Mahir Aydın, "Doğu Rumeli…", s. 332.
[180] M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 99.
[181] Süleyman Oğuz, *a.g.e.*,s. 155.
[182] Süleyman Oğuz, *a.g.e.,* s. 163-164.

Filibe'ye gelip idareyi ele alması teklif edilmiştir[183]. Bunun üzerine Rus Çar'ı III. Aleksandır'a bir telgraf ile durumu bildiren Prens, Varna'dan Rusçuk'a oradan da Filibe'ye doğru harekete geçmiştir. Prens, Tırnova'da "Şimâlî ve Cenûbî Bulgaristan Prensi" olarak bir beyanname yayınlayarak Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhak olduğunu ilan etmiş[184] 21 Eylül tarihinde ise Vilayet'in idare merkezi olan Filibe'ye girmiştir[185].

Prensin bu hareketi sonrası Bulgar Millî Meclisi Sobranya Sofya'da toplanarak birliği onaylamış ve Osmanlı Devleti'nin müdahalesine karşılık gerekli askerî önlemlerin alınmasını kabul etmiştir. Ancak Osmanlı kanadından herhangi bir askerî harekât söz konusu olmamıştır. Bulgar kuvvetlerinin 70.000 dolayında olduğu bilgisi gelmesi üzerine Edirne'deki askerin bölgeye gönderilmesi düşünülmüş ancak Edirne'deki asker sayısının 7000 civarında olduğu için vazgeçilmiştir. Bu süre zarfından Sadrazam Sait Paşa istifa ederek yerini Kamil Paşa'ya bırakmış, Padişah ve Kamil Paşa ise konunun politika ile yoluna konulması konusunda anlaşmışlardır[186].

Bulgarların Vilayet'i ilhakına karşı uluslararası bazı tepkiler meydana gelmiştir. Rusya, Bulgaristan Prensliği'nin başına buyruk bu hareketi karşısında bütün Rus asker ve memurlarını geri çağırarak Bulgarları savunmasız bırakmak istemiştir. Beklenmeyen bu birleşme Avusturya'yı da rahatsız etmiştir. Ayrıca yaşanan kriz sonrası Bulgaristan'ın zayıf düşmesinden istifade etmek isteyen Sırbistan da, Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve ülkeyi işgale başlamıştır. Sırpların düşüncesi Osmanlı Ordusu'nun Bulgaristan'a savaş açacağı yönünde olmuş ancak durum böyle gelişmemiştir. Bulgarlar da Osmanlının herhangi bir harekâtı olmadığını fark edince birliklerini tamamen Sırbistan üzerine taşımış ve Sırbistan beklenmedik bir yenilgi almıştır. Avusturya bu durumda müttefiki Sırbistan'ı koruyarak savaş öncesi konumu koruyan bir anlaşma imzalanmasını sağlamıştır[187]. İngilizler ise bu birleşmeyi Osmanlı

[183] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 42-43.
[184] Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*…, s. 256-258.
[185] Nıcola Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 494.
[186] Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, C. IV, s. 106.
[187] Barbara Jelavich, *a.g.e.*, s. 400-401.

Devleti'nin kabul etmesini, Padişahın tâbiiyetinde Prensin idaresinde Prenslik ve Vilayet'in birleşmesini tavsiye etmişlerdir[188].

Gelişen bu şartlar altında 5 Kasım 1885'de İstanbul'da toplanan ve beş ay süren görüşmelerin neticesinde 5 Nisan 1886'da yeni durum taraflarca kabul edilmiştir. Buna göre; Şarkî Rumeli Valiliği Bulgaristan Prensine verilmiş, Kırcaali nahiyesindeki Türk köyleri Osmanlı idaresine bırakılmış, Vilayet anayasası yeni şartlara göre düzenlenerek Berlin Antlaşması'nın geçerliliğini koruyacağına dair kararlar heyetler tarafından kabul edilmiştir[189].

İlhakın önüne geçilememesindeki en önemli sebeplerden birisi, Berlin Antlaşması'na göre Vilayet hudutlarına asker sevkine ve böylece Prenslik ile Vilayet'in arasındaki irtibatın kesilmesine dair olan hakkın kullanılmamasıdır[190]. Bu ve benzer hataların neticesi olarak gerçekleşen ilhak ile birlikte Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak kaybına bir yenisi daha eklenmiştir. Bu kayıp Şarkî Rumeli'deki dinî ve etnik grupların durumlarında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Vilayet'in kurulması ile baskın grup olan Bulgarlar, ilhaktan sonra hâkim grup haline gelmiştir. Türk ve Rumlar ise ilhak sonrası etnik azınlıklara dönüşmüştür. Bu dönüşüm Bulgarların giriştiği Türk ve Rum nüfusu imha siyasetinde etkili olmuştur.

3. Şarkî Rumeli'nin Demografik Yapısı

93 harbinin Müslüman nüfus üzerinde büyük etkileri olmuştur. Rusya'nın askerî olarak ilerlediği bölgelerdeki Müslümanlar ya göç etmiş ya da büyük bir katliama maruz kalmışlardır. Bu açıdan bölgenin savaş öncesi nüfus verilerini görmek savaştan sonraki yıkımı anlamak açısından önemlidir. Bu doğrultuda Vilayet'in 1878 öncesi nüfusu Filibe ve İslimiye Sancak nüfuslarından hareketle belirlenebilmektedir. Filibe Sancağı Pazarcık, Hasköy, Zağra-i Atik, Kızanlık, Çırpan, Ahi Çelebi ve Sultanyeri kazalarından oluşmaktadır. İslimiye Sancağı ise, Karinabad, Yanbolu,

---

[188] Ahmet Selahattin Bey, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri,* Yay. Haz. Hasan Ali Polat, Yedisu Yayınları, İstanbul 2021, s. 72. Vilayetin kuruluşunda ve ilhakında Rus ve İngilizler arasındaki rekabet için bkz.: Nadezhda Vasileva, *The Rivalry Between Russia and Great Britain in Eastern Rumelia 1878-1885*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Nisan 2019.

[189] Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden…,* s. 139-140.

[190] Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*…, s. 255

Zağra-i Cedid, Aydos, Misivri, Ahyolu ve Burgaz kazalarını içine almaktadır. Bu iki sancak 1878 yılında teşkil edilen Şarkî Rumeli Vilayeti'nin sınırlarını genel anlamı ile içermektedir. Vilayet'te, Ortodoks (Bulgar ve Rum), Müslüman (Türkler, Pomaklar ve Romanlar), Yahudi, Ermeni, Katolik ve Protestan dinî gruplar bulunmaktadır. Türkler ve Bulgarlar nüfus olarak kalabalık grupları oluştursa da, 1878 öncesi sayımlarda gayrimüslim nüfus Bulgar-Rum toplam nüfusu ifade ettiği için bu noktada kesin rakamlar belirtmek zordur.

Filibe ve İslimiye sancak nüfusları 1831 yılı nüfus sayımında toplam 187.064 kişidir. Bunun 68.827 kişisi Müslüman, 110.286 kişisi gayrimüslim, 7.144'ü Roman, 463'ü Yahudi ve 344'ü Ermeni'dir[191]. 1870 yılı Edirne Vilayet Salnamesinde Filibe Sancağı'nın toplam nüfusu ise 280.144 kişidir. Bu rakamın 108.794 kişisi Müslüman ahaliyi oluştururken, 171.350 kişisi ise gayrimüslimdir[192]. İslimiye Sancağında aynı yıla ait verilerde toplam nüfus 86.360'dır. Bunun 35.577 kişisi Müslüman, 49.287 kişisi gayrimüslimdir. İki sancağın toplam nüfusu 366.504 kişi olmakla birlikte bunun 144.371 kişisi Müslüman, 220.637 kişisi ise gayrimüslimdir[193]. 1876 yılına ait salnamede ise bölge nüfusunda ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 464.271 kişi olarak hesaplanan toplam nüfusun 171.777 kişisi Müslüman, 265.335 kişisi ise Bulgar ve Rum'dur. Buna göre 1870 yılı verilerine oranla 1876 yılında bölgedeki nüfus verileri 100 bin kişi civarında artış göstermiştir[194]. 1876 yılı verileri Rum-Bulgar, Ermeni, Katolik, Yahudi ve Müslim/gayrimüslim Kıptîyan olarak gruplandırılmış ve daha ayrıntılı olarak aktarılmıştır[195].

Vilayet'in kuruluşu ile birlikte ilk nüfus rakamları 1883 yılında hazırlanan ancak 1880 yılına ait verilerin olduğu belirtilen sayım sonuçlarına dayanmaktadır. Şarkî Rumeli idaresi tarafından yayımlanan bu verilere göre vilayet genelinde toplam nüfus 815.946 kişidir. Bu nüfusun büyük çoğunluğunu 573.560 kişi ile Bulgarlar oluşturmakta iken ikinci büyük nüfus ise 174.700 kişi ile Türklerdir. Ayrıca aynı

---

[191] Aşkın Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarki Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etütleri*, C. 44, S. 2, (2013), s. 183.
[192] Halûk Kayıcı, *Edirne Vilayet Salnamelerine Göre Filibe Sancağı (1870-1877)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2016, s. 34.
[193] Aşkın Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde…, s. 186.
[194] Aşkın Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde…, s. 191.
[195] Halûk Kayıcı, *a.g.e.*, 226.

verilere göre vilayetteki Rumlar 42.654, Romanlar 19.549, Yahudiler 4.177 ve Ermeniler 1.306 kişi olarak belirtilmiştir[196]. Spiridon Gopçeviç 1880 yılı verilerine göre yayınlanan nüfus bilgilerini ayrıntılı olarak vermiştir. Buna göre hazırlanmış olan tablo aşağıdadır[197].

Tablo 1. 1880 yılı verilerinde Şarkî Rumeli Vilayeti Nüfusu

Sancak	Bulgar	Türk	Rum	Roman	Ermeni	Yahudi	Bulgar Göçmen
Burgaz	36.997	28.091	11.798	2.689	71	358	8.041
Eskizağra	124.666	27.115	35	2.811	-	431	3.847
Filibe	127.619	36.848	14.265	4.736	806	1.185	1.276
Hasköy	74.656	55.334	1.138	2.116	-	246	778
İslimiye	96.425	12.463	14.184	3.685	276	845	2.258
Tatarpazarcığı	94.873	14.898	676	3.487	152	1112	1.865

1880 yılı verilerinden hareketle hazırlanmış olan tabloda Şarkî Rumeli'de bütün şehirlerde Bulgar nüfusun daha kalabalık olduğu görülmektedir. Genel olarak Türkler ikinci sırada yer almasına rağmen İslimiye'de Rum nüfus Türk nüfustan fazladır. Rumlar Filibe, İslimiye ve Burgaz'da daha yoğun olarak yaşarken Hasköy, Eskizağra ve Tatarpazarcığı'nda ise daha az sayıda bulunmaktadır. Hasköy ve Eskizağra'da Ermeni nüfus bulunmazken diğer kazalarda az sayıda da olsa Ermeni nüfus bulunmaktadır. Bulgar göçmenler özellikle doksan üç harbinden sonra yoğun olarak Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinden Prensliğe ve Vilayet'e gelmeye başlamıştır. Bu göçmenler Rumlara yönelik saldırılarda baş aktör olmuşlardır.

1881 yılı Mart ayına tarihlenen[198] Osmanlı arşivinde yer alan Şarkî Rumeli Vilayeti nüfus çizelgesinde ise vilayet nüfusu ayrıntılı olarak aktarılmıştır. 1880 yılı verilerinin olduğu düşünülen nüfus cetvelinde, her sancak merkezi ayrı ayrı aktarılmış

[196] Mehmet Hacısalihoğlu, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler İslimiye Sancağında 1878'den Günümüze Göçler, İsim Değiştirmeler ve Harabeler*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008, s. 52-53.
[197] Spiridon Gopçeviç, *Bulgarien und Ostrumelien. Mit Besonderer Berücksichtigung des Zeitraumes von 1878-1886, nebst militärischer, Würdigung des serbo-bulgarischen Krieges,* B. Elischer, Leipzig 1886, s. 22.
[198] BOA.ŞD.1999.26.4, 9. (R. 18 Mart 1297/M.30 Mart 1881).

ve kazalardaki ahali Müslim ve gayrimüslim olarak verilmiştir. Buna göre Filibe Sancağı'nın toplam nüfusu 191.084'dir. Filibe Sancağı, Filibe, Koyuntepe, Karacadağ, Göpsi, Ropçoz ve Konuş kazalarına ayrılmıştır. Filibe Sancağı'nda bu kazaların da içinde bulunduğu toplam 256 yerleşim birimi[199] bulunmaktadır. Bu yerleşim birimlerinin 119'unda 91.682 kişi ile sadece gayrimüslim, 72'sinde ise 14.694 kişi ile sadece Müslümanlar yaşamaktadır. Karışık olan yerleşim birimi ise 65 adettir. Karışık olan yerlerde 61.904[200] gayrimüslim, 22.538 de Müslüman yaşamaktadır.

Tatarpazarcık Sancağı ise; Tatarpazarcığı, Peştere, Otlukköy ve İhtiman kazalarından oluşmuş ve toplam nüfusu 104.659 kişi olarak verilmiştir. Toplam 131 yerleşim biriminden 85'inde 67.457 kişi ile sadece gayrimüslimler, 18'inde 6.025 nüfus ile sadece Müslümanlar yaşamıştır. 28 yerleşim biriminde ise 6.376 Müslüman ve 22.801 gayrimüslim nüfus karışık yaşamıştır.

Zağra-i Atik Sancağı beş kaza şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Bunlar; Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid, Kızanlık, Çırpan ve Sekbanlı kazalarıdır. Toplamda 266 yerleşim biriminde 160.699 nüfus kayıtlıdır. Bunların 132'si 66.780 nüfus ile gayrimüslim, 31'i ise 6.712 kişi ile Müslüman'dır. Vilayet genelinde karışık nüfusun en fazla yaşadığı sancak Zağra-i Atik sancağıdır. 103 yerleşim biriminde 66.147 gayrimüslim ile 21.051 Müslüman birlikte kaydedilmiştir.

Hasköy Sancağı dört kaza merkezine sahiptir. Bunlar; Hasköy, Hacı İlyas, Kırcaali[201] ve Harmanlı'dır. Kaza merkezi sayısı az olmasına rağmen köy sayısı fazladır. Ayrıca Müslim ve gayrimüslim nüfusları da birbirine yakın olmakla birlikte Kırcaali Kazası'nın büyük çoğunluğu Müslüman olup sadece karışık olan tek bir yerleşim biriminde 124 gayrimüslim olduğu aktarılmıştır. Sancağın toplam 266 yerleşim biriminin 57'si 45.599 nüfus ile gayrimüslim, 152'si ise 44.524 kişi ile

[199] Hazırlanmış olan nüfus cetvelinde "aded-i kaza ve kura" ifadesi ile verilmiş, toplam kaza ve köy sayılarını içermektedir.
[200] Hazırlanmış olan çizelgede kâtip tarafından bu rakam 62.170 olarak toplanmış ancak bizim yaptığımız toplamada 61.904 rakamına ulaşılmıştır.
[201] 1885 yılında Bulgaristan'ın Şarkî Rumeli Vilayeti'ni ilhakı sonrası 5 Nisan 1886 yılında İstanbul Konferansında alınan kararlar gereğince Kırcaali kazasındaki Türk köyleri Osmanlı idaresine bırakılmıştır. Nüfus çizelgesinden hareketle Kırcaali kazasında 92 Müslüman köyünde 28.083 kişi bulunmakta sadece gayrimüslimlerin yaşadığı köy bulunmamaktadır. Bir köyde Müslüman ve Gayrimüslim birlikte yaşamış burada gayrimüslim nüfusu 124, Müslüman nüfusu ise 297 kişidir. Bkz.: BOA.ŞD.1999.26.9.

Müslüman'dır. Müslüman ve gayrimüslimlerin karışık yaşadığı 57 yerleşim biriminde ise 28.608 gayrimüslim ve 9.861 Müslüman nüfus kayıtlı görülmektedir.

İslimiye Sancağı gayrimüslim nüfusun fazla olduğu sancaklardandır. Sancağın, İslimiye, Kazan (Kotel), Yanbol, Kavaklı ve Kırkağaç olmak üzere beş kaza merkezi vardır. Toplam 203 yerleşim biriminde 126.368 nüfus kaydedilmiştir. Bunlardan 102 yerleşim biriminde 68.817 gayrimüslim, 24 yerleşim biriminde ise 4.724 Müslüman nüfus kayıtlıdır. 77 yerleşim biriminde 44.654 gayrimüslim ile 8.173 Müslüman nüfus birlikte aktarılmıştır.

Burgaz Sancağı ise nüfus olarak diğer sancaklardan daha azdır. Burgaz, Aydos, Ahyolu ve Karinabad olmak üzere dört kaza merkezine ayrılmıştır. Bunlara ait 227 yerleşim biriminde 86.203 toplam nüfus kayıtlıdır. 227 yerleşim biriminin 74'ü 32.247 kişi ile gayrimüslim, 70'i 19.226 kişi ile Müslümandır. 83 yerleşim biriminde ise 25.927[202] gayrimüslim ile 8.803 Müslüman birlikte aktarılmıştır.

Hazırlanan çizelgede Vilayet'in toplam nüfusunun 817.154 kişi olduğu görülmektedir. Bunların 622.889'u gayrimüslim, 174.716'sı Müslüman'dır. Ayrıca bölgede Müslüman ve gayrimüslim toplam 19.549 Roman'ın da yaşadığı aktarılmıştır[203].

Bulgaristan ile birleşmeden önce yapılan 1884 sayımında ise Vilayet'in toplam nüfusu 976.100 kişi olarak belirtilmiştir. Bu verilere göre Bulgarlar 682.757 kişi ile Vilayet nüfusunun %70'in oluşturmaktadır. Türkler 200.500 kişi ile nüfusun %20'sini oluştururken, Rumlar ise 53.045 kişi ile nüfusun %5'ini oluşturmaktadır[204]. 1885 yılında Bulgarların Şarkî Rumeli'yi ilhakı sonrasında özel bir Şarkî Rumeli nüfus sayımı bulunmamaktadır. Genel Bulgar sayımları içinde çalışma alanımızda var olan

[202] Hazırlanmış olan çizelgede kâtip tarafından bu rakam 45.927 olarak toplanmış ancak bizim yaptığımız toplamada 25.927 rakamına ulaşılmıştır.
[203] BOA.ŞD.1999.26. 4, 9. (R. 18 Mart 1297/M.30 Mart 1881). Vilayet'in nüfusuna dair farklı kaynaklardaki rakamlar için bkz.: Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 215.
[204] Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011)*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 76-77.

şehirlerin nüfuslarından hareketle 1887 – 1910 yıllarındaki Şarkî Rumeli coğrafyası kaza merkezlerinin nüfusları aşağıda tablo olarak verilmiştir.

Tablo 2: 1887-1910 Şarkî Rumeli Kaza Merkezleri Nüfus verileri[205]

Şehir	Yıl	Bulgar	Türk	Rum	Roman	Yahudi
Burgaz	1887	2.137	1.149	1.937	-	261
	1892	3.171	1.617	2.669	5	448
	1900	4.727	1.291	3.674	32	648
	1905	6.096	1.359	3.564	117	706
	1910	9.160	1.287	2.473	258	767
Eskizağra	1887	13.133	2.071	91	254	415
	1892	14.487	2.056	36	299	480
	1900	16.680	1.641	74	377	576
	1905	18.370	1.240	70	324	580
	1910	19.533	1.039	41	655	562
Filibe	1887	19.542	5.615	3.930	348	2.202
	1892	20.834	6.381	3.906	237	2.696
	1900	26.070	4.706	3.908	1.934	3.602
	1905	28.276	4.852	3.497	1.701	4.325
	1910	32.726	2.946	1.571	3.534	4.436
Hasköy	1887	9.572	3.799	196	9	424
	1892	10.259	3.166	86	305	446
	1900	11.574	2.445	148	471	446
	1905	11.761	1.760	137	748	562
	1910	12.076	1.295	82	905	606
İslimiye	1887	16.408	2.321	90	1.367	403
	1892	18.188	2.661	119	1.193	626
	1900	19.237	2.216	170	1.884	170
	1905	20.147	1.768	148	1.998	561

[205] R. J. Crampton, "The Turks in Bulgaria, 1878-1944", *The Turks of Bulgaria: The History, Culture and Political Fate of a Minority,* Eds. Kemal H. Karpat, The ISIS Press, İstanbul 1990, s. 72-76.

	1910	20.107	1.367	71	2.618	606
Tatarpazarcığı	1887	11.511	1.587	240	803	1.277
	1892	11.331	2.071	253	1.022	1.394
	1900	12.262	1.981	232	939	1.404
	1905	13.150	1.206	198	1.228	1.458
	1910	14.145	708	153	1.436	1.375

Prensliğin Vilayet'i ilhakından sonrasına ait kaza merkezlerinin nüfuslarının yer aldığı tabloda, Bulgar nüfusun devamlı olarak arttığı görülmektedir. Bunun aksine ise bu bölgelerdeki Türk ve Rum nüfus giderek azalmaktadır. Bu durum bölgede Bulgarların, Türk ve Rumlara karşı yaptığı baskının bir neticesidir. Türk nüfusa yönelik sürekli devam eden baskılar, Rumlara karşı özellikle 1905-1906 yıllarında yaşanan olaylarda kendini en etkili şekilde göstermiştir. Bu olaylardan sonra Bulgaristan'da sistemli bir şekilde Rum nüfus azalmıştır. Olayların yoğun olarak yaşandığı Filibe'de bu durum net bir şekilde görülmektedir. 1905 yılı verilerinde Rumlar 3.497 kişi iken 1910 yılı verilerinde bu rakam %50'den fazla azalmış ve 1571'e kadar gerilemiştir. Rum nüfusun yoğun olduğu birçok şehirde buna benzer nüfus değişimi yaşanmıştır. Bunlardan Stanimaka (Asenovgrad)'da 1885 yılında 11.784 olan toplam nüfusun Rumlar 8.583 kişi ile %72'sini oluştururken Bulgarlar ise 2,506 kişi ile %21'ini oluşturmaktaydı. Ancak yıllar içerisinde bu nüfus oranı Rumların aleyhine değişmiş ve yerlerine Bulgarlar gelmiştir. 1910 yılında ise 12.969 olan toplam nüfus içinde Rumlar yarı yarıya azalarak 4.440 kişi ile toplam nüfusun %34'üne düşerken, Bulgarlar ise yaklaşık olarak üç kat artarak 7.685 kişi ile şehir nüfusunun % 59'una ulaşmışlardır[206].

Tabloda yer alan gruplardan Romanların her kaza merkezinde düzenli olarak nüfusunun arttığı görülmektedir. Bu merkezlerde Roman nüfusunda en fazla artış Filibe, Hasköy ve Burgaz'da olmuştur. 1864 yılında nihaî olarak Romanya'da köleliğin kaldırılması ve ardından bölgede yaşayan Romanların göçü bu artışta etkilidir[207]. Yine Yahudi nüfusunun da bahse konu şehirlerde düzenli olarak arttığı

[206] R. J. Crampton, "The Turks in Bulgaria, …, s. 72-76.
[207] Eflak ve Boğdan'da 1830'lı yıllar ile başlayan Romanların köleliğinin kaldırılması süreci 1864 yılına kadar sürmüştür. Emine Dingeç, "Osmanlı Devleti ve Eflak ve Boğdan'da Köleleşen Romanlar",

görülmektedir. Bulgaristan'da önemli oranda Ermeni de yaşamaktadır. 1905 yılı nüfus verilerinden hareketle Ermeniler Burgaz'da 1090, Filibe'de 2091, Eski Zağra'da ise 439 kişidir[208]. Ermenilerle Bulgarların birçok noktada ortak hareket etmeleri sebebiyle aralarında bir husumet olmamış ve yıllar içinde Ermeni nüfusun aleyhinde büyük değişimler meydana gelmemiştir. Bu durum Filibe'nin 1885 ile 1910 yılları arasındaki Ermeni nüfus verilerinden anlaşılabilmektedir. Buna göre; 1885 yılında 1.061, 1888 yılında 903, 1893 yılında 1.024, 1900 yılında 1.942, 1905 yılında 2.097 ve 1910 yılında ise 1.794 Ermeni nüfus yaşadığı görülmüştür[209].

Osmanlı-Rus Savaşı'nın Türk nüfus için meydana getirdiği facia aktarılan nüfus verilerinde görülmektedir. Savaş öncesi Filibe ve İslimiye sancaklarındaki Müslüman nüfus toplam nüfusun % 40'ına yakınını oluştururken, savaş sonrası 1880 yılı verilerinde ise toplam nüfusun % 21'ine kadar düşmüştür. Bölgedeki Rum nüfusta ise özellikle 1885 yılında Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Bulgarlar tarafından ilhakı sonrasında değişim meydana gelmiştir. Nüfusta Bulgarlar lehine değişim ise Rumeli'nin birçok bölgesinden gelen Bulgar göçmenlerle sağlanmıştır. 1903 İlinden İsyanı sonrası ise önemli bir artış yaşanmıştır. Bu göçmenlerin özellikle Makedonya'da Rum çetelerinin yaşattığı vahşete tanıklık etmesi, 1903 sonrası Rum karşıtı olaylarda kendini hissettirmiştir.

D. BATI TRAKYA'DA MEYDANA GELEN SİYASÎ GELİŞMELER

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Balkanlar'daki Osmanlı topraklarında derin yaralar açmıştır. Bu savaş sonrasında imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile ortaya çıkan yeni sınır sorunları Berlin Antlaşması ile bir dereceye kadar çözülmüş olsa da Makedonya sorununun meydana gelmesine de sebep olmuştur. Bu sorun bölgedeki

---

Osmanlı Devletinde Kölelik Ticaret, Esaret, Yaşam, Editörler: Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 151. Bu yıllarda Eflak ve Boğdan'da tahminen 250.000 ile 300.000 Roman yaşamaktadır. Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "Gypsy Slavery in Wallachia and Moldavia", *Nationalisms Today*. Eds. Tomasz Kamusella; Krzysztof Jaskulowski, Oxford 2009, Peter Lang, 89-124. Köleliğin kaldırılması ile birlikte hareketlenen çok sayıda Roman özellikle Bulgaristan coğrafyasına göç etmiştir. Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "The Bulgarian Gypsies – Searching Their Place in The Society" Balkanologie, Vol. IV, no 2, 2000, s. 1, (Çevrimiçi) http://balkanologie.revues.org/323 23 Ağustos 2018.

[208] Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'da Ermeni Komiteleri…*, s. 41.

[209] Spyridon G. Ploumidis, *Ethnıic Symbiosis in the Balkans Greeks and Bulgarians in Plovdiv (1878-1906)*, The ISIS Press İstanbul 2016, s. 37.

Rum, Bulgar, Sırp gibi etnik grupların aralarındaki çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Bölgede yaşanan sorunlara Osmanlı Devleti'nin müdahale etmesi için kara bağlantısı olan Batı Trakya, bu açıdan ayrıca stratejik bir öneme sahiptir. Berlin Antlaşması sonrasında meydana gelen yapılanma ile Batı Trakya'da Bulgaristan'a bırakılan kısım Osmanlı idaresine geçmiştir. Ayrıca Şarkî Rumeli'nin Prenslik tarafından ilhakı sonrasında Kırcaali bölgesinin de Osmanlı Devleti'ne tâbi kılınması ile Rodopların kuzey ve güneyinde kalan kısımlar tamamıyla Osmanlı idaresine geçmiştir.

1. Batı Trakya'nın Demografik Yapısı

Balkan Savaşlarına kadar olan süreçte Batı Trakya coğrafyasını içine alan bölge Edirne Vilayeti sınırları içinde teşkilatlandırılmıştır. Bu idarî yapı içinde günümüz Batı Trakya coğrafyasında yer alan Dimetoka, Edirne Sancağı'na bağlı bir kazadır. Gümülcine ise 1883 yılında başlı başına bir sancak haline getirilmiştir. Bu sancak içerisinde Gümülcine ve İskeçe kazaları da yer almıştır[210]. Batı Trakya'da idarî olarak en geniş alanı Gümülcine Sancağı oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak yine en fazla nüfus Gümülcine Sancağı'nda bulunmaktadır. 1831 yılı nüfus sayımına göre Gümülcine'de 30.517 Müslüman, 5.339 gayrimüslim ve 1.712 Roman bulunmaktadır. Kazanın toplam nüfusu 37.568'dir[211]. Gümülcine Kazası'nın 93 harbi öncesi nüfusu Edirne Vilayet salnamesinden hareketle tespit edilebilmektedir. Bu doğrultuda Gümülcine merkez kaza ve bağlı köylerin nüfusu 1870 yılında 18.200 Müslüman, 5.624 gayrimüslim olmak üzere toplam 23.824 kişi olarak kaydedilmiştir. 1876 yılında ise toplam nüfus 29.204 kişi olmuştur. Bu nüfusun içinde Müslümanlar 21.776 kişi, gayrimüslimler 7.428 kişidir[212].

1881-1882 yılları genel sayımında Gümülcine Sancağı'nın bağlı kazalarla birlikte toplam nüfusu 216.509 kişidir. Müslümanlar kaza genelinde yine çoğunlukta ve 182.062 kişidir. Sancaktaki ikinci kalabalık nüfus, 19.427 kişi ile Bulgarlardır. Rumlar ise 13.854 kişidir. Yahudiler 604 kişi, Emeniler ise 322 kişidir. Ayrıca 240

---

[210] Emine Gümüşsoy, "Gümülcine İdari Yapısı ve Nüfusu (1831-1900)", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı XXI, Mart 2015, s. 218-219.
[211] Kemal Karpat, *a.g.e.,* s. 226.
[212] Emine Gümüşsoy, *a.g.m.,* s. 226.

yabancı uyruklu bulunmaktadır[213]. 1885 yılı Edirne Vilayet salnamesinden hareketle Gümülcine Sancağı'nın nüfusu ise 214.899, kaza nüfusu ise 45.151 kişidir[214].

Gümülcine giderek büyüyen bir şehir olmuş ve 19. yüzyılın sonralarında mahalle sayısı 36'ya ulaşmıştır. 1891 yılında 11.261 olan şehir nüfusu, 1901 yılında 12.393 kişiye ulaşmıştır. 10 yıllık zaman zarfında şehrin nüfusunda bin kişinin üzerinde bir artışı olmuştur[215]. Gümülcine kaza merkezinde 1903 kayıtlarında 53.273 Müslüman, 9.056 Rum, 8.343 Bulgar, 940 Yahudi, 364 Ermeni ve 75 yabancı bulunmaktadır. Gümülcine Sancağı'na bağlı bir kaza olarak teşkilatlanan İskeçe Kazası ise toplam 30.697 kişilik bir nüfusa sahiptir. Bu nüfusun 25.368'i Müslüman, 3.136'sı Rum, 1.957 kişisi Bulgar'dır. Ayrıca kazada 109 Yahudi, 90 gayrimüslim Roman ve 37 Ermeni yaşamaktadır[216].

Gümülcine Sancağının 1906-1907 yılı nüfusu, 239.870 Müslüman, 21.545 Rum, 28.614 Bulgar, 1.290 Yahudi, 493 Ermeni, 201 Roman, 17 Rum Katolik, 13 Protestan, 3 Latin, 74 yabancı uyruklu olmak üzere toplam 292.120 kişidir[217].

Gümülcine Kazası'nda bulunan Bulgar nüfusun tamamına yakını kazaya bağlı köylerde yaşamaktadır. Şehir merkezinde Bulgar olmaması sebebiyle Bulgarlar, şehre yerleşmeye çalışmış ve sürekli olarak kilise ve mektep açma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu taleplerine Bulgar nüfus olmadığı gerekçesi ile Osmanlı makamları tarafından müsaade edilmemiştir. Ayrıca Rumlar da Bulgarların şehir merkezindeki varlıklarından rahatsız olmuşlardır. Rum din adamları tarafından, Bulgarların bölgede yeterli nüfusları olmadığı ifade edilerek kilise ve mektep açmalarının önüne geçmek adına Osmanlı makamlarına şikâyetlerde bulunmuşlardır. Ancak şehirdeki Bulgar nüfus her geçen gün artarak çoğalmıştır. 1912 yılına gelindiğinde Bulgarlar için Hürriyet adlı bir mahalle kurulmasına, haneler, kilise ve mektep açılmasına karar verilmiştir. Bu tarihte şehirdeki Bulgar nüfus ise on altı

---

[213] Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 262-263.
[214] Emine Gümüşsoy, , *a.g.m.*, s. 227.
[215] Turan Gökçe, "Gümülcine Kasabasının Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XX, S. 2, Aralık 2005, s. 106.
[216] Bülent Yıldırım, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın İdarî ve Demografik Durumu", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Ed.: Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, Türk Ocakları İstanbul Şubesi, İstanbul 2016, s. 56.
[217] Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 346-347.

hanede kadın ve erkek toplam 362 nüfusun[218] 78'i yerli 284 kişisi ise yabancı olarak bildirilmiştir[219].

Dedeağaç Sancağı ise Batı Trakya'da ikinci önemli nüfus yapısına sahip bölgedir. Merkez kaza olan Dedeağaç ile beraber Sofulu Kazası'nın 1885 yılına ait toplam nüfusu 51.817 kişidir. Toplam nüfus içinde Dedeağaç Kazası 19.831 kişi, Sofulu Kazası ise 31.986 kişidir[220].

1891 yılında Rum cemaati tarafından yapılması istenilen kilisenin ruhsatı için bölge nüfus idaresinden alınan nüfus verilerinde, Dedeağaç kasabası nüfusu toplam 2.101 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu verilere göre hazırlanan tablo aşağıda aktarılmıştır[221].

Tablo 3: 1891 Yılı Dedeağaç Kasabası Nüfusu

	Hane		Anas		Zükûr		Toplam Nüfus		Genel Toplam Nüfus
	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	
İslam	87	255	100	80	126	283	226	363	589
Kıpti Müslim	26	-	28	-	36	-	64	-	64
Rum	126	380	227	169	233	476	460	645	1105
Ermeni	7	119	10	16	9	238	19	254	273
Bulgar	8	-	17	-	15	-	32	-	32
Yahudi	19	-	14	-	24	-	38	-	38
TOPLAM	273	754	396	265	443	997	839	1262	2101

Tabloda aktarılan verilerde kasaba merkezindeki Müslüman nüfusun büyük bir kısmının kasabanın yabancısı olduğu görülmektedir. Bu 93 Harbi sırasında göçen Müslümanların bölgedeki varlığının bir göstergesidir. Yine tablodaki verilerden Bulgar nüfusun bölgede az sayıda olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Bulgar nüfus az da olsa kademeli olarak bir artış yaşamıştır. Bu artış bölgeden kilise inşası için yapılan

[218] BOA.ŞD.1953.28.3. (R. 5 Eylül 1328/18 Eylül 1912).
[219] BOA.ŞD.1953.28.5. (R. 1 Ağustos 1328/14 Ağustos 1912).
[220] Bülent Yıldırım, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın...", s. 57.
[221] BOA.ŞD.2596.13.1. (R. 7 Mayıs 1307/M. 19 Mayıs 1891).

taleplerin bürokratik süreçlerinde aktarılan verilerden takip edilebilmektedir. Örneğin, 1893 yılında Dedeağaç'ta Bulgarların kapalı olan ibadethanelerinin açılması için yaptıkları başvuruda kasabadaki nüfus verileri de istenmiştir. Buna göre; Dedeağaç kasabasında Rum cemaati 143 hanede erkek ve kadın toplam 624 yerli, 465 hanede 758 yabancı toplam 1.382 kişi; Ermeni cemaati 8 hanede 18 yerli, 248 hande 447 yabancı ile toplam 466 kişi; Yahudi cemaati 6 hanede toplam 17 kişi; Bulgarlar ise 19 hanede 86 yerli ve 10 hanede 13 yabancı toplam 99 kişidir[222]. Tabloda aktarılan 1891 yılına ait veride 32 kişi olan Bulgar nüfus 1893 yılında 99 kişiye çıkmıştır. 1894 yılında ise yine bir kilise inşası için ruhsat talebi esnasında bölge nüfus idaresinden alınan bilgilerde Bulgar nüfusun artmış olduğu görülmektedir. Buna göre, Dedeağaç kasabasındaki Bulgar cemaati 40 hanede 68 erkek ve 62 kadın olmak üzere toplam 130 kişi olarak aktarılmış[223] ve bir yıl öncesine kıyasla % 31 oranında artış olmuştur. 1909 yılında gayrimüslimlerin İptidâî mekteplerinin sayısı için hazırlanan çizelgede Dedeağaç merkezde ve köylerindeki nüfusa dair bilgiler de paylaşılmıştır. Buna göre 15 yıl sonra Dedeağaç merkezdeki Bulgar nüfusu % 146 artış göstererek 320 kişiye ulaşmıştır. Bulgar nüfus genel olarak Dedeağaç'ta fazla olmasına rağmen bu yoğunluk kırsal bölgelerdedir. Rumlar ise Dedeağaç kazası merkezinde diğer gayrimüslimlere oranla daha fazladır. Bahse konu belgede yer alan ve 1909 yılına ait olan gayrimüslim nüfus bilgileri aşağıdaki tabloda aktarılmıştır[224].

Tablo 4: 1909 Yılı Dedeağaç Kasabası ve Köyleri Gayrimüslim Nüfusu

	Gayrimüslim Nüfus			İbtidâî
	Diğer	Rum	Bulgar	Mektep ADET
Dedeağaç Kasabası Gayrimüslimleri				
Rum Mahallesi		1.704		1
Bulgar Mahallesi			320	1
Ermeni Mahallesi	201			1

[222] BOA.BEO.294.22043.3. (H. 15 Rebiyülevvel 1311/M. 26 Eylül 1893).
[223] BOA.ŞD.2648.36.5. (R. 16 Nisan 1310/M. 28 Nisan 1894).
[224] BOA.MF.İBT.237.73. (R. 11 Temmuz 1325/M.24 Temmuz 1909). Dedeağaç Kazası Müslüman nüfus ve İbtidâî Mektepleri için ayrıca bkz.: BOA.MF.İBT.237.72. (R. 11 Temmuz 1325/M.24 Temmuz 1909).

Musevi Mahallesi	200			1
Dedeağaç Kasabası Gayrimüslim Köyleri				
Ilıca Karyesi			610	1
Çamveren			310	1
Cedid			1.318	1
Bodima			371	1
Rum Cedid Mahallesi		497		1
Bulgar Mahallesi			170	1
Vakf-ı Sagir			673	1
Bali Müsellem			603	1
Bali (?)			655	1
Rumcuk		642		1
Mekri Rum Mahallesi		933		1
Çoban			972	1
Doğanhisar			1.825	1
Yunus Dere			1.048	1
Derbent			1.586	1
Semadirek		3.191		1
Toplam Nüfus	401	6.967	10.461	20

Bahse konu belgeden hareketle hazırlanmış olan tabloda Dedeağaç kazası ve köylerindeki Bulgar nüfusun 10.461 kişi olduğu görülmektedir. Merkeze bağlı köylerin büyük bir kısmı Bulgarların ikametindedir. Bu köylerde ve kaza merkezinde her bir gayrimüslim cemaate ait İbtidâî mektep bulunmaktadır. Şehir merkezindeki Rum nüfus ise diğer gayrimüslimlere oranla oldukça fazladır. Bulgarların yoğun olarak faaliyet yürüttüğü Doğanhisar köyü ise Bulgar nüfusun en fazla olduğu kırsal yerleşimdir. Bulgar nüfusun en fazla olduğu ikinci köy ise Derbent'tir. Derbent köyünde 1892 yılı ortalarında Bulgar çocuklarına mektep yapılması talebinde köydeki Bulgar nüfusa ait bilgiler de yer almıştır. Buna göre köyde toplam 307 hanede 820

erkek ve 582 kadın olmak üzere toplam 1.402 nüfus bulunmaktadır[225]. Köydeki Bulgar nüfusu 17 yıllık süre içerisinde çok ciddi bir artış göstermeyerek sadece 184 kişi artmıştır. Bu da Dedeağaç merkezde 15 yıllık süreçte % 146 oranında bir nüfus artışı olduğu düşünüldüğünde Bulgarların kırsal bölgelerden ziyade şehir merkezlerine yerleşme amacıyla hareket ettiklerini göstermektedir.

Rum nüfus ise şehir merkezinde diğerlerine oranla daha yüksektir. Ayrıca Semadirek adasında da Rum nüfusun fazla olduğu görülmektedir. Bulgar ve Rumlardan başka bölgedeki köylerde diğer gayrimüslimlerin bulunmadığı Ermeni ve Musevilerin şehir merkezinde oldukları görülmektedir. Yine 1892 yılında kasabada bulunan Aya Nikola Kilisesi'nin artık cemaate yetmediği gerekçesi ile genişletilerek yenilenmesi için ruhsat talebinde bulunulmuştur. Bu talepte kazadaki Rum nüfus erkek ve kadın 1.105 kişi olarak aktarılmıştır[226]. Aradan geçen 17 senede merkezde Rum nüfusu 599 kişi artış göstererek 1.704 kişi olmuştur.

Dedeağaç'taki Musevi nüfusu da artış göstermiştir. 1901 yılına ait kayıtta merkezde 22 hanede 47 erkek ve 56 kadın olarak toplam 103 kişi yaşadığı aktarılmış[227], bu rakam tabloda görüldüğü üzere 8 yıl sonra 200'e çıkmıştır.

Dedeağaç Sancağı'nın 1906-1907 yıllarındaki kayıtlarda nüfusu 89.033'e yükselmiştir. Bu nüfusun 43.735 kişi ile % 49,12'si Müslüman, 27.573 kişi ile % 30,97'si Rum, 16.923 kişi ile % 19,01'i Bulgarlardan oluşmaktadır. Ayrıca 456 Ermeni, 326 Yahudi, 13 yabancı uyruklu ve 7 Katolik Rum nüfus bulunmaktadır[228].

Edirne Sancağı'na bağlı bir kaza olan Dimetoka'nın nüfusu ise 1903 yılında 29.899 kişidir. Dimetoka'da diğer merkezlerin aksine Müslümanlar en kalabalık nüfus değildir. Dimetoka'nın % 63,70'ini 19.045 kişi ile Rumlar, % 28,432'sini 8.499 kişi

[225] BOA.ŞD. 2617.18.1. (R. 17 Mark 1308/M. 29 Mart 1892). Burada bahsedilen mektebin açılma talebi için verilen dilekçe neticesinde Bulgar çocukları için mektep açılmasına izin verilmiştir. BOA.DH.MKT.1951.101.1. (H. 24 Şevval 1309/M. 22 Mayıs 1892).
[226] BOA.BEO.44.3255.2. (R. 13 Temmuz 1308 /M.25 Temmuz 1892).
[227] BOA.ŞD.1932.19.1. (R. 18 Teşrinisani 1317/M. 1 Aralık 1901).
[228] Bülent Yıldırım, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın...", s. 57.

ile Müslümanlar, % 4,74'ünü 1418 kişi ile Bulgarlar oluşturmaktadır. Ayrıca 717 Yahudi ve 220 Ermeni nüfus da bulunmaktadır[229].

Batı Trakya, Balkan Savaşları öncesinde çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayan Bulgar nüfusunun şehir merkezlerine yerleşme mücadelesi verdiği, Müslümanların ise nüfus olarak ağırlıkta olduğu bir bölgedir. Rumlar ise bölgede Müslümanlardan sonra ikinci kalabalık gruptur. 1903 yılı verilerinden hareketle Batı Trakya'nın nüfusuna bakıldığında; Türkler 255.702 kişi ile bölgenin yarıdan fazlasını oluşturmaktadır. İkinci kalabalık grup olan Rumlar, bölgenin 57.878 nüfus ile % 16'sını oluşturmaktadır. Bulgarlar ise 44.018 nüfus ile % 12'lik bir oranı oluşturmaktadır[230].

2. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Batı Trakya'nın Durumu

Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Trakya bölgesinin güvenliğini tehdit eden ilk olay 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ile yaşanmıştır. Savaşı Osmanlı ordularının kaybetmesi ve Doğu Trakya'da Rus işgali bölgeye dair endişeleri de beraberinde getirmiştir. Edirne Antlaşması ile çözümlenen bu endişenin ardından Batı Trakya'yı ve Osmanlı hâkimiyetindeki bütün Balkan topraklarını ilgilendiren diğer önemli olay ise, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu savaştaki yenilgisi Batı Trakya'da yaşayanların huzurlarını kaçıracak gelişmelere sebep olmuştur. Balkanlar'da Rus ve Bulgar zulmünden kaçan muhacirler Batı Trakya bölgesini güvenli bir yer olarak görmüş ve buraya göç etmiştir. Bu göç neticesinde 1878 yılının Ocak ve Şubat aylarında kısıtlı barınma imkânı ve mevsimsel koşullardan kaynaklanan olumsuzluklar içinde 80 bin muhacir Gümülcine'ye gelmiştir. İngiliz gazeteci Walpole'un hazırladığı raporda Gümülcine'yi güvenli bularak buraya gelen 80 bin muhacirin 10 bininin ilk üç ay içerisinde hastalık ve bakımsızlıktan öldüğü ortaya konmuştur. Bu muhacirlerden 30 bin kadarının başka yerlere gittiği, geriye kalan 40 bin kadar muhacirin ise bölgede kaldığı raporda aktarılmıştır[231]. Yine bu göç hareketinden Dedeağaç da etkilenmiş Edirne ve Gümülcine'deki muhacirlerin bir

[229] Bülent Yıldırım, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın...", s. 58.
[230] Bülent Yıldırım, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın...", s. 63.
[231] Emine Gümüşsoy, "Doksanüç Muhaceretinde Gümülcine", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 25, Yıl 2011, s. 319-320. Rapor için bkz.: Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler C. 2*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 177-179.

kısmı buraya nakledilmiştir[232]. Harbin sebep olduğu bu koşullar bütün Balkan coğrafyasını etkilemiştir. Batı Trakya'da ise muhacirlerin zor günler geçirmesine sebep olmuştur.

Savaşın meydana getirdiği bölgedeki olumsuz koşullarla birlikte Osmanlı Devleti'nin Ruslar karşısında yenilgiye uğraması da bölgedeki durumları değiştirmiştir. Bu değişiklikler İstanbul yakınlarına kadar gelen Rus Ordusu'nun baskısı altında 3 Mart 1878 tarihinde Osmanlı Devleti'nin imzalamış olduğu Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile olmuştur[233]. İmzalanan Antlaşma ile Rusya güdümünde "Büyük Bulgaristan Prensliği" kurulmuştur. Antlaşmanın altıncı maddesinde aktarıldığına göre bu Prenslik, Batı Trakya'dan "*...Şturna ve Karasu çaylarının mansıbına gidecek ve sahil-i deryadan Burugöl'e (Karaağaç Körfezi) ve daha ötede şimal-i garbi istikametince Rodop silsile-i cibalinden Çataltepe dağına doğru gidecek ve Karabalkan'a..."*[234] kadar olan kısmı içine almaktadır. Bu hali ile İskeçe Bulgarlara bırakılmıştır. Karaağaç limanını da içine alan Bulgarların sahip olduğu bu hat ile Rusya, sıcak denizlere inme politikasını gerçekleştirmek istemiştir. Ancak Rusların baskısı sonucu ortaya konulan bu antlaşma hem dönemin güçlü devletlerinin tepkisini çekmiş hem de bölge Türklerinin Osmanlı hâkimiyetinden başka bir idareyi tanımayacakları duruşu ile karşılaşmıştır. Türk nüfusun bu karşı duruşu Antlaşmanın imzalanmasından kırk gün sonra ayaklanmaya dönüşmüştür. Rodop Türkleri Osmanlı Padişahı Abdülhamid'e Antlaşmayı kınayan bir mektup göndermiştir. Ayrıca çoğunluğunu Trakyalı vekillerin oluşturduğu 30 milletvekili ve 100 köy meclis üyesi tarafından imzalan bir muhtıra yabancı devlet temsilcilerine gönderilmiştir. Rus ve Bulgar işgalleri sebebiyle yok olma tehlikesi yaşayan bölge Türkleri, silaha sarılarak Rus ve Bulgarları zor duruma düşürmüştür. Bu karşı duruş

---

[232] BOA.HR.TH.32.36.1. (R. 26 Temmuz 1295/M. 7 Ağustos 1879).
[233] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 9-10.
[234] Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s. 391; *Muâhedât Mecmuası,* C. V. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, s. 188. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi C. 1 K. 1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 1.

Avrupa Parlamentolarınca da izlenmiş ve Ayastefanos Antlaşması'nı yürürlükten kaldıracak olan Berlin Kongresi'nin gerçekleşmesinde etkili olmuştur[235].

Ayastefanos Antlaşması'ndan üç ay sonra Berlin Kongresi Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya'dan katılan delegelerle Prens Bismark başkanlığında toplanmıştır. Osmanlı delegelerinin çok fazla etkili olamadığı kongrede İngiltere ve Rusya'nın çekişmesinden de İngiltere üstün çıkmıştır. Bu durumda Ayestefonos Antlaşması tamamen kaldırılarak yeni bir antlaşmanın imzalanması yoluna gidilmiştir. Yirmi oturum sonrasında Berlin Kongresi neticelenmiş ve 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır[236]. Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki birçok toprağını bu antlaşma ile kaybetmiş olsa da Batı Trakya'nın önemli bir merkezi olan İskeçe ve aynı bölgede Ruslara bırakılan hattı geri kazanmıştır. Ayrıca özel statü ile kurulmuş olan Şarkî Rumeli Vilayeti de Osmanlı Devleti idaresine bırakılmıştır. Vilayet'in Bulgaristan Prensliği tarafından 1885 yılında ilhakı sonrasına Kırcaali bölgesinde Türk ahali yeniden harekete geçerek ayaklanmıştır. Bu ayaklanma neticesinde nüfusun neredeyse tamamı Türk olan bu bölge özel statülü bu Vilayet'in sınırlarından ayrılarak tamamen Osmanlı Devleti hâkimiyetine bırakılmıştır[237].

Berlin Antlaşması ile oluşan yeni sınırlar Batı Trakya'nın Osmanlı Devleti açısından stratejik önemini daha da artırmıştır. Çünkü yine aynı Antlaşma ile bir sorun haline gelmiş olan Makedonya'daki olaylara müdahale etmek için Osmanlı Devleti'nin bölgeye yapacağı sevkiyat hattını burası oluşturmuştur. Bölgede meydana gelen yeni yapılanma Osmanlı Devleti'ni olduğu kadar Slavları hep bir tehdit ve tehlike olarak gören Yunanistan'ı da memnun etmiştir. Çünkü Rusların, Yunan "megali idea" sınırları içinde yer alan yayılma alanında, hâkimiyet kurma mücadelesi Yunan aydınları arasında Slav tehlikesine dikkat çekilmesi yönünde bir uyarıya sebep

---

[235] Hüseyin Savaş, *Lozan'a Kadar Batı Trakya Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991, s. 139. Rodop Türk Muvakkat Hükûmeti Balkan dağlarının güneyindeki Türk halkının Ahmet Ağa Timiraki isimdeki bir şahsın reisliğinde kurulduğu anlaşılan Batı Trakya'daki ilk Türk muvakkat hükûmetidir. Bu hükûmet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.,* 19-31; Abdürrahim Dede, *Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul 1978, s. 15-23.

[236] Hüseyin Savaş, *Lozan'a Kadar Batı Trakya Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991, s. 146.

[237] Yusuf Halaçoğlu-Halit Eren, "Batı Trakya", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 145.

olmuştur[238]. Bu uyarılar 1870 ve 1878 tarihlerinde somut bir tehlike olarak kendini hissettirmiş ve Yunan milliyetçiliğinin hedef noktası Bulgarlar olmuştur[239]. Berlin Antlaşması ile Bulgarların Rusya'nın desteği ile Ege Denizine kadar gelmesinin önüne geçilmiş olması da hali ile Yunanistan tarafından olumlu karşılanmıştır. Bulgarlar açısından ise yeni koşullar tamamen hayal kırıklığı olmuştur.

[238] Rus aydın ve diplomat Konstantin Nikolayeviç Leontyev bir makelesinde, Yunan aydınlarının Slav tehlikesine karşı ortaya koyduğu düşünceden bahsetmiştir. Bu düşünceyi yaşanmış bir olay üzerinden değerlendirmiştir. Buna göre Selanik'in güneyinde yer alan Rovyanik isimli köydeki kiliseye şifa bulmak için gelen Rus bir kadın, Avrupaî giyimli bir Yunan vatandaşı ile birlikte köyün ileri gelenleri tarafından kovulmuştur. Kadının kulübesi yıkılmış, kulübedeki kitaplar ve üzerinde Rusça yazılı ikonalar dışarı atılmıştır. Rus kadına karşı gösterilen bu tepki Yunan aydının dikkat çektiği Slav tehlikesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Leontyev, Rum köylülerinin Ruslara karşı olumsuz bir düşünceleri olmadığından bahsederek bu düşüncenin varlıklı Yunanistan vatandaşları tarafından beslendiğini de ifade etmiştir. Pınar Üre, *Konstantin Nikolayeviç Leontyev (1831-1891), Bizansçılık ve Şark Meselesi*, Libra Kitap, İstanbul 2015, s. 105-106.

[239] Yura Konstantinova, *Balkanskata Politika na Gırtsiya v Kraya na XIX. i Naçaloto na XX. vek,* İzdatelstvo Faber, 2008, s. 49.

II. BÖLÜM

ŞARKÎ RUMELİ'DE MEYDANA GELEN İHTİLAFLAR

Bulgaristan Prensliği'nin Şarkî Rumeli Vilayeti'ni ilhakından önce baskın unsur olan Bulgarlar ilhakla birlikte hâkim unsur haline gelmiş ve bu durum bölgedeki bütün etnik grupları etkilemiştir. Etkilenen gruplar arasında Müslümanlar ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada ise Bulgarların kadim düşman olarak gördükleri Rumlar vardı. Rumlara yönelik bölgedeki faaliyetler ilhak öncesi dönemde daha dar bir alanda sadece kiliseler etrafında meydana gelmiş ve büyük şiddet olayları yaşanmamıştır. İlhaktan sonraki dönemde ise bu durum değişmiştir. Vilayet'te Bulgarların artık hâkim unsur rolüne bürünmesinin yanında İlinden İsyanı'ndan sonra güç kaybeden Bulgarların, Makedonya'dan Prenslik ve Şarkî Rumeli'ye göç etmeleri bölgedeki olayları daha şiddetli bir boyuta taşımıştır. Yüzyılın başında bütün Bulgaristan'da seksen bin civarında olan Rum nüfusun[240] büyük bir kısmının Şarkî Rumeli'de yer alması çatışmaların bu bölgede yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Yine Makedonya'dan göçenlerin de genellikle Şarkî Rumeli'ye yerleştirilmesi çatışmaların şiddetlenmesinde etkilidir. Bölgelere göre çatışma alanları değişmekle birlikte Filibe[241], Şarkî Rumeli'nin olduğu gibi Rum-Bulgar çatışmasının da merkezi konumunda yer almıştır. Çatışmaya sebep olan olaylardan biri Bulgar Kilisesi'nin kurulması ile birlikte ortaya çıkan kilise ve mektep sorunudur. Yine okullaşma ve eğitim de çatışma alanlarının başında yer almıştır. Bunların yanı sıra Yunan Hükûmeti'nin bölgedeki irredentist politikaları da Bulgarları Rumlara karşı kışkırtan hareketler olmuştur. Vilayet coğrafyasında Rumlarla Bulgarlar arasında soruna sebep olan bu meseleler neticesinde birçok olay meydana gelmiştir. Bulgarların amacı Rumlara yönelik bir korku ortamı yaratmak ve onları göçe zorlamaktır. Daha da ileri gidilerek Rumların Bulgarlaştırılmasına yönelik adımlar da atılmıştır. Bu adımlarda Bulgar Hükûmeti'nin etkisi ise büyük olmuştur. Yine bölgedeki Yahudi ve

---

[240] Theodora Dragostinova, "Speaking National: Nationalizing the Greeks of Bulgaria, 1900-1939", *Slavic Review,* Vol. 67, No 1, Bahar 2008, s. 154.

[241] Filibe şehri önemli bir merkezdir. Bu merkez Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki Balkan coğrafyasında yer alan büyük şehirlerden biridir. Şehir ayrıca Bulgar millî uyanışında da gelişen ekonomik koşulları sebebiyle önemli bir yer almaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Neriman Ersoy, *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003.

gayrimüslim Romanlar da Bulgarların göç ve asimilasyon politikalarına maruz kalırken, Ermeniler, Bulgarlarla aynı safta hareket etmiştir.

A. ŞARKÎ RUMELİ'DE MEYDANA GELEN KİLİSE VE MEKTEP OLAYLARI

1. Kiliselere Yönelik Saldırılar

Bulgar millî kimliğinin gelişiminde etkili olan Bulgar Eksarhlığı, Osmanlı yönetiminden 1870 yılında alınan fermanla kurulmuştur. Bulgar Eksarhlığı'nın Fener Rum Patrikliği'nden ayrılması ile birlikte Rum ve Bulgarların bir arada yaşadıkları yerlerde sorunlar hiç bitmemiş ve kiliseler üzerinden bir mücadele başlamıştır[242]. Patrikhane güç kaybına rağmen Balkanlar'daki kilise mücadelesinde Bulgar Eksarhlığı'ndan daha güçlü bir konumda yer almıştır. Gelişmiş bir kilise ağına sahip olarak Osmanlı Devleti'ndeki en etkili Hristiyan kurum oluşu, bu üstünlüğe sebep olmuştur. Hem idarî hem de örgütsel gücünün yanında Patrikhane, geleneksel yapıyı da ayakta tutan bir kurumdur. Bu yüzden bazı Bulgarlar, Patrikhane himayesinde kalmış ve kendilerini Rum olarak zikretmişlerdir[243]. Bulgarlar arasında batıl inançlar vardı ve bazı Bulgarlar bu inançlarını sürdürmekteydi. Kendi kiliselerini kurmuş olsalar bile bazı Bulgarlar, bu inançlarıyla ilişkili olarak Patrikhaneye bağlılıklarını sürdürmüştür. Bu durum Patrikhane'nin etkisinin devam etmesine de sebep olmuştur[244].

Patrikhane'nin üstün konumuna rağmen Bulgar Eksarhlığı özellikle Makedonya'daki yetki alnını genişletmiştir. Makedonya'da yetki alanı genişleyen Bulgar Eksahlığı, Eksarhlık Fermanı'nda da belirtilen sınırlar dâhilinde yani Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nde ise daha da etkin bir haldeydi. Yeni statüde bölgenin idarî açıdan Osmanlı Devleti ile olan bağlantısı zayıflamıştır. Ayrıca devletin içinde bulunduğu zayıflıktan faydalanarak bu yeni durum suiistimal de

---

[242] Süheyla Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. yy – XX. yy)*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1999, s. 87.

[243] Yura Konstantinova, *Bılgari i Gırtsi v borba za osmanskoto nasledstvo…,* s. 28.

[244] Filibe çevresinde yaşayan bazı Bulgar köylü kadınları, bir Rum kilisesini ziyaret edenin daha hızlı evleneceği gibi bir batıl inanca sahipti. Bu inanca bağlı olarak 1904 yılında Filibe'deki Bulgar kilisesinde ayin yapıldıktan sonra pek çok Bulgar bekâr kız, yakındaki Patrik Aziz Dimitrios Kilisesi'ni ziyaret etmiştir. Spyridon G. Ploumidis, *Ethnıic Symbiosis in the Balkans Greeks and Bulgarians in Plovdiv (1878-1906)*, The ISIS Press İstanbul 2016, s. 61-62.

edilmiştir. Bu bakımdan Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nde hâkim unsur haline gelen Bulgarlar "öteki" olarak gördükleri Müslüman ve Rumlara karşı daha fevrî faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. Bulgarlar idarî açıdan destek gördükleri için daha serbest hareket ederek Rum kiliselerine saldırmışlar ve onları zapt etmekten geri durmamışlardır. İdarenin rahat tavırlarının yanı sıra halkın Patrikhane'ye karşı tepkili olması ve Patrikhane'ye bağlı kiliselerde hak talep etmesi kışkırtılmaya müsait bir ortam meydana getirmiştir[245]. Bu kapsamda Şarkî Rumeli Vilayeti'nin teşkilinden sonra bir Rum kilisesine yönelik ilk hareket Rusların çekilmesinden sonra 1879 yılı sonralarında meydana gelmiştir. Bulgar bir rahip, etrafına topladığı yüz-yüz elli kişilik bir grup Bulgar ile birlikte Filibe'de bulunan St. Paraskevi Kilisesi'ne saldırmıştır. Kiliseye yapılan saldırıdan sonra bölgede asayiş bozulmuş ve kilise Vilayet idaresi tarafından kapatılmak zorunda kalmıştır. Dönemin güçlü devletlerinin temsilcileri, özellikle de İngiliz Konsolosu'nun baskısı ve yeni bir Bulgar kilisesinin inşası sözü üzerine Paraskevi Kilisesi Rumlara geri iade edilmiştir. Ancak kiliseye ve kilise müştemilatına sürekli saldırılar devam etmiştir. 1903 yılı Mart ayında ise Bulgarlar kilise mülküne tamamen el koymuştur[246].

Kiliselere yönelik saldırılarda Bulgar ahaliyi idare ve organize eden kamu çalışanları da yer almıştır. 1892 yılı Aralık ayında St. Kyriaki Kilisesi'nin gasp edilmesinde[247] belediye başkanının kardeşi, birkaç belediye çalışanı ile birlikte jandarma ve zabıta da bulunmuştur. Bulgarlar, bu işgale gerekçe olarak kilise cemaatinin büyük çoğunluğunun Bulgarlardan oluştuğunu ileri sürmüştür. Bölgedeki 60-70 kişilik Rumca konuşan grubun ise yerli olmadıkları İstanbul ve Edirne'deki Yunan milliyetçilerinin destekçileri oldukları ifade edilmiştir. Bulgarların bu

[245] Birinci bölümde bahsedildiği üzere, Patrikhane'nin son yüzyılda uyguladığı politikalar Bulgarlar arasında Patrikhane'ye karşı bir tepki oluşmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda birçok bölgede Bulgarlar Patrikhane tarafından gönderilen din adamlarını kabul etmemiş ve iki taraf arasında çatışmalar yaşanmıştır.

[246] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 81, 155-156.

[247] Bu dönemde artan kilise saldırıları sonrası bazı karşılıklar da yaşanmıştır. Yapılan yazışmalarda bahsedilen kilisenin ismi verilmediği gibi daha önceki bahsedilen kiliselerden biri olup olmadığı da anlaşılamamıştır. Gönderilen yazıda kiliseye el konulmasının gerekçe ve geri iadesi için talepte bulunulmasının yanında aynı dönemde zapt edilmiş olan ve bilgisi aktarılan Balkalı ve Balastika kiliselerinden biri mi yoksa başka bir kilise mi olduğu da ayrıca sorulmuştur. BOA.HR.SFR.04.342.11.1. (H. 27 Cemaziyelahir 1310/M. 16 Ocak 1893). Gönderilen cevapta ise bahsedilen kilisenin Filibe suru dışında Balkali ve Balastika kiliselerinden ayrı olduğu aktarılmıştır. BOA.HR.SFR.04.342.13.1. (H. 8 Recep 1310/M. 26 Ocak 1893).

iddialarına karşılık Filibe Rum Piskoposu, Filibe Mutasarrıfı ve Prens Ferdinand'a resmi protestoda bulunmuştur. Piskopos, Kyriaki Kilisesi'nin Patrikliğe bağlı cemaatinin yaklaşık 500 kişi olduğunu ve sayılarının ne olursa olsun Bulgarların kiliseye el koyma haklarının olmadığını bildirmiştir[248]. Yapılan bu şikâyet üzerine inceleme başlatılmış ve kilise Filibe Mutasarrıfı tarafından kapatılarak anahtarları teslim alınmıştır. Filibe Mutasarrıfı 23 Ocak 1893 tarihinde Sofya'dan aldığı emir gereğince kilisenin anahtarlarını Rum cemaatine iade etmiştir. Ancak iki gün sonra 25 Ocak tarihinde Mutasarrıf, Sofya'dan aldığı son emir ile kilisenin anahtarlarını Rumlardan geri alarak Bulgarlara teslim etmiştir[249]. Yaşanan bu işgal olayı sonrasında Patrikhane tarafından Sadâret'e sunulan dilekçede ise; Bulgarların Dâhili Nizamnameye aykırı hareket ettiklerinden bahsedilerek, zapt edilen kilisenin inşa edildiği tarihten beri Rum cemaatine ait olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Kyriaki Kilisesi ile birlikte daha önce Bulgarlar tarafından zapt edilmiş olan diğer kiliselerin de iadeleri talep edilmiştir. Bu doğrultuda 1890 yılından beri; Fernandova'da bulunan bir mektep ile Aya Fotini Kilisesi, Haskova'da iki mektep ile Aya Tasiparh Kilisesi ve Stanimaka'da Aya Atnas ve Meryem Ana isimli kiliselerin ele geçirilmiş olduğu bildirilerek iadesi için harekete geçilmesi istenmiştir[250]. Patriğin bu dilekçesi üzerine Sadâret'ten Komiserliğe gönderilen emirle Bulgarlar tarafından ele geçirilen Kyriaki Kilisesi ile birlikte toplam beş kilise ve üç mektebin durumunun artık bir hükme bağlanması için Başbakan Stambolov ve Dış İşleri Bakanı Dimitar Grakov ile iletişim kurulması istenmiştir[251]. Bir hafta kadar sonra gönderilen yazıda Grafov'un yakın zamanda Filibe'ye gelerek yaşanan sorunu iki tarafın da memnun olacağı şekilde çözüme kavuşturacağı bildirilmiştir[252]. Bu yıllarda kiliselerin iadesine yönelik taleplere verilen cevaplar genel olarak Osmanlı idaresinin tepkisini çekmeyecek tarzda olmuştur. Osmanlı Devleti ile ilişkileri iyi tutan Stambulov'un hükûmetin başında olması bunda etkilidir. Ancak verilen bu cevap sadece meydana gelmesi muhtemel tepkiyi geçiştirmek içindir. Çünkü Kyriaki Kilisesi'nin Haziran 1893'te Bulgarlara iade edilerek açılmasına karar verilmiştir. 1896 yılında ise kilisenin Rumca yazıtlarının

[248] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 80-81.
[249] BOA.HR.SFR.04.342.11.1. (H. 27 Cemaziyelahir 1310/M. 16 Ocak 1893).
[250] BOA.HR.SFR.04.342.36.2. (H. 11 Şaban 1310/M. 28 Şubat 1893).
[251] BOA.HR.SFR.04.342.36.1. (H. 18 Şaban 1310/M. 7 Mart 1893).
[252] BOA.HR.SFR.04.342.40.1. (H. 25 Şaban 1310/M. 14 Mart 1893).

üzeri yağlı boya ile kaplanmış ve Bulgarca yazıtlarla değiştirilerek, geri iade edilmesinin de önüne geçmek adına Rumlara dair bütün işaretler yok edilmiştir[253].

Filibe gibi nüfus olarak Bulgarların üstün olduğu yerlerdeki bu saldırıların yanında Rum nüfusun daha fazla olduğu şehirlerde de Bulgarların Rum kiliselerine saldırıları olmuştur. Örneğin Rum nüfusun fazla olduğu bölgelerden biri olan Stanimaka'da Bulgarlar bir kilise ile şehrin dışındaki Başkova Manastırı'nı Rumların elinden almıştır. Patrikhane'nin şikâyetine sebep olan ve Bulgarların zapt ettiği Stanimaka'daki Balkali isimli kiliseye, Bulgarların girişimi ile bir Rum papazı tayin edilmek istenmiştir. Ancak Filibe Rum Metropoliti tarafından bu kişinin tayini kabul edilmemiştir. Muhtemel ki, tayini istenilen papazın Bulgarlardan yana tavır alarak kiliseyi Bulgarlara bırakacağı düşüncesi ile buna izin verilmemiştir. Çünkü Bulgarların bir Rum papaz tayinini istemeleri dönemin şartları itibariyle bu amaca hizmet etmek için olabilir. Ayrıca her an kiliseleri zapt edilme tehlikesinde olan Rum cemaatinin de bir Rum papazını kiliselerine tayin etmemesi kiliseyi koruma refleksinin bir yansıması olabilir. Filibe Rum Metropoliti'nin bu kararı Bulgarların kiliseyle ilgili düşüncelerini değiştirmemiştir. Kiliseye Bulgar bir papaz tayin ederek el koymuşlardır[254]. Yine aynı dönemde Stanimaka'da bulunan Aya Teryada Kilisesi de zabıtalar tarafından kapıları kırılarak Bulgarlara teslim edilmiştir. Nüfusun çoğunluğu Rum olan Kavaklı'da da benzer bir olay yaşanmış ve burada bulunan Filibe Rum Metropolitliği idaresindeki Aya Teryada Manastırı, İslimiye Bulgar Metropolitliği'ne teslim edilmeye çalışılmıştır. Daha önce Bulgarların saldırısına maruz kalmış olan manastır, bu saldırıdan korunmuş ve mahallî idare tarafından Patrikhaneye ait olduğu tasdik edilmiştir. Ancak bu karara rağmen Bulgarlar manastırı elde etme girişimlerinde bulunmaktan geri durmamışlardır[255]. Bulgarlar tarafından zapt edilen bu kiliseler ile ilgili Rum cemaati ve Patrikhane tarafından yapılan şikâyetler üzerine Bulgaristan Başbakanı, kiliselerin Rumlara iade edileceğini söylemiştir. Ancak 1900 yılının başlarında gönderilen evraktan anlaşıldığı üzere kiliseler geri iade edilmemiştir.

[253] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 80-81.
[254] BOA.HR.SFR.04.342.11.1. (H. 27 Cemaziyelahir 1310/M. 16 Ocak 1893).
[255] BOA.HR.SFR.04.296.63.2. (H. 30 Muharrem 1316/M. 20 Haziran 1898).

Patrikhane ise Osmanlı Hükûmeti'nden Prenslik Hükûmeti nezdinde girişimlerde bulunulmasını ve kiliselerin iade edilmesine ilişkin taleplerini sürdürmüştür[256].

Rumların kiliselerine yönelik yapılan saldırılara karşılık Rum din adamları, Prenslik idarî makamlarına, Patrikhaneye, Osmanlı Devleti ve diğer devletlerin temsilcilerine yaşanan durumlarla ilgili şikâyetlerde bulunmuştur. Bu şikâyetlerin etkisi ile kamuoyunu rahatlatmak adına Bulgarlar tarafından zapt edilen bazı kiliselerin geri iadesi gündeme gelmiştir. 17 Ocak 1893 tarihli belgede aktarıldığı üzere, Filibe'de Liberal Parti mensuplarından oluşan yirmi kişi Rumlara ait bir kiliseyi zapt etmiştir. Yaşanan olay sonrası hükûmetin başında bulunan Stambolov, kilisenin yeniden Rumlara iade edileceğini bildirmiş ve kilise Rumlara iade edilmiştir. Bu olayın ahali arasında meydana getirdiği hareketlilik kilisenin geri iade edilmesi ile son bulmuş ve yeni sorunların çıkmasının önüne geçilmiştir[257]. Her ne kadar geçici çözümlerle yeni sorunların önüne geçilmiş olsa da Bulgarların Rum kiliselerine olan saldırıları devam etmiştir. Vaktiyle Rumların elinden alınarak Bulgarlar tarafından zapt edilmiş olan Başkova Manastırı da iki grup arasındaki çatışmanın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bulgarların Başkova Manastırına el koymaları üzerine Rumlar Stanimaka'da bir daireyi kilise haline getirmişler ve burada Başkova Manastırı yürürlükteymiş gibi kilise heyeti dahi teşkil etmişlerdir. Rumların bir dairede tesis ettiği bu kilisenin Stanimaka kaymakamı tarafından birkaç jandarma ile baskın yapılarak bölgedeki Bulgarlaşmış Rumlara verileceği söylentileri üzerine zaten ihtilaflı olan Rumlarla Bulgarlar arasındaki gerilim artmıştır[258]. İki grup arasında çıkan kavgaya, asker ve polisin müdahalesi gerçekleşene kadar, silahlar çekilmiş ve iki taraftan da birkaç kişi yaralanmıştır[259]. Bölgedeki Bulgarlaşmış Rumların varlığı ve yerel idarenin bunlardan yana hareket ederek kiliseye çevrilmiş olan dairenin onlara bırakacağını söylemesi asimilasyonun ve bu yönlü teşviklerin açık bir göstergesidir. Zaten yaşanan olayların neticesinde, Sofya'dan Stanimaka'ya gönderilen heyetin raporu da Başkova Manastırı'nın ve kiliseye çevrilmiş olan dairenin Bulgarlara ait

[256] BOA.HR.SFR.04.304.61.2. (H. 2 Cemaziyelevvel 1316/M. 28 Ağustos 1900).
[257] BOA.Y.PRK.MYD.12.26.1. (R. 5 Kânunusani 1308/M. 17 Ocak 1893).
[258] BOA. A.}MTZ.(04).26.123.2. (R. 15 Kânunuevvel 1310/M. 27 Aralık 1894).
[259] BOA. A.}MTZ.(04).26.123.3. (R. 19 Kânunuevvel 1310/M. 31 Aralık 1894).

olduğu yönünde olmuştur[260]. Başkova Manastırının kime ait olduğu hususunda Bulgarlar ve Rumlar arasında hep bir tartışma süregelmiştir. Rumlar, manastırın eski zamanlardan beri kendilerine ait olduğunu söylerken Bulgarlar ise aynı iddiayı kendileri adına ortaya atmış ve manastırı zapt etmiştir. 1905 yılında Bulgarların ileri sürdüğü iddiaları destekleyici bir argüman ortaya çıkmıştır. 1905 yılının sonlarında Başkova Manastırında yapılan bir hafriyat çalışmasında iki mezara rastlanmış, karşılaşılan mezarlardan birinin Bulgarların uzun zamandan beri mezarını aradıkları Patrik Evtimiy'e ait olduğu ileri sürülmüştür[261]. Bulgarlar tam olarak gerçekliği belli olmayan bu gelişme ile iddialarında haklı olduklarını düşünmüşlerdir. Bu gelişmeyi Bulgarlar, benzer bir şekilde kendilerine ait olduğu iddiasında bulundukları, diğer kilise ve manastırları da zapt etmek için bir gerekçe olarak görmüşlerdir. Komiserlik tarafından bu duruma, Stanimaka'ya bağlı "Vodina ve Konlina" köylerindeki Rum Patrikliği'ne bağlı olan manastırların da zapt edilmesi için Bulgarların harekete geçmeye teşebbüs edecekleri şeklinde dikkat çekilmiştir[262].

Bulgarlar yukarda da bahsedildiği üzere meydana gelen her fırsatta Rumlara ait kiliseleri ele geçirmeyi düşünmüşlerdir. Ahali arasında meydana gelen karışıklıklar da kiliselere yönelik saldırıları tetikleyecek etkiler meydana getirmiştir. Bu kapsamda Stanimaka'da ortaya çıkarılan tarihi bir kale kalıntısı da bir kıvılcım niteliğinde olmuş ve Rumlar ile Bulgarlar arasında yeni sorunlar doğmuştur. Bulgarların kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri Stanimaka'daki bir kilise, bahsedilen tarihi kale kalıntısı meselesi ile yeniden gündeme gelmiş ve Bulgar ahali tarafından kilise zapt edilmiştir. Olayı haber alan Filibe Mutasarrıfı Manalov olay yerine gelerek kilisenin anahtarını teslim etmeyen Rumları birkaç güne kadar kilisenin yeniden kendilerine iade

[260] BOA. A.}MTZ.(04).26.123.2. (R. 15 Kânunuevvel 1310/M. 27 Aralık 1894).
[261] Osmanlı arşivine yansıyan ve Bulgaristan İkinci Kitabeti tarafından gönderildiği bildirilen belgede, manastırda bulunan mezarın Patrik Evtimiy'e ait olduğu hatta mezarda "*İş bu Kabirde 1414 senesinde vefat eden Patrik Eftim meftundur*" ifadesi bulunduğu bildirilmektedir. BOA.Y.MTV.282.29.2. (R. 14 Kânunuevvel 1321/M. 27 Aralık 1905). Ancak bunun Osmanlı idarecilerinin bölgedeki söylentilerden yola çıkarak aktardığı bir bilgi olduğu düşünülmektedir. Manastırda bulunan mezarın Patrik Evtimiy'e ait olup olmadığına dair farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Dimo Çeşmedjiev, "Grobıt na Patriarh Evtimiy vı Başkovskiya Manastir" *Stenimachos-Stanimaka-Asenovgrad Contribution to the Study of Continuity and Development of Socio-Economic and Religious History of the City and Its Region Proceedings of the Scholarly Workshop Held in 2-3 May 2014*, Eds. Grigor Boykov, Damyan Borisov, DIKOV, Asenovgrad 2014, s. 42-60.
[262] BOA.Y.MTV.282.29.2. (R. 14 Kânunuevvel 1321/M. 27 Aralık 1905).

edileceğini söyleyerek anahtarları teslim etmeye ikna etmiştir. Küçük bir grup Rum, söz konusu kilisenin vaktiyle Bulgarlar adına yapıldığını söylemiş olsa da büyük bir kısmı aksi yönde fikir beyan etmiştir. Bu kilise daha önce de iki defa Rumların elinden alınmış ancak geri iade edilmiştir. Bu nedenle Rumlar, üçüncü el koymada da kilisenin münasip bir zamanda kendilerine iade edileceğini düşünmüşlerdir. Ancak bu sefer Bulgar Hükûmeti tarafından kilisenin geri iade edilmeyeceği Bulgaristan Komiserliği tarafından ayrıca bildirilmiştir[263]. Yine başka bir meseleden hareketle Kasım 1902'de Doktor Hristo Tatarçev'in[264] tutuklanmasını protesto etmek için Filibe'de toplanan Bulgarlar[265], Tatarçev'in tahliye edilmesi haberinden sonra uzun zamandan beri Rumların elinde olup fırsat kolladıkları kiliseyi ele geçirmeyi planlamışlardır. Ancak yapılan bu girişim asker ve zabıta tarafından alınan önemler sayesinde engellenmiştir[266]. Bu engelleme, Bulgar Hükûmeti'nin yaşanan tutuklamayı protesto etmek için attığı adımları boşa çıkarmamak için yapılmıştır. Çünkü böyle bir harekete müsaade edilecek olursa uluslararası kamuoyunun tepkisinden çekinilmiş, kendileri adına haklı iken haksız duruma düşmek istenmemiştir. Kilise'nin zaptının burada engellenmiş olmasına rağmen Rumların kilisenin ele geçirilmesinden duydukları korku artmıştır. Bulgarların ansızın yapacakları bir saldırı ile kiliseyi ele geçirecekleri düşüncesi ile Rumlar her an korku içinde kalmışlar hatta Rum ileri gelenleri korkularından dolayı geceleri sokaklara dahi çıkamaz hale gelmiştir. Rumların içinde bulundukları korku ortamı onları Trakya'ya ve Yunanistan'a göçe zorlamıştır[267]. Bu durum Prenslik ve Şarkî Rumeli'de Tatarçev'in tutuklanmasını protesto etmek için yapılan mitinglerin Rumlar üzerinde meydana getirdiği endişenin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kiliselere yönelik yaşanan saldırılarda Rumlar, Filibe gibi yerlerde daha pasif kalırken Burgaz ve Ahyolu gibi nüfus olarak fazla oldukları yerlerde ise durum farklı

[263] BOA.Y.A.HUS.408.17.3. (R. 6 Haziran 1316/M. 19 Haziran 1900).
[264] Hristo Tatarçev, İç Makedonya Devrimci Örgütü'nün merkez komitesi başkanıdır. Babası, Batı Makedonya'daki Resen'de zengin bir ailenin oğludur. Babasının büyük toprakları vardı, aynı zamanda ticaret ve bankacılık yapıyordu. Bu ekonomik imkânlar sayesinde Tatarçev, yükseköğrenimini Zürih ve Berlin'de yapmıştır. Fikret Adanır, *a.g.e.*, s. 126.
[265] Hristo Tatarçev'in tutuklanması ve sonrasında yaşanan mitingler hakkında ayrıntılı bilgi için 82 – 87 sayfaları arasına bakınız.
[266] BOA.Y.A.HUS.437.12.2. (H. 27 Recep 1320/M. 29 Ekim 1901).
[267] BOA.HR.SFR.04.220.17.1. (R. 7 Teşrinisani 1318/M. 20 Kasım 1902).

gelişmiştir. Burgaz Sancak Meclisi, Ahyolu Metropoliti'nin kötü idaresi sebebiyle gelirleri kesilmiş ve bakımsızlıktan harap bir hale gelen Aya Anastasya Kilisesi'ni Rumlardan almıştır. Rum papazlar manastırdan sürülmüş, ayin elbiseleri dahi alınmış, kilisenin kapıları kilitlenerek olduğu gibi kapısına kilit vurulmuştur[268]. Alınan bu karar üzerine Rum Metropoliti, Patrikhaneden almış olduğu emir neticesinde bir Rum papazının yanına birkaç Rum delikanlısını vererek manastıra geri göndermiştir. Rumların bölgede sayıca fazla olması bu hareketlerde bulunmaları için kolaylık sağlamıştır. Rum Metropoliti, mahallî mutasarrıf tarafından uyarılmış ve kendisinden kiliseyi boşaltması istenmiş ancak olumlu bir netice alınamamıştır. Bunun üzerine kaymakama gönderilen emir ile jandarmalar refakatinde kiliseden Rum papaz ve delikanlılar çıkarılarak yeniden Bulgarlara iade edilmiştir[269]. Bulgarlar zapt gerekçesine uygun olarak hemen bir heyet teşkil ederek kilisenin tamirine girişmiş ve bunun için bin beş yüz franklık bir bütçe ayırmışlardır. Kiliseye, Osmanlı idarecileri tarafından komiteci olduğu ifade edilmiş olan Vasil isimli bir Bulgar papaz atanmıştır[270]. Rumların bölgede nüfus olarak fazla olmalarının da etkisi ile yerli Bulgarların kiliseyi tek başlarına işgal etmeleri mümkün olmamıştır. Hükûmete bağlı kolluk kuvvetlerinin desteği ile kilise Rumlardan alınmıştır. Bu durum bölgedeki Rumların daha dikkatli olmasına sebep olmuştur. Ahyolu ve Bulgaz'daki Rum delikanlıları kiliselerini korumak için nöbet tutmaya başlamışlardır. Kiliselerini korumaya yönelik ortaya koydukları bu refleks, ileride bahsedileceği üzere, 1906 yılında meydana gelen olaylarda da kendini göstermiştir. Mukavemet gösteren Rumlara karşılık Bulgarlar kalabalık bir grup ile saldırmış, yaşanan olayların neticesinde ise şehrin tamamına yakını yanmıştır.

Çeşitli gerekçeler etrafında Şarkî Rumeli'de 1903 yılına kadar Rumlara ait birçok kilise Bulgarlar tarafından zapt edilmiştir. Zapt edilen kiliselerden bazıları geri iade edilmiş olmasına rağmen bu durum kısa sürmüş ve yeniden Bulgarların eline geçmiştir. Rumların kilise ve diğer emlâkının tamamının zaptı ise 1905 ve 1906 yıllarında yaşanan Rum karşıtı mitinglerden sonra gerçekleşmiştir. Bu olaylardan

[268] BOA.HR.SFR.04.703.54.7. (R. 9 Nisan 1319/M. 22 Nisan 1903).
[269] BOA.HR.SFR.04.702.72.2. (R. 22 Temmuz 1317/M. 4 Ağustos 1901); BOA.HR.SFR.04.703.54.7. (R. 9 Nisan 1319/M. 22 Nisan 1903).
[270] BOA.HR.SFR.04.703.54.7. (R. 9 Nisan 1319/M. 22 Nisan 1903).

sonra Bulgar idaresi Bulgaristan'da bir Rum cemaati olmadığı iddiasında bulunarak Rumları yok saymıştır[271]. Hatta ele geçirilen kiliselerin isimleri dahi değiştirilerek Rumlara dair bütün semboller yok edilmeye çalışılmıştır[272].

2. Mekteplere Yönelik Saldırılar

Balkan topluluklarının modernleşmesinde Yunan dili ve eğitim kurumları önemli bir yer teşkil etmesine rağmen 1830'lu yıllardan itibaren "Megali İdea" fikri Yunanistan'ın eğitim çalışmalarında hâkim düşünce olmaya başlamış ve eğitim faaliyetlerinin temel amacı değişmiştir. Özellikle Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) sonra Osmanlı topraklarındaki Yunan eğitim derneklerinin sayısı hızla artmıştır. Okullaşma ile birlikte okullarda propaganda da artmaya başlamıştır[273]. Gelişen eğitim faaliyetleri Makedonya özelinde Yunan Devleti ile Patriklik arasında bir üstünlük mücadelesine sebep olsa da 1880'li yıllarla birlikte Atina Hükûmeti bu üstünlüğü tamamen ele geçirmiştir. Patrikhane metropolitleri aracılığı ile Yunan eğitiminde Atina Hükûmetinin belirlemiş olduğu eğitim politikasını uygulamıştır. Bu süreçte başrolü konsoloslar oynamıştır. Yerel düzeyde ileri gelenler ile Yunan Hükûmeti temsilcileri arasında bu durum bazı zamanlarda sorunlara sebep olsa da Patrik III. Joachim'in 1901 yılında ikinci kez patriklik koltuğuna oturması ile birlikte eğitim politikaları tamamen Yunan Devleti'nin eline geçmiştir. Yunan Devleti, fonlarının çoğunu yatılı öğrenci evleri ve öğrencilere burslar için ayırmıştır. Böylece nüfusun yoksul kesimini Yunan eğitimine burslar yoluyla çekerken, Helenizm'e sadık ve Makedonya mücadelesine katılan ailelerin çocuklarını Yunanistan'daki lise ve üniversitelere dâhil etmeye çalışmıştır. Atina'nın eğitim politikasındaki amaçlarından biri Makedonya'da "Bulgarca konuşulan" tartışmalı bölgelerde Yunan üsleri kurmak ve Yunan ulusal fikrine sadık "Bulgarca konuşan" elit bireyler yetiştirmektir. Bu dönemde bazı Yunan aydınları eğitim faaliyetlerinin farklı bir boyuta taşınması gerektiğini, *Bulgar hırsızlarını Helenleştirmenin mümkün olmadığını* belirterek tarım, ticaret ve sanayinin desteklenmesini tavsiye etmiştir. Gelişen ekonomik şartlar ile

---

[271] BOA.HR.SFR.04.709.60.6. (R. 12 Teşrinievvel 1326/M. 29 Ekim 1910).
[272] İsimleri değiştirilen kiliselerin bazıları için bkz.: BOA.HR.SFR.04.709.60.7. (R. 12 Teşrinievvel 1326/M. 25 Ekim 1910).
[273] Fikret Adanır, *a.g.e.,* s. 111.

Rumlar, Makedonya'da arazi satın almaya teşvik edilerek buralara Rumların yerleştirilmesi düşünülmüştür[274].

Bulgaristan Prensliği cephesinde de eğitim aynı oranda değer görmüştür. Bulgarlar, Patrikhane'den bağımsız olarak, Tırnova Metropoliti'nin karşı çıkmasına rağmen 1835'te Gabrova'da ilk Bulgar okulunu kurmuşlardır. Bununla başlayan eğitim faaliyetleri yıllar içinde artarak devam etmiştir. Bulgar millî düşüncesinin gelişmesinde hem Bulgar Prensliği hem de Bulgar Eksarhlığı eğitimin öneminin farkında olarak hareket etmişlerdir. Rumların okul atağına karşılık aynı şekilde Eksarhlık da okulların açılması için çalışmıştır. Her ne kadar 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından sonra meydana gelen yeni süreçlerde kilise ve okul işleri bozulsa da I. Joseph'in 1880 yılında İstanbul'a dönüşü ile durum yeniden toparlanmıştır. Patrikliğin var gücüyle karşı çıkışına rağmen Bulgar okullaşması hızlı bir artış göstermiştir[275]. Bulgarların 1882/1883 öğretim yılında Balkanlar'da 237 Bulgar okulunda okuyan 16.068 öğrencisi varken, 1905 yılında bu sayı % 85'lik bir artış göstermiş ve Yunan okullarının oranına yetişmiştir. Bulgar Hükûmeti'nin yıllar içinde eğitime yatırımı artmış ve 1878-1912 yılları arasında Bulgar okullaşması büyük oranda Bulgar köylerini de kapsar hale gelmiştir. 1903'ten sonra Bulgarlar ve Rumlar arasındaki muhalefetin yoğunlaşması, Bulgaristan Prensliği ve Yunanistan'ın eğitim için ayırdığı miktarların kademeli olarak artmasına da neden olmuştur. Makedonya'ya yapılan yardımlar ile eğitimin gelişimi, Atina ve Sofya'daki hükûmetlerin ana önceliği olmuştur. Bu doğrultuda Makedonya'daki eğitim faaliyetleri mücadelesi İkinci Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Rumlar ve Bulgarlar arasında eşitlenmiştir[276].

Bulgar ve Rumlar, Makedonya'da meydana gelen eğitim mücadelesinde önemli bir gelişme kaydetmişlerdir. Bu eğitim mücadelesi Osmanlı Devleti'ne bağlı

---

[274] Yura Konstantinova, *Bılgari i Gırtsi v borba za osmanskoto nasledstvo…,* s. 28-29, 31, 36-37, 95-98. Makedonya'da Bulgar milliyetçiliğine karşı Rumların giriştiği mücadelede okullaşma oranları hızla artış göstermiştir. Selanik ve Manastır vilayetlerinde 1877'de toplam 10.968 öğrenci ve 256 Rum Okulu vardır. Bu okulların sayısı 1896 yılına gelindiğinde 907'ye çıkmış, öğrenci sayısı ise 53.633 kişi olmuştur. Bu eğitim faaliyetleri Makedonya'da eğitim ve öğretim alanında Slav halkının büyük bir kısmını Helen davasına kazandırmıştır. Yunan eğitim kurumları sayesinde çeşitli Balkan dillerini konuşan gruplar kendilerini saf Yunan olarak görmeye başlamışlardır. Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 43.

[275] Fikret Adanır, *a.g.e.,* s. 65-67, 112.

[276] Yura Konstantinova, *Bılgari i Gırtsi v borba za osmanskoto nasledstvo…,* s. 30-33.

olarak teşkil edilmiş olan Şarkî Rumeli Vilayeti'nde ise eşit şartlarda meydana gelmemiştir. Bunda Bulgarların Vilayet'te hâkim unsur olmaları etkili olmuştur. Ancak Dâhili Nizamname ile bu şartlar eşitlenmeye çalışılmıştır. Buna göre nizamnamenin 24. maddesi[277] ile Vilayet halkının ırk ve din ayrımı yapılmaksızın aynı haklara sahip olması şartı koşulmuştur. Nizamnamenin 335. maddesinde[278] ise 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı öncesindeki gibi Vilayet'in dinî cemaatlerinin kanun önünde eşitliği maddesine yer verilmiştir. Buna göre savaş öncesi yararlandıkları aynı hakları, dokunulmazlıkları, imtiyazları ve gümrük muafiyetlerini korumaları sağlanarak Vilayet'teki dinî toplulukların eşitliğine vurgu yapılmıştır. Nizamnamenin 352. maddesine göre[279] kanunen aranan şartları yerine getirmek şartı ile her millet veya mezhep vilayette okul açma hakkına sahip olmuştur. 348. madde[280] ile bu okulların yaşayacağı maddî zorlukların önüne geçmek adına vilayet bütçesinden faydalanabilmelerinin önü açılmıştır. 359. madde[281] ile ise cemaat okullarının kendi dillerinde eğitim almalarını muhafaza etmeleri için başka bir dil kullanmaya mecbur kılınamayacağı ifade edilerek cemaat dilleri korunmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda cemaatlerin eşit haklarda olmaları, dillerinin muhafaza ve eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesi kanunen koruma altına alınmıştır. Her ne kadar zikredilen maddelere yönelik uygulamalarda 1885 yılındaki ilhaka kadar çok katı bir ihlal olmasa da o tarihten sonra hakların korunmasında büyük sorunlar yaşanmıştır.

Dâhili Nizamname ile Şarkî Rumeli Vilayeti'nde yaşayan toplulukların hakları yasal bir zeminde muhafaza edilmiş olsa da Bulgarlar bu yasal düzenlemeleri ihlal etmekten geri durmamıştır. Özellikle Vilayet'in Bulgaristan Prensliği tarafından

---

[277] Rumeli-i Şarkî yerlileri her hangi cins ve mezhepten bulunur ise bulunsunlar aynı hukuktan müstefîddirler. Ehliyet, liyâkat ve kabiliyetlerine göre hükûmet hizmetleri ve şeref-i memuriyetlerine âli-el tesâvî nâil olurlar. Eyaletin memurîn ve müstahdemini bir nizamnâme-i umûmî ile tâyin kılınacak istinalardan mâ'adâ yerliden intihap olunur. *Düstur*, Cüz-i Râbi, C. 4, İstanbul H. 1299, s. 818-819.

[278] Rumeli-i Şarkî'de Resmen tanınmış olan Cemaati mezhebiye kabl-elharb-i müstefid oldukları hukuk ve müsaadat ve imtiyazat ve muafiyeti muhafaza iderler. *Düstur*, Cüz-i Râbi, C. 4, İstanbul H. 1299, s. 876-877.

[279] Herkesin ahlâk ve kabiliyetçe kanunen mu'ayyen olan şeraiti ifa ettikten sonra her hangi millet veya mezhepten olur ise olsun mektep küşadına hakkı vardır. *Düstur*, Cüz-i Râbi, C. 4, İstanbul H. 1299, s. 880.

[280] Cemâat-i mezhebiyeden birinin mekâtib-i ibtidâîye ve lüzum görünen mahallerde dahi mekâtbp-i tâliyenin tesis ve idaresine kâfi vâridâtı yoksa ol-halde cemâat-i mezhebiye eyalet muvazenesi kanunuyla ayrıca bir iâne tahsis olunabilir. *Düstur*, Cüz-i Râbi, C. 4, İstanbul H. 1299, s. 879.

[281] Cemâat-i mezhebiyeden hiç biri kendi mekteplerine kendi lisânından başka bir lisan idhâline icbâr edilemez. *Düstur*, Cüz-i Râbi, C. 4, İstanbul H. 1299, s. 881.

ilhak edilmesi ve bunun 1886 yılında imzalan Bükreş Antlaşması ile onaylanması bölgedeki Türk ve Rumları büyük oranda etkilemiştir. Bulgar makamları ilk iş olarak Vilayet'teki Türkçe ve Yunancanın kullanımına kısıtlama getirerek tek resmî dili Bulgarca olarak görmeye başlamış ve Rumları kamu hizmetlerinden kademeli olarak uzaklaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca Vilayet'in Dâhili Nizamnamesi'nin 348. maddesi uyarınca Rum mekteplerine verilen küçük miktarlardaki ianeler de kesilmiştir[282]. Bulgar Hükûmeti'nce atılan bu adımlara karşılık Rum Ortodoks cemaat temsilcileri İstanbul'daki dönemin güçlü devletlerinin konsoloslarına Bulgar zulmüne karşı protesto muhtırası göndermek kaydı ile tepki göstermiştir. Ayrıca Filibe Türkleri ve Rumları Vilayet'te yapılan seçimlerde çekimser kalarak, siyasî ve ekonomik çıkarlarına tecavüz eden yeni yapılanmayı protesto etmiştir[283]. Meydana gelen bu gelişmeler beraberinde diğer bazı uygulamaları da getirmiştir. Özellikle eğitim alanında kısıtlamalar etkili olmuştur. Bu kısıtlamalardan ve Rum okullarına yönelik saldırılardan en çok etkilenen kurum ise, Bulgaristan'daki en önemli Rum eğitim kurumu olan ve Yunan Devleti'nin malı olarak kabul edilen Zariphios Okulları olmuştur. Vilayet'teki Rum eğitim faaliyetlerinde önemli bir merkez konumunda olan bu okul, Filibe'de 1875 yılında İstanbul Trakya Eğitim Derneği (Thrakikos Philepaideutikos Syllogos Konstantinoupoleos) tarafından kurulmuş ve Zariphios Vakfı tarafından finanse edilmiştir. Okul, altı yaşında alınan erkek ve kız çocukları için ilk ve orta öğretimin yanında, beş yıllık kız ve erkek liselerini kapsamaktadır. Ayrıca öğretmen de yetiştirmektedir. Okulda Yunanistan'dan gelen filoloji, matematik ve teoloji alanlarında üniversite hocaları görev almıştır. Fransızca ve müzik öğretmenleri ise Fransız ve Alman kökenlidir. Okulun programı 1881 yılında Yunanistan'daki okullarla birleştirilmiş ve aynı diploma verilmeye başlanmıştır[284]. 1900 yılında Filibe'deki Rum okullarına yaklaşık olarak bin öğrenci gitmekteydi. Bulgaristan Prensliği'ndeki tek Rum lisesi olan Zahriphios okullarının amacı, Trakya'da Osmanlı hâkimiyetindeki bölgeler ile Prenslikteki Rum Ortodoks nüfusunun Bulgarlaşmasını önlemek ve Yunan öğretmenler yetiştirerek Yunan millî

[282] BOA.HR.TO.530.2.1. (M. 2 Mayıs 1886).
[283] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 7-4.
[284] Alexander Kiossev, "Plovdiv: The Text of the city vs. the Texts of Literature", *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries,* C. 2, Eds. Marcel Cornis-pope, John Neubauer, John Benjamins Publishing, Amsterdam 2004, s. 143.

kültürünü yaymaktır. Bu amaç doğrultusunda Rumların ve köylü nüfusun ulusal düşüncesini yükseltecek kişiler yetiştirilmeye çalışılmıştır. 1900 yılında ise Zariphios okullarının erkek sınıflarını meydana getirecek olan üç katlı bir binadan oluşan Maraşlı Okulu (Marasleisos Scholl) kurulmuştur. Bu okulun kurulması Rumlara moral vermiş, Rum ileri gelenleri Filibe'de kurulan bu okulun toplumu rahatlatacağını, cesaretlendireceğini ve büyük yararlar sağlayacağını vurgulamışlardır. Ayrıca okulda verilecek olan eğitim, Rum Ortodoksların Bulgarlaştırılma tehdidine karşı ulusal mücadelelerine ve yerel tehditlere karşı bir kurtuluş umudu olarak görülmüştür[285]. Yunan Devleti ve Rumlar açısından önemli bir eğitim kurumu olan Zariphios okuluna, Vilayet'in Prenslik tarafından ilhakı öncesinde önemli bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Ancak kısmî bazı yasaklamalar da olmuştur. İlk olarak ilhak öncesinde alınan bir kararla Zariphios okul binalarına Yunan bayrağının çekilmesi yasaklanmıştır. 1885 yılı Mart ayında alınan Yunan bayrağının çekilmemesi kararı pratikte uygulanmamıştır. Ancak ilhaktan sonra Zariphios okullarında ve pansiyonlarında sadece hafta içi değil Pazar günleri ve Yunanistan'ın ulusal bayramlarında dahi bayrak çekilmesi yasaklanmıştır. Bu yasağa gerekçe olarak "komşu Bulgar nüfusunun millî duygularını kışkırttığı" ifade edilmiştir. Bulgar makamları bu hareketleriyle çifte standart uygulamışlar ve Filibe'deki Katolik topluluğuna ait "St. Augustine's College" okulunda Fransız bayrağının çekilmesine ses çıkarmamışlardır. Bu okulun Katolik propagandası yaptığı düşünüldüğünde hem halkın hem de Bulgar idarecilerinin Rumlara ve Yunanistan'a karşı besledikleri duyguların ne denli olumsuz olduğunu görmek mümkündür. Bayrak yasağına ek olarak 1885-1906 yılları arasında diğer bir yaygın uygulama da, Bulgarca dil seviyelerinin yetersiz olması gerekçesi ile Atina Üniversitesi Hukuk ve Tıp Fakültelerinden mezun olmuş Rumlara meslekî lisans belgesi verilmemesidir. Bu durum Yunanistan'da eğitim almış Rumların meslekî ehliyet almakta güçlük çekmelerine ve Rum gençlerinin göçüne sebep olmuştur[286].

Bulgaristan Prensliği'nde Rum okulları Bulgar asimilasyonuna karşı bir kalkan olarak görülmüş olsa da Bulgarlar, her fırsatta bu okulları kapatmaya çalışmıştır. 1902 yılında Taterçev'in tutuklanması hadisesinden sonra yapılan

[285] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 50-52.
[286] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 74-76.

mitinglerde Bulgaristan'daki bütün Rum okullarının kapatılması gündeme gelmiş hatta hükûmete sunulan kararlar arasında bu konu da yer almıştır[287]. Her ne kadar bu karar ilk aşamada uygulanmamış olsa da Rum okullarına karşı duruşun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine 1905-1906 yıllarında artan Rum karşıtı hareketlerde de Rum okulları hedef olmuştur. Öyle ki yaşanan herhangi bir olayda dahi Rumlar, Bulgarlar tarafından okullarının ele geçirileceği korkusuna kapılmışlardır. İlerde ayrıntıları aktarılacağı üzere Makedonya'da Yunan çetelerinin faaliyetlerini protesto etmek için 23 Nisan 1905 Pazar günü yapılacak olan miting öncesi de aynı korkular Rumlar arasında bir tedirginlik yaratmıştır[288]. Rumların, okullarının ele geçirileceğine dair korkuları gerçekleşmemiş olsa da, Rum Cimnas mektebinin[289] ve Filibe Rum Lisesi (Maraşlı Okulu)'nin camları taşlarla kırılmıştır. Ayrıca Lise, yaşanan olaylar sebebiyle vaktinden önce kapanmak zorunda kalmıştır[290]. 23 Nisan'da yapılan mitingden bir hafta sonra tekrar bir miting yapılacağı söylentisi dolaşmaya başlayınca da durum değişmemiş, Rumlar arasında, Bulgarların okullara saldıracakları hatta bomba atarak okulları havaya uçuracakları söylentisi yayılmıştır[291]. Bu söylentiler etrafında meydana gelen olaylarda birçok Rum'un canı yanmış olsa da okullar havaya uçurulmamıştır. 1906 yılında da benzer olaylar meydana gelmiş ancak bu sefer okullara yönelik saldırıların şiddeti daha da artmıştır. Temmuz ayında yapılan Rum karşıtı mitinglerde Bulgaristan genelinde Rumlara ait birçok okula zarar verilmiştir. Yapılan saldırılarda Rumlara ait binaların kimilerinin camları kırılmış, kimileri ise zapt edilmiştir[292]. Yaşanan bu olaylarda Filibe'deki bütün Rum okullarının tahrip edilmesi ile birlikte bunlardan Maraşlı okulunda bulunan bir piyano dahi pencereden atılarak parçalanmıştır[293]. İleride bahsedileceği üzere, Şarkî Rumeli'de Rumlara karşı girişilen hareketlerde en acı olayların yaşandığı Ahyolu yangınında ise Rumlara ait dört, Bulgarlara ait iki ve Müslümanlara ait 1 okul yanmıştır[294]. Yine 1906 yılında Rum karşıtı hareketlerin yoğun olduğu yerlerden biri olan Stanimaka'da da

[287] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 166.
[288] BOA.HR.SFR.04.230.51.3. (R. 9 Nisan 1321/M. 22 Nisan 1905).
[289] BOA.DH.ŞFR.343.81.1. (R. 11 Nisan 1321/M. 24 Nisan 1905).
[290] NAUK, FO, 421/210, İnclosure 2 in No. 51, s. 35. (25 Nisan 1905).
[291] BOA.HR.SFR.04.230.61.2. (R. 13 Nisan 1321/M. 26 Nisan 1905).
[292] BOA.HR.SFR.04.236.37.3. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).
[293] BOA.HR.SFR.04.236.37.4. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).
[294] BOA.HR.SFR.04.237.6.18. (R. 15 Ağustos 1322/ M. 28 Ağustos 1906).

Rumlara ait mekteplerin tamamı Bulgarlar tarafından zapt edilmiştir[295]. 1906 yılında yaşanan olaylar Şarkî Rumeli'de Rumlar için büyük kayıplara sebep olmuş, çok sayıda kilise ve okul Bulgarların eline geçmiştir. Bunlar içinde Bulgarlar tarafından zapt edilen Rum okullarının bazıları ise; Filibe'de Maraşlı Îdâdîsi, Kız Mekteb-i İdadisi, Kız Mekteb-i Rüşdisi, Aya Marenya ve Aya Kostantin Mekteb-i İbtidâîleri, Aya Nikodimos Mektebi; Stanimaka'da Taksiyariç isimli lise ile İnas Mektebi ve Çipro Horiyos Mektebi; Tatarpazarcık'ta kız ve erkek mektepleri; Kofina ve Peştere'de birer mekteptir[296].

1906 olaylarından sonra Rumlara yönelik bir saldırı gelmemiş olsa da zaman zaman bazı kısıtlamalara gidilmiş ve Rumlar baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Rum öğrencilerin kendi lisanlarında eğitim almaları ve eğitim için ülke dışına gitmeleri engellenmiştir. Aynı dönemde alınan kararlarla Dâhili Nizamnamenin 359. maddesi ihlal edilmiştir. İlgili maddede Şarkî Rumeli Vilayeti'ndeki mezheplerin hiçbirisinin okullarında kendi lisanlarından başka bir lisana zorlanamayacağı yer almaktaydı[297]. Bu maddeye rağmen Bulgaristan Prensliği, Hristiyan vatandaşlarının ilk eğitimlerinin Bulgar lisanı ile icra olunacağını içeren Maarif Nizamnamesinin 10. maddesini uygulamaya koymuştur. Maarif Nizamnamesi'nin 10. maddesi 1891 yılında yapılan düzenleme ile kabul edilmiş olmasına rağmen uygulamada pasif davranılmış ve 1906 olaylarından sonra meydana gelen şartlar çerçevesinde uygulanma kararı alınmıştır[298]. 1906 sonrasında yaşanan sorunlar çerçevesinde Patrikhane de Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Patrikhane'nin talebinden anlaşıldığı üzere 1 Kasım 1906 tarihi itibariyle Şarkî Rumeli'deki Rum mektepleri kapatılmıştır. Patrik, bu dönemde eğitim faaliyetlerine yönelik alınan kararların Rumlara mahsus olarak uygulandığını ve Şarkî Rumeli'de bulunan Ermeni, Protestan ve diğer Hristiyan cemaatlerin Maarif Nizamnamesinin 10. maddesindeki hükümden muaf tutulduğunu ileri sürmüştür. Bu dönemde ilköğrenimin Rum okullarında yasaklandığı ancak orta öğrenim için özel okullar oluşturulabileceği Filibe Maarif Müdürlüğünden Rumlara bildirilmiştir. Ancak 1906 yılında yaşanan olaylardan sonra Rumlara ait okulların ve

[295] BOA.HR.SFR.04.236.43.8. (R. 24 Temmuz 1322/M. 3 Ağustos 1906).
[296] BOA.HR.SFR.04.709.60.7. (R. 12 Teşrinievvel 1326/M. 25 Ekim 1910).
[297] *Düstur*, Cüz-i Râbi, C. 4, İstanbul H. 1299, s. 881.
[298] Thedora Dragostinova, *a.g.e.*, s. 66-67.

okullara ait malların zapt edildiği için bildirilen izin doğrultusunda okul açmaya Rumların imkânı olmamıştır. Okullara yapılan saldırılar ve Rumca eğitimin yasaklanmasının yanında Burgaz Mutasarrıflığı'ndan Kavaklı Kaymakamlığı'na gönderilen yazıda Rumların altı ile on iki yaş arasındaki çocuklarını eğitim için Bulgaristan dışına göndermeleri de yasaklanmıştır. Yine bu karar da sadece Rumların eğitimlerini engellemek için atılmış bir adım olmuş, Bulgar çocuklarının Viyana, Cenevre ve Avrupa'nın çeşitli beldelerine eğitim için gönderilmelerine ses çıkarılmadığı görülmüştür. Patrikhane, iletmiş olduğu bu sorunlar konusunda Osmanlı Devleti'nden yardım istemiş[299], Osmanlı idarecileri ise bu konuda Bulgaristan Prensliği Hükûmetine sözlü olarak uyarıda bulunmayı uygun bulmuştur[300].

3. Rum Mektep ve Kiliselerinin Geri İade Talepleri

Şarkî Rumeli'de Rum kilise ve mekteplerine yönelik en büyük saldırı 1905/6 olaylarında meydana gelmiştir. Bu dönemde çıkan olaylarda bütün Rum kilise ve mektepleri Bulgarlar tarafından ele geçirilmiştir. 1906 yılına kadar olan süreçte de yine Bulgarların Rum kilise ve mekteplerine saldırıları olmuştur. Hatta bu saldırıların en hareketli yaşandığı şehirlerden biri olan Filibe'de oluşturulan bir komisyon ile ele geçirilen Rum vakıf mallarının Bulgar kilisesine ait olduğuna dair tapular dahi düzenlenmiştir. Yaşanan bu olay sadece Filibe özelinde meydana gelmemiş Ahyolu ve Misivri gibi yerlerde de Rum malları benzer şekilde Bulgarlara aktarılmıştır[301].

1906 yılında yaşanan olaylara kadar geçen sürede zapt edilen bazı Rum kiliseleri mahallî Rum din adamlarının girişimleri neticesinde geri iade edilmiştir. Ancak iade edilen bu mekânlar zamanla yeniden Bulgarlar tarafından zapt edilmeye çalışılmış ve birçok mekânda bu hareket Bulgarlar açısından başarı ile neticelenmiştir. 1905 ve 1906 yıllarına gelince ise durum daha farklı bir boyut almış, Şarkî Rumeli'deki bütün Rum mallarına el konulmuştur. Daha önce de bahsedildiği üzere ele geçirilen bu ibadet ve eğitim mekânlarının isimleri değiştirilerek, Rumluğa ait olan her şey silinmeye çalışılmıştır. 1910 yılına gelindiğinde ise Bulgaristan'da Rum Ruhban ve öğretmenlerin insaniyet dışı muameleye maruz kaldıklarını ifade eden

[299] HR.SFR.04.243.25.2. (H. 22 Ramazan 1325/M. 29 Ekim 1907).
[300] HR.SFR.04.243.25.5. (H. 23 Şevval 1325/M. 29 Kasım 1907).
[301] BOA.HR.SFR.04.703.54.8. (R. 24 Nisan 1319/M. 7 Mayıs 1903).

Patrikhane, bütün Rum emlakının Bulgar Hükûmeti'nce gasp ve müsadere olunma tehlikesine karşılık Osmanlı Devleti'nden bölgedeki Rum ahalinin ve emlakının korunmasını talep etmiştir[302]. Yine 1906 olayları sonrasında Burgaz Şehbenderliği'nden gönderilen belgede ise Patrikhane'nin aktardığı cihette bilgiler yer almıştır. Buna göre; Burgaz, Kavaklı, Yeniköy, Süzebolu ve Misivri'deki kilise ve mekteplerin tamamının Bulgarlar tarafından zapt ve müsadere edildiği bildirilmiştir. Burgaz Şehbenderliği'nin gönderdiği yazıda Rumların bölgede zapt ve müsadere edilen eğitim ve ibadet mekânlarını geri almak için yaptığı teşebbüslerden de bahsedilmiştir. Buna göre; Burgaz'da Rumlar, kilise heyeti ve mektep encümeni vekilleri aracılığı ilgili mekânların Rumlara ait olduğunu ispat etmek için hukukî yollara başvurmuştur. Ancak Bulgaristan'da Rumlar yok sayıldığı için mahkeme günü kilise heyeti ve mektep encümeni vekilleri mahkemeye kabul edilmemiştir. Bu girişimlerinden bir netice alamayıp mahkemeyi kaybeden Rumlar, alınan karara razı olmamış ve meseleyi istinaf mahkemesine taşımışlardır. Ancak İstinaf mahkemesi de ileri sürdüğü bazı bahanelerle mahkemeyi ileri bir tarihe ertelemiştir. İkinci mahkeme ise üzerinden dört yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen yapılmamıştır. Bulgarlar bu hareketleri ile mevcut kanunlar gereğince beş sene içerisinde istinaftan bir karar çıkmazsa ilk mahkemedeki kararın kabul edileceği maddesine uydurmak adına istinaf mahkemesi gününü belirlememiştir. Hali ile kilise ve mekteplerin geri iadesi için buradan bir netice çıkmamıştır[303].

Burgaz'daki Rumlar kilise ve mekteplerin geri iadesi için hukukî yollardan bir netice alamamış ancak bu süreçte birçok defa hükûmete müracaatta da bulunmuşlardır. Bunlardan birinde Rum yetkililer Sofya'ya gitmiş ve dönemin Başbakanı Petkov'la bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Ancak Petkov, Rum yetkililerini soğuk bir şekilde karşılayarak hükûmetin Rum kilise ve mekteplerinden daha mühim işleri olduğunu, bu işlere zamanı olmadığını ifade etmiştir. Böylece Rum yetkililer yine bir netice alamadan geri dönmüşlerdir. Rum cemaati adına iki kişi mebus seçimleri için Burgaz'a gelen Dâhiliye Nazırı Takev'e giderek Rum kilise ve

[302] BOA.HR.SFR.04.709.60.3. (R. 3 Ağustos 1326/M. 16 Ağustos 1910); BOA.HR.SFR.04.709.60.8. (R. 14 Teşrinievvel 1326/M. 27 Ekim 1910).
[303] BOA.HR.SFR.04.709.60.8. (R. 14 Teşrinisani 1324/M. 27 Kasım 1908).

mekteplerinin iadesi meselesini yeniden açmıştır. Takev, Rumları dinlemiş ve sorunlarının çözümü için seçimi kazanması gerektiğini bildirmiştir. Onların oylarını alarak seçimi kazanmasına rağmen Rumların taleplerine dair bir çözüm arayışı içine girmemiştir. Bu minvalde bir diğer teşebbüs ise Bulgar Prensinin eşi Kraliçe Eleonora'nın Burgaz seyahati esnasında gerçekleşmiştir. Kraliçe, Rum cemaat temsilcilerini kabul etmiş ancak taleplerini dinleyemeyeceğini, kendisine bunları yazılı olarak bildirmelerini istemiştir. Bunun üzerine Rumlar taleplerini içeren bir metin hazırlayıp getirmişler ancak Kraliçe bu defa da Rumları huzuruna kabul etmemiş ve dilekçelerini bırakıp gitmelerini istemiştir. Rumlar bu girişimden de bir netice alamamıştır[304]. Rumlar, Burgaz'da bahsedilen mekânların iadesi için atmış oldukları adımların benzerlerini diğer bölgelerde de atmışlardır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'ni de devreye sokmak ve Patrikhane aracılığı ile Osmanlı Devleti'nden yardım almak istemişlerdir[305]. Ancak Bulgaristan Prensliği'nin bağımsız hareketleri Osmanlı idarecilerinin müdahalesinin önüne geçmiştir. Öyle ki Prenslik Hükûmeti, Osmanlı İdarecilerinin yaşananlara dair göstermiş olduğu tepkiyi iç işlerine müdahale olarak görmüştür[306]. Bu tepki ile Bulgar idareciler, Osmanlı Devleti'nin müdahalesinin önüne geçmiştir. 1906 olaylarından iki yıl sonra da Prenslik bağımsızlığını ilan ederek yeni durum Osmanlı idarecileri tarafından kabul edilmiştir. Bağımsızlıktan sonra Filibe Başşehbenderliğinden Sofya Sefareti'ne gönderilen yazıda ise Filibe ileri gelenlerinin Rumlara ait kilise ve mekteplerin iadesinden artık ümidini kestikleri aktarılmıştır. Kilise ve mekteplerin iade edileceğine dair söylentiler olsa da bunların ikinci ve üçüncü derece binalardan bazılarının olacağına değinilmiş ve bunun da söylentide kalacağı ifade edilmiştir. Çünkü Bulgarların iddiası Bulgaristan'da bir Rum cemaati olmadığı yönündedir. Eğer Rumlara ait binalardan birinin ya da bir kısmının iade edilmesi gündeme gelirse Rum cemaatinin varlığı da kabul edilmiş olacaktır. Bu halde Rumlar kendilerine ait olduğunu ileri sürdükleri binaların hepsi için mahkeme vasıtasıyla iade teşebbüssünde bulunacaklardır[307]. Ancak bu teşebbüsler de zaman aşımına uğratılarak geçiştirilmiştir. Rumlar, birçok yoldan mekânların iadesi için

[304] BOA.HR.SFR.04.709.60.8. (R. 14 Teşrinisani 1324/M. 27 Kasım 1908).
[305] BOA.HR.SFR.04.304.61.2. (H. 2 Cemaziyelevvel 1316/M. 28 Ağustos 1900); BOA.HR.SFR.04.342.36.2. (H. 11 Şaban 1310/M. 28 Şubat 1893).
[306] BOA.HR.SFR.04.237.6.5. (4 Ağustos 1906).
[307] BOA.HR.SFR.04.709.60.6. (R. 12 Teşrinievvel 1326/M. 29 Ekim 1910).

girişimlerde bulunmuş ancak bir netice alamamışlardır. Zira Rumların büyük bir kısmı zamanla Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalmıştır.

B. ASAYİŞ OLAYLARI

Rum ve Bulgarların yoğun olarak yaşadığı şehirlerde etnik sürtüşme ve nefret söylemi oldukça sık yaşanmıştır. Hâkim millet konumundaki Bulgarlar, Rum ve Müslümanları kendilerinin bölgedeki düşmanları olarak görmüştür. Bu düşmanlığın sebep olduğu tepkiler ise çeşitli olayların vuku bulmasına sebep olmuştur. Muhtemeldir ki Şarkî Rumeli Vilayeti'nin oluşturulmasından sonraki ilk olay 1879'da bir Türk'le Bulgar'ın karıştığı hadisedir. Bir Türk, iki silahsız Bulgar'a saldırmış, sonrasında yakalanarak jandarmaya teslim edilmiştir. Ancak olay Bulgar kamuoyu tarafından Türk ve Rumların ortak bir komplosu olarak yorumlanmış ve böylece işin içine Rumlar da dâhil edilmiştir. Rumlara karşı olan nefretin Bulgar karşıtı her olayda hortladığı ve Rumların Bulgarlara karşı her an bir komplo içinde olduğu düşüncesinin hâkim olduğu bu olaydan da anlaşılmaktadır. Yine aynı yıl St. Paraskevi Kilisesi, Eksarhlık taraftarı bir rahip etrafında toplanan 100-150 kadar Bulgar tarafından ele geçirilmiş ve kısa süreli bir kargaşa yaşanmıştır. Ancak kısa süreli gerginliğin ardından kilise tekrar Rumlara iade edilmiştir. Kilise ve eğitim iki etnik grup arasındaki rekabetin beslendiği önemli alanlar olmuştur. Bu rekabet öğrenciler arasına da sıçramış ve sorunlara sebep olmuştur. Bu sorunların bir örneği Şubat 1880'de, Bulgar ve Rum lise öğrencileri arasındaki kavgadır. Silahsız olarak karşı karşıya gelen öğrencileri Fransızca öğretmenleri araya girerek ayırmıştır[308].

Asayişi bozan önemli olaylardan birisi de 1885 yılında Yunan Kralı I. George'un isim günü sebebiyle meydana gelmiştir. 6 Mayıs 1885 tarihinde organize edilecek olan etkinlik öncesinde Filibe'de halka açık meydanlarda, dükkân ve evlerde Yunan bayrağı açılmıştır[309]. Yunan derneklerinden oluşan organizasyon komitesinin

[308] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 155-156.

[309] Kral George'nin isim günü etkinliği için hazırlanan program Bulgarların tepkisini çekecek şekilde planlanmıştır. Buna göre Filibe'de yaşayan bütün Yunan vatandaşları ev ve işyerlerini süslemeye davet edilmiştir. Ayrıca Metropol kilisesinde sabah onda Kraliyet marşı çalınacaktır. Tüm vatandaşlar Konsolosluğa gidecek kurulan geçici bir heyet toplanan vatandaşların adına başkonsolosa tebrik iletecek ve Kral'a telgraf iletilecektir. Tüm Yunan vatandaşları ev ve işyerlerini aydınlatmaya davet edilmiştir. NAUK, FO, 421/62, Inclosure 3 in no. 19, s. 14-15.

etkinliğin şenlikli olacağını duyurması, Bulgarlar arasında gergin bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Bulgar öğrenciler organize edilerek nutuklar okunmuş, galeyana gelen kalabalık akşam karanlık çöktükten sonra Yunan bayrağı asılı bir meyhaneye saldırmıştır. Sonrasında kasabanın içlerine doğru girilerek Rumlara ait diğer bazı işyerlerine saldırılarak, etkinlik için asılmış olan Yunan bayrakları indirilmiş ve yakılmıştır[310]. Ayrıca Rumlara ait bazı evlerin kapı ve pencereleri de kırılmıştır[311]. Yetkililer olayı kontrol altına almaya çalışsa da bu tarz olaylarda pasif bir rolde kalmıştır. Son yaşanan olayda ise saldırganlardan hiçbiri tutuklanmamıştır[312]. 5 Mayıs günü Rumlar tarafından bayraklar yenilenmiş ve başka olayların yaşanma ihtimali ortaya çıkmıştır. Gerginliğin daha fazla ilerlememesi için İngiltere Filibe Konsolosu diğer meslektaşlarını da çağırarak Valiye (Gavril Paşa) kamu düzeninin sağlanması için önlem alınması yönünde talepte bulunmuşlardır. Avusturya ve Yunanistan konsolosları bu teklifi kabul edip İngiltere Konsolosunu desteklerken Rusya, Fransa ve İtalya temsilcileri bu sorumluluğu üstlenmeyi kabul etmemiştir[313]. Bu da Bakanlardaki uluslararası nüfuz mücadelesinin bir yansımasıdır. İngiltere, Yunanistan'dan yana hareket ederek, olayların önüne geçilmesi adına girişimde bulunmuştur. Bulgarların hamisi konumundaki Ruslar ise bu teklifi kabul etmeyerek Bulgarların hareketlerinde haklı olduğunu düşünerek müdahalede bulunmak istememiştir.

Yunan Konsolosu tarafından organize edilen bu etkinlik bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Filibe Rumlarına yönelik, Yunan Konsolosunun merkezinde olduğu bu olay, Yunanistan'ın irredantist politikalarının bir göstergesidir. Yunan Konsolosu Gennadis tören programında değişiklik yapmıştır. Daha önce konsoloslukta veya konsolosun evinde yapılan etkinlik, her zamanki gibi yapılmamış ve âdete olaylara davetiye çıkarılmıştır[314]. Gennadis tarafından program bilerek sokaklara taşınmış ve Yunanistan propagandasına dönüştürülmüştür. Buna rağmen Yunan kaynakları, Şarkî Rumeli Vilayeti yönetiminin olaylara müsamaha gösterdiğini ve

[310] İngiltere Filibe Konsolosluk Raporu, NAUK, FO, 78/3775, s. 52-53. (6 Mayıs 1885).
[311] BOA.HR.TO.10.31.1. (M. 13 Mayıs 1885).
[312] NAUK, FO, 421/62, Inclosure 1 in no. 19, s. 13-14. (6 Mayıs 1885).
[313] İngiltere Filibe Konsolosluk Raporu, NAUK, FO, 78/3775, s. 54-55. (6 Mayıs 1885); NAUK, FO, 421/62, Inclosure 1 in no. 19, s. 13-14. (6 Mayıs 1885).
[314] NAUK, FO, 421/62, Inclosure in no. 12, s. 9-10. (11 Temmuz 1885).

hatta saldırganlara fiilen jandarma ve milislerin yardım ettiğini ileri sürmüştür. Rum özel mülkiyetine verilen zarar çok büyük olmamasına rağmen Yunan hükûmeti olayı uluslararası mecraya taşımıştır. Osmanlı Hükûmeti'nden ve İstanbul'daki İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan elçilerinden suçluların cezalandırılmasını istemiştir. Bulgar yönetimi, bu suçlamaları reddederek Rumların Yunan bayrağı açarak Bulgar ahaliyi kışkırttığını bildirmiştir. Ayrıca Bulgar idarecileri saldırganları tebrik etmiş ve onları "kahraman" olarak nitelendirmiştir[315]. Ruslarla birlikte Bulgaristan'daki nüfuzunu kaybetmek istemeyen İngiltere de tavrını Bulgarlardan yana çevirmiştir. İngiltere'nin Filibe Konsolosu Henry M. Jones'un, Yunan Konsolosunu desteklemesine rağmen[316], İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Filibe Rumlarının davranışlarını kışkırtıcı bulmuştur. Olayların sorumlusu olarak Rumları kabul ederek, Yunan temsilcilerinin suçluların cezalandırılması taleplerini reddetmiştir. İngiltere'nin Bulgarları haklı bulması üzerine Yunan Hükûmeti, Filibe Konsolosu Gennadis'i bölgeden uzaklaştırmıştır[317]. Osmanlı Devleti ise konsolosun bundan sonra hiçbir Osmanlı toprağında görev alamayacağı kararını almıştır[318].

Filibe'de kralın isim günü sebebiyle yaşanan olaylar hem Yunan Konsolosunun kışkırtıcı bir program hazırlamış olmasından hem de Bulgarlar arasında Rumlara ve Yunanistan'a duyulan nefretten kaynaklanmıştır. Bu nefret sebebiyle Stanimaka'da da benzer bir olay yaşanmıştır. Yunanistan bayrağına tahammül gösteremeyen Bulgarlar, Yunan bayrağını direği ile birlikte indirerek yırtmışlardır[319]. Bulgarların Yunan bayrağına karşı hassasiyetleri aynı şekilde Türk bayrağına karşı da mevcuttur. Gelenek olduğu üzere Karlova'da bir Müslümanın düğün alayında Türk bayrağı açılmıştır. Bu durumu haber alan Karlova kaymakamı hemen buraya giderek bayrağı almış ve yırtmıştır. Bayrağı yırttıktan sonra ise *burada Osmanlı bayrağı*

---

[315] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 159-160.
[316] İngiltere Filibe Konsolosu Henry M. Jones, Vilayet Valisi Gavril Paşa'nın kendisine yönelik suçlamalarını kabul etmeyerek, olayların Yunanistan Başkonsolosu Gennadis sebebiyle yaşandığını ileri sürdüğünü işittiğini ifade ederek, Yunan Konsolosu'nun bir suçu olmadığını, programı yerel Yunan komitelerinden birinin hazırladığını, benzer etkinliğin Varna'da da yapıldığını ancak bunda herhangi bir olay yaşanmadığını ifade ederek, Vali'yi olayları kontrol edemediği gerekçesi ile suçlamıştır. NAUK, FO, 421/62, Inclosure 2 in no. 19, s. 14. (18 Mayıs 1885).
[317] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 159-160.
[318] BOA.MV.03.61. (H. 21 Recep 1302).
[319] BOA.Y.MTV.156.41.1. (H. 2 Zilhicce 1314/M. 4 Mayıs 1897).

taşınmaz isterseniz bir Rus bayrağı alınız diyerek Müslüman ahaliyi tahkir etmiştir[320]. Ancak Rusya'ya olan minnet ve bağlılık Rus bayrağının taşınmasının önüne geçmemiştir. Aziz Stephen gününde yapılan programda Rus ve Bulgar bayrakları birlikte açılmıştır. Ayrıca Katolik cemaatine ait kolejde Fransız bayrağı açılmasına da ses çıkarılmamıştır[321].

Rumların kışkırtıcı hareketlerinden kaynaklı bir diğer olay ise 1902 yılında yaşanmıştır. Filibe'de Rumlar tarafından kurulan Olimpia isimli jimnastik cemiyeti Filibe civarlarında talimler yapmıştır. Cemiyetin kullandığı kıyafetler ise Yunan bahriyesinin giydiği üniformalara benzemektedir. Elbiselerdeki bu benzerlik ve Rumların yapmış olduğu talimler Bulgarlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepki sonucunda iki millet arasında bazı meyhane ve gazinolarda kavgalar yaşanmıştır. Hatta Bulgar zenginlerinden Hacı Koto adındaki bir Bulgar, Rumlardan vaktiyle zapt edilmiş olan Sveti Bogoroditsa ve Sveti Nadelya (Aya Kyriaki) Kilise kapılarında o zamana kadar muhafaza edilmiş olan Rumca yazılı levhaları dahi Bulgarcalarıyla değiştirmiştir. Olaylara rağmen Rumlar, jimnastik cemiyetine idare binası yaptırmak için gösterilere devam etmiştir. Pazarcık'ta yaptıkları gösterilerde beş yüz frank hasılat elde etmişlerdir[322]. Bu da bölgede Rumların cemiyete desteklerini göstermektedir. Jimnastik cemiyeti sebebiyle çıkan olaylar uzun süre devam etmiştir. Bulgar ve Rum gazetelerinde birbirleri aleyhine yayınlar yapılmıştır. İki millet arasında Filibe'de yaşanan bu sorunun Bulgaristan Komiserliği'nden aktarıldığı üzere her defasında olduğu gibi Rumların sükûtu ile son bulacağı ifade edilmiştir[323].

1905 yılı 16 Nisan gecesi yaşanan olay ise Bulgar ve Rumların birbirlerine karşı giriştiği kışkırtıcı hareketlerden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Öğlen saatlerinde Rum kilisesinde Paskalya münasebetiyle yapılan ayin esnasında kilisenin karşısındaki Rum Tepesi denen bölgeden bir kurşun atılmıştır. Kurşun kilisenin camını delerek Rum Metropoliti'nin yeğeni olan bir papazı sıyırarak duvara saplanmıştır. Rumlara yönelik bir suikast olabileceği endişesi ile görevli bulunan bir jandarma tarafından

[320] *Hilal* 24 Mart 1301, no. 67, s. 2.
[321] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 75, 160.
[322] BOA.A.}MTZ.(04).16.4.43. (30 Rebiyülevvel 1320/7 Temmuz 1902).
[323] BOA.A.}MTZ.(04).16.4.45. (9 Rebiyülâhir 1320/16 Temmuz 1902).

kilisenin karşısındaki tepede olayın faili olduğu düşünülen kişi yakalanmıştır. Bu kişinin Osmanlı vatandaşı Rumlarından birisi olduğu anlaşılmış ve elindeki revolver alınarak, kiliseye atılan mermi ile karşılaştırılmıştır. Yakalanan Rum iki el ateş ettiğini ancak havaya doğru attığını ifade ederek kendini savunmuştur. Saldırıya maruz kalan Rumlar ise bu işi kayaların arasına saklanmış olan bir Bulgar'ın suikast amaçlı yaptığını, yakalanan kişinin ise olayı Rumların üzerine atmak için yakalandığını iddia etmiştir. Hem Rum Metropoliti'ni Paskalya için tebrik etmek hem de olayı yerinde incelemek için Bulgaristan Komiserliği İkinci Kitabeti Muavin Vekili olay yerine gitmiştir. Burada yapmış olduğu inceleme neticesinde Bulgarlar tarafından suikast amaçlı yapıldığını gösteren bir emareye rastlamadığını bildirmiştir. Silahın bir Rum tarafından ateşlendiğinin Rumlar tarafından da kabul edilmesi halinde şikâyetçi olunmayacağı, kazara yaşanmış bir olay olduğunun söyleneceği ve yakalanan kişinin de kefalet ile salıverileceği Komiserlik İkinci Kitabet Muavin Vekili tarafından aktarılmıştır[324]. Filibe İngiliz Muavin Konsolosu ise yakalanan Rum'un muhtemelen rüşvet alarak böyle bir işe kalkışmış olduğunu ifade etmiştir[325]. Her ne kadar Bulgarların Rumlara yönelik birçok saldırısı olsa da bu olayda bir Rum'un yakalanmış olması ve bu kişiye yönelik şikâyette bulunulmaması Rumların bunu bir kurmaca olarak organize ettiğinin göstergesi olarak düşünülebilir. Buna benzer bir olay da 10 Ocak 1906 tarihinde yaşanmıştır. Filibe'nin en işlek caddesinde bulunan Rumlara ait bir kulübe revolver ile ateş edilerek camı kırılmıştır. İçerisindeki iki Rum'u sıyıran kurşun duvara saplanmış, yürütülen tahkikatta ise kimse yakalanamamıştır. Kulüp civarında Rumlara karşı yaşanması muhtemel bir olaya önlem amacıyla bölgede bulundurulan jandarma ise kimsenin ateş ettiğini görmediğini bildirerek, bu işi Rumların yapmış olabileceği yönünde ifade vermiştir[326]. Bu ifadeler üzerine bunun yine Rumların bir kurgusu olduğu düşünülmüştür[327].

1900'lü yılların başlarında Prenslik ve Şarkî Rumeli'de Rumlara karşı girişilen hareketler şiddetle artmıştır. Bunda Makedonya'da yaşanan olaylar da etkili olmuştur. Prensliğin ve Şarkî Rumeli'nin her yanında kitlesel hareketlere girişilmiştir.

[324] BOA.HR.SFR.04.230.61.3. (R. 18 Nisan 1321/M. 1 Mayıs 1905).
[325] NAUK, FO, 421/210, Inclosure 2 in No. 59, s. 41-42. (7 Mayıs 1905).
[326] BOA.HR.SFR.04.232.67.2.(R. 29 Kânunuevvel 1321/M. 11 Ocak 1906).
[327] BOA. A.}MTZ.(04).137.58.1. (R. 3 Kânunusani 1321/M. 16 Ocak 1906).

Bu hareketler Rumlar ile Bulgarlar arasındaki gerilimi oldukça artırmıştır. Asılan bir bildiri ile bütün Bulgarlara Rum ve Yahudi dükkânlarından alışveriş yapmama çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca Bulgar Hükûmeti'nin ülkede bütün Rumların görevlerine son vermesi de istenmiştir. Bulgarlar ilan asmakla kalmayarak Rumları sokaklarda tehdit dahi etmişlerdir. Tatarpazarcık'ta otuz Rum tehditler karşısında dayanamayarak kendilerini Eksarhist ilan ederek, kiliselerini Bulgar kilise yetkililerine teslim etmişlerdir. Rumların çoğunlukta olduğu Ahyolu'nda ise Rumlar, silahlı direniş tehdidinde bulunarak kiliselerine yapılacak saldırıyı geri püskürtmüştür[328]. Bu gergin ortamda ortaya atılan söylentiler de büyük korku yaratmıştır. Bu söylentilerden biri Rumların çete kurduğu yönündedir. Bulgaristan Komiserliğinden bildirildiği üzere Bulgarlar arasında Filibe ve Stanimaka Rumları tarafından, Yunan konsolosunun da desteği ile 40 kişilik bir çete kurulduğu söylentisi dolaşmaktadır[329]. Buna göre bu Rumların başında Yani Gorgi İbrişim adında Filibeli bir Rum bulunmaktadır. Söylentiler Bulgarlar aleyhinde faaliyette bulunmaları için bu kişilere revolver ve kama dahi verildiği yönündedir. Bu iddiaların Bulgar gazetelerinde de yayınlanmış olması inandırıcılığını artırıp daha fazla yayılmasını sağlamıştır. İki unsur arasında zaten var olan gerginlik daha da artarak, Bulgarların Rumlar aleyhinde gösteriler yapmasına sebep olmuştur. Bulgaristan Komiserliği İkinci Kitabeti Miralayı bu söylentilerin Bulgarlar tarafından ortaya atılmış olabileceği şüphesi üzerinde de durmuştur[330]. Çünkü Bulgarlar, Rumlara karşı giriştiği hareketlerde kamuoyunda kendilerini haklı göstermek istemiştir. Ancak iki gün sonra gönderilen telgrafta ortaya atılan söylentilerin nereden çıktığı anlaşılmıştır. Filibe'deki bir hayvan panayırı sebebiyle Stanimaka'dan gelen birkaç genç Rum'un sarhoş halde iken Bulgarlar aleyhinde konuşurlarken bu konuşmalara bir Bulgar gazeteci şahit olmuştur. Gazetecinin bu durumu "Viçirni Posta" gazetesi müdürlüğüne daha da abartarak aktarması sonrası söylentiler ortaya çıkmıştır[331]. Zaten Bulgar tarafının da amacı, kendilerini haklı göstermek adına delil ya da söylentiler üretmektir. "Viçirni Posta"

[328] NAUK, FO, 421/210, Inclosure 2 in No. 59, s. 42. (7 Mayıs 1905).
[329] İngiltere Muavin Konsolosu Raphael A. Fontana tarafından aktarılan bilgide bu çetenin 50 kişi olduğu ifade edilmiştir. NAUK, FO, 421/212, Inclosure in No. 174, s. 128. (14 Ekim 1905).
[330] BOA.Y.MTV.279.90.2. (R. 23 Eylül 1321/M. 6 Ekim 1905); BOA.HR.SFR.04.232.10.2. (R. 23 Eylül 1321/M. 6 Ekim 1905).
[331] BOA.Y.MTV.279.90.3. (R. 25 Eylül 1321/M. 8 Ekim 1905).

gazetesi de Bulgar komitelerinin yayın organı gibi çalıştığı için Bulgarların lehine olan haberlerin doğruluğu çok önemli olmamıştır.

Bulgar komiteleri Şarkî Rumeli'de oldukça etkin hareket etmiştir. Prenslik ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Berlin Antlaşması gereğince oluşturulmasından sonra Makedonya bölgesinden çok sayıda Bulgar bölgeye gelerek komitelere katılmış ve askerî eğitimler almaya başlamıştır[332]. Yine komitenin giderleri için halktan para da toplamıştır. Merkezi Makedonya Komitesi Burgaz ve Yanbolu civarlarında Rum ahaliden zorla borç senetleri almıştır[333]. Ayrıca aynı komite reisi Boris Sarafov Filibe üzerinden Makedonya'ya adamlar ve silah göndermektedir[334]. Komiteler sadece Bulgar Devleti'nin yardımı ve halktan topladıkları ianelerle idare edilmiyordu. Ayrıca yabancı devlet temsilcilerinin de komitelere yardımları olmuştur. Bu doğrultuda gelen bir istihbaratta İngiliz ve Avusturya konsolosları tarafından Filibe'de Makedonya komitelerine para aktarıldığı bilgisi yer almaktadır[335]. Bulgar komiteciler ihtiyaçlarını karşılamak için şiddete başvurmaktan da geri durmamıştır. Bu doğrultuda gelen bir istihbaratta ise Filibe'nin güneydoğusunda Sodana isimli bir Rum köyüne yardım toplamak için giden külliyetli bir Bulgar eşkıyası, ahalinin karşı çıkması üzerine köyü ateşe vermiştir. Köyde bulunan 150 hanenin tamamı bu saldırı sonrasında yanmıştır[336]. Sadece kırsal bölgelerde değil şehir merkezlerinde de para talebinde bulunmak için hem korkutma hem de şiddet eylemlerine başvurulmuştur. Bu şiddet olaylarından biri Filibe'de yaşanmıştır. Şehirde fırıncılık yapan Osmanlı vatandaşı bir Rum olan Dimitri, fırınından hanesine gittiği sırada bir komiteci tarafından başına vurularak yaralanmıştır. Yaralarına rağmen kaçmaya çalışan Dimitri'nin arkasından revolver ile ateş edilmiş olsa da mermiler isabet etmemiştir. Saldırgan zabıtalarca yakalanmış

[332] BOA.A)MKT.MHM.733.41.1. (H. 20 Safer 1312/M. 23 Ağustos 1894).
[333] Bahsedilen borç senetlerinin Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiş hali için bkz: Ek 6.
[334] BOA.Y.PRK.MYD.23.51.2. (R. 3 Teşrinisani 1316/M. 15 Kasım 1890). Boris Sarafov'un ölümünden bir yıl öncesine kadar hâlâ bölgedeki faaliyetlerinin devam ettiği görülmektedir. 1906 yılının Ağustos ayına ait İngiliz Büyükelçisinin raporunda, Sarafov tarafından Makedonya'da Rumlara karşı mücadele etmek için prenslikten iki yüz kişilik bir çete ile Makedonya'ya geçeceğine dair bir rapor aldığını ancak bu konuda kesin bilgilere ulaşamadığını bildirmiştir. Ayrıca Bulgar komitecilerinin büyük bir fon sıkıntısı yaşadıklarını, geçmiş deneyimlerinden dolayı cesaretlerinin kırıldığını ve şu anda böyle bir faaliyette bulunabileceklerini beklemediğini ifade etmiştir. NAUK, FO, 421/222, No. 132, s. 140. (8 Ağustos 1906).
[335] BOA.İ.MTZ.(04). 18.1185.1. (H. 8 Şevval 131/M. 23 Mart 1896).
[336] BOA.Y.PRK.ASK.199.8.1. (H. 2 Cemaziyelevvel 1321/M. 27 Temmuz 1903).

ancak daha sonra serbest bırakıldığı için Dimitri'yi tehdit etmeye devam etmiştir[337]. Bu tehditler genelde para toplamak için yapılan hareketlerdir. Ayrıca çeşitli sebeplerle kin besledikleri Rumlara yönelik saldırılar da meydana gelmiştir. Bu saldırılara en çok maruz kalan kişi ise Philippoupolis Gazetesi editörü Demetrius Koumarianos'tur. Sadece Rum karşıtı mitinglerde değil Makedonya mitinglerinde de Koumarianos'a saldırılar olmuştur[338].

Şarkî Rumeli'de asayişi etkileyen olaylar, kimi zaman Yunan diplomatik temsilcileri ve Rumların kışkırtıcı hareketleri sebebiyle, kimi zaman ise karşılıklı komplo ve suçlamalar etrafında gelişmiştir. Yaşanan olaylar neticesinde de bastırılan taraf ise her zaman Rumlar olmuştur.

C. RUMLARA KARŞI YAPILAN MİTİNGLER

Bulgar ve Yunan Devletleri arasında meydana gelen Makedonya sorunu iki ülkenin dış politika ve ikili ilişkilerine tamamen etki etmiş ve bu durum uzun yıllar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yoğunlaşan şiddetli çatışmalar aynı zamanda iki ülkenin bir iç politika meselesi haline gelmesine sebep olmuştur. Bu noktada Yunanistan'da Bulgar nüfusun bulunmaması Bulgarların daha rahat hareket etmesini sağlamış, misilleme yapılma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Makedonya'da yaşanan çatışmalardan kaçan Bulgarlar ise Şarkî Rumeli coğrafyasında başka çatışmalara sebep olmuş ve Rumlara karşı yapılan mitinglerde en ön saflarda yer almışlardır. Ayrıca Bulgar millî kimlik inşasındaki öncelikli hedefin Patrikhane olması ve Patrikhane'nin baskı ve asimilasyonuna karşı mücadele etmiş olmaları Bulgarların Rumlara karşı tepkili olmasının arka planında yer alan nedenlerdendir. Rum ve Bulgarlar arasındaki nefret, tahammül seviyelerini tamamen düşürmüş ve yaşanan her olay "ötekine" karşı bir saldırıya dönüşmüştür. İlk zamanlar yaşanan olaylar daha küçük çaplı ve kısa süreli eylemler olarak başlamıştır. Ancak zamanla Bulgarların Prenslik ve Şarkî Rumeli genelinde yaşayan Rumlara karşı düzenledikleri mitinglerin sayısı ve sonrasında yaşanan saldırıların şiddeti artmıştır. Bu artışta Makedonya'da yaşanan çatışmalardaki şiddetin artmasının da etkisi azımsanamaz.

---

[337] BOA.HR.SFR.04.231.12.2. (R. 27 Mayıs 1321/M. 9 Haziran 1905).
[338] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 67.

1900'lü yıllarda kalabalık grupların toplanması ile çeşitli kararlar alınmış ve bunlar 1906 yılına gelindiğinde gerçekleştirilen her mitingde daha sert önemleri içeren kararlara dönüşmüştür. Miting kararnamelerinde Bulgarların, Prenslik Hükûmeti'ni Rumlara karşı Makedonya'da yaşanan olaylar doğrultusunda misilleme yapmaya, Yunanistan ile bütün ilişkileri kesmeye, Rumları ve Yunan mallarını boykot etmeye, Rum piskopos ve öğretmenleri sınır dışı etmeye ve tüm Rumları kamu hizmetlerinden uzaklaştırmaya zorladıkları görülmektedir[339].

1. Hristo Tatarçev'in Yunanistan'da Tutuklanması ve Kitlesel ilk Hareket: Tatarçev Mitingleri

Bulgaristan'da meydana gelen Rum karşıtı olayların kitlesel hale dönüşmesi 1900'lü yılların başında gerçekleşmiştir. Bulgarların Makedonya'da kilise ve okul ağını genişletme politikası o yıllara kadar kitlesel hareketlerin önüne geçmiştir. Ancak Mayıs 1894'te Konstantin Stoilov liderliğindeki Ulusal Parti'nin iktidara gelişi Bulgar dış politikasında bir değişime sebep olmuş ve ilhak amacı taşıdıkları Makedonya'da silahlı eylemler teşvik edilmeye başlanmıştır[340]. Bu silahlı eylemlere Rumların da karşılık vermesi ile Makedonya büyük bir kargaşaya sürüklenmiştir. Bu kargaşanın yarattığı etkiler Bulgaristan coğrafyasında yaşayan Rumlara da ulaşmıştır. O zamana kadar yerel düzeyde seyreden olaylar yerini kitlesel hareketlere bırakmış ve bu hareketler bütün Bulgaristan'da etkili olmuştur. Olaylar genellikle Rumların yoğun olarak yaşadığı Şarkî Rumeli'de vuku bulmuştur. Söz konusu olaylardan birisi Rumların yoğun olarak yaşadığı Stanimaka'da meydana gelmiştir. Kale kalıntıları arasında Bulgar krallarından II. Asen zamanından kalma bir yazıtın[341] bulunması ile Stanimaka'da olaylar başlamıştır. Yazıtın üzerindeki ifadelerin Rumlar tarafından kasten tahrip edildiği iddiası ile Bulgarların Rumlara karşı nefreti tetiklenmiştir. 11 Mayıs 1900 tarihinde yazıttaki tahribat giderilmiş ve yapılan bir törenle dikilmiştir. Bu törende ahaliyi Rumlara karşı kışkırtacak konuşmalar yapılmıştır. Rumların taşın

[339] NAUK, FO, 421/222, No. 132, s. 140. (8 Ağustos 1906).
[340] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 162.
[341] Osmanlı Arşivine yansıyan bu belgede kalede bir taş bulunduğu ifadesi yer almaktadır. Ancak taşın üzerinde yazıların bulunduğunun ifade edilmesi sebebiyle biz "taş" yerine "yazıt" ifadesini kullanmayı tercih ettik. Ayrıca belgede kalenin neden yapıldığı ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Buna göre; kalenin II.Asen tarafından Ahiçelebi taraflarından gelecek olan taarruzları engellemek için yapıldığı ifade edilmiştir. Bkz.: BOA.Y.A.HUS.407.101.2. (R. 30 Mayıs 1316/H. 12 Haziran 1900).

üzerindeki tahribatın sorumlusu olduklarından, Bulgarların geçmişleri ile olan bağlarını silmeye çalıştıklarından ve bu hareketlerini eskiden beri yapageldiklerinden bahsedilmiştir. Bu ifadelerle Bulgarlar arasındaki Rumlara karşı duyulan olumsuz hissiyat tetiklenmiştir. Bulgarların bu iddiaları ve konuşmaları Stanimaka'da olağanüstü bir gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur. Olaylar, Rumlar tarafından yazıtın üzerine pislik sürüldüğü ve Bulgarların yetiştirdiği yirmi beş kadar ağacın bir gece kesildiği iddialarının ortaya atılması ile büyümüştür. Stanimaka'da yaşanan gerginlik Filibe'ye de yansımıştır. Filibe'deki Bulgarlar, eski ihtilalci ve gönüllü cemiyeti reisi Mislayov'un daveti ile birlikte daha önce Rumların elinden alınmış olan St. Nedelya (St. Kyriaki) Kilisesinde bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantıda, Rumların hareketlerine karşılık olarak Bulgarların şeref ve haysiyetlerinin muhafaza edilmesi gerektiği ve Rumlara hak ettikleri cezanın verilmesi konusunda müzakerelerde bulunulmuştur. Rumların Bulgarlar hakkındaki emellerinin önüne geçmek için atılacak adımlar ve girişilecek işlerle ilgili konuşmalar yapılmış ve bir komisyon seçilmiştir. Rumlara karşı yürütülecek olan hareketleri organize edecek olan bu komisyon, bir miting yapılması için ortaya atılan fikirleri, mitingin uzatılamayacağı ve uluslararası arenada hükûmetin zor durumda kalacağı düşüncesi ile kabul etmemiştir. Bu karardan vazgeçilmesine rağmen komisyonun almış olduğu kararlar bundan sonra yapılacak olan mitinglerde alınan kararların iskeletini oluşturmuştur. Buna göre; Rumların Bulgaristan'dan kovulması, Filibe, Stanimaka ve Burgaz gibi Rum ahalinin çok olduğu yerlerde Rum memurlarının istihdam edilmemesi, Stanimaka şehrinin bundan sonra Asenovgrad şehri olarak adlandırılması kararları alınmıştır. Hükûmetten, alınan bu kararların uygulanması için talepte bulunulacaktır. Bununla birlikte Rumların yazıt meselesinde iddia edilen olay ve benzeri hareketlerinin hükûmet matbuatı aracılığı ile ilan edilmesi vesilesiyle Rumların itaate davet edilmesi talebi bildirilmiştir. Rumlar ise yaşanan gelişmeler etrafında korku içerisinde merkezi hükûmete bir heyet göndermiş ve yabancı devlet temsilcilerine sığınarak korunma talebinde bulunmuşlardır[342]. Yaşanan bu olaylar Bulgar toplumunda Rumlara karşı kullanılabilecek bir kamuoyu meydana getirmiştir. Ayrıca Stanimaka şehrinin isminin değiştirilmesiyle geçmiş ile olan bağlara atıfta

[342] BOA.Y.A.HUS.407.101.2. (R. 30 Mayıs 1316/M. 12 Haziran 1900).

bulunulmuştur. Kral Asen'in isminin yaşatılmak istenmesi Bulgar kimlik vurgusunun bir yansımasıdır. Bahse konu yıllarda şehrin büyük kısmının Rumlardan oluşması da Bulgarların bu kararları almasında etkili olmuştur. Şehre Bulgar kralının adının verilmesiyle nüfus olarak az olsalar da oranın bir Bulgar şehri olduğunu hatırlatmak ve göstermek istemişlerdir.

Yaşanan küçük çaplı bu olay Rum karşıtı kitlesel hareketlerin bir ön hazırlığı olmuştur. Burada dile getirilen Rumların memuriyetlerine son verilmesi ve Bulgaristan'dan kovulması kararları bundan sonraki bütün toplantılarda tekrarlanmıştır. Stanimaka'da yaşanan olayların belki de bir takım iddialar üzerinde temellendirilmiş olmasının da etkisi ile uluslararası kamuoyunda hükûmeti zor durumda bırakmamak adına miting yapılmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda bu düşünce bir kenara bırakılarak Rumlar aleyhinde mitingler artarak devam etmiştir. Rum karşıtı ilk geniş çaplı miting organizasyonu 1902 yılının Ekim ayında gerçekleşmiştir. İç Makedonya Devrimci Örgütü (IMRO) ileri gelenlerinden Doktor Hristo Tatarçev'in Yunanistan'da tutuklanması bu mitinglerin gerekçesini oluşturmuştur. Yunan Hükûmeti Pire'de[343] yakaladığı Tatarçev'i bir Rum doktorunun öldürülmesi olayında dahli olduğu gerekçesi ile tutuklamıştır[344]. Bu tutuklama hadisesinin Bulgaristan'da duyulması ile Rumlara karşı hareketlenmeler yeniden başlamıştır[345]. Yaşanan tutuklama hadisesi ile birlikte Yunanistan aleyhinde olağanüstü bir tepki meydana gelmiştir. Bu tepki sadece Tatarçev'in tutuklanmasının bir yansıması değil, ayrıca Makedonya'da Bulgar propagandasına karşı Yunanlıların Türk makamlarına yaptığı yardımlara bir tepki olarak da gelişmiştir. Yunanistan'a karşı meydana gelen tepkiye karşılık Filibe Yunan Konsolosu, Tatarçev'in Osmanlı vatandaşı olması sebebiyle Bulgar Hükûmeti'nin bir müdahalede bulunamayacağını düşünmüştür[346]. Ancak Tatarçev'in serbest bırakılması için Atina'daki Bulgar

[343] Yunanistan'ın başkenti Atina'nın güneybatısında yer alan bir sahil şehri.
[344] BAO.HR.SFR.04.423.23.2. (R. 12 Teşrinievvel 1318/M. 25 Ekim 1902). Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan bilgilerde Selanik'te bir Rum doktorun öldürülmesinden bahsedilmiş ancak kim olduğuna dair bilgiye rastlanmamıştır. Ancak İngiliz arşiv belgelerinde Varna'da organize edilen mitinglerle ilgili Varna Muavin Konsolosunun raporunda bu doktorun Sakelarios olduğu ifade edilmiştir. NAUK, FO, 421/194, Inclosure 3 in no. 255, s. 178. (28 Ekim 1902). Bu kişi üçüncü bölümde de aktarılacağı üzere Selanik'te değil Gümülcine'de öldürülmüştür. BOA.HR.SYS.1753.40.1. (R. 19 Kânunuevvel 1316/M. 1 Ocak 1901).
[345] BOA.Y_A_HUS_.437.12.3. (H. 26 Recep 1320/ M. 28 Ekim 1902).
[346] NAUK, FO, 421/194, no. 150, s. 93. (1 Ekim 1902).

diplomatik temsilcisi M. Tsokov, Yunanistan Başbakanı Aleksandros Zaims ile bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Taterçev'in Osmanlı vatandaşı olması sebebiyle yasal olarak Bulgar Hükûmeti korumasına alınamamasına rağmen onun etnik olarak Bulgar olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'daki insanların Tatarçev'in kaderine derin ilgi duyduğunu ve ona bir şey olması halinde Bulgar halkının misillemeye başvurarak Filibe ve diğer kentlerdeki Rumlara karşı önüne geçilmesi imkânsız olaylar yaşanabileceği konusunda uyarılarda bulunulmuştur[347]. Bulgar Bükûmeti bu misilleme uyarı ve hareketlerinde bulunurken Yunanistan'da Bulgar vatandaşının olmaması rahatlığını yaşamıştır. Bu uyarıdan bir hafta sonra Bulgar Hükûmeti'nin teşviki ile Yunanistan'ı ve Rumları protesto etmek için miting ve gösteriler düzenlenmesi amacıyla girişimlerde bulunulmuştur. Hükûmetin de desteği ile Bulgar doktorları Filibe, Burgaz, Tatarpazarcık, Varna ve Bulgaristan Prensliği'nin en küçük kasabasında dahi toplanarak mitingler yapmıştır[348].

Tatarçev'in tutuklanması hadisesi sebebiyle Bulgar Hükûmeti'nin teşvikleri ile miting hazırlıkları sürdürülmüştür. Bu süreçte Filibe'de yayın yapan iki Rum gazetesinin Bulgar doktorlarla alay eder ve Yunan Hükûmeti'nin hareketlerini müdafaa eder mahiyette yayınlar yapması Bulgarlar üzerinde etki yaratmıştır. Bu kışkırtıcı hareketlerin de etkisi ile Filibe'de gerginlikler ileri seviyeye ulaşmış ve Filibe sokaklarına asılmış olan ilanlarda Bulgarlar, Tatarçev'in Yunan Hükûmeti tarafından tutuklanmasını protesto etmek için düzenlenecek mitinge davet edilmiştir[349]. Miting ilanında *Atina'da bugün var olan ahlakı bozuk, tabiatı alçak ve barbar olan ve Rumlarla Bulgarların arasını bozmakla meşgul olan Yunan Hükûmeti'nin protesto edileceği* ifade edilmiştir[350]. İngiltere Filibe konsolosunun gönderdiği bir başka miting ilanının tercümesinde ise; Tatarçev'e karşı duyulan sevginin ifadeleri yer almıştır. Ayrıca Fener Rum Patrikhanesine karşı girişilen mücadelede başı çeken halkın bu davadan da geri durmaması gerektiği, güçlü bir tepki ile Tatarçev'in kurtulabileceği

[347] NAUK, FO, 421/194, no. 224, s. 151. (20 Ekim 1902).
[348] NAUK, FO, 421/194, Inclosure 1 in No. 255, s. 177. (28 Ekim 1902); BAO.HR.SFR.04.423.23.2. (R. 12 Teşrinievvel 1318/M. 25 Ekim 1902). Varna ve Sofya'da benzer mitingler düzenlenmiştir. BOA.HR.SFR.04.219.80.3. (R. 14 Teşrinievvel 1318/M. 27 Ekim 1902). Varna'da yapılan miting ve alınan kararlar için bkz.: NAUK, FO, 421/194, Inclosure 3 in No. 255, s. 178-179. (28 Ekim 1902).
[349] BOA.Y.A.HUS.437.12.3. (H. 26 Recep 1320/M. 28 Ekim 1902).
[350] BOA.HR.SFR.04.219.80.3. (R. 14 Teşrinievvel 1318/M. 27 Ekim 1902).

doğrultusunda halkı galeyana getirecek ifadeler de yer almıştır[351]. Yapılan bu çağrılarda miting yeri olarak ise Filibe'de sıklıkla mitinglerin yapıldığı ve Rum mahallesine yakın olan Cuma Meydanı belirlenmiş[352] ve öğleden önce saat onda başlayacağı bildirilmiştir. Yapılan mitinge iki bin civarında Bulgar katılmıştır. Mitingde Bulgar Meclisi (Sobranya) azalarından Milo Baltov ve İvan İvanoviç Popov konuşmalar yapmıştır. Bu isimler Rumların kötülüklerinden ve Bulgarlığa karşı tavır ve hareketlerinden bahseden kışkırtıcı konuşmalarla halkı galeyana getirmiştir. Doktor Tatarcev'in bırakılmaması halinde Prenslik ve Şarkî Rumeli'deki bütün Yunan tebaasının ve Rum memurlarının uzaklaştırılarak ihraç edileceği yönünde tehditlerde bulunulmuştur[353]. Bu tehditler etrafında miting devam ederken Sofya'dan Filibe Mutasarrıfı'na gönderilmiş olan telgrafla Doktor Tatarçev'in Yunan Hükûmeti tarafından tahliye edildiği bilgisi aktarılmıştır[354]. Bu haber mitingde toplanan insanları dağıtmak için yeterli olmamış, hükûmet tarafından bölgeye gönderilen asker ve zabıta ile asayiş sağlanmaya çalışılmıştır. Mitingi bahane edip uzun süreden beri Rumların elinde bulunan ve almak istedikleri St. Paraskevi Kilisesi Bulgarlarca zapt edilmek istenmiştir. Ayrıca Filibe Yunan Konsolosluğuna da bir saldırı teşebbüsünde bulunulmuş ancak hükûmet tarafından alınan önlemler sayesinde bunlara izin verilmemiştir. Mitingden sonra bir kısım Bulgar, Philippoupolis isimli Rum gazetesi müdürü ve yazarı olan Demetrius Koumarianos'un evinin önüne giderek kışkırtıcı hareketlerde bulunmuşlarsa da zabıta tarafından müdahale edilerek bir zarara sebebiyet verilmeden bu grup dağıtılmıştır[355]. Koumarianos, Bulgarların her zaman hedefinde olan bir isim olmuştur. Bulgar karşıtı makaleleri, ona karşı ayrı bir nefret duyulmasına sebep olmuştur. Vaktiyle casuslukla da suçlanmış olan Koumarianos'u, bazı kişilerin katletmek üzere takip ettikleri miting öncesinde ihbar edilmişti. Bunun üzerine Koumarianos Yunan vatandaşı olduğu için Yunan Konsolosu tarafından muhafaza edilmeye çalışılsa da bu yeterli olmamış, Filibe İkinci Kitabetinden ve bazı

[351] NAUK, FO, 421/194, Inclosure 2 in No. 255, s. 178. (28 Ekim 1902).
[352] BOA.Y.A.HUS..437.12.3. (H. 26 Recep 1320/M. 28 Ekim 1902).
[353] BOA.Y.A.HUS.437.12.2. (H. 27 Recep 1320/M. 29 Ekim 1902).
[354] BOA.HR.SFR.04.219.80.3. (R. 14 Teşrinievvel 1318/M. 27 Ekim 1902).
[355] NAUK, FO, 421/194, Inclosure 1 in No. 255, s. 177. (28 Ekim 1902); BOA.Y.A.HUS.437.12.2. (H. 27 Recep 1320/M. 29 Ekim 1902).

konsoloslardan da korunma talebinde bulunulmuştur[356]. Miting günü ise alınan önlemler sayesinde yine bir zarara uğramadan kurtulmuştur.

Yapılan miting ile kalabalık istediğini almış ve Tatarçev serbest bırakılmıştır. Ancak miting sonrasında alınan kararlar sadece Tatarçev'in tutukluğu meselesi ile ilgili olmamıştır. Alınan kadarlardan biri Bulgaristan'daki bütün Rum memurların görevden uzaklaştırılması yönünde olmuştur. Burada alınan dört nolu kararda ise, Bulgar Stoyan Danev Hükûmeti'ne Atina'da hapsedilmiş olan bütün komitecilerin serbest bırakılması ve uluslararası hukuk sınırları içinde Yunan uyruklu olan herkese karşı misilleme önlemleri alınması gerektiği bildirilmiştir[357]. Ancak kararların uygulanması için gerekli şartlar ilerleyen yıllarda meydana gelen mitinglerden sonra sağlanacaktır. Tatarçev'in tutuklanmasını bahane eden kalabalık Rumlara karşı saldırıya girişmişse de alınan önlemlerle buna izin verilmemiştir. Çünkü Yunan Hükûmeti'nden Tatarçev'i talep ederken içerde yaşanacak bir şiddet olayı ile uluslararası sahada Bulgaristan'a zarar verilebileceği endişesi taşınmıştır.

Tatarçev'in tutuklanması üzerine Bulgar Hükûmeti'nin ortaya koyduğu refleks ile gelişen mitingler göstermektedir ki, Bulgar Hükûmeti ve ahalinin nezdinde komiteciler önemli bir yere sahiptir. Miting sonrasında Yunanistan'da tutuklu bulunan bütün komitecilerin serbest bırakılmasının istenmesi bunun bir göstergesidir. Yunanistan tarafından tahliye edilen Tatarçev'in kısa bir süre sonra Filibe'ye gelerek burada ziyaretlerde bulunması[358] da benzer şekilde komitecilere duyulan ilginin göstergesidir.

2. Makedonya'da Yunan Çete Faaliyetlerine Tepki: 1905 Mitingleri

Berlin Antlaşması'nın yaratmış olduğu yeni sonuçlar Balkanlar'da ve özellikle Makedonya'da büyük sorunları beraberinde getirmiştir. Antlaşma ile ortaya çıkan yeni sınırlar Bulgar, Yunan ve Sırpların mücadele sahası haline gelmiştir. Makedonya'da meydana gelen olayların kilit noktasını ise Bulgar komitecilerin faaliyetleri ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan Prensliği tarafından ilhakı

[356] BOA.HR.SFR.04.423.23.2. (R. 10 Teşrinievvel 1318/M. 23 Ekim 1902).
[357] NAUK, FO, 421/194, Inclosure 1 in No. 255, s. 177. (28 Ekim 1902).
[358] BOA.HR.SFR.04.220.11.2. (R. 28 Teşrinievvel 1318/M.10 Kasım 1902).

oluşturmuştur. Vilayet'in ilhakı Yunan ulusal devletini Makedonya konusunda tedirginliğe itmiş ve bölgedeki varlığını arttırmasına sebep olmuştur. Bulgarlar, 1903 İlinden İsyanına kadarki süreçte Makedonya'da kayda değer bir ilerleme katetmiştir. Manastırda, 20 Temmuz 1903 tarihinde Aziz İlyas gününde başlayan İlinden İsyanı'nın bastırılması ile şartlar, Bulgarlar aleyhinde değişmiştir. Bulgarlar, bu isyan hareketi ile Makedonya'daki Osmanlı idaresini yıkmaktan çok Avrupa devletlerinin dikkatini Makedonya meselesine çekmeyi amaçlamışlardır. Bulgar subaylarından da destek gören isyancılar, önce Müslüman köylerine ve askerî garnizonlara saldırmış, köylerde mukavemetle karşılaşınca köylülere ait arazileri ateşe vermişlerdir. Yapılan saldırılara, mukavemetle karşılaştıkları durumlarda ise Avrupa kamuoyunu harekete geçirmeye çalışmışlardır. İsyanın başlangıcında Osmanlı birliklerinin büyük kısmının Kosova Vilayeti'nde olması, çetelerin uzun süreli takibini engellemiştir. Kosova'dan Osmanlı birliklerinin Manastır'a gelmesi ile birlikte Bulgar isyancılar artık direnemez hale gelmiştir[359]. Arnavut milislerinin de yardımı ile bastırılan isyan neticesinde Avrupa devletleri Makedonya reform politikasını yoğunlaştırmıştır. Bu doğrultuda 1903 yılında Mürzteg reform programı hazırlanmıştır[360].

İlinden İsyanı'nın çalışma alanımız açısından önemli sonucu ise dağılan Bulgar çete üyelerinin bir kısmının Bulgaristan Prensliği'ne ve Şarkî Rumeli'ye göç etmesi olmuştur[361]. İsyanın başarısız olması ile birlikte 30 bin civarında Bulgar, Prenslik ve Şarkî Rumeli coğrafyasına göç etmiştir[362]. Ayrıca Makedonya'da 1900 yılı itibari ile başlayan Yunan çetelerinin eylemleri 1902 ve 1903 yıllarında genişleyerek devam etmiştir. Bu genişleme ile birlikte çok sayıda Bulgar köyü Rum Patrikliği idaresine girmiştir. Bu durum ahalinin Patrikhane veya Eksarhlığın idaresine tam anlamı ile bağlı olmadığını göstermektedir. Rumların ilerlemesinde Giritli birçok Yunan devrimcinin 1903 yılı itibari ile Makedonya'daki çete hareketine katılması da etkili olmuştur[363]. Bütün bu olaylar Bulgarların gerilemelerine sebep olmuştur. Bu geri

[359] Fikret Adanır, *a.g.e.,* s. 196-203.
[360] Mehmet Hacısalihoğlu, *Jöntürkler ve Makedonya Sorunu…*, s. 108-109.
[361] Süleyman Kâni İrtem, *a.g.e.,* s 227.
[362] İlhan Tekeli, "Makedonya İç Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması", *Cumhuriyetin Harcı Birinci Kitap Köktenci Modernitenin Doğuşu*, Ed.: İlhan Tekili, Selim Tekeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 76.
[363] Mehmet Hacısalihoğlu, *Jöntürkler ve Makedonya Sorunu…*, s. 111.

çekilişle birlikte meydana gelen göçler Bulgaristan'daki Rum karşıtı hareketleri daha şiddetli bir hale getirmiştir[364].

1902 Tatarçev olayından sonra artarak devam eden ahali arasındaki gerginlik meydana gelen küçük çatışmalarla devam etmiştir. Tatarçev'in tahliyesi için düzenlenen mitinglerde hedef doğrudan Yunan Hükûmeti ve Bulgaristan'daki Yunan vatandaşları olurken ilerleyen yıllarda ülkedeki bütün Rumlar hedef haline gelmiştir. Bulgarlar, bazen dinî bir toplantı için yapılan ayinden sonra bile Rumlara zarar vermiştir. Burgaz'da *La Petri* isimli cemiyet üyeleri, Bulgarların "Kiril Metodi Yortusundan" sonra bir miting yapmış ve miting sonrasında Rumlara küçük çaplı saldırılarda bulunmuşlardır[365].

Hem kışkırtma hareketleri hem de Rumların Makedonya'da silahlı eylemlere başlamaları Bulgaristan'da Rumlara karşı misilleme yapılmasına sebep olmuştur. 1905 yılında meydana gelen olaylar da hem birikmiş olan nefret hem de Makedonya'da yaşanan olayların etkisi ile başlamıştır. Manastır Vilayetinde bulunan Zagoriçte köyüne Rumların saldırısı olayların başlamasındaki kıvılcım olmuştur[366]. Zagoriçte'de

---

[364] 1905 yılı itibariyle Makedonya'daki Bulgar çetelerinin hareketleri oldukça gerilemiştir. Ancak yaşanan birçok olaya Bulgar komitecileri karışmaya devam etmiştir. Bulgarların bölgedeki güç kaybına halktan topladıkları fonların yoksulluk sebebiyle kesilmesi de etki etmiştir. 10 ile 20 Eylül 1905 tarihleri arasında Bulgar komiteciler, yoksulluk sebebiyle örgüte destek olamayan 16 Bulgar'ı öldürmüştür. Ayrıca Eylül ayı içerisinde Rumlara yönelik çeşitli cinayetler işlenmiştir. Yunan çeteleri ise daha baskın ve kalabalık gruplarla Bulgarlara yönelik faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır. NAUK, FO, 421/212, Inclosure 2 in No. 53, *Memorandum Detailing Movements of Revolutionary Bands During the Month of September 1905*, s. 138-139.

[365] BOA.A.}MTZ.(04).96.18.5. (H. 3 Rebiyülevvel 1321 / M. 30 Mayıs 1903).

[366] İngiltere'nin Sofya Başkonsolosu George W. Buchanan, kendisine Manastır'da bulunan Amerikalı bir misyoner tarafından verildiğini ifade ettiği ve kaynağının gizli tutulması talep edilen notta Makedonya'da Rum ve Bulgarlar arasındaki olayların giderek şiddetlenmekte olduğundan ve birkaç örnek olaydan bahsetmiştir. Ayrıca Zagoviçte olayına da değinilmiş yaşananlar aktarılmıştır. Buna göre; "Zagoviçte'ye 200 kişilik bir Yunan çetesi girmiştir. Başlarında üçü üniformalı 7 Yunan subayı vardır. Geri kalanlar ise Rum köylüleridir. Amaçları köyü komple yakmak ve kadın, erkek, çocuk bırakmadan öldürmektir. Böyle de oldu. Evlere girerek herkesi silah ve bıçaklarla öldürdüler ve evleri yaktılar. Askerlerin geldiğini haber alınca bırakıp kaçtılar. İçlerinde kız ve erkek çocuklarının da bulunduğu 60 kişi öldürüldü. On iki ev, yirmi ahır ve birçok hayvan yandı. İki bombanın atıldığı bir evde bulunan, içlerinde 5 yaşındaki bir kız çocuğunun da bulunduğu, tüm aile paramparça oldu." Bkz.: NAUK, FO, 421/194, Inclosure in No. 53, s. 37-38. (1 Mayıs 1905). Osmanlı kaynaklarından hareketle hazırlanan çalışmada ise olay şu şekilde aktarılmaktadır: "Rum eşkıyası tarafından Zagoviçte büyük bir katliam yapılmıştır. Ahalisinin tamamı Bulgar olan ve takriben 600 haneden oluşan köyde evlerin büyük bir kısmı yakılmış ve çok sayıda kişi öldürülmüştür. Yunanistan Hükûmeti tarafından gönderilmiş olan büyük bir çete ve az sayıdaki bölge insanının katılımı ile saldırı yapılmıştır. Ancak Yunanistan olayın Bulgarların saldırılarına dayanamayan civar köylerdeki Rumlar tarafından yapıldığını söylese de saldırıyı yapan çete liderlerinden olan Yovaki Kalviraki'nin tutmuş olduğu defterden saldırıyı yapanların büyük bir kısmının Varda ve Giritli dört komutan idaresindeki 116 kişiden oluştuğu bunların

hayatını kaybeden Bulgarlar için Bulgaristan'ın birçok bölgesinde miting kararları alınmıştır. Burgaz'da da aynı doğrultuda karar alınmış ve hayatını kaybeden Bulgarlar için bir ayin yapılması planlanmıştır[367]. Ayin için afişler hazırlanarak Burgaz'da dağıtılmıştır. Afişlerde Rumların, masum silahsız Bulgarlara vahşice saldırdıkları ve bunun tüm dünya kamuoyu tarafından bilindiği ifadeleri yer almıştır. Yunan çeteleri tarafından yapılan bu saldırılarla ilgili olarak Türkler de suçlanmış, Türk yetkililer tarafından saldırganların güvence altına alınıp teşvik edildikleri iddia edilmiştir. Rum saldırılarında yaşlı, kadın ve çocuk demeden 60'dan fazla kişinin öldürüldüğü ifade edilerek Aziz Kiril ve Metodiy Kilisesinde onların ruhları için bir ayin yapılacağı bildirilmiş ve Burgaz'daki bütün vatandaşlar mitinge çağrılmıştır[368]. 19 Nisan 1905 günü İkinci Aleksandr meydanında yapılan mitingde, Rum ve Türk karşıtı nutuklar atılmıştır. Burgaz bölgesinde Rum nüfusun fazla olması sebebiyle büyük olayların çıkma ihtimaline karşılık tedbirler alınmıştır.[369] Bir Rum manastırının zapt edilmesi düşünülen Ahyolu'da da benzer şekilde Rumların kalabalık olması ve böyle bir girişime karşılık Rumların direnmek adına silahlanarak tedbir alması, Bulgarları bu fikrinden vazgeçirmiştir. Ayrıca hükûmet yetkilileri de gerekli önemleri almıştır[370]. Alınan önlemler sayesinde hem Ahyolu'nda hem de Burgaz'da herhangi bir olay çıkmasının önüne geçilmiştir. Buna rağmen Burgaz'daki mitingden sonra oluşturulan 5 kişilik komisyon tarafından Fransızca ve Bulgarca olmak üzere bir sonuç metni hazırlanmıştır[371]. Hazırlanan metin Bulgar gazetelerine, hükûmete ve Burgaz'da bulunan dönemin güçlü devletlerinin konsoloslarına verilmiştir[372]. Sonuç metninde; *medeniyet ve terakkiden* başka arzusu bulunmayan Bulgarların Makedonya ve Edirne'de Türkler ve Rumlar tarafından yok edilmekte oldukları ileri sürülmüştür. Rumlar ve Türkler tarafından Bulgarlara karşı işlenen suçlara son verilmezse Bulgarların yok olacağı iddia edilerek, *medeniyetperver olan Avrupa'nın* yirminci asırda böyle bir olaya izin vermemesi gerektiği bildirilerek müdahale talep edilmiştir.

---

sadece 16 sının yerli Rumlardan olduğu anlaşılmıştır." Filiz Yazıcoğlu, *Osmanlı Yönetiminde Bir Rumeli Kazası: Kesriye (1868-1913),* (Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, 83-85.

[367] BOA.HR.SFR.04.230.51.4. (R. 9 Nisan 1321/M. 22 Nisan 1905).

[368] BOA.HR.SFR.04.230.51.5. (tarih yok). İlan'ın bir nüshası için bkz: Ek. 2.

[369] BOA.HR.SFR.04.230.71.1. (R. 24 Nisan 1321/M. 8 Mayıs 1905).

[370] NAUK, FO, 421/210, No. 59, s. 40. (9 Mayıs 1905).

[371] BOA.HR.SFR.04.230.71.1. (R. 24 Nisan 1321/M. 8 Mayıs 1905).

[372] BOA.A.) MTZ.(04).129.40.1. (H. 7 Rebiyülevvel 1323/M. 12 Mayıs 1905).

Makedonya ve Edirne'de hakikî bir muhtariyet tesis edilmesi[373] ve Bulgarlara karşı uygulanan şiddet olaylarının sonlandırılması için Berlin Antlaşmasına imza atan devletler tarafından tedbir alınması istenmiştir[374].

Tatarpazarcık'ta 10 Nisan 1905 tarihinde yapılan mitingde de Burgaz'dakine benzer bir süreç yaşanmıştır. Yine beş kişiden oluşturulan bir komisyon kurulmuş ve miting sonrası alınan kararlar bir metin olarak ortaya konulmuştur. Bu karar metninde; Zagoriçte köyü baskınından ve Yunan müfrezelerinin Makedonya ve Edirne'de yaptıkları diğer baskınlardan bahsedilmiştir. Yunanlılar tarafından yaşatılan bu vahşetin Bulgarları, Makedonya'dan silmek amacını taşıdığı iddia edilmiştir. Bunun yanında Yunan Hükûmeti'nin çeteler kurduğu ve onları desteklediği ifade edilerek, bunların yaptıkları mezalimler protesto edilmiştir. Türk Hükûmeti de Makedonya'da ve Edirne'deki savunmasız Bulgarların, Yunanlılar tarafından imha edilmesine yardım ettiği gerekçesi ile karar metnine dâhil edilmiştir. Burgaz kararlarında olduğu gibi dönemin güçlü devletleri Makedonya ve Edirne'deki Bulgarları korumaya davet edilmiştir. Bulgar Hükûmeti, Bulgaristan'da yaşayan Rumların, *ki bunlar doğası gereği ülkeye zarar veren, açgözlü ve sömürücü kişilerdi*, memuriyetlerine son verilmeye davet edilmiştir. Yine Bulgar Hükûmeti, Makedonya'da Yunan çeteleri tarafından işlenen suçlara karşılık ülkede yaşayan Yunanistan vatandaşlarına baskı uygulamaya davet edilmiştir. Son olarak ise Burgaz kararlarında olduğu gibi Makedonya ve Edirne'nin tam özerkliği talebinde bulunulmuştur. Alınan bu kararlar Bulgar Hükûmeti'ne, büyük güçlerin temsilcilerine ve gazetelere iletilmek üzere yetkilendirilen komisyona bildirilmiştir[375].

---

[373] Bu toplantıda ve diğerlerinde alınan Makedonya'da muhtariyet kurulması kararı, Tatarçev'in belirttiği İç Makedonya Devrimci örgütünün kuruluş amacıyla aynı doğrultudadır. Tatarçev tarafından ifade edilen örgütün amacı ise şu şekildedir: *"Bu örgütün hedefleri ile ilgili uzunca tartışıldı ve netice olarak Bulgar ahalisinin üstünlüğe sahip olacağı Özerk Makedonya sonucuna varıldı. "Makedonya'nın Bulgaristan ile doğrudan birleşmesi" görüşünü kabul edemiyorduk. Çünkü buna Büyük Güçlerin tepki vereceğini ve komşu küçük devletler ile Türkiye'nin emellerinden dolayı birçok zorlukla karşı karşıya kalınacağını görüyorduk. Sonra bu Özerk Makedonya'nın, Bulgaristan ile daha kolay birleşebileceği, bu gerçekleşmezse son çare olarak Balkan halkları federasyonunun birleştirici bir halkası olabilir düşünceleri aklımızdan geçiyordu."* Damyan Gruev, İvan Garvanoz, Boris Sarafov, Hristo Tatarçev, Görçe Petrov, *Osmanlı Avrupa'sında Bölücülük Cereyanı Makedonya Komitelerinin Anıları*, Derleyen: Mümin İsov, Ergün Hasanoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 170.

[374] BOA.A.)MTZ.(04). 129.40.3. (R. 28 Nisan 1321/M. 12 Mayıs 1905).

[375] BOA.HR.SFR.04.230.51.6. Karar bildirisinin Bulgarca nüshası için bkz.: Ek: 4.

Burgaz, Tatarpazarcık ve Sofya'nın yanı sıra en büyük ve olaylı miting Filibe'de yapılmıştır. 9 Nisan 1905 Pazar günü yapılması planlanan miting için Cuma meydanında saat on buçukta toplanılması çağrısında bulunulmuştur. Rumların korku ve endişesine sebep olan bu çağrı için hazırlanmış olan ilanlar sokaklara asılmıştır[376]. Bu ilanlardan birinde daha çok Türk düşmanlığı taşıyan ifadeler yer almıştır. Türkleri beş asırlık düşman olarak ifade etmişler ve onları Yunanlıların Makedonya ve Edirne'de yapmış olduğu katliamların koruyucusu olarak görmüşlerdir. İlanda Rumların Bulgar kültürünü yok etmeye çalıştıklarından ve geçmişte Bulgarlar aleyhindeki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bu bahis aşağıdaki ifadelerle aktarılmıştır:

> *Eski Yunanlıların kanının damarlarında aktığı, Aristoteles'in ve Perikles'in Platon'un ve Lycurgus ve Damosten'in Solon'un soyundan geldiklerini iddia eden ama aslında Bizans'ta yalnızca barbarlık ve ahlaksızlıklarıyla öne çıkan Yunanlılar, Tırnovo ve Ohrid'deki Bulgar Patrikhanesini yıktılar, Bulgar kütüphanelerini yakmak suretiyle Slav edebiyatının tüm anıtlarını yok etmiş oldular.*[377]

Görüldüğü üzere Bulgar halkı, geçmişte Patrikhanenin yaptıkları hatırlatılarak kışkırtılmaya çalışılmıştır. İlanda, ayrıca Yunanlıların, Patrikhane'nin boyunduruğuna girmeyen Bulgarlara karşı nefret içinde oldukları ifade edilmiştir. Bu boyunduruğu kabul etmeyen Bulgarların katledildiği ve Yunan çeteleri tarafından Zagoviçte ve Kostursko köylerinde yaşanan olaylara ait bilgiler de yine ilanda paylaşılmıştır. Yunan çeteleri *aşağılık ve kurnaz soyguncular* olarak ifade edilmiş ve Makedonya'da yapmış oldukları katliamlara karşı gerçekleştirilecek olan miting için Bulgar halkı Cuma meydanına davet edilmiştir. Miting davetinin amacı, Yunan çetelerini koruyan Türk yönetimini ve etnik olarak değil ama dinî olarak kardeş oldukları Rumları kınamak; Makedonya'ya tam özerklik verilmesi gerektiğini Avrupa kamuoyuna göstermektir[378].

Bu davet üzerine miting 9 Nisan 1905 Pazar günü Cuma meydanında yapılmıştır. İçlerinde memur ve tüccardan birçok kişinin de bulunduğu üç bin kişilik

---

[376] BOA.HR.SFR.04.230.51.3. (R. 9 Nisan 1321/M. 22 Nisan 1905).
[377] BOA.HR.SFR.04.230.51.11. (M. 7 Nisan 1905 ilanda verilmiş olan tarih).
[378] BOA.HR.SFR.04.230.51.11. (M. 7 Nisan 1905 ilanda verilmiş olan tarih); Bulgarlar tarafından hazırlanan diğer bir broşür için bkz.: NAUK, FO, 421/210, İnclosure 3 in No. 51, s. 36. (25 Nisan 1905).

bir kalabalık miting alanında toplanmıştır. İnsanların bir kısmı meraktan dolayı miting alanında bulunmaktaydı[379]. Filibe'de avukat olan Popov ve Bulgar öğretmen Rankov ve Kovaçev lakaplı bir komisyoncu ile bir iki kişi daha meydanın bir köşesinde bulunan elbise mağazasının balkonuna çıkarak, Türkler ve Rumlar aleyhinde ağır ifadeler içeren konuşmalar yapmışlardır. Bu tarz kışkırtıcı ifadelerle yaklaşık olarak bir saat kadar devam eden miting sonrası herkes evlerine dağılmıştır[380]. Ancak öğleden sonra saat iki üç gibi yerli Bulgarların da içlerinde bulunduğu ama çoğunluğunu Makedonya'dan göçen Bulgarların oluşturduğu otuz kırkar kişilik dört grup ellerinde kamçılarla çarşıya ve Rum mahallelerine yayılmıştır[381]. Bu kişiler tarafından, sahiplerinin Rum olduğundan emin olunan *Metropol* isimli büyük otel ve kıraathanenin, *Çervenarak* adında bira satan ufak dükkânın, bir şekerlemecinin ve bir eczanenin bütün camları kırılmıştır. Çarşının ortasında bulunan *Akropol* adındaki Rum kahvehanesinin camları kırılmakla kalınmamış, içeriye girilerek bütün masa ve sandalyeleri devrilmiş, ufak tefek ne varsa hepsine zarar verilmiştir. İngiltere Filibe Muavin Konsolosu ertesi gün Rum kahvehanesine gittiğinde kahvehanenin harap halde olduğunu, saldıranların para da aldığını, olaylar yaşanırken 5-6 Bulgar polisinin seyrettiğini ifade etmiştir[382]. İngiliz Muavin Konsolosu yaşanan olaylarda can kaybı olmadığını sadece mala zarar verildiğini de bildirmiştir. Osmanlı yetkilileri ise saldırganların, kasabanın bazı mahallelerinde karşılaşmış oldukları Rumları dövdüklerini aktararak yaralanmaların da olduğuna değinmiştir. Ayrıca birçok Rum mağaza ve dükkânına girildiğini ve çekmeceleri kırılarak paraları dahi yağma edildiği aktarılmıştır. Bu olaylar esnasında Osmanlı vatandaşı bir fırıncının da çekmecesi kırılarak üç yüz franka denk gelen parası çalınmıştır. Bulgarlar arasındaki nefret o denli artmıştı ki yanlarında bulunan Rumları dahi ihbar ederek, *Rum mu arıyorsunuz görmüyor musunuz? İşte burada bir Rum daha, burada ne geziyor* diyerek hedef göstermiş ve çevresindeki Bulgarlara katılarak bu Rum'u dövmüşlerdir. Ayrıca

[379] Bu rakam Edirne Valiliğinden gönderilen yazıda sekiz bin kişi olarak ifade edilmektedir. Ayrıca yine Edirne Vilayetinden gönderilen yazıda miting esnasında konuşmalar yapılırken birkaç Rum tarafından ateş açılması sonucu olayların başladığı bildirilmiştir. Bkz.: BOA.A.)MTZ.(04). 128.49.2. (R. 11 Nisan 1321/M. 24 Nisan 1905) Ancak Filibe İkinci Kitabeti'nden gönderilen bilgilerde böyle bir olaya rastlanılmamıştır.
[380] BOA.HR.SFR.04.230.51.7. (R. 10 Nisan 1321/M. 23 Nisan 1905).
[381] BOA.HR.SFR.04.230.51.7. (R. 10 Nisan 1321/M. 23 Nisan 1905); BOA.DH.ŞFR.343.81.1. (R. 11 Nisan 1321/M. 24 Nisan 1905).
[382] NAUK, FO, 421/210, İnclosure 2 in No. 51, s. 35. (25 Nisan 1905).

Bulgarlar tarafından zapt edilmek istenilen büyük Rum mektebi dahi dışarıdan taşlanarak pencereleri kırılmıştır. Bunlar yaşanırken olayları yatıştırmaya çalışır gibi görünün beş on jandarma dahi Bulgarlar tarafından yaralanmıştır[383]. Olaylarda Philippoupolis gazetesinin müdürü Demetrius Koumarianos'un evinin camları da kırılmıştır[384]. Yine gazeteye ait matbaa basılarak etrafa zarar verilmiştir. Yaşanan olaylarda Bulgar polis ve jandarması tarafından biri vergi memuru olmak üzere beş kişi tutuklanmış, ancak bu kişiler bir kapıdan alınıp diğer kapıdan salıverilmiştir[385]. Olaya müdahale eden zabıta yetersiz kalmış ayrıca şehirde bulunan konsoloslar da şehri dolaşarak teskine çalışmışlarsa da bu da yeterli olmamıştır[386]. Akşam saat altıya kadar devam eden olayların önünü almak için her taraf kırıldıktan ve iş işten geçtikten sonra asayişi sağlamak için bir bölük süvari müfrezesi kasabayı dolaşmaya çıkmıştır[387]. Bunları gören bir Bulgar *utanmıyorsunuz değil mi? Makedonya'da düçar olduğumuz mezalimat-ı keyfiyet yetmiyormuş da bir de burada sizlerden mi zulüm göreceğiz* gibi ifadelerle askerlere sitemde bulunmuştur. Yaşanmış olan olayın küçük bir ihtilal etkisi yarattığı da ayrıca Komiserlik İkinci Kitabetinden bildirilmiştir[388]. Filibe civarında bulunan Stanimaka'da da benzer olaylar yaşanmıştır. Ayrıca Hacı İlyas kasabasında da altı Rum öldürülmüştür[389].

9 Nisan 1905 tarihinde Filibe'de yapılmış olan mitingde mağazaların para çekmeceleri kırılarak hırsızlık dahi yapılmıştır. Bütün bu yaşanan olayların ardından Filibe'de 16 Nisan Pazar günü yeniden bir miting düzenleneceği söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Bu sefer kırıp dökmekle yetinilmeyip uzun zamandır almak istedikleri ancak muvaffak olamadıkları Rum kilise ve mekteplerine bomba atılarak havaya uçurulacağı ve Türklere de saldırılacağı beklenmiştir. Bu söylentiler tatil planı

---

[383] BOA.HR.SFR.04.230.51.7. (R. 10 Nisan 1321/M. 23 Nisan 1905).
[384] BOA.HR.SFR.04.230.61.2. (R. 13 Nisan 1321/M. 26 Nisan 1905).
[385] NAUK, FO, 421/210, İnclosure 2 in No. 51, s. 35. (25 Nisan 1905).
[386] BOA.DH.ŞFR.343.81.1. (R. 11 Nisan 1321/M. 24 Nisan 1905).
[387] NAUK, FO, 421/210, İnclosure 2 in No. 51, s. 35. (25 Nisan 1905).
[388] BOA.HR.SFR.04.230.51.7. (R. 10 Nisan 1321/M. 23 Nisan 1905). Rumlar tarafından Zagoriçe'de yapılan katliam sebebiyle Sofya'da yapılan mitingde sorun çıkmamış Rumlara yönelik bir saldırı gerçekleşmemiştir. BOA.HR.SFR.04.230.51.8. (R. 11 Nisan 1321/M. 24 Nisan 1905); Ancak Sofya'daki mitingde de diğer mitinglerle benzer kararlar alınmıştır. NAUK, FO, 421/210, No. 51, s. 33-34. (27 Nisan 1905). Sofya mitinginde alınan kararlar için bkz.: NAUK, FO, 421/210, Inclosure 1 in No. 51, s. 34-35. (10 Nisan 1905). Plevne'de de benzer bir miting düzenlenmiştir. Miting kararları için bkz.: NAUK, FO, 421/210, Inclosure 1 in No. 59, s. 40. (9 Mayıs 1905).
[389] BOA.Y.MTV.274.18.8. (R. 25 Nisan 1321/M. 8 Mayıs 1905).

yapan Filibe Mutasarrıfının da planını iptal etmesine sebep olmuştur. Filibe'de yaşayan Rumlar ise bu söylentiler sebebiyle çocuklarını dahi dışarıya çıkarmaktan korkmuş, can ve mallarının güvenliğinden endişe duymuşlardır[390].

Filibe, Rumlara karşı girişilen her türlü hareketin merkezi konumunda yer almıştır. Yaşanan olaylarda en çok şiddetin yaşandığı yer de yine burası olmuştur. Makedonya'dan göçen Bulgarların da yine Filibe'nin civarında perişan halde bulunuyor olması bu şiddet olaylarının artmasında etkili olmuştur. Ayrıca komitecilerin de burada kendilerine barınacak yer bulmaları Rumlara karşı hareketlerin kesintisiz devam etmesini sağlamıştır.

Burgaz, Tatarpazarcığı ve Filibe mitinglerinde yaşanan olaylar ve alınan kararlar Bulgar komite üyelerinin Makedonya'daki amaçları ile benzer doğrultudadır. Komitecilerin İlinden İsyanı ile bölgeye Avrupa müdahalesini çekme amacı, hem miting çağrılarında hem de alınan miting kararlarında ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Avrupa devlet temsilcilerine vermiş oldukları miting kararları, bahsedilen amaç doğrultusunda atılan adımlardandır. İlinden İsyanı'nda başarısız olan ve Makedonya'dan, Bulgaristan Prensliği'ne özellikle de Şarkî Rumeli'ye gelen komiteciler, Rumlara karşı girişilen her türlü harekette öncü olmuşlardır. Bu hareketlerle hem Rum nüfus göçe zorlanmış hem de Makedonya'ya müdahale için dönemin güçlü devletlerinin dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Komiteciler ayrıca özerklik talebinin gerçekleşmesi halinde Şarkî Rumeli Vilayeti'nde uyguladıkları ilhak politikasını bu bölgelerde de uygulayarak, Ayastefanos'daki "Büyük Bulgaristan" hayalinin daha da ötesine (Edirne'nin de muhtariyetle yönetilme talebi) ulaşmayı planlamışlardır.

3. Kitlesel Hareketin Son Ayağı: 1906 Mitingleri

1905 yılı Nisan ayında başlayan ve çok sayıda Rum'un zarar görmesine neden olan olaylar, 1906 yılına gelindiğinde daha büyük ve şiddetli boyutlara ulaşmıştır. Bu süreçte Prenslik Hükûmeti ülke genelinde yaşanan olaylara sebep olarak gördüğü sorunlara karşı bazı önemler alma girişiminde bulunmuştur. Ancak alınan önlemler

[390] BOA.HR.SFR.04.230.61.2. (R. 13 Nisan 1321/M. 26 Nisan 1905).

daha çok Rumlara yönelik olmuş ve ülkedeki bütün Rum gazetelerinin kapatılması kararı ile Rumların yayın hakkı kısıtlanmıştır. Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılan bu gazetelerinin yanı sıra "*Messanger d'Athenes*", "*Bulletin d'Orient*" ve "*L'Hellénisme*" isimli gazetelerin de Prensliğe girişi yasaklanmıştır. Bu kararlar, Rum basınının Bulgaristan'da ve Makedonya'da olan her şeyi sistematik olarak yanlış beyan ederek halkı kışkırtacak etkiye sebep olduğu gerekçesi ile alınmıştır. İngiliz Büyükelçisi George W. Buchanan bu kararı Anayasa ile güvence altına alınan basın özgürlüğü hakkının ihlali olarak görmüştür[391]. Ancak hükûmet tarafından alınan bu tedbir çok etkili olmamıştır. Çünkü yaşanan olaylar sadece Rumların kışkırtmaları ile meydana gelmemiştir. Çok yönlü gelişen olaylar, Makedonyalı Bulgarların içinde bulunduğu sefalet, yerli Bulgarların devlet dairelerinde çalışan Rumların makamlarında gözleri olması, Rumların ekonomik olarak daha varlıklı olmaları gibi sebepler etrafında gelişmiştir. Bunlara ek olarak Bulgar basını tarafından Yunan konsolosunun kırk kişilik bir çete oluşturduğu gibi abartılarak ortaya atılan[392] iddialar da özellikle Makedonyalı Bulgarların öfkelenmesine sebep olmuştur. Bu dönemde ayrıca Romanya'da Rumlara karşı girişilen tasfiye hareketi Bulgaristan'da da etkisini hissettirmiştir[393]. Hemen Tuna'nın kuzeyinde yaşanan olayların Varna'ya sıçraması da uzun sürmemiştir. Çeşitli sebepler etrafında ortaya çıkan ve bütün Bulgaristan'a yayılan en büyük Rum karşıtı hareket Varna'da başlamıştır. Varna Rum Metropolitliği'ne tayin edilen Neofitos Efendinin Varna'ya girmesine müsaade edilmediği gibi iki ve üçüncü kez girmeye teşebbüs etmesi ise olayların başlaması için bir bahane olmuştur[394]. Varna'da Rumlara karşı girişilen hareketler Filibe'ye ve Bulgaristan'ın birçok yerine yayılarak yeni bir kitlesel hareketin başlamasına sebep olmuştur.

a. Filibe Mitingi (29 Temmuz 1906)

Varna'da başlayan olaylarla birlikte, Sofya'da çeşitli cemiyet ve gazete temsilcilerinin katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Bulgaristan'ın her tarafından katılım

[391] NAUK, FO, 421/210, No. 131, s. 111. (29 Mayıs 1905).
[392] BOA.Y.MTV.279.90.2. (R. 23 Eylül 1321/M. 6 Ekim 1905); BOA.HR.SFR.04.232.10.2. (R. 23 Eylül 1321/M. 6 Ekim 1905).
[393] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 175-176.
[394] BOA.HR.SFR.04.235.11.1. (M. 3 Haziran 1906); BOA.HR.SFR.04.235.60.1. (M. 25 Haziran 1906).

sağlanan bu toplantı ile hem Varnalılar cesaretlendirilmek hem de Makedonya'da Rumların Bulgarlara karşı giriştiği mezalimler protesto edilmek istenmiştir. Bu amaç etrafında Prensliğin her kasabasına telgraflar gönderilerek ahali Rumları protesto için mitinglere davet edilmiştir[395]. Rumlar aleyhinde mitingler yapılacağı gazetelerde de ayrıca yer almıştır[396]. Gerek gönderilen telgraflar gerekse basın yolu ile yapılan duyurular Rum karşıtı mitinglerin Prensliğin her tarafına yayılmasına zemin hazırlamıştır. Dâhiliye Nazırı Petkov'un da yurtdışında olması ise olayların hızla gelişmesine sebep olmuştur[397]. Yapılacak olan mitinglerde Rumlara ait dinî kurumlara saldırı gerçekleşme ihtimali olduğu için yetkililere uyarılarda bulunulmasına rağmen bu doğrultuda yeterli önlem alınmamıştır. Olaylar başladığında ise, askerin duruma müdahale için hazırlıklı olmaması nedeniyle yaşananların kontrol altına alınmasında yeterince varlık gösterilememiştir[398].

Bulgaristan'ın her tarafına yayılmış olan mitinglerin en şiddetlilerinden biri Filibe'de yapılmıştır. Burada mitingin yapılacağı günün gecesinden heyecan içinde bekleyen ahali hükûmetin aldığı önlemler sayesinde kontrol altında tutulabilmiştir. Ancak hükûmetin aldığı askerî önlenmeleri miting günü gevşetmesi ile birlikte olaylar önü alınamaz bir boyuta gelmiştir. Bulgarları daha geceden hırslandıran ise mitingden bir gün önce yapılan propagandalar olmuştur. Filibe sokaklarında her adıma ilanlar yapıştırılmış, Yunan çetelerinin Makedonya'daki saldırılarına, Prenslik'te yaşayan Rumlarının madden ve manen destekte bulundukları ileri sürülmüştür. Ayrıca Filibelilerin Varnalılardan geri kalmamaları gerektiği de bildirilerek Filibe ahalisi meydanlara çağrılmıştır. Daha önceki mitinglerle benzer ifadelerle davet edilen, çoğunluğunu Makedonyalı göçmenlerin oluşturduğu Bulgarlar, saat 10'da, Cuma meydanında toplanmışlardır. Miting en fazla yarım saat sürmüş, hatiplerin yaptığı konuşmalar Balkan Gazetesinde şu şekilde özetlenmiştir[399]:

---

[395], "Dâhiliye", *Balkan Gazetesi,* numara 6, R. 15 Temmuz 1322/M. 28 Temmuz 1906, s. 3.
[396] BOA.HR.SFR.04.236.31.1. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).
[397] NAUK, FO, 421/222, No. 93, s. 98-99. (1 Ağustos 1906).
[398] NAUK, FO, 421/222, No. 114, s. 124. (1 Ağustos 1906).
[399] "Filibe'de Rumlar Aleyhinde", *Balkan Gazetesi,* numara 7, R. 18 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906, s. 1-2.

"*Bulgarların lisanına, milliyetine, mukaddesat-ı millîyesine bu cihanda yegâne düşman Rumlardır. Rumların mezalim, Bulgarlar hakkındaki fenalığı bitmiyor. Her gün her gece işitiyoruz ki Makedonya'da birçok Bulgar kardeşimiz, analarımız, babalarımız, kızlarımız bu alçaklar tarafından tavuklar gibi boğazlanıyor, Türkiye Hükûmeti ise bunlara mâni olmuyor. Bulgarlığını, milliyetini seven bundan böyle Rum ismini lanetle ansın. Bu alçakların memleketimizde bundan böyle kanını, sülalesini bile bırakmamalıyız. Bu alçaklar hâlâ memleketimize yerleşmeye bakıyorlar. Hükûmetimizin mühim memuriyetlerini ele aldılar, bunları birer birer kovmalıyız. Hatta Rumları mekteplerimize bile kabul etmemeliyiz...*"

Rumlara karşı yapılan bu kışkırtıcı ifadeler hali ile mitingin kısa sürmesine ve saldırıların daha şiddetli bir şekilde başlamasına sebep olmuştur. Ellerinde baltalarla miting alanında bulunan grup, sloganlar atarak çarşıya girmiş ve karşılarına çıkan bütün Rum mağazalarına zarar vermiştir. Bir Rum matbaası, Güneş Tütün fabrikası, eczane, fırın, pavyon, şapka fabrikası, rakı fabrikası ile diğer birçok mağaza ve işyeri yağmalanmıştır[400]. Yağma edilen Rum dükkânlarının içlerinde hiçbir şey kalmamıştır[401]. Filibe sokaklarında Rum dükkânlarına yapılan bu saldırılarda Rum esnafın daha önceden olayların bu hale geleceğini tahmin ederek şehri terk etmiş olması can kaybını azaltmıştır. Buna rağmen denk geldikleri Rumlara zarar veren saldırganlar, Malyadi adında bir Rum avukatın evine de girmeye çalışmışlardır. Evin kapısını kırmaya çalışan kalabalıkla avukat arasında çatışma çıkmış ve saldırganlardan biri Malyadi tarafından tüfekle öldürülmüştür. Malyadi jandarma tarafından yakalanmış olsa da Bulgar ahali tarafından jandarmanın elinden alınarak taş ve sopalarla dövülerek öldürülmüştür. Saldırganlar Rum kilise ve mekteplerine de saldırmışlardır. Saldırının dehşetiyle, Marina isimli büyük Rum kilisesini zapt eden Bulgarlar kiliseye girdiklerinde içeride bulunan bir kişi korku ve dehşetten ölmüştür. Maraşlı isimli Rum mektebi en fazla zarar gören yapılardan biri olmuş ve içine giren saldırganlar, kütüphanedeki kitapları ve mektebin piyanosunu dahi pencereden atarak

[400] BOA.HR.SFR.04.236.37.3. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).
[401] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 2 in No. 114, s. 126. (30 Temmuz 1906).

parçalamışlardır[402]. Beş Rum kilisesinin yanında[403] Piskoposluk konutu, iki yüksekokul ve hastane Bulgarlar tarafından zapt edilmiştir[404]. Zapt edilen kiliselerdeki Rumca kitaplar, cübbeler ve Rumlara ait tüm nesneler imha edilmiştir. Kiliselerden ikisinde ise durumun çok daha vahim olduğu aktarılmıştır[405]. Zapt edilen kiliselerde mahallî Bulgarlar tarafından ayinler düzenlenmiştir. Bu ayinlerde aileleri ile birlikte Bulgar büyükleri ve Bulgar zabıtası da hazır bulunmuştur[406]. Ayrıca birkaç subay ve üst düzey yetkili de bu ayinlere katılmıştır[407]. Kiliselerde yapılan bu ayinlere hem ahaliden hem de ileri gelen Bulgarlardan çok sayıda katılımın olması ise yaşanan olaylara duyulan ilginin de bir göstergesidir.

Saldırılarda Bulgarlara ait işyerlerinde kiracı olarak bulunan Rumların dükkânlarının yağmalanmasını ise Bulgar ileri gelenleri ve komite mensupları engellemiştir. Rum Metropolitliği'ne yapılan saldırıda ise, Rum kilise ve ilmi müesseslerinin olaysız bir şekilde teslim edildiğine dair Metropolit Vekili'ne bir evrak imzalattırılmaya çalışılmıştır. Bu hareket ile daha sonrasında meydana gelebilecek yasal sorunlara karşı bir tedbir alınmak istenmişse de bunda başarılı olunamamıştır. Bahsedilen evrakı imzalamak istemeyen Metropolit Vekili pencereden atılmaya çalışılmış ancak zabıtanın müdahalesi ile bu eylemin önüne geçilebilmiştir. Zabıta, kamuoyunda sert tepkilere sebep olacağı endişesi ile Metropolit Vekilinin bu şekilde öldürülmesinin önüne geçmiştir. Ancak yaşanan zorlama esnasında Filibe belediye doktorlarından olan ve komiteye mensubiyetleri ile bilinen Doktor Kismakov ve Doktor Kostov tarafından zorla ağızına akıtılan uyutucu bir sıvı ile Metropolit Vekili bayıltılmıştır. Geçirdiği baygınlığın ardından Alman hastanesine kaldırılan Metropolit Vekili tedavi altına alınmıştır[408]. Olayların kontrol altına alınmaması ise şehirdeki yabancı ülke temsilcilerini harekete geçirmiştir. İtalya, İngiltere, Fransa ve Avusturya konsolosları beraberce Mutasarrıfın evine giderek kendisinden yaşanan olayların engellenmesi yönünde talepte bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı ve Rusya temsilcileri

[402] "Filibe'de Rumlar Aleyhinde", *Balkan Gazetesi*, numara 7, R. 18 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906, s. 1-3.
[403] NAUK, FO, 421/222, No. 114, s. 124. (1 Ağustos 1906).
[404] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. (29 Temmuz 1906).
[405] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 2 in No. 114, s. 126. (30 Temmuz 1906).
[406] BOA.HR.SFR.04.236.37.4. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).
[407] NAUK, FO, 421/222, Inclosure in No. 120, s. 130-131. (3 Ağustos 1906).
[408] BOA.HR.SFR.04.236.37.4. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).

mutasarrıfın yanına gitmemiştir[409]. Osmanlı idarecileri olayların önüne geçilmesi adına Prenslik Hükûmeti nezdinde girdiği bütün teşebbüslerin boşa çıkması sebebiyle yeni bir teşebbüse gerek görmediği için gitmediği düşünülmektedir. Rusya ise Bulgarlardan yana hareket ettiği için muhtemel ki yaşanan olaylardan da bir rahatsızlık duymamış ve katılmamıştır. Konsolosların Mutasarrıf ile yaptığı görüşmeden ise yaşanan olaylarla ilgili her türlü önlemin alındığı ve düzenin sağlanacağı cevabı alınmıştır[410]. Ayrıca Mutasarrıf, yaşanan durumla ilgili hükûmetin bir suçunun olmadığını, olayların Makedonya Bulgarları tarafından başlatıldığını, ahalinin de buna iştirak ettiğini söyleyerek sorumluluğu hükûmetin üzerinden atmaya çalışmıştır. Ancak Mutasarrıfın bu açıklamalarına rağmen yağmalamalarda mevcut asker ve jandarma seyirci kalmış, engelleme teşebbüsünde dahi bulunmamıştır. Bu da işin hükûmetin desteği ile organize edildiğini düşündürmektedir[411]. Bir muhbir tarafından aktarılanlar ise zabıta, asker ve saldırganların ortak hareket ettiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Muhbirin ifadesinden hareketle; Rum dükkânlarının yağmalandığı sırada üç süvari zabitinin yağmacı Bulgarlara *bizi görünce kaçınız bir başka mağazaya hücum ediniz, asker ve biz gelinceye kadar yapacağınızı yapınız biz çıkınca yine kaçınız* tarzında telkinlerde bulunmuş olmaları[412] bunun hükûmetin kontrolü altında yapıldığının göstergesidir. Zaten olayları yatıştırmak için çağrılan askerler, yabancı

[409] İngiltere Filibe Muavin Konsolosu yaşanan olaylar sebebiyle Mutasarrıfın yanına Rusya ve Osmanlı temsilcilerinin gelmediğini ifade etmiştir. NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. Filibe İkinci Kitabetinden gönderilen bilgilerde de mutasarrıfın yanına gidenlerin İngiltere, Avusturya, İtalya ve Fransa konsolosları olduğu bildirilmiştir. Kendisinin gittiğine dair ifade yer almadığı gibi neden gitmediği de aktarılmamıştır. BOA.HR.SFS.04.236.37.4. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).

[410] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. (29 Temmuz 1906). Akropolis gazetesinin İstanbul muhabiri Yunanlıların dikkatini çeken bir metin kaleme almıştır. Filibe'de meydana gelen fenalıklardan sonra şehirde bulunan Yunan Konsolosu bütün konsolosların en eskisi olduğu için diğer ülke konsoloslarını gösterileri protesto etmeye davet etmiştir. Diğer konsoloslar bu teklifi memnuniyetle kabul etmişler ve umumi bir protestoda bulunulmuşlardır. Bu protesto İngiltere Konsolosu tarafından gayet ciddi bir üslupla dile getirilmiştir. Ancak üç gün sonra yeniden başlayan miting üzerine (Rum avukat Malyadi tarafından öldürülen Bulgar Kosto Mavrodiv'in cenazesi için toplanan kalabağı kasdettiği düşünülmektedir) Yunan Konsolosu diğer konsolosları yeniden protestoya davet etmiştir. Fakat bu sefer İngiltere Konsolosu gelmemiş ve Bulgarlar tarafından Yunanlılar aleyhinde vukua bulan hareketlerden dolayı yapılacak olan toplantılara gelmeyeceğini beyan etmiştir. Bu karar değişiminin İngiltere'nin Sofya Konsolosu'nun Filibe ziyaretinden sonra olduğu düşünülmüştür. Ayrıca bu haber de İngiltere diplomatik temsilcilerinin Eksarhla ve diğer Bulgarlarla yapmış olduğu görüşmelerden bahsederek İngiltere'nin "Barbar Bulgarlardan" yana tavır aldığını vurgulamıştır. BOA.HR.SYS.1920.139.1. (M. 17 Ağustos 1906).

[411] BOA.HR.SFR.04.236.37.4. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906); BOA.HR.SFR.04.236.37.1. (R. 19 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906).

[412] BOA.HR.SFR.04.236.43.2. (R. 21 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906).

konsoloslukların bulunduğu caddede devriye gezmekten öteye gitmemiş ve olaylara müdahalede bulunmamıştır[413]. Olaylar akşamüzeri dörde kadar şiddetli bir şekilde devam etmiş, dörtten sonra hükûmet sokaklardan polisi çekerek askerin girmesine izin vermiştir. Askerin girmesi ile bazı yerlerde ahali tarafından askerlere de saldırılmasına rağmen havaya ateş açılarak sükûnet sağlanmaya çalışılmıştır[414].

Bütün gece sokaklarda kalan askerin almış olduğu önemlerle ertesi güne daha sakin başlanmıştır. Rum Avukat Malyadi tarafından nefsi müdafaa esnasında öldürülen Bulgar Kosto Mavrodiv'in cenaze alayı ile bu sakinlik yerini yeni bir mitinge bırakmıştır. Hastaneden kaldırılan cenaze Yunan Konsolosluğu önünden geçirilmek istenmişse de alınan önlemler sayesinde buna engel olunarak başka bir sokaktan götürülmesi sağlanmıştır. Cenaze, zapt edilmiş olan ve ismi Çar Boris olarak değiştirilen San Marina Kilisesinde merasim yapıldıktan sonra defnedilmiştir[415]. Bulgarlar için bir propaganda malzemesi haline getirilmiş olan cenazeye, zengin-fakir bütün Bulgarlar işini gücünü bırakıp katılmıştır. Cenaze sonrası yapılan mitingde, Rumlar ve Yunan Hükûmeti aleyhinde nutuklar atılmıştır. Filibe belediye doktoru Doktor Kismakov miting esnasında yaptığı konuşmasında Yunan çetelerinin Makedonya'daki tahribatının önüne geçmeyen ve görmezden gelen Avrupa'ya, Bulgarların da harekete hazır olduklarını bildiren mesajlar vermiştir. Bu mesajlarla yeni karışıklıklara sebep olabileceklerini ifade ederek Makedonya'daki tahribata Avrupa'nın dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Mitingde, Bulgaristan'daki ibtidâî eğitimden başlanmak üzere din ve mezhep ayırmaksızın eğitimin Bulgarca olması, Prenslik hizmetinde bulunan Rumların ihraç edilmesi ve Yunan çetelerinin tecavüzlerini engellemek için ne tedbir lazımsa alınması kararları bildirilmiştir[416].

Cenaze töreni sebebiyle yapılan miting olaysız bir şekilde neticelenmiştir. Ortamın daha sakin bir hal alması ile zarar gören Rumlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

---

[413] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. (29 Temmuz 1906).
[414] "Filibe'de Rumlar Aleyhinde", *Balkan Gazetesi,* numara 7, R. 18 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906, s. 3.
[415] İngiltere Filibe muavin konsolosunun ifadesine göre Prenslik yetkilileri kilisenin henüz resmî olarak Bulgarlara geçmediği için ayinin burada yapılmasına izin vermemiştir. Ancak kalabalığın talebine boyun eğmek zorunda kalmıştır. NAUK, FO, 421/222, Inclosure 2 in No. 114, s. 126. (30 Temmuz 1906).
[416] BOA.HR.SFR.04.236.43.1-2. (R. 21 Temmuz 1322/M. 3 Ağustos 1906); "Dünkü Mesele", *Balkan Gazetesi*, Numara 8, R. 19 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906, s. 1.

Bu doğrultuda mağazaları zarar gören Osmanlı vatandaşı Rumlar, grup grup Filibe'deki Osmanlı Devleti'nin temsilciliği olan Kitabethaneye gelerek himaye talep etmişlerdir. Dükkânlarını tekrar açmaya ve ticarete başlamaya cüret edemediklerinden ne yapmaları gerektiğini sormuşlardır. Tecavüz ve saldırıya sebep olabilecek hareketlerden kaçınarak, korku ve telaşa kapılmamaları tavsiye edilmiştir. Dükkânları yağma edilen mağdurların isimleri ve zararları Mutasarrıflığa bildirilmiştir. Mutasarrıflıktan gerekli olan yaptırım tebliğ edilmedikçe dükkânlarını açmamaları da ayrıca tavsiye edilmiştir[417]. Ancak bu girişimden bir netice alınamayacağı düşüncesi ile Osmanlı Hükûmeti'nin daha etkili bir girişimde bulunması gerektiği de bildirilmiştir[418]. Zarara uğrayan Rumlar, Bulgaristan Komiserliği İkinci Kitabeti aracılığı ile yaşadıkları yerleri, meşgul oldukları işleri ve uğradıkları zararları belirten birer dilekçe vermişlerdir. Dilekçelerinde Osmanlı Devleti vatandaşı olmaları sebebiyle zararlarının tâbi oldukları devlet aracılığı ile Bulgar hükûmetinden tazmin edilmesini istemişlerdir. Bu dilekçelerde ise yaşanan olaylar daha net görülmüştür. Dilekçe verenlerden biri Yanya'nın Filat kazasından Osmanlı vatandaşı Rum milletinden Todori Oğlu Rosto'dur. Filibe'de Protones Caddesinde bulunan Behlül Efendinin fırının üst katındaki odada kalan Rosto, sokaklarda tütün satmakta ve geçimini bu şekilde sağlamaktadır. Olayların yaşandığı gün Bulgarlar tarafından fırın tarumar edilmiş ve Todori'nin kaldığı odaya zorla girilmiştir. Saldırganlar ellerini bağlayarak kırk dört frank parasını, yirmi iki kıyye tütün ile bir buçuk kıyye hazır sigarayı ve bir çift çizmesini gasp etmiştir. Dilekçesinde Osmanlı vatandaşı olması sebebiyle uğradığı zararın Bulgar Hükûmeti tarafından giderilmesini ve bu tarz olaylardan dolayı himaye ve muhafaza edilmesini istemiştir[419]. Bir diğer dilekçe de Yani oğlu Andon Deritis tarafından verilmiş ve Osmanlı vatandaşı olduğunu bildirerek Filibe'de fırıncılık yaptığını aktarmıştır. Yaşanan saldırılarda Bulgarlar fırınına girerek camlarını kırmış, para çekmecesini tahrip ederek içindeki parasının tamamını almışlardır. Ayrıca oğlu Hristo, Bulgar saldırganlar tarafından ağır bir şekilde darp edilerek bıçakla yaralanmıştır. Yaşanan bu olayda sekiz yüz franktan fazla zarar ve ziyanda olduğunu belirtmiştir. Burada önemli bir nokta ise, Osmanlı vatandaşı

[417] BOA.HR.SFR.04.236.37.2. (R. 17 Temmuz 1322/M. 30 Temmuz 1906).
[418] BOA.HR.SFR.04.233.41.2. (R. 24 Temmuz 1322/M. 6 Ağustos 1906).
[419] BOA.HR.SFR.04.233.41.4. (R. 20 Temmuz 1322/M. 2 Ağustos 1906).

Rumların verdikleri dilekçelerin birçoğunda yer alan, asker, jandarma ve polislerin olaylara müdahale etmemesi ifadeleri dikkat çekicidir. Dilekçede yaşanan olayları izleyen polis memurunun müdahale etmesi gerekirken bilakis karşıdan bigâne bir şekilde seyretmiş olduğu ifade edilmiştir. Bundan hareketle yaşanan bu olaylarda hükûmetin de müdahalesi olduğunun açık bir şekilde belli olduğuna değinerek, zararının Bulgar Hükûmeti'nden tazmin edilmesini istemiştir[420]. Bir diğer Osmanlı vatandaşı Rum Vasil oğlu Anton ise Filibe'de fırıncılık yapmaktadır. Saldırılarda fırınına yetmiş iki kişiden oluşan bir grubun saldırdığını ifade etmiştir ki bu da saldırganların ne kadar kalabalık olduğunu göstermesi açısından önemlidir[421]. Dilekçe veren 13 Osmanlı vatandaşı Rum'un toplam zararları 32.655 frank olarak ayrı bir tablo hazırlanarak kaydedilmiştir[422]. Ancak burada aktarılan zarar sadece Filibe'de Osmanlı vatandaşı Rumların uğradığı zararın miktarıdır. Bütün Bulgaristan'daki tahribat ise çok daha büyüktür.

Filibe'de yaşanan olayların ardından Rumlara karşı bazı sert uygulamalara girişilmiştir. Bunlardan birisi Rumcanın kullanımının yasaklanması olmuştur. Filibe'de gazete satan çocukların ek olarak dağıttığı bildirilerde *Rum lisanının sokaklarda ve umumi mevkilerde katiyen memnu'(yasak)* olduğu yazılmıştır[423]. Bu uyarı sadece Rumlara ve Rumcaya karşı uygulanan bir yasak değildir. Filibe'de çoğunlukla satıcılar ürünlerin isimlerini evvelden beri Türkçe isimleri ile telaffuz etmekte iken yaşanan olaylardan sonra buna müsaade edilmemiştir. Sofya Otelinin kahvehanesine girip pastırma satan bir Ermeni, Türkçe ifadeler kullandığı için zabıta tarafından darp edilmiştir[424], ki bu durum da Türkçe ifadelerin de kullanılmasına müdahale edildiğini göstermektedir.

Prenslik'teki Osmanlı devlet adamlarında, yaşanan olayların Bulgar Hükûmeti tarafından önceden bilindiği ya da bizzat bu kişiler tarafından tertip edildiği düşüncesi hâkimdir. Alınan bilgiler de Rumlar aleyhinde icra edilen bu saldırılar için bir haftadan beri hazırlıklarda bulunulduğu ve Bulgar Hükûmeti'nin bu hazırlığa

[420] BOA.HR.SFR.04.233.41.5. (R. 19 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906).
[421] BOA.HR.SFR.04.233.41.7. (R. 20 Temmuz 1322/M. 2 Ağustos 1906).
[422] BOA.HR.SFR.04.233.41.3. (Tarih yok). Dilekçeler için bkz.: BOA.HR.SFR.04.233.41.5-17.
[423] Gazete eki olarak dağıtılan bildirilerin bir örneği için bkz.: Ek. 5.
[424] BOA.SFR.04.236.11.3. (R. 27 Temmuz 1322/M. 4 Ağustos 1906).

destek olduğu yönündedir. Mitingde bulunacak kişilerin kimler tarafından sevk edileceği dahi planlanmış olduğu Osmanlı yetkilileri tarafından öğrenilmiştir[425]. Ayrıca olayların öncesinde ve yaşandığı sırada Prens, Başbakan ve Dâhiliye Nazırı gibi kilit yetkililere de ulaşılamamış[426] olması planlı bir hareket olduğunu düşündürmektedir. Prensliğin üst düzey idarecilerine ulaşılamamış olması olayların önüne geçmek adına önlem alınması için bir müracaat imkânı bırakmamıştır. Hali ile meydanı boş bulan zabıta ise ciddi bir engellemeye girişmemiştir. Dâhiliye Nazırlığına vekâlet eden Nafia Nazırı Ganedief ile görüşüldü ise de bundan bir netice alınamamıştır. Başbakan Racho Petrov'un Sofya'ya geldiği haber alınır alınmaz kendisiyle görüşülmek istense de kısa zaman içinde bu mümkün olmamıştır. Ancak daha sonra yapılan görüşmede Bulgaristan komiserine, Petrov şu ifadelerle cevap vermiştir[427]:

> *Emaret ve eyalet dâhilinde bulunan kiliseler ile bunlara bağlı vakıf ve sairenin eskiden beri ne Rumlara ve nede Bulgarlara ait olmayıp hepsi Ortodokslara ait idi. Bulgar kiliseleri Rum kiliselerinden ayrılıp da Bulgar Eksarhlığı tesis edildiği zaman verilmiş olan fermanda bir kasabada bulunan kilise o kasaba ahalisinin üçte ikisi Bulgar ise kilise Bulgarlara şayet üçte iki ahali Rum ise kilisenin Rumlara ait olmasını temin etmiştir. Bu suretle Bulgarlar bugün idaresinde bulunan kiliselere sahip olmuştur. Filibe ve Varna'da Bulgar ahalisinin miktarı Rumlarınkinden fazla olduğu halde Rumların ellerinde kalmış olan kiliselerin ferman-ı âlî gereğince Bulgarlara geçmesi gerekiyor. Bu sebeple bahse konu kiliselerin Bulgarlara geçmesi çoktandır gerekmektedir. Vilâyet-i Şâhâne'deki Rumların oradaki Bulgarlara karşı giriştiği mezâlim ve tecâvüzlerin tesiri ile galeyana gelen emaret ve eyâlet dâhilindeki Bulgarlarla Rum kiliselerini zabt hususundaki teşebbüslerine ve bu sırada meydana geleceği tabi olan ufak tefek münasebetsizliklere karşı hareket ve Rum hatırı için Bulgar kanı dökmeğe*

[425] BOA.HR.SFR.04.236.43.1-2. (R. 21 Temmuz 1322/M. 3 Ağustos 1906).
[426] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 176-177.
[427] BOA.HR.SFR.04.236.37.7. (R. 19 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906).

muvâfakat edilmemiştir. Netice olarak Rumların şahsına ve mallarına saldıran yüz kadar Bulgar tutuklanmıştır.

Başbakan, yaşanan olayları küçük bir grubun saldırısı gibi göstermeye çalışmasının yanında kiliselerin zaptı meselesini de haklı göstermeye çalışmıştır. Mitinglerde sadece Bulgarların çoğunlukta olduğu yerlerde değil Ahyolu gibi neredeyse tamamının Rum olduğu yerlerde de kiliselerin zapt edilmiş olması Başbakan'ın bahsettiği Eksarhlık Fermanına aykırı hareket edildiğini açıkça göstermektedir. Başbakan tarafından Eksarhlık Fermanına yapılan atıf sadece Osmanlı idarecilerine sunulan küçük ama gerçekliği olmayan bir bahane niteliğindedir. Yine olayları muhafaza eder tarzdaki ifadeleri de yaşananların hükûmet desteği ile meydana geldiğini göstermektedir.

Başbakan'ın bu ifade ve açıklamalarına rağmen Filibe Mutasarrıfı Manolov, yaşanan olaylara hükûmetin razı olmadığını bildirerek hükûmeti muhafazaya çalışmıştır. Filibe'de zapt edilen Metropolitliğin ve bazı kiliselerin Rumlara iade edileceğini ve yalnız kiliselerden bir kaçının Bulgarlara bırakılacağını ifade etmiştir. Ancak Filibe Kitabeti tarafından başka kaynaklardan alınan bilgilere göre ise kiliselerden geliri bulunmayan ikisinin Rumlara teslim edileceği[428], diğerlerinin ve önemli gelirleri bulunan Rum Katedral Kilisesiyle, Metropolitliğin Bulgarlarca muhafaza olunacağı yönündedir. Osmanlı devlet adamları tarafından yaşanan olayların sebebi ise üç maddede değerlendirilmiştir;

- Yunan çetelerinin Makedonya'daki saldırılarına Avrupa devletlerinin dikkatini çekerek Yunan Hükûmeti'ne baskı oluşturulması ve Osmanlı Sultanını Makedonya'da sert tedbirler almaya sevk ederek Yunan çetelerinin önüne geçilmesi,

- Bulgar Hükûmeti'nin, emaret ve eyalet dâhilinde kaybettiği gücünü yeniden takviye için Rumlara yapılan saldırılara göz yumduğu,

[428] 22 Ağustos 1906 tarihli Balkan Gazetesi haberine göre, kitabet tarafından aktarılan bu bilgi çerçevesinde Rumlara iki kilisenin verildiği yazılmıştır. Ancak Bulgarlar daha sonra bu kiliselere yeniden el koymuştur. "Dâhiliye", *Balkan Gazetesi*, numara 20, R. 9 Ağustos 1322/M. 22 Ağustos 1906, s. 2.

- Kamuoyunda Rumlar aleyhindeki galeyan sürerken komitelerin kurulması ve bunlar için iane toplanması, ileride meydana gelebilecek bir savaşta Makedonya Bulgarlarından oluşturulmuş olan bu komiteleri emri altında toplamak gibi maksatları olduğu düşünülmüştür[429].

Bu maksatlar çerçevesinde Bulgar Hükûmeti mitinglere göz yumması ile birlikte mitingler sonrasında bölgedeki komitecilerin varlığına da göz yummuştur. Bu kişiler uzun zamandan beri Filibe'de bulunmalarının yanında olaylardan sonra bölgeyi terk etmeyerek kasaba kasaba dolaşarak mitinglere katılmış ve bu mitinglerden madden yarar sağlamışlardır[430]. Ayrıca yaşanan şiddet olaylarının baş aktörü olan bu komitecilerin varlığına rağmen 6 (19) Ağustos'ta[431] yapılması planlanan büyük miting için hazırlıklara devam edildiği ve mitingin Bulgarlık adına yapılacağı ve sükûnetle tamamlanacağı Bulgar makamlarınca bildirilmiştir[432].

b. Ahyolu Mitingi (30 Temmuz 1906)

Ahyolu'nda yaşanan hadiseler Filibe sokaklarında yaşanandan daha kötü neticelere sebep olmuştur. Ahalinin büyük bir kısmının Rum olduğu bu yerde, Rumlar tedbir almış ve kendilerini korumaya çalışmıştır. Hatta karşılaşacakları olaylara karşı kendilerini muhafaza etmek için silah ve cephane temin etmişlerdir. Rumları darp ve tehdit etmek kiliselerini ele geçirmek için gelen Bulgarları defetmek için silaha sarılmış ve taraflar arasında büyük bir çatışma çıkmıştır[433]. Yaşanan ve yaşanması muhtemel olaylara karşılık Bulgar idareciler ise herhangi bir önlem almamıştır. Bu durum Burgaz İngiliz Konsolos Vekili tarafından da belirtilmiştir. Konsolos Vekili Ahyolu'daki olayların büyüyeceğinin farkında olan Bulgar idarecilerinin olayların önüne geçmek için gerekli adımları atmadığını ifade etmiştir[434].

---

[429] BOA.HR.SFR.04.236.43.6. (R. 21 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906).
[430] BOA.HR.SFR.04.236.38.1-4. (R. 21 Temmuz 13222/M. 3 Ağustos 1906).
[431] Bulgarlar arasında bu mitingin tarihi *Altı Ağustos* olarak ifade edilmiştir. Hatta "*Altı Ağustos*" isimli bir gazete dahi çıkarılmıştır. Burada bizim on dokuz Ağustos olarak vermiş olduğumuz tarih, Osmanlı arşiv belgelerinde karşılaşılan Rumî ve Hicrî takvimlerin Mîlâdî takvime çevrilerek aktarılmış halidir. Bu durum Bulgaristan'da 1916 yılına kadar kullanılan Jülyen takvimi ile Gregeryon takvimi arasındaki 13 günlük zaman farkından kaynaklanmaktadır.
[432] BOA.HR.SFR.04.236.43.2. (R. 21 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906).
[433] BOA.HR.SFR.04.237.04.1. (R. 1 Ağustos 1322/M. 14 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 135*, s. 142*. (14 Ağustos 1906).
[434] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176. (22 Ağustos 1906).

Miting için toplanan Bulgarlar, 30 Temmuz günü Ahyolu'nda hiçbir engelleme ve muhalefet ile karşılaşmadan şehrin meydanına kadar gelmiştir. Burada toplandıkları sırada ise şehirde daha kalabalık olan Rumlar tarafından kuşatılmışlardır[435]. Etraflarının sarılması üzerine zor durumda kalmış olan elli kişilik Bulgar grubu bir camiye sığınmıştır. Bu esnada ilk ateş Rum tarafından gelmiş ve bir Bulgar ölmüştür. Meydanda sıkıştırılmış olan Bulgarlar, Burgaz'a telgraf çekerek yaşadıkları olayları aktarmış ve yardım talep etmişlerdir. Yüz elli kişilik bir grup, Burgaz'da polis gözetiminde silahçı dükkânından silah ve cephane alarak yardıma gelmiştir. Burgaz'dan destek için gelenlerle birlikte iki grup arasında büyük bir çatışma çıkmıştır. Yaşanan çatışmanın ortasında kalmamak adına Rum kadın ve çocuklar şehrin dışındaki bir manastıra kaçmış, şehirde kalan ve eli silah tutan Rumlar ise Ahyolu'daki büyük Rum kilisesine girmiştir[436]. Balkan Gazetesi tarafından aktarıldığına göre; Ahyolu'daki Bulgaristan'ın en büyük ve en meşhur kilisesini Bulgarlar zapt etmek istemiş ve Rumlara kiliseyi terk etmeleri teklif edilmiştir. Ancak Rumlar bu teklifi kabul etmeyerek kiliseden ayrılmamışlardır. Bunun üzerine Bulgarların kiliseye hücum etmesi ile içerden ve dışardan ateş başlamış ve bu esnada birkaç kişi ölmüştür[437]. Yaşanan olayların daha feci bir hal alması ise, Bulgarların üzerine ilk kurşunu sıkan Leblebici lakaplı Rum'un evinin ateşe verilmesi ile olmuştur. Buna karşılık olarak Rumlar da Bulgarların evlerini ateşe vermeye başlayınca şehirde büyük bir yangın çıkmıştır. Ayrıca Bulgarlar Büyük Kilisenin etrafını ateşe vererek Rumları teslim olmaya zorlamışlardır. Meydana gelen olaylarda ilk tahminler iki taraftan da ölü ya da yaralı on altı ile yirmi kişinin olduğu yönünde olmuştur[438]. 14 Ağustos tarihli yazıda ise her iki taraftan da otuzar kişinin öldüğü bildirilmiştir[439]. Balkan Gazetesi idaresi tarafından Ahyolu'yu terk ederek Filibe'ye gelen hükûmet memurlarından birinden alındığı ifade edilen bilgide ise bu rakamın resmi rakamların çok üzerinde olduğu yönündedir. Buna göre, her iki taraftan da üç yüz ile beş yüz arasında insanın öldüğünün tahmin edildiği aktarılmıştır[440]. Bulgar yetkilileri ilk

[435] BOA.A.)MTZ.(04).146.79.2. (R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906).
[436] BOA.HR.SFR.04.237.21.2. (R. 31 Temmuz 1323/M. 13 Ağustos 1906).
[437] "Ahyolu Yangını", *Balkan Gazetesi*, numara 17, R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906, s. 2.
[438] BOA.HR.SFR.04.237.21.2. (R. 31 Temmuz 1323/M. 13 Ağustos 1906).
[439] BOA.HR.SFR.04.237.04.1. (R. 1 Ağustos 1322/M. 14 Ağustos 1906).
[440] "Ahyolu Yangını", *Balkan Gazetesi*, numara 17, R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906, s. 2.

belirlemelerde çatışmalarda altı Rum ve dört Bulgar'ın öldüğünü, yanan evlerde iki kadın ve bir çocuğun hayatını kaybettiğini ifade etmiştir. Ancak aktarılan bu resmî rakamlara rağmen yanan evlerdeki can kaybının çok daha fazla olduğu düşünülmüştür. Yunan konsolosu ise toplam can kaybının 50 ile 200 arasında olduğunu tahmin ettiğini ifade etmiştir[441]. Ancak Burgaz'daki yerel idareciler olaylarda 14 kişinin öldüğünü, bunların 10'unun Rum, 4'ünün de Bulgar olduğunu, yirmi beş ile otuz kişinin de yaralandığını aktarmıştır[442].

Şehirde yaşanan olaylar sebebiyle başlayan yangında ise şehrin yüzde doksan kadarı yanmıştır [443]. Osmanlı idaresince alınan bir ihbarda, Ahyolu ve Yambolu'daki Rum ahalisinin tamamının Bulgarlar tarafından katledildiği yönünde bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu ihbar doğrultusunda Osmanlı idarecileri harekete geçmiş ve kendi vatandaşı olan ahalinin hakkını muhafaza etmek için yaşanan olaylar hakkında ayrıntılı bilgi istemiştir[444]. Yaşanan olaylara dair gönderilen bilgide ise; Rumlara ait 707 hane, 132 dükkân, 46 anbar, 4 mektep, 2 kilise, 5 yel değirmeni; Bulgarlara ait 15 hane, 7 dükkân, 2 mektep; Müslümanlara ait ise 11 hane, 5 dükkân, 1 mektep, 1 caminin yandığı bildirilmiştir[445].

Bölgede meydana gelen bir sonraki tehlikeli gerginlik ise çatışmalarda yaralanan iki Bulgar'ın 15 gün sonra 15 Ağustos 1906 günü vefat etmesi ile yaşanmıştır. İki Bulgar'ın cenazesi büyük bir kalabalıkla hastaneden kaldırılarak Rumlardan zapt edilen kiliseye getirilmiş ve burada ayin yapılmıştır. Ayinden sonra ölen kişilerin ne kadar *mukaddes bir vazife* başında yaralandıkları ve vefat ettikleri söylenerek Rumlara karşı girişilen hareket mukaddes bir görev olarak yansıtılmıştır.

---

[441] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176-177. (22 Ağustos 1906).

[442] Roumaen Avramov, "Anchialo, 1906; The Political Economy of An Ethnic Clash", *Social Transformation and Mass Mobilization in the Balkan and Eastern Mediterranean Cities, 1900-1923,* Ed.: Andreas Lyberatos, Crete University Press. Heraklion 2013, s. 200. Roumaen Avramov belirtilen çalışmasında yangında meydana gelen can kaybı ile ilgili farklı rakamları kıyaslayarak aktarmış ve Burgaz yönetiminin vermiş olduğu rakamın kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bkz.: *gös. yer.*

[443] Roumaen Avramov, *a.g.m.,* s. 201.

[444] BOA.HR.SFR.04.237.04.3-4. (R. 1 Ağustos 1322/M. 14 Ağustos 1906).

[445] BOA.HR.SFR.04.237.6.18. (R. 15 Ağustos 1322/M. 28 Ağustos 1906); Balkan gazetesin Ahyolundaki yangında, Rumların 707 hane, 133 dükkan, 21 anbar, 4 mektep, 2 kilise, 25 hayât, 5 yel değirmeni; Bulgarların 15 hane, 7 dükkan, 2 mektep, Türklerin, 11 hane, 5 dükkan, 1 mektep, 1 caminin etkilendiğini yapılan son tahkikattan hareketle aktırdığını yazmıştır. "Telgraf Havadisi Son Haberler", *Balkan Gazetesi*, numara 23, R. 13 Ağustos 1322/M. 26 Ağustos 1906, s. 4.

Ayin sonrası cenazeler, alay halinde şehrin en büyük caddesinden geçirilerek mezarlığa götürülmüştür. Ayinin yapılacağı daha önceden haber alındığı için din ve mezhep ayırmaksızın bütün dükkân ve mağazalar kapatılmıştır. Alay güzergâhındaki ev, dükkân ve mağazaların kapı ve pencerelerine siyah bezler asılmıştır. Bu hususta en hassas olanlar ise, Ermeniler olmuştur. Burada önemli bir nokta ise hükûmetin aldığı önlemlerdir. Cenaze alayı Yunan Konsolosluğu önünden geçirilmek istenmesine rağmen Hükûmet tarafından alınan önlemler sayesinde herhangi bir olay yaşanmadan kalabalık dağılmıştır[446].

Ahyolu'da meydana gelen yangından sonra birçok kişi sokaklarda kalmıştır. İmkânı olanlar Burgaz'a gitmiş, imkânı olmayan Osmanlı vatandaşları ise çareyi Komiserliğe başvurmakta bulmuşlardır[447]. Sadece Ahyolu'nda değil bütün Bulgaristan'da meydana gelen olaylardan zarar gören Osmanlı vatandaşı Rumlar, Komiserliğe çeşitli vasıtalarla zarar ve ziyanlarını bildirerek, Bulgar Hükûmeti'nden tazmin edilmesini istemişlerdir. Bu doğrultuda Ahyolu'da karantinahane memurunun zararı için yapılan başvuruya Prenslik tarafından verilen cevapta, bahse konu zarardan hükûmetin mesul olmadığı bildirilmiştir[448]. Ayrıca verilmiş olan notada Prenslik Hükûmeti'nin şahısların neden olduğu olaylardan sorumlu tutulamayacağı ifade edilmiştir. Ahyolu'nda olaylara sebep olanların yakalanması için soruşturma başlatıldığı, sorumluların tespit edilmesi ile taleplerin sorumlulardan tazmini için dava açılabileceği bildirilmiştir[449]. Bu talepler doğrultusunda Prenslik nezdinde yapılan girişimlerden ise olumlu bir netice alınamamıştır. Bulgarlar, Ahyolu'nda yaşanan olayların Bulgar Hükûmeti'ni zor durumda bırakacak tarzda olduğu için, Burgaz Mutasarrıfı ile başkâtibini ve Ahyolu kaymakamını azletmiştir[450]. Yunanistan ise Yunan vatandaşı olan yüz seksen üç kişi için tazminat talebinde bulunmuştur. Yaşanan felaket o kadar büyüktü ki Ahyolu'nda tazminat talep eden yüz seksen üç kişinin bu talepleri bütün Bulgaristan'daki tazminat taleplerinin % 68'ini oluşturmuştur. Bu taleplere karşılık Bulgar Hükûmeti sadece altmış kişiyi Yunan vatandaşı olarak kabul

[446] BOA.HR.SFR.04.237.12.21. (R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906).
[447] BOA.HR.SFR.04.237.24.11. (R. 7 Ağustos 1322/M. 20 Ağustos 1906).
[448] BOA.HR.SFR.04.237.24.4-18. (R. 28 Ağustos 1322/M. 10 Eylül 1906).
[449] BOA.HR.SFR.04.237.24.13. (R. 25 Ağustos 1322 /M. 7 Eylül 1906).
[450] BOA.A.}.MTZ.(04).147.40.2. (R. 12 Ağustos 1322/M.25 Ağustos 1906).

etmiş ve böylece ortaya çıkan zararı da büyük oranda azaltmıştır. Yunan Hükûmeti birkaç kez talebini yenilese de bir netice alınamamıştır[451].

c. Stanimaka Mitingi (2 Ağustos 1906)

Rum karşıtı mitinglerde şiddetli olayların yaşandığı bir diğer yer ise Stanimaka'dır. Bölgede daha önceki yıllarda kiliselerin zaptı meselesi sebebiyle huzursuz bir ortam hâkimdir. Yaşanan huzursuzluklar Stanimaka Rum ahalisini Ahyolu'da olduğu gibi kendisini muhafaza etmeye yönlendirmiştir. Bu amaçla Rumlar, Filibe'ye giderek tüfek, revolver ve cephane satın alarak silahlanmıştır. Eğer burada bir saldırı söz konusu olursa karşılıklı bir çatışma çıkmasının kaçınılmaz olduğu ortadadır. Bu doğrultuda Mutasarrıf, Stanimaka Belediye Başkanına önlem alması yönünde uyarılarda bulunmuştur[452]. Ancak bu uyarılar olayların yaşanmasının önüne geçmemiştir.

Bulgaristan genelinde meydana gelen olaylarda öncelikle Rum kiliselerine saldırı düzenlenmiştir. Bu yüzden kiliselerini korumak adına Stanimaka Rum kiliseleri idare heyeti bir komisyon kurarak bölgelerindeki kiliselerin anahtarlarını Filibe Mutasarrıfına gönderip teslim etmek istemiştir. Bu hali ile kiliselerine bir saldırı olsa da anahtarları Mutasarrıfta olacağı için daha sonra geri almaları için uygun ortamın sağlanacağını düşünmüşlerdir. Ancak Mutasarrıf tarafından bu durum kabul edilmemiştir. Stanimaka'da yaşanması muhtemel olayların önüne geçilmesi yönünde heyet Mutasarrıf tarafından ikaz edilmiştir. Ancak 2 Ağustos 1906 tarihinde yapılan miting beraberinde büyük olayları doğurmuştur. Stanimaka'da, Rumların silahlanmış olması Bulgarların bölgede daha ihtiyatlı hareket etmelerine sebep olmuştur. Miting için toplanan kalabalıkda sadece Stanimaka Bulgarları yer almamış civar köylerden gelen Bulgar ahali de buraya hareket etmiştir. Olayların bir çatışma haline gelmesi ile birlikte Bulgarlar ufak çaplı saldırılarda bulunmuşlar ancak Rumlar tarafından bu saldırılar geri püskürtülmüştür. Bu sırada bölgeye gelen Bulgar askerleri atlarını Rumların üzerine sürerek dirençlerini kırmıştır. Fırsat kollayan Bulgarlar ise

[451] Roumaen Avramov, *a.g.m.*, s. 201-202. Tazminat meselesi 1919 Paris Barış Konferansında Yunan Başbakanı Venizelos tarafından yeniden gündeme getirilse de yine bir netice alınamamıştır. Bkz.: *gös. yer.*
[452] BOA.HR.SFR.04.236.43.6. (R. 21 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906).

kendilerine yol açan süvarileri takip ederek Rum kilise ve mekteplerini zapt etmiş ve dükkânlarını yağmalamaya başlayarak Rumlara ait evleri taşlamaya başlamıştır[453].

Bölgeden Rum kilise ve mekteplerinin tamamının zapt edildiği ve tüfek seslerinin geldiği yönünde haberler Filibe'ye ulaşmıştır. Ayrıca dükkân ve mağazalara hatta evlere saldırılar olmuş, Rumların ve bütün Yunan vatandaşlarının mahalleleri mahvedilmiştir. Bir Rum ile bir Bulgar jandarması ölmüştür[454]. Bulgar askerleri saldırganlara engel olmamış[455] sadece bir süvari yüzbaşısı Rumları muhafaza için çaba göstermiştir. Ancak yüzbaşı bu çabasıyla olayların önüne geçememiştir. Yaşanan bu olaylar üzerine Filibe Mutasarrıfı bölgeye gitmiştir[456]. Mutasarrıf tarafından olayların yatıştırılması için askere emirler verilse de asker bu emirleri dikkate almamıştır. Mutasarrıf askere söz geçiremeyince yeniden Filibe'ye dönmek zorunda kalmıştır. Stanimaka'da Rusya vatandaşı Rumlar ile Avusturya vatandaşı olanların mağazalarının kapılarına asker konularak saldırıların önüne geçilmiştir. Sadece bir Rus vatandaşı Rum'un mağazası ve odası kazara tahrip edilmiştir. Bunun aksine yerli Rumlarla birlikte, Osmanlı ve Yunan vatandaşı Rumlar olaylardan olanca şiddeti ile zarar görmüştür. Osmanlı ve Yunan vatandaşı Rumlar grup grup bulundukları şehirlerden kaçmaya başlamıştır[457]. Görüldüğü üzere Bulgarların Rusya ve Avusturya vatandaşı olan Rumlara karşı gösterdikleri hassasiyet hem dönem itibariyle oluşabilecek bir tepkiden duyulan endişeye hem de geçmişten gelen bağlılığa işaret etmektedir. Bulgarların millî uyanışlarının büyük oranda Rusya aracılığı ile Panslavist politikalar etrafında gelişmesi bu bağlılığın oluşmasının temelidir. Rusya, Bulgaristan'ı ileri karakol konumuna getirmek için çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Ancak bu durum bölgede sadece Rusya'nın olduğu anlamına da gelmemeli, Avusturya'nın yanında, İngiltere ve Fransa'da bölgedeki nüfuz mücadelesinin içinde yer almıştır. Fransızlar, Katolik mezhebi çerçevesinde bölgede faaliyetler yürüterek bu nüfuz mücadelesine dâhil olmuşlardır. Avusturya ise bir kültür nüfuzu oluşturmaya çalışmıştır. Varlıklı Bulgarların eğitim için Viyana'yı seçmesi ise bu durumu

[453] NAUK, FO, 421/222, No. 123, s. 132. (11 Ağustos 1906); BOA.HR.SFR.04.237.28.2. (R. 22 Temmuz 1322/M. 4 Ağustos 1906).
[454] BOA.HR.SFR.04.236.43.8. (R. 24 Temmuz 1322/M. 3 Ağustos 1906).
[455] NAUK, FO, 421/222, No. 132, s. 140. (8 Ağustos 1906).
[456] BOA.HR.SFR.04.236.43.8. (R. 24 Temmuz 1322/M. 3 Ağustos 1906).
[457] BOA.HR.SFR.04.237.28.2. (R. 22 Temmuz 1322/M. 4 Ağustos 1906).

kolaylaştırmıştır[458]. İngiltere ise hem Rusya'nın Balkanlara yayılmasının önüne geçmek hem de bölgedeki etkinliğini artırmak adına temaslarda bulunmuş ve bu doğrultuda kararlar almıştır. Örneğin daha önce değinilen ve 1885'te Kral George'un isim günü sebebiyle yaşanan olaylarda Bulgarların haklı olduğu yönünde karar verilmesi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Stanimaka'da yaşanan olaylar göstermektedir ki Bulgar askerleri Rumlara yönelik saldırılarda koruma görevlerini yerine getirmekten ziyade, Rumlara zarar verme misyonu üstlenmişlerdir. Hem Rumların şehirdeki savunmalarını kırarak Bulgarlara yol açmış, hem de olaylar esnasında bigâne hareketlerde bulunarak müdahaleden uzak durmuşlardır. Ayrıca Mutasarrıfın bölgeye gelmesi ile emirlerini dinlememeleri de saldırganların emrinde hareket ettiklerini ya da saldırganlarla aynı amaç için orada olduklarını düşündürmektedir. Bu kapsamda Selanik Valisinden alınan şifreli telgraftan da Bulgar ordusundan askerlerin Stanimaka'ya saldıran Bulgar eşkıyası ile birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır. Gönderilen telgrafta, Stanimaka'da yaşanan son olayları bin altı yüz kadar Bulgar'ın bir araya gelerek yaptığı da aktarılmıştır. Bu grubun içinde Sofya, Çepelli ve Şirokali'den Filibe'ye gelen Bulgar çeteleri ile Bulgar ordusundan askerlerin de bulunduğu ifade edilmiştir. Bu saldırıdan sonra çete mensupları sınır hattı civarlarına dağılmışlar ve 6 (19) Ağustos'ta Filibe'de yapılacak olan büyük mitingi beklemeye başlamışlardır[459]. Bu grubun dağılmaması Filibe'de yapılacak olan mitingin yeni ve daha büyük olaylara sebep olacağı ihtimalini güçlendirmiştir.

d. Diğer Bölgelerde Yaşanan Mitingler

1906 yılı Temmuz ayında başlayan olaylar bütün Bulgaristan'a yayılmıştır. Bu olaylara birçok Bulgar çete üyesi de dâhil olmuş ve eylemlerden menfaat sağlamıştır. Ayrıca Varna, Burgaz, Filibe, Balçık, Rusçuk, Stanimaka ve Sofya'daki olaylarda Bulgar Hükûmeti'nin dahli olduğu düşünülmüştür. Hatta Stanimaka gibi Rumların yoğun olduğu bölgelerde memurlar dahi saldırganlara eşlik etmiştir[460].

---

[458] Bilal N. Şimşir, *Rumeliden Türk Göçleri II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. LIII-LVII.

[459] BOA.DH.ŞFR.369.14.1.(R. 5 Ağustos 1322/M. 18 Ağustos 1906).

[460] BOA.HR.SFR.04.236.37.7. (R. 19 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906); BOA.HR.SFR.04.237.04.1. (R. 1 Ağustos 1322/M. 14 Ağustos 1906). Bulgarların Sofya'da yaptığı toplantıda göstericiler Yunan

Varna Tüccar Vekili, bölgede alınan tedbirler hakkında bilgi verdiği yazısında, hükûmetin istediği zaman Rumlara yönelik icra edilecek saldırıların önüne geçebildiğini söyleyerek daha önce vuku bulan olaylara hükûmetin tedbirsiz davrandığını ve dahli olduğunu ifade etmiştir[461]. Bu ihmal ve destekler altında Tatarpazarcığı'nda sabah saatlerinde başlayan olaylarda öncelikle Rum kilisesi ile mektebi zapt edilmiştir. Öğleden sonra ise miting yapılarak, sonrasında çarşıda bulunan Rum mağazalarına saldırılar düzenlenmiştir. Bu saldırılarda Rumlara ait dükkânlar yağma edilmiş ve mallarının bir kısmı sokaklara saçılmıştır. Bu şartlarda devam eden olaylar ancak akşamüzeri kontrol altına alınmıştır[462].

Bulgarların Rumlar aleyhindeki bu hareketleri çevre mahallerdeki Rumlar üzerinde de bir korku ortamı oluşturmuştur. Filibe yakınlarında bulunan ve Bulgarlarca Borisovgrad olarak anılan Hacı İlyas'ta da Bulgarların miting yapacağı ve ardından Rumlara saldırılar olacağı söylentileri orada yaşayan Rum ahaliyi telaşa düşürmüştür. Bunlar içinde Edirne ahalisinden Osmanlı vatandaşı olan ve Hacı İlyas'ta büyük hububat tüccarlarından beş altı tanesi yaşanacak olaylardan korktukları için şehri terk etmiştir[463]. Prenslik ve Şarkî Rumeli genelinde yaşanan olayların şiddetinin boyutu Hacı İlyas'taki Rumların içine düştükleri telaştan da anlaşılmaktadır. Rumlara karşı bir miting yapılacağı söylentileri dahi bölgeden göçlere sebep olmuştur.

Yanbolu mitinginde yaşanan olaylar ise Balkan Gazetesinde ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. 9 Ağustos günü saat onda ahalinin Bezsatan meydanına gelmesi ile miting başlamış ve beş altı binden fazla kişi toplanmıştır. Hatipler kalabalığa karşı bir saate yakın konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarda özetle;

> *Bulgarların milliyetine lisanına yegâne düşman Rumlardır. Bu alçaklar Makedonya'daki karındaşlarımızı bir suret ü haşyanede katliam ettikten maada vatanına dahi yerleşip ayrıca kiliseler, cemiyetler, komiteler teşkil*

diplomatik temsilciliğine doğru ilerlemiş ancak Bulgar Hükûmeti'nin aldığı askerî önemlerle bu engellenmiştir. Bulgar polisi göstericiler üzerine ateş açtığı sırada bir gösterici hayatını kaybetmiştir. NAUK, FO, 421/222, No. 123, s. 132. (11 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 132, s. 139-141. (8 Ağustos 1906).

[461] BOA.HR.SFR.04.236.43.7. (R. 22 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906).

[462] BOA.HR.SFR.04.236.43.6. (R. 21 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906).

[463] BOA.HR.SFR.04.233.41.19. (R. 28 Temmuz 1322/M. 10 Ağustos 1906).

> *edip Bulgarların aleyhinde kuyu kazmaktadırlar. Bundan böyle Bulgarlığını seven Rumları anmasın. Bu habislerden vatanımızda bir Rum bırakmamalıyız. Mekteplerimize kabul etmemeliyiz. Zabıtalarını ve hükûmetimizdeki memurlarını kovmalıyız. Onlarla alış veriş etmemeliyiz.*

ifadeleri kullanılmıştır. Hatiplerin bu konuşmalarından sonra *Yaşasın Bulgaria kahrolsun Rumlar* diye bağrışarak Rumlara ait işyerlerine saldırılmaya başlanmıştır. Her ne kadar asker tarafından ahali durdurulmaya çalışılsa da galeyana gelen ahalinin önünde durulamamıştır. Yanbolu Panayır caddesindeki Rum esnafın iş yerlerini dağıttıktan sonra mahalle içlerine girerek Rumlara ait evlerin camları kırılmıştır[464].

Burgaz, Aydos, Karinabad ve Akpınar'da benzer şekilde mitinler yapılmıştır. Burgaz'da yapılan mitingde Rum kilise ve okullarına el konulmuş, Rum dükkânları ve okulların kitapları, mobilyaları yağmalanmıştır. Rumları koruyacağını söyleyen Burgaz Kaymakamı ise olayların yaşandığı gün yerinde bulunamamıştır[465]. Karinabad'da ise Rumların işlettiği büyük bir değirmen ile konyak fabrikası tamamen tahrip edildiği gibi Osmanlı ve Yunan vatandaşlarından birçok Rum'un evi ile dükkânları yağma edilmiştir[466]. Aydos ve Akpınar'da da benzer şekilde Yunan ve Osmanlı vatandaşı Rumların evleri yakılıp tahrip edilmiş, dükkânları yağma edilmiştir. Bulgaristan memurları olaylara müsaade etmekle kalmayıp teşvik dahi etmiştir[467]. Bulgarların kasaba merkezlerinde girişmiş oldukları feci olaylar en ücra köylere dahi yayılmıştır. Komiserlik İkinci Kitabeti'nden, kilise ve mektep zapt etmek bahanesi ile en ücra köşelerdeki dükkân ve hanelere saldırıldığı, Rum mallarının yağma edildiği hatta kırsalda karşılaşılan Rumların katledildiği yönünde söylentilerin olduğu bildirilmiştir[468].

Yaşanan bunca olayda Prenslik idaresinin gerekli önlemleri almamış olması, olayların geniş bir alanda yaşanması, hadiselerin planlı bir eylem olduğunu izlenimini vermektedir[469]. Bütün bu yaşananlara rağmen Filibe'de 6 (19) Ağustos'ta yapılması

---

[464] "Mektuplar", *Balkan Gazetesi*, numara 17, R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906, s. 2.
[465] NAUK, FO, 421/222, Inclosure in No. 120, s. 130-131. (3 Ağustos 1906).
[466] BOA.HR.SFR.04.237.21.2. (R. 31 Temmuz 1322/M. 13 Ağustos 1906).
[467] BOA.A.)MTZ.(04).146.79.2. (R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906).
[468] BOA.HR.SFR.04.237.12.21. (R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906).
[469] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. (29 Temmuz 1906).

planlanan mitingin iptal edilmesi düşüncesi gündeme dahi gelmemiştir. Hatta mitinge katılacak olanların istirahatlarını temin için belediye memurlarının haneleri hazırlanmıştır[470]. Mitingde yeniden olayların yaşanmasından endişe duyan İngiltere'nin Sofya Büyükelçisi, Bulgar Ticaret Bakanı ile görüştüğünü, Filibe'de 6 (19) Ağustos'ta yapılacak olan mitingde Rumların can ve mallarına herhangi bir zarar gelmeyeceği aksi halde askerî birliklere silahlarını kullanma talimatı verileceğini ifade etmiş olduğunu aktarmıştır[471]. Osmanlı Hükûmeti adına da Komiserlik tarafından mitingin iptali için uyarıda bulunulmuştur[472]. Buna karşılık Bulgar Hükûmeti bir nota vermiş ve Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın iç işlerine karışma yetkisinin olmadığını bildirmiştir[473]. Osmanlı Hükûmeti birçok defa tebligatta bulunmuş ancak bir karşılık alamadığı için yeni bir girişimde bulunmamıştır[474].

e. 6 (19) Ağustos Büyük Filibe Mitingi

Bulgaristan genelinde girişilen kitlesel Rum karşıtı hareketin son ayağını (6) 19 Ağustos büyük Filibe mitingi oluşturmuştur. Temmuz ayı içerisinde yaşanan onca olaya rağmen Bulgar Hükûmeti mitingin iptal edilmesini gündeme almadığı gibi çeşitli bölgelerde hazırlıklara hızla devam etmiştir. Miting hazırlıklarının genişleyerek devam etmesi aynı zamanda bir güvenlik endişesi doğurmuştur. Daha önceki yaşanan olaylardan hareketle bu mitingde de önü alınamaz olayların yaşanacağı ve bir güvenlik problemi oluşacağı endişesi ile Osmanlı Devleti yetkilileri, İngiltere ve İtalya konsolosları Filibe Mutasarrıfı ile görüşmüştür. Yapılan görüşmeden güvenliğe dair net bir sonuç alınamamıştır. Filibe Mutasarrıfı Dâhiliye Nazırının bölgeye gelecek olmasından hareketle tedbir alınacağı düşüncesinde olduğunu bildirmiştir. Ancak Mutasarrıfın da asayişin sağlanabileceğinden çok ümitli olmadığı görülmektedir. Miting öncesi güvenlik tedbirleri için Sofya'ya gitmiş olan Mutasarrıf, asayişi sağlama imkânının olmadığını bildirerek, ya mitingin tamamen iptal edilmesini ya da Sofya'ya naklini hükûmetten istemişse de olumlu bir cevap alamamıştır. Mitingin olaylı

[470] BOA.HR.SFR.04.237.04.1. (R. 1 Ağustos 1322/ 14 Ağustos 1906).
[471] NAUK, FO, 421/222, No. 100, s. 101. (2 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 132, s. 140. (8 Ağustos 1906).
[472] BOA.A.)MTZ.(04).146.79.4. (R. 2 Ağustos 1322/M. 15 Ağustos 1906).
[473] BOA.HR.SFR.04.237.6.5. (4 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 177. (22 Ağustos 1906).
[474] BOA.A.)MTZ.(04).146.79.4. (R. 5 Ağustos 1322/M. 18 Ağustos 1906).

biteceğinden emin olan Avusturya Konsolosu ve beraberindekiler de Filibe Mutasarrıfı'nın teklifini yineleyerek, hükûmetten mitingin iptal edilmesini veya merkezinin başka yere naklini tavsiye etmiştir[475]. Rum Patriği de Osmanlı devlet yetkililerine mitingin engellenmesi için yapmış olduğu müracaatlardan bir netice alamamıştır. Prenslik Hükûmeti İngiltere, İtalya, Avusturya ve Osmanlı Devleti gibi devletlerin uyarılarına rağmen mitingin iptalini ve Sofya gibi daha merkezi bir yere alınması tekliflerini dikkate almamıştır. Ancak yaşanması muhtemel olaylara karşılık önlem almak adına Filibe'ye 31 Temmuz'da iki bölük asker göndermiştir[476].

Asayişin sağlanamama tehlikesi olsa da Filibe'de mitingin hazırlıkları devam etmiştir. Belediye tarafından oluşturulan bir komisyon ile mahalleler dolaşılarak itibarlı Bulgarların hanelerine üçer dörder misafir kabul etmeleri bildirilmiştir. Toplamda iki bin kişi için yer hazırlığı yapılmış, birkaç Musevi okulunun Filibe'ye gelecek olan misafirler için toplantı öncesinde boşaltılması kararlaştırılmıştır. Mitinge gelecek olan kişilerin seçileceği ve ellerinde geçerli bir belge olacağının bilgisi verilmiştir[477]. Miting için Bulgaristan'ın her tarafından insanlar Filibe'ye hareket etmeye başlamışlardır. Bu insanların büyük bir kısmı ise daha önceki olaylara karışan kişiler ve bunların başındaki çete liderleridir. Bılgarski Rodolyubets komitesi lideri Petar Dragulev tarafından adamlarına 6 (19) Ağustos'ta yapılacak olan miting için hazırlıklara devam edildiği bildirilmiştir[478]. Bu da göstermektedir ki, Prenslikte meydana gelen olaylara karışanların hepsi Filibe'de hazır olacaktır. Filibe'de yapılacak olan miting için her taraftan heyetler gönderilmiş, Rusçuk'tan da 4 Ağustos tarihinde bir heyetin Filibe'ye doğru hareket ettiği bildirilmiştir[479]. Varna Tüccar Vekili tarafından gönderilen yazıda ise Bılgarski Rodolyubets komitesi tarafından sokaklarda dağıtılan bir ilanda; "Önümüzdeki Ağustos'un dördüncü günü Filibe civarında bulunan bir manastırın ziyaret günü olduğu ve orada gömülü bulunan bir Bulgar Metropoliti'nin isim günü olması sebebiyle Varna ahalisinin burayı ziyaret için gitmeleri" bildirilmiştir. Bu maksatla hükûmet tarafından tren fiyatlarında yüzde

[475] BOA.HR.SFR.04.236.31.10. (R. 31 Temmuz 1322/M. 13 Ağustos 1906).
[476] BOA.HR.SFR.04.237.04.2. (R. 31 Temmuz 1322/M. 13 Ağustos 1906).
[477] BOA.HR.SFR.04.236.31.4. (R. 27 Temmuz 1322/M. 9 Ağustos 1906).
[478] BOA.HR.SFR.04.236.43.9. (R. 21 Temmuz 1322/M. 31 Temmuz 1906).
[479] BOA.HR.SFR.04.237.9.2. (R. 4 Ağustos 1322/M. 17 Ağustos 1906).

yetmiş beş indirim yapılmıştır[480]. Görünüşte manastır ziyareti süsü verilen bu hareketin Filibe'de yapılacak olan miting için olduğu açıktır. Filibe'ye gidecekler için hükûmet tarafından bu yönde kolaylaştırıcı hareketlerde bulunularak ucuz ücretle özel tren seferlerinin düzenlenmesine de ayrıca müsaade edilmiştir[481]. Sofya'da toplanan miting komitesi ise bütün kasabalara gönderdiği bir beyannamede Filibe'de yapılacak mitinge katılacak siyasî parti temsilcilerine iki gün önce Filibe'de hazır olmaları tebliğ edilmiştir[482].

6 (19) Ağustos'ta yapılacak olan mitinge Bulgarlar ayrı bir önem vermiştir. Bu duruma dikkat çeken Komiserlik İkinci Kitabeti; Bulgaristan'ın idaresinde bir değişim olacağı ve Prensin Kraliyet ilan edeceği gibi rivayetler duyduğunu bildirmiştir. Ayrıca İngiltere'nin Rumeli'de yeni bir teşebbüste bulunacağı ve bu doğrultuda da Bulgarların teşvik edilerek bağımsızlıklarını talep etmeleri sağlanacağına dair dedikodular olduğuna değinmiştir. Bunlar Prenslik ve Şarkî Rumeli'nin genel siyasî durumuna dair söylentilerdir. Diğer alınan duyumlar ise Rumlara karşı alınacak kararlara dairdir. Buna göre; Rum kiliseleri zapt edilecek, mektepleri kapatılacaktır. Mezheplere ait dinî yapıların varlığı Dâhili Nizamname ile korunmuş olması sebebiyle zapt edildikten sonra Bulgar Hükûmeti'nin verdiği yetki ile meselenin mahkeme sürecine götürüleceği ve sorunun burada halledileceği düşünülmüştür[483]. Daha önce bahsedildiği üzere bu düşünce hayata geçirilmiş, Bulgar mahkemelerine kilise ve mekteplerin iadesi için yapılan başvurular zaman aşımına uğratılarak hükümsüz bırakılmıştır. Bu şekilde Rumların elinde bulunan mallar "yasal" olarak zapt edilmek istenmiştir. Hükûmet bu mitinge vereceği destek sayesinde, son dönemlerde artan hükûmet aleyhindeki tepkilerin de önüne geçmek istemiştir. Böylece hükûmete duyulan güven yeniden sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü son dönemde Prenslik Hükûmeti komiteciler tarafından Makedonya'daki olaylara tepkisiz kalmakla suçlanmaktaydı. Makedonya'daki olaylar bahane edilerek Rumlara karşı girişilen hareketlerin liderleri, hükûmeti Rumlara ve Yunanistan'a karşı gerekli tedbiri almazsa *bir sonraki seçimde Makedonya'da Bulgarlar katledilirken seyirci*

[480] BOA.HR.SFR.04.237.17.2. (R. Temmuz 1322/M. 5 Ağustos 1906).
[481] BOA.HR.SFR.04.237.17.1. (R. 1 Ağustos 1322/M. 14 Ağustos 1906).
[482] "Yeni Miting", *Balkan*, numara 10, R. 29 Temmuz 1322/M. 11 Ağustos 1906, s. 3.
[483] BOA.HR.SFR.04.236.31.4. (R. 27 Temmuz 1322/M. 9 Ağustos 1906).

kalmayacak erkeklerle değiştirmekle tehdit etmişlerdir[484]. Rum karşıtı hareketlerin Prenslik geneline yayılarak halktan da ciddi manada destek gördüğü düşünüldüğünde hükûmetin bu tehdide tepkisiz kalamayacağı aşikârdır. Bu doğrultuda Bulgar Hükûmeti, Filibe'de düzenlenecek mitingi organize etmiş ve alınan kararların komitecileri memnun etmesine özen göstermeye çalışmıştır. Son olarak, Yunan çetelerinin Makedonya'da Bulgarlar aleyhindeki saldırılarının önünü almak için Avrupa'nın tedbirler alması gerektiği ve Balkan yarımadasında asayişin sağlanmasında Prensliğin mesuliyet kabul etmeyeceği bu mitingle anlatılmak istendiği Komiserlik İkinci Kitabeti tarafından bildirilmiştir[485].

Filibe'de yapılacak olan mitingin günü yaklaştıkça tehlikeli sonuçlar doğuracağı düşüncesini güçlendiren emareler de ortaya çıkmaya başlamıştı. Sokaklarda Bulgarlar *Ağustos'un altısında göreceksiniz*[486] tarzında ifadelerle Rum ahaliyi tehdit etmiştir. Mitinge katılım için söylenen rakam iki bin kişi iken elli bine kadar ulaşacağı rivayet edilmiştir. Bu da tehlikeli sonuçların meydana geleceği düşüncesini güçlendirmiştir. Ayrıca o gün Bulgaristan'ın istiklalini ilan edeceği ve Bulgaristan Hükûmeti'nin Osmanlı Devleti ile harbe teşebbüs etmeye karar verdiği söylentileri ortaya atılmıştır. Bulgar Hükûmeti'nin Rumlar, Museviler ve Müslümanların bu miting suretiyle zarar görmelerinin önüne geçmek adına bir girişimde bulunmadığı, aksine mitingin yapılması için teşebbüslerin Bulgarların emel ve rivayet edilen amaçlarına hizmet edeceği endişesi vardır[487].

Bahsedilen bütün söylentiler ve tehlike endişelerine rağmen 18 Ağustos tarihinde Sofya'dan, Varna'dan, Rusçuk'tan ve Bulgaristan'ın her tarafından Filibe'ye akın akın insanlar gelmiştir. Oteller hınca hınç dolmuş, göstericiler daha önceden hazırlanan evlere yerleştirilmiştir. Filibe'nin en büyük oteli olan Metropol otelinde kasabaya gelenlerin oluşturduğu heyetler tarafından bir toplantı yapılarak, umumi

[484] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176-177. (22 Ağustos 1906).
[485] BOA.HR.SFR.04.236.31.4. (R. 27 Temmuz 1322/M. 9 Ağustos 1906).
[486] Arşiv belgesine uygun olarak aktarılan bu ifadede geçen "*Altı Ağustos*" Rumi 6 Ağustos 1322 ile Julyen takvimine göre 6 Ağustos 1906 tarihini ifade etmektedir. Miladi Takvime göre 19 Ağustos 1906'ya denk gelmektedir.
[487] BOA.HR.SFR.04.236.31.5. (R. 28 Temmuz 1322/M. 10 Ağustos 1906).

miting hakkında müzakerede bulunulmuştur[488]. Miting programı da bu toplantıda hazırlanmıştır. Buna göre miting günü sabah sekizde Rumlardan alınan ve Sveti Boris olarak ismi değiştirilen kilisede ayin yapılmak üzere heyetler hazır bulunacaktır. Saat onda Çar Simon meydanında umumi miting yapıldıktan sonra sorunsuz bir şekilde Rusya, İngiltere ve Fransa konsoloshanelerine gidilerek "teşekkürane tezahüratta" bulunulacaktır. On iki kişiden oluşan bir heyet konsoloslara gönderilecektir. Bu gösterilerden sonra şenlikler düzenlenip hanelerin bayraklarla süslenmesi kararlaştırılmıştır. Millî polis adıyla oluşturulacak bir heyet tarafından düzen ve asayiş sağlanacaktır. Bu hali ile miting günü uygunsuzluğa meydan verilmeyeceği ifade edilmiştir. Hükûmet ise yaşanması muhtemel olayların önüne geçmek için bir süvari bölüğü ve iki piyade alayını görevlendirmiştir. Bir vukuat meydana gelmesi halinde havaya ateş açmaları için askere emir verilmiştir. Bundan başka Dâhiliye Nezaretince memurlara gerek Filibe'de gerekse diğer bölgelerde Rumlara karşı yapılacak olan mitinglere katiyen katılmamaları emri verilmiştir. Aksi halde görevlerinden azledilecekleri bildirilmiştir[489]. Ayrıca Dâhiliye Nazırı Petkov tarafından bir beyanname de yayınlanmıştır. Miting öncesinde dağıtılan beyannamede;

> *Bulgaristan kânûn-ı esâsîyesi mucibince memleketimizde içtimalar, mitingler serbesttir. Lakin ahiren Rumlar aleyhinde yapılan mitinglerden sonra vaki' olan bazı vukuat-ı müessife kanuna menafi olduğu gibi muntazam bir hükûmetin haysiyet-i idaresi için de gayr-i kabil-i tahammüldür. Bu nev'i' vukuat ve harekât bizi mesuliyete ilga eyler. Bulgaristan'ın şeref ve haysiyet-i medeniyesini cihan nazarında lekeler, Bulgarları henüz temeddün etmemiş vahşi bir millet derecesine düşürür. Bundan böyle serbest-i içtima' kanununu su-i isti'mal ederek hudud-u hürriyeti tecavüz, Bulgaristan'ın şeref ve haysiyetini lekeleyecek bir vak'aya meydan verecekler hakkında kanun emreylediği şiddeti icra eylemek üzere Harbiye Nezaretine o emr-i lazıma tebliğ edilmiştir. Hükûmet ahaliye efkârını serbest olarak söylemeyi, serbest-i içtimaı, hatta hükûmet aleyhinde bile olsun men' etmez. Ancak*

[488] "Filibe'de Büyük Miting", *Balkan Gazetesi*, numara 19, R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906, s. 1.
[489] BOA.HR.SFR.04.237.6.6. (R. 5 Ağustos 1322/M. 18 Ağustos 1906).

> *Bulgaristan'da bila fark cins ve mezheb ahalinin bir iğtişaş ile huzur ve rahatı münselib olmasına karşı asla müsamaha gösteremez. Atiyen terettüb edecek mes'uliyete karşı miting müesseselerinin hudud-u kanunu tecavüze bir iğtişaşa sebeb olmamalarını şimdeden ihtar ederiz*[490].

ifadeleri yer almıştır. Dâhiliye Nazırı Petkov İngiltere Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede de buna benzer ifadeler kullanmıştır. Ayrıca Petkov'un Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakanı olaylara karşı zayıf ve kararsız davrandığı için kınadığını, gerekli önlemler alınmazsa hükûmette bir gün dahi durmayarak istifa edeceğini bildirdiğini söylemiştir. Ancak daha önceki yaşanan olayların Makedonya'daki Yunan çetelerinin hareketlerinden kaynaklandığını da ifade etmiştir[491]. Prenslik Hükûmeti, Büyük Filibe Mitingi'ne kadar geçen süreçte Rumlara karşı girişilen hareketlerin hep içinde yer almış ancak bunu inkâr etmiştir. Burada da olayların Rumlar yüzünden çıktığını aktarmıştır. Filibe mitinginin bütün tepkilere rağmen ısrarla yapılmak istenmesi de hükûmetin bu mitingi güven içinde sorunsuz bir şekilde organize edeceğine dair olan inancından kaynaklanmaktadır. Bu şekilde, diğer olaylı mitinglerin hükûmetin ilgisi ve bilgisi dışında gerçekleştiği, hükûmetin organize ettiği mitinglerin olaysız geçeceği mesajının verilmek istendiği açıktır.

Bahsedilen amaç etrafında hükûmet, mitingde olay çıkmaması adına olağan üstü bir çaba harcamıştır. Cumartesi akşamından Filibe'nin bütün çarşıları kapatılmış, çarşı ve sokaklar süngü tak vaziyette askerlerle kuşatılmıştır. Ayrıca süvari müfrezeleri sokaklarda dolaştırılmıştır. Özellikle sahibi Rum olan mağazalar ve Rum mahallesinde olağanüstü önlemler alınmıştır. Cumartesi akşamından sokaklardaki idare her yönü ile askere verilmiştir. Askeri kumanda etmesi için Sofya'dan Osmanlı ve Bulgar hududu müfettişi General Andreev Filibe'ye gelerek, miting günü büyük cadde önünde diğer kurmayları ile birlikte hazır bulunmuştur. Oluşabilecek herhangi bir tehlikeye karşı askere gerekli emirler verilmiş, zabıtalar bile revolverlerini takmıştır. Hatta şehir dışında toplar dahi hazır bulundurulmuştur[492]. Şehir dışında topların bulundurulması

---

[490] "Dâhiliye Nazırının Beyannamesi", *Balkan Gazetesi*, R. 5 Ağustos 1322/M. 18 Ağustos 1906, s. 4.
[491] NAUK, FO, 421/222, No. 171, s. 179-180. (22 Ağustos 1906).
[492] "Filibe'de Büyük Miting", *Balkan Gazetesi*, numara 19, R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906, s. 1-2; NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 170, s. 178. (20 Ağustos 1906).

eylemciler tarafından bir ihtilal teşebbüsüne karşı alınmış bir tedbir olduğu düşünülmektedir. Ayrıca 19 Ağustos 1906 tarihinden itibaren Çarşamba gününe kadar Bulgaristan hududunun Şarkî Rumeli tarafındaki Çırpan Kapısı'ndan geliş ve gidişler Bulgaristan tarafından yasaklanmıştır[493].

Miting günü sabah saatlerinde Filibe Sergibahçe önünde büyük bir kalabalık toplanmıştır. Mitinge katılanların sayısı Bulgar kaynaklarında elli bin, Yunan kaynaklarında ise on bin kişi olarak gösterilmektedir. Göstericiler, önlerinde iki bayrak ve iki de matem alameti olarak siyah bayrakla meydana gelmiştir. Petar Dragulev ve Hristo İvan Popov ile birlikte Doktor Kostov ve Doktor Kesyakov mitingde konuşmalar yapmışlardır[494]. Yapılan konuşmalar ahaliyi heyecanlandırıcı ve Rumlara karşı kışkırtıcı ifadeler içermiştir. Popov, Bulgarların mazisinden, Rumların Bulgarlara uyguladığı mezalimlerden bahsetmiştir. Mitingde hükûmete sunulmak üzere bazı talepler dile getirilmiştir. Bunlar;

- Makedonya'da ıslahat yapılması kararını barındıran Berlin Antlaşması'nın yirmi üçüncü maddesinin uygulanması düvel-i muazzamadan talep edilecek.

- Yunanistan ile siyasî ilişkiler sonlandırılacak.

- Bulgaristan'daki hiçbir Bulgar Rumlarla alışveriş yapmayacak.

-Bulgaristan'daki Rum memurları görevlerinden alınacak ve Makedonya'daki Bulgar ihtiyaç sahipleri için yardım toplanacak.

-Son olarak Makedonya'da Rumların Bulgarlara karşı giriştiği mezalimlerden bahsedilmiştir. Bu mezalimlere Osmanlı Devleti'nin sebep olduğu ileri sürülerek Bulgaristan Hükûmeti'nden bu hareketlere nihayet verilmesi için girişimde bulunması istenmiştir. Ayrıca gerekli önlemler alınmazsa Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşa girişilmesi dahi dile getirilmiştir.

Bu talepler komitelerin amaç ve hedefleri doğrultusunda ortaya atılan düşüncelerdir. İç Makedonya Devrimci Örgütünün kuruluş amacı olduğu Tatarçev

[493] BOA.DH.ŞFR.369.51.1. (R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906).
[494] "Filibe'de Büyük Miting", *Balkan Gazetesi*, numara 19, R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906, s. 1-2.

tarafından belirtilen Makedonya'ya özerklik verilmesi[495], Bulgaristan'daki bütün toplantılarda Avrupa devletlerinden talep edilmiştir. İlinden İsyanı'ndan sonra Makedonya'da güç kaybetmiş olmaları bu taleplerini Bulgaristan'da yürüttükleri faaliyetlerle gerçekleştirmeyi amaçladıklarını göstermektedir. Bulgar Hükûmeti de komitecilerin bu amaçlarına uygun hareket ederek buna zemin hazırlamıştır. Rumlarla alışveriş yapılmaması, Rum memurların görevlerine son verilmesi talepleri de Rumları göçe zorlamak amacına hizmet etmiştir. Böylece Rumlardan boşalan memuriyetler Bulgarlara verilecekti. Bu mitinglerde Rumlardan başka Osmanlı idaresi de her zaman hedefte olmuştur. Bütün miting davetlerinde ve sonrasında alınan kararlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti Makedonya'da Rumları korumakla suçlanmıştır. Böylece hem Osmanlı Devleti suçlanmış hem de Yunan ve Türkler tarafından Bulgarların katledildiği ileri sürülerek bölgeye Avrupa devletlerinin dikkati çekilmek istenmiştir. Filibe'de yapılan son mitingde talep edilenler de bu doğrultuda aynı amaç ve hedeflere hizmet etmek içindir.

Yapılan konuşma ve hükûmete iletilen taleplerin ardından ahali sloganlar atmaya başlayarak daha önce programda belirlendiği üzere konsolosluklara doğru harekete geçmiştir. Önce Rus konsolosluğunun önüne gelen kalabalık, Rus konsolosunun dışarı çıkmasını ve Bulgar milletinin maruzatını dinlemesini istemiştir. Ruslara karşı duydukları minnettarlıkları dile getirerek Fransa Konsolosluğunun önüne gidilmiş burada da aynı şekilde davranılmıştır. Fransız Konsolosluğundan sonra sorunsuz bir şekilde cadde boyunca ilerlenerek İngiliz Konsolosluğuna doğru harekete geçilmiştir[496]. İngilizlere gösterilen teveccüh diğerlerine göre daha farklı olmuştur. İngiltere Hükûmeti'ne şükranlarını ileten göstericiler, İngilizlerin Bulgarlara yardım edeceği ümidini ifade eden konuşmalar yapmıştır[497]. Dönem itibari ile İngiltere'nin Bulgarlar üzerinde kurmuş olduğu nüfuzun görülmesi açısından İngilizlere duyulan teveccüh önemlidir. Bu teveccüh Osmanlı idarecilerinin dikkat çektiği İngilizlerin yeni planlar içinde oldukları düşüncesini de destekler niteliktedir[498]. Bunun yanında

[495] Damyan Gruev, İvan Garvanoz vd., *a.g.e.*, s. 170.
[496] "Filibe'de Büyük Miting", *Balkan Gazetesi*, numara 19, R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906, s. 1-2.
[497] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 170, s. 176-177. (20 Ağustos 1906); "Filibe'de Büyük Miting", *Balkan Gazetesi*, numara 19, R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906, s. 1-2.
[498] BOA.HR.SFR.04.236.31.4. (R. 27 Temmuz 1322/M. 9 Ağustos 1906).

İngiltere'nin Balkanlar'da alınan kararlardaki etkinliği de, Bulgarların onlardan taleplerde bulunmasında etkilidir. İngiltere Konsolosluğundan sonra göstericiler herhangi bir saldırı ihtimaline karşı askerlerce muhafaza edilmiş olan Yunan Konsolosluğu ile Osmanlı Komiserliği'nin olduğu tarafa yönelmişlerdir. Buna rağmen bir saldırı girişimi olmamıştır. Konsolosluklara yapılan bu ziyaretlerden sonra ise ahali herhangi bir olaya meydan vermeden dağılmıştır[499].

Alınan önemler sayesinde Filibe'deki büyük kalabalığın hiçbir olay olmadan dağılması daha önceki mitinglerde hükûmetin ihmalini ya da bilerek göz yumduğunu göstermektedir. Ancak mitingde olay çıkmamış olması sonrasında ahali arasındaki olayların önüne geçmemiştir. Mitingde alınan Rumlarla alışveriş yapılmaması kararı Ağustos'un sonunda Bılgarski Rodolyubets komitesi tarafından yayınlanan bildiri ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Buna göre Bulgarların artık Rum doktor, avukat, tüccar ve zanaatkârlarla iş yapmaması çağrısında bulunulmuştur[500]. Bununla da kalmayarak komiteciler tarafından Rumlar takip edilerek, ticaretleri engellenmeye çalışılmıştır. Kurulmuş heyetler tarafından Rum işyerlerinin önlerine özel adamlar konulmuş ve içeriye giren müşteriler tehdit edilerek Rumlarla alışveriş yapılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Filibe'de esnaf Rumlar, darp ve hakaret edilerek müşterilerine yönelik tehditlerde de bulunulmuştur. Bulgarlar, bu tehditlerini sadece Rumlardan alışveriş yapan Bulgarlara yöneltmemişlerdir. Aynı zamanda Müslüman, Musevi ve Ermenilerin de Rumlarla alışverişleri engellenmeye çalışılmıştır. Bunun için ara ara ilanlar yapıştırılarak Rumlarla alışveriş yapılmaması çağrısında bulunulmuştur[501]. Komiteciler Rumlardan ambargoyu kaldırmak ve korumak için para dahi talep etmiştir. Ayrıca sokaklarda Rumca konuşma tamamen yasaklanmış hatta anadillerini konuşanlar darp edilmiştir. Bu olaylara aklı başında Bulgarlar dahi iştirak ederek, Rumca konuşanlara yaşlı bir Bulgar Papaz tarafından *senin dilini keserim bu lisanı söyleyemezsin* tarzında uyarılarda bulunmuştur. Sıradan insanların Rumca konuşulmasına gösterdikleri bu tepki, Bulgar milliyetçiliğinin ortaya çıkışında ana

[499] "Filibe'de Büyük Miting", *Balkan Gazetesi*, numara 19, R. 8 Ağustos 1322/M. 21 Ağustos 1906, s. 1-2; Sofya'da bulunan dönemin güçlü devletlerinin Konsoloslarına da verilen miting kararları kabul edilmeyerek, Bulgar Hükûmeti aracılığı hükûmetlerine tebliğ edilmesi istenmiştir. "Dâhiliye", *Balkan Gazetesi*, numara 22, R. 2 Ağustos 1322/M. 25 Ağustos 1906, s. 3.
[500] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 81-82.
[501] BOA.HR.SFR.04.237.51.04. (R. 31 Ağustos 1322/M. 13 Eylül 1906).

argümanlardan biri olan Rumca karşıtlığının burada da tezahür ettiğini göstermektedir. Rumlara karşı yapılan bu tarz olaylar köylere dahi yansımıştır. Civar köylerdeki Rumlar yollarda darp edilmiş, Filibe pazarına mallarını götüren bazı Rumların paraları komiteciler tarafından zorla alınmıştır. Bu olaylar karşısında Rum ahali ise dehşet ve korku içinde kalarak göç etmeyi düşünmüştür[502].

Bulgar toplumunda Makedonya'daki şiddet konusunda ortak bir öfke duygusu hâkimdir. Bu bakımdan sıradan insanlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Bulgarların durumuna karşı, dayanışmayı ifade eden Rum karşıtı mitinglere kendiliğinden katılmıştır. Ancak mitinglerde yer alan çoğu gösterici şiddet olaylarına dâhil olmamıştır. Rumlara karşı girişilen hareketin radikal kanadını Makedonya'dan gelen göçmenler tarafından kurulmuş olan Bılgarski Rodolyubets komitesi oluşturmuştur. Petar Dragulev'in başkanlığını yaptığı komitenin üyeleri Rumlara ve Yunanistan'a karşı öfkelerini ifade etmek için ülkeyi gezmiş, Rumlara ait mülklere ve cemaat üyelerine karşı şiddete başvurmuştur. Yunanistan ile diplomatik ilişkilerin sona erdirilmesi ve boykot çağrısı yapan da yine bu komitenin üyeleri olmuştur[503]. Ancak Bulgar Hükûmeti ve halk komitenin bu hareketlerine ses çıkarmayarak destek olmalarının yanında mitinglerden sonra komitenin talepleri doğrultusunda alınan kararları uygulamaktan da geri durmamıştır. Sıradan insanların Rumca konuşulmasına gösterdikleri tepki, hükûmetin Rumlara ait emlaka el koymak adına yasal zemin hazırlaması komitenin amaçları doğrultusunda atılmış adımlardır. Bu hali ile ortak hareket etmiş oldukları da söylenebilir. Bütün bunlar etrafında özellikle Ahyolu yangının meydana getirmiş olduğu uluslararası tepki Prenslik Hükûmeti tarafından önlem alınması zorunluğunu doğurmuştur. Bu doğrultuda Eylül ayında alınan önlemler ile birlikte Prenslikte bir nebze sükûnet sağlanmıştır. Birçok komiteci sürülmüş ve tutuklanmıştır[504]. Dâhiliye Nezareti tarafından mutasarrıflıklara gönderilen telgrafta yaşanması muhtemel olaylara meydan verilmemesi talimatı verilmiştir. Bu doğrultuda "vatanperverlik" adına meydanı kargaşaya götürenlerin bu işten para kazanmayı amaçladıkları ifade edilmiştir. Yine olayların baş aktörü olan

[502] BOA.HR.SFR.04.237.51.04. (R. 31 Ağustos 1322/M. 13 Eylül 1906).
[503] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 44.
[504] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 182.

Bılgarski Rodolyubets komitesinin de aynı amaç etrafında hareket ettiğinden bahsedilerek bu kişilere fırsat verilmemesi uyarısında bulunulmuştur[505].

Bulgaristan'da durum normal hale dönmekte iken Rumlar için hayat artık eski seyrine dönememiştir. Mitinglerden sonra tüm Rum mallarına el konulmuş, kilise ve okulları kapatılmıştır. Bütün Rum kiliseleri yeniden adlandırılmış ve Bulgar kilisesine devredilmiştir. Rum Ortodoks Piskoposluğu, Bulgar Ortodoks Piskoposluğuna bağlanmış ve artık Piskoposluk değil kendisine bağlı bir dinî otorite olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bu yapının düğün ve vaftiz yetkisinin olmadığı bildirilerek, Rum ahali Bulgar kilisesine başvurmaya mecbur edilmiştir. 1891 tarihli Eğitim Yasasının 10. maddesi tam olarak uygulanmaya konulmasına karar verilmiştir. Böylece Rum ilkokulları ortadan kaldırılmıştır. Orta öğretime izin verilmiş olsa da bu eğitimin uygulanması imkânsız hale getirilmiştir[506].

Yaşanan olaylar sonrası korku ve dehşet içinde olan Rumlar, Bulgaristan'ı terk etmeye başlamıştır. 1 Ağustos 1906 ile 1 Haziran 1907 tarihleri arasında pasoportlu ve pasaportsuz olarak bütün Bulgaristan'dan 10.200 Rum göç etmiştir. Bunların 7410 kişisi Burgaz, Aydos, Ahyolu, Karinabat, Kızılağaç ve Yanbolu'dan göçmüştür. 2496 kişi ise Filibe, Stanimaka ve Peştere'den göçmüştür. Özellikle Şarkî Rumeli'de yani Rumların yoğun olarak yaşadığı yerlerde büyük bir Rum göçü meydana gelmiştir[507]. Göçmenlerin bir kısmı İstanbul'a gelmiş büyük kısmı ise Yunanistan'a gitmiştir[508]. Bu sayede hem arzu edilen göç politikası başarılmış hem de Rumların hâkim olduğu ekonomik üstünlüğün önüne geçilmiştir. Rumlardan boşalan ekonomik boşluk ise çoğunlukla Ermeni ve Yahudiler tarafından doldurulmuştur. Yunan Hükûmeti Bulgaristan'da yaşanan olaylara karşılık Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletleri ortak protestoya davet etse de olumlu bir netice alınamamıştır[509].

---

[505] "Rumlar Aleyhindeki Tahrikâta Karşı Tedâbir-i Hükûmet", *Balkan Gazetesi*, numara 40, R. 3 Eylül 1322/M. 16 Eylül 1906, s. 2-3. Gönderilen telgrafta Petkov tarafından, Bulgaristan genelinde yaşanan mitinglerde sadece Filibe, Ahyolu ve Stanimaka'da bazı olumsuzlukların yaşandığına değinilerek diğer bölgelerde herhangi bir sorun yaşanmadığı ima edilmiştir. Bkz. *Gös. yer*.

[506] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 183-184.

[507] Roumaen Avramov, *a.g.m.*, s. 226.

[508] "Bulgaristan'daki Rum Firarileri", *Balkan Gazetesi*, numara 41, R. 5 Eylül 1322/M. 218 Eylül 1906, s. 3.

[509] NAUK, FO, 421/222, No. 139, s. 145. (15 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 138, s. 144-145. (15 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, Inclosure in No. 137, s. 144. (14 Ağustos 1906); Balkan

D. DİĞER GAYRİMÜSLİMLER VE YAŞANAN OLAYLAR

1. Yahudilerin Ekonomik Gücüne Müdahale; Yahudi Karşıtı Faaliyetler

Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgaristan Prensliği'nde çok sayıda farklı etnik grubun yer alıyor olması, antlaşmada bu grupların haklarının gözetilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Berlin Antlaşması'na göre bu azınlıkların hakları gözetilmiş ve bu haklar (çoğunlukla ihlal edilmekle birlikte) Vilayet Dâhili Nizamnamesi'nde de yer almıştır. Buna göre, Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli toplamında 20 bin civarı nüfusa sahip[510] yerel dinî cemaatlerden biri olan Yahudilerin de hakları korunmaya çalışılmıştır.

Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nde Yahudi karşıtı hareketler, 1877-78 Osmanlı Rus savaşında Rus birliklerinin Bulgaristan coğrafyasında Müslüman halkla birlikte Yahudilere de zarar vermesiyle başlamıştır[511]. Osmanlı Rus Savaşında Rus birlikleri ile hareket eden Bulgarlar, Karlova'da bulunan tahminen 350 Yahudi'nin şehri terk etmesini istemiştir. Buna sebep olarak bölge Yahudilerinin Müslümanlarla işbirliği yapması gösterilmiştir. Yahudilerin bir kısmı eşyalarını dahi alamadan şehri terk etmiş, karşı çıkarak kalanlar ise Bulgarlar ve Rus askerleri tarafından tamamen imha edilmiştir. Geri dönmek isteyenler ise yerel Bulgarlar tarafından kabul edilmeyerek Filibe'ye göç etmek zorunda kalmıştır[512]. Rus birliklerinin girdiği bölgelerden Kızanlık'ta da Müslüman ve Yahudilere yönelik

---

gazetesinin yaşanan bu olaylara yorumu da bu doğrultudadır. Buna göre, mitinglerin amacı Avrupa'nın dikkatini çekmekti ancak *Avrupa konsolosları pencereden bile bakmak istemeyerek* olaylara seyirci kalmıştır. Avrupa basını ise yaşanan olayları hakikat olduğu için değil kendi menfaatlerine göre değerlendirmiştir. Avrupa devletleri içinde meseleyle en alakadar olanın Avusturya olduğu bildirilerek İngiltere'nin tutumu *hep açıklarda ancak suyu bulandırıp bulandırıp seyrine baktığı* şeklinde yorumlanmıştır. "Bu Gidiş Fena Gidiş", *Balkan Gazetesi*, numara 22, R. 12 Ağustos 1322/M. 25 Ağustos 1906, s. 1.

[510] Veselina Kulenska, "The Antisemitic Press in Bulgaria at the End of the 19th Century" *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC*, Issue 3, July 2012, s. 73.

[511] 1877-78 Osmanlı Rus Savaşının Müslüman ahaliye yaşattığı en büyük acıları görmek için Bilal N. Şimşir'in *Rumeli'den Türk Göçleri*, isimli çalışması önemli belgeler içermektedir. Ayrıca aynı çalışmada Rus ordularının Bulgaristan coğrafyasına girdikten sonra Yahudilerin göçünü belgeleyen yazışmalar bulunmaktadır. Bkz.: Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler Cilt 1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 175, 176, 179, 188, 190, 192.

[512] Bartlomiej Rusin, "Anti-Jewish excesses on Bulgarian territories of Ottoman Empire During the Russo-Turkish War of 1877-1878" *Studia z Dziejow Rosji i Europy Srodkowo-Wschodnie,* L1, S1, s. 11-14.

saldırılar meydana gelmiştir. Ruslar, Eski Zağra'nın geri alınması üzerine Kızanlık idaresini Bulgarlara bırakmıştır. Bulgar idaresine geçen şehirdeki Müslüman ve Yahudiler için önü alınmaz olaylar sokağa çıkma yasağı ilan edilerek başlamıştır. Bulgarlar, Sinagoga sığınan 11 Yahudi'yi katlederek, binayı ateşe vermişlerdir. Diğer bir Bulgar grubu ise hahambaşının evine girerek yağma yapmış ve on yaşındaki kızını kaçırmıştır. Defalarca tecavüz edilen hahambaşının kızı bir hafta sonra fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Osmanlı Ordusu'nun geldiğini haber alan Bulgarlar şehirdeki Yahudi cemaatinden yaklaşık 350 kişiyi yanlarına alarak Şıpka geçidine ilerlemiştir. Bu Yahudi grubundan yetmiş iki erkek gece yarısı dar ve derin bir vadiye götürülmüş ve bunlardan daha sonra haber alınamamıştır. Bulgarlar geriye kalanları kadın, çocuk, yaşlı demeden bir manastıra kapatarak aç susuz bırakmışlardır. Rus birliklerinin gelmesi ile iyi niyetli bir Rus subayının refakatinde bu kişiler Bulgarların elinden kurtarılmıştır[513]. Eski Zağra'ya da Rus birliklerinin girmesi ile birlikte yine Müslüman ve Yahudilere saldırılar olmuştur. Birçok eve girilerek hırsızlık yapılmıştır. 18 Rus askeri 16 yaşındaki bir kıza tecavüz etmiştir[514]. Eski Zağra'da 150 Yahudi öldürülmüş, Yahudilere ait mekânlar yağmalanmıştır. Süleyman Paşa komutasındaki birlikler şehri geri alınca Yahudilere su ve yiyecek verilerek Edirne'ye gönderilmeleri sağlanmıştır[515]. Savaşın başlaması ile hareketlenen Yahudi göçüne yaşanan bu saldırılar da eklenince büyük bir göç hareketi meydana gelmiştir. Bu dönemde Ruscuk, Razgrad, Silistre, Tatarpazarcık, Plevne, Ziştovi, Niğbolu, Karlova ve Vidin'den birçok Yahudi daha orta kesimlerdeki büyük şehirlere ve Edirne'ye göç etmiştir[516].

Savaş sırasında yaşanan Yahudi karşıtı bu olaylara, Prensliğin teşkilinden sonra Rusçadan çevrilen Yahudi karşıtı eserlerin etkisi de eşlik etmiştir[517]. Rusçadan çevrilmiş olan yayınlarda Yahudiler, hain, Mesih katilleri ve Hristiyanlığın düşmanları olarak nitelendirilmişlerdir. Ayrıca bu yayınlarda ortak olarak tartışılan şey, Yahudilerin Hristiyan çocukları öldürdükleri ve kanlarını dinî törenleri için

---

513 Erol Haker, *93 Harbi Tuna'da Son Osmanlı Yahudileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 192-193.
514 Bartlomiej, Rusin, *a.g.m.*, s. 11-14.
515 Erol Haker, *a.g.e.*, s. 193-194.
516 Bartlomiej, Rusin, *a.g.m.*, s. 11-14. Yahudi göçüne ait ayrıntılı rakamsal bilgiler için bkz.: Erol Haker, *a.g.e.*, s. 197-200.
517 Pavel Stefanov, "Bulgarians and Fews throughout History", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Volume 22, Issue 6, 2002, s. 6.

kullandıkları yönündeki suçlamalardır. Her ne kadar bu eserler çok popüler olmasa da toplum üzerinde bir eğilim meydana getirmiş ve sonraki yıllarda yaşanacak olan olaylara zemin hazırlamıştır. Bu eserlerin meydana getirdiği Yahudi karşıtlığına ayrıca basın yayın yolu ile gazeteler de etki etmiştir. Bu gazeteler, bir nevi ticarî düşmanlığın meydana getirdiği duygunun yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Sofya civarında kum ocaklarının sahibi olan Nikola Mitakov Yahudi karşıtı bir dergi çıkararak halkı Yahudileri protesto etmeye ve onlardan alışveriş yapmamaya çağırmıştır. Gazetesinin alt başlığı *Yahudi'siz Bulgaristan* olarak tanzim edilmiştir. Her ne kadar kısa sürede bu yayın kapansa da Mitakov *Siyasî ve Antisemitik Bir Gazete* alt başlığı ile *People's Freedom* isimli gazeteyi çıkarmaya başlamış ve aynı söylemleri devam ettirmiştir[518]. Yahudi karşıtı gazetelerin büyük bir kısmı Sofya'da yer alsa da Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı diğer bölgelerde de yayınlanmıştır. Bunlardan biri Burgaz Antisemitik Komitesi'nin yayın organı *Golgotha Gazetesi*'dir. Altı aylık yayın hayatının ilk sayısı 25 Aralık 1899'da yayınlanmıştır. Gazetede komitenin kurulma amacı *ülkeyi Yahudilerin ekonomik köleliğinden kurtarmak* olarak ifade edilmiştir. Bu komitenin kurulma amacından da anlaşılacağı üzere ekonomik sebepler Yahudi karşıtlığını tetikleyen önemli bir etkendir. Gazetede Yahudilere inançsızlıkları, sömürüleri ve spekülasyonları nedeniyle karşı oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca her türlü para kazanma hırsıyla hareket ederek, Bulgarları iflasa sürükleyeceklerinden bahsedilmiştir. Bulgarları, hem ekonomik hem de duygusal olarak perişan edeceklerinden endişe edildiğine değinilerek, ekonomik olarak Bulgarları köleleştireceklerinden korkulduğu aktarılmıştır. Komiteyi kuranların Yahudilere karşı ortaya attığı temel argüman ekonomik sebeplerdir. Komiteyi kuranların da yine ticaret yapan kişilerden oluştuğu düşünüldüğünde işin içinde ticarî rekabetin de olduğu görülmektedir[519]. Bu bakımdan Yahudilerin ekonomik gücü, komitelerin ihtiyaçlarını karşılamak için bu kişilere müracaat etmek durumunda kalmış olmalarından da anlaşılmaktadır. Komiserlikten gönderilen bir belgede Filibe'de komiteler tarafından iki Yahudi'ye dört ay içerisinde teslim edilmek üzere yirmi dört bin çarık sipariş

[518] Veselina Kulenska, *a.g.m.*, s. 75-77.
[519] Veselina Kulenska, *a.g.m.*,, s. 81-82.

edildiği istihbaratı aktarılmıştır[520]. Muhtemel ki bu işi yapabilecek Bulgar tüccar olmadığı için Yahudilere bu yönlü bir taleple gidilmiştir. Her ne kadar bu, komitelerin giriştiği ya da girişeceği eylemlerin, topladıkları adamların tehlikesine dikkat çekilmek istenilen bir istihbarat olsa da bunların Yahudi tüccarlardan sipariş edildiği düşünüldüğünde onların ekonomik gücünü açıkça görmek mümkündür.

Yahudilerin ekonomik gücünden duyulan kaygılar Burgaz Antisemitik Komitesi yönetim kurulu üyelerini harekete geçirmiştir. Bu doğrultuda Bulgar meclisine dilekçeler gönderilmiştir. 1899 tarihli dilekçe Yahudi karşıtlığını destekleyecek yasal önemler alınması talebini içermiştir. Buna göre talep edilen önlemler; Yahudilerin Bulgaristan'a yerleşmesinin yasal olarak engellenmesi; Bulgaristan'da toprak satın almalarının kısıtlanması; şehir dışında ticaret yapmalarının yasaklanması; gümrükten mal geçişlerinde görevlendirme ve aracılık yapmalarının yasaklanmasıdır. Ayrıca Hristiyan çocuklarını kaçırmaya teşebbüs eden Yahudiler için ölüm cezasını ön gören özel bir madde ekleyerek onları istisnasız ölüme mahkûm etmek de istenmiştir. Bunların yanı sıra Prenslik'teki Yahudilere herhangi bir banka kredisi verilmemesini sağlamak da talepler arasında yer almıştır. Bu maddeler, Burgaz Antisemitik Komitesinin girişimi ile Şumnu, Pazarcık ve Rusçuk gibi şehirlerdeki benzer antisemitik örgütler tarafından gönderilen dilekçelerle desteklenmiştir. Bu talepler, Aralık 1899'da Liberal Parti milletvekili M. Abrashev ve 48 meslektaşı tarafından imzalanarak meclise sunulmuş ancak mecliste üzerinde herhangi bir tartışma olmadan reddedilmiştir. Her ne kadar bu talepler mecliste bir karşılık görmese de Burgaz Antisemitik Komitesinin kararlarının, fikir ve taleplerinin Bulgaristan'ın on dokuz kentindeki antisemitik komite tarafından desteklenmesi ve paylaşılması bu girişimlerin etkisiz olmadığının göstergesidir[521].

Bulgaristan Prensliği'nde ekonomik kaygılarla da olsa girişilen bu hareketler Bulgarlar üzerinde etki yaratmış olmalı ki bazı bölgelerde Yahudiler Bulgarlardan

[520] BOA.A.}MTZ.(04).181.23.1. (H. 4 Recep 1313/M. 21 Aralık 1895). Gönderilmiş olan bu belgede Bulgar Hükûmeti tarafından da asker ve zabıta için Filibe'de sekiz bin Tatarpazarcığı'nda da on iki bin çift çarık sipariş edildiği bilgisi yer almakla birlikte bu siparişlerin kime verildiği belirtilmemiştir. Bu bilgilerin paylaşılmasındaki maksat askerî bir hareketliliğin varlığına işaret etmek olduğunun düşünülmesidir.

[521] Veselina Kulenska, *a.g.m.*, s. 83-84.

görmüş oldukları eziyet sebebiyle göçe mecbur kalmışlardır. Tatarpazarcığı Yahudilerinden 210 kişiden oluşan bir grup perişan bir halde sokakta kalmıştır. Bulgarlardan görmüş oldukları eziyetlerden dolayı ortada kaldıklarından bahsederek Osmanlı Devleti topraklarına göç etmek istediklerini bildiren dilekçeler vermişlerdir[522]. Ayrıca Ahyolu ve Burgaz'dan Yahudi temsilciler tarafından gönderilen dilekçede 146 nüfustan oluşan yirmi sekiz hane Yahudi'nin Osmanlı Devleti'ne göç etmek istedikleri bildirilmiştir. Daha önce Burgaz Tüccar Vekili aracılığı ile iletmiş oldukları taleplerine geri dönüş olmayınca bizzat kendileri talepte bulunmuştur. Bu taleplerinde, Vidin Yahudilerinin göç etmiş oldukları İzmir'e ve Kandıra kazasına daha önce yerleştirilmiş olan hemşehrilerinin yanına gitmek istediklerini bildirmişlerdir[523]. Bu göç talepleri doğrultusunda Komiserliğe gönderilen yazıda ise Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli'de görmüş oldukları baskılardan dolayı göç etmek isteyen Yahudilerin, Filistin haricindeki yerlere iskânlarına müsaade edileceği bildirilmiştir[524].

Çeşitli baskı ve eziyetlerle Yahudilere yönelik girişilen hareketler Bulgar tüccarlarının etkisi ile farklı boyutlara taşınmıştır. Komiteler ise bazen ticaret yapılmış olsa da genel olarak Yahudileri tehdit ederek para almayı amaçlamışlardır. Komitecilerin bu hareketlerinde kuşkusuz ki hükûmetin de desteği bulunmaktadır. Filibe'de Yahudi bir tüccar olan Marko Nesim'in yaşadığı sorunlar hükûmetin bu yöndeki desteğini gösterir mahiyettedir. Marko Nesim komitecilerin tehditlerine maruz kalan Yahudilerden birisidir. İki komiteci tarafından beş bin frank vermekle tehdit edilmiştir. Bu tehdit karşısında canını kurtarmak için sabah vereceğini söyleyerek ellerinden kurtulmuştur. Durumu polise de bildirerek, ertesi gün parayı almak üzere gelen komitecilerden birinin yakalanmasını sağlamıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş ve yirmi dört saat sonra komiteci serbest bırakılmıştır. Bu olayın üzerine Marko Nesim'in hanesine dört beş kişi saldırarak hanesine ve kendisine zarar vermiştir. Saldırganlar zabıta tarafından yakalanarak zabıta koğuşuna kapatılmıştır.

[522] BOA. A.}MTZ.(04).65.8.11. (R. 9 Teşrinievvel 1315/M. 21 Ekim 1899).
[523] BOA. A.}MTZ.(04).65.8.5. (R. 20 Kânunuevvel 1315/M. 1 Ocak 1900). Sofya Yahudilerinden otuz altı hanede iki yüz doksan altı kişi Sofya'dan göçmek istediği için dilekçeler vermiştir. Bkz: BOA. A.}MTZ.(04).65.8.6. (R. 13 Kânunuevvel 1315/M. 25 Aralık 1899).
[524] BOA.A.}MTZ.(04).65.8.1. (H. 22 Ramazan 1317/M. 24 Ocak 1900).

Fakat saldırganların Zabıta memuruna göstermiş oldukları bir evrak üzerine tavır tamamen değişmiş ve koğuştan çıkarılarak memur odasına alınmış ve memur yatağına yatırılmışlardır[525]. Komitecilerin elinde bulunan evrakın hükûmet memurlarının tavrında büyük değişikliğe sebep olması hükûmetin komiteciler ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

1906 yılında Rumlara karşı girişilen saldırıların ardından Yahudiler arasında sıranın kendilerine geleceğine dair bir korku iklimi oluşmuştur. Bu korkuyu tetikleyen ve Rumlara karşı yapılan mitinge istinaden adı *Altı Ağustos* konulan Bulgar gazetesinde Filibe Yahudileri de hedef gösterilmiştir. Buna göre, 1877 yılında Karlova'da yaşayan Yahudiler, Karlovalı Bulgarları komitecilikle itham ederek Osmanlı memurlarına ihbar ettikleri suçlamasında bulunulmuştur. Yahudilerin kılavuzluğunda Bulgarlara yönelik çok sayıda saldırı olduğu, Bulgarların hane ve mallarının yağma edildiği, idam edilerek katledildikleri yönünde kışkırtıcı suçlamalar ortaya atılmıştır. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşında bölgeye Rusların gelmesi ile birlikte Bulgarların mallarını gasp eden Yahudilerin Karlova'dan kaçtıkları ve burada bir tek Yahudi dahi kalmadığı da ayrıca aktarılmıştır. Karlova'dan giden Yahudilerin mahalleleri Bulgarlar tarafından yakılmış ve artık gelmeyecekleri düşünülmüşken, savaştan sonra yeniden bölgeye gelmeleri üzerine tehditlerle engellenmişler ve bu kişiler Filibe'ye yerleşmiştir. Yani gazetede Karlova'da Bulgarlara ihanet eden kişilerin Filibe Yahudileri olduğu bildirilerek hedef gösterilmişlerdir. Gazetede Rumların açık düşman oldukları, Yahudilerin ise gizli düşman oldukları aktarılarak, Yahudilerin Prensliğin kurulduğu zamandan beri Bulgarlığa zararlı hareketler içinde oldukları ileri sürülmüştür. Bu yayın ve sonrasında ortaya atılan saldırı söylentileri Yahudiler üzerinde büyük bir korkuya sebep olmuştur. Ancak Filibe İkinci Kitabetinden yapılan yorumda Rumlara yönelik saldırılarda zor duruma düşün Prensliğin şimdilik Yahudilere saldıramayacağı, bu tarz söylem ve haberlerin Yahudiler üzerinde korku yaratarak komiteler adına para toplamak için yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır[526].

[525] BOA.HR.SFR.04.226.12.2. (R. 5 Teşrinisani 1319/M. 18 Kasım 1903).
[526] BOA.HR.SFR.04.237.52.8. (R. 25 Eylül 1322/M. 8 Ekim 1906).

Bu yıllarda Romanya'da Yahudilere yönelik yapılan hareketler ve bu hareketlere Avrupa'nın sessiz kalması da Bulgaristan'daki Yahudiler üzerinde korku yaratmıştır. Yine bu korkuyu tetikleyen Bulgar basını da Avrupa'nın müdahalesiz kalmasından hareketle Bulgarların cüret ve cesaretlerini artıracak yönde yayınlar yapmıştır. Bu haberlerin yarattığı etki ile Filibe'deki Rumlara yapıldığı gibi Yahudilere karşı da bir saldırı olacağı istihbaratı üzerine Filibe Yahudi cemaati reisi yardım ve korunma talebi için Sofya'ya gitmiştir. Yahudiler bu dönemde yaşanan saldırı tehlikesine karşılık korunma talep etmek için tâbi oldukları konsolosluklara giderek himaye talep etmişlerdir. Aynı şekilde Osmanlı tebaası Yahudiler de himaye talebinde bulunmuşlardır. Bu kişiler Komiserliğe yardım taleplerini ilettikten sonra, Komiserlik yaşanacak her türlü durumun bildirilmesini istemiştir. Ayrıca Filibe Mutasarrıfı ile iletişime geçilerek duruma dair bilgi verileceği de aktarılmıştır[527]. Yahudilerin reisi Avukat Radmanov Sofya'ya gittiği gibi Filibe Mutasarrıfına da bir heyet göndererek himaye talep etmiş ve Mutasarrıf kendilerini himaye edeceğini bildirmiştir. Komiserlik İkinci Kitabeti bu durumu değerlendirirken Mutasarrıfın Rumları da himaye vaadinde bulunduğunu ancak bunda başarı gösterememiş veya göstermemiş olduğunu ifade ederek Mutasarrıfa güvenilmeyeceğine değinmiştir. Ayrıca yaşanan olaylardan sonra göçen Rumların emlak ve mallarının Yahudiler tarafından satın alınmasının dahi önüne geçmeye çalışılmış ve buna zorluk çıkarılmıştır[528]. Rumların göçmesi ile birlikte ticaret Yahudi ve Ermenilerin eline geçmeye başlamıştır. Ancak Yahudilerin bu ticarette ilerlemesinin önüne geçilmeye de çalışılmıştır. Ermeniler ise Bulgarlarla aynı fikir ve maksatlarla hareket ettikleri için herhangi bir zorlama ile karşılaşmamışlardır.

Bulgarlar, Yahudi karşıtı yayınların da etkisi ile olacak ki çocuk kaçırma ve cinayetlerinden Yahudileri sorumlu tutmuşlardır. Bu etki ile bazı Bulgar şehirlerinde Yahudiler, Hristiyan çocuklarını öldürmek ve kanlarını Yahudi dinî törenlerinde kullanmak suçlamasıyla tutuklanmıştır[529]. Filibe'de meydana gelen çocuk kaçırma olaylarına da yine Yahudilerin sebep olduğu düşünülmüştür. Encümen-i İslamiye

[527] BOA.Hr.SFR.04.240.6.2. (R. 22 Mart 1323/M. 4 Nisan 1907).
[528] BOA. A.}MTZ.(04).155.19.1. (R. 26 Mart 1323/M. 8 Nisan 1907).
[529] Petya Nedeleva, "Myasto i Rolya na Evreyskata Obştnost v Bılgarskıte Zemi" (Ot Osmansko Vladiçestvo do 30-te Godini na XX.v.)" *Yuridiçesko Spisanie na NBU,* NO. 2, 2013, s. 49.

Reisi Saadeddin Efendinin dört beş yaşlarındaki çocuğunun bir Roman tarafından kaçırılması da bu düşünce ile Bulgarlar arasında etki yaratmıştır. Kaçırılan çocuk tesadüfen bulunarak babasına teslim edilmiştir. Yapılan tahkikatta ise bu işin Yahudiler tarafından yaptırıldığı ileri sürülmüştür. Bundan başka Yahudilerin Hamursuz Bayramından önce yine Filibe civarında bir Bulgar çocuğu ölü bulunmuştur. Yapılan tahkikatta cinayeti işleyenler Yahudilerin ifadeleri ile tespit edilmiştir. Buna rağmen cinayetin ardında Yahudilerin olduğundan şüphelenilmiştir. Filibe'de yaşanan çocuk olayları da Bulgarlar arasında Yahudilere karşı olan tepkiyi şiddetlendirmiştir. Bu olaydan sonra ise Yahudilere yönelik saldırıların olacağı söylentileri hızla yayılmıştır[530]. Yahudilere karşı bir saldırı olup olmayacağı kesin olarak bilinmezken Yahudiler üzerinde oluşturulan bu korku ile komite namına para toplanacağı, bu yolda atılan adımlarda da hükûmetin zaafından faydalanan komitecilerin bu sefer de Yahudilerden faydalanmayı planladıkları düşünülebilir. Ayrıca komiteciler Filibe Yahudilerine ve Rumlarına bir takım tehdit mektupları vererek para koparmaya çalışmıştır. Hatta para vermeyenler ölümle dahi tehdit edilmiştir[531]. Komiserliğin sürekli olarak aktardığı üzere yine bu saldırı söylentilerinin de Bulgarlar tarafından Yahudilerden tehdit yolu ile para koparmak için ortaya atıldığı bildirilmiştir. Ayrıca bazı Bulgarların Rum ve Yahudi tüccarlarından para almak için müracaat ettikleri, Rum ve Yahudilerin şikâyet edenleri ise kovmakla tehdit ettikleri bildirilmiştir[532].

Bulgaristan Prensliği'nde ve Şarkî Rumeli coğrafyasında yukarıda bahsedilenlerden başka Yahudi karşıtı kitlesel bir hareket söz konusu olmamıştır. En büyük etki 93 Harbi yıllarında yaşanan olaylarda meydana gelmiştir. Daha sonrasında ise Şarkî Rumeli'nin bazı bölgelerinden, Yahudilerin komşularından görmüş oldukları baskılar sebebiyle göçü söz konusudur. Bu göç ilerleyen yıllarda tersine dönmüştür. Yahudiler daha önce terk etmek zorunda kaldıkları yurtlarına geri dönmüş, bu durum da yıllar içinde Prenslikte Yahudi nüfus artışını beraberinde getirmiştir.

---

[530] BOA.HR.SFR.04.240.6.4. (R. 24 Mart 1323/M. 6 Nisan 1907).
[531] BOA.A.}MTZ.(04).155.90.2. (R. 4 Nisan 1323/M. 17 Nisan 1907); BOA. A.}MTZ.(04).155.31.1. (H. 28 Safer 1325/M. 12 Nisan 1907) .
[532] BOA.A.}MTZ.(04).155.77.1. (R. 9 Nisan 1323/M. 22 Nisan 1907).

2. Gayrimüslim Romanların Durumu

Bulgaristan'a Romanların ilk yerleşimleri ile ilgili kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, 12. ve 14. yüzyıllar arasında yerleşmiş oldukları tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklar bu tarihi 9. yüzyıla kadar götürse de bu veri üzerinde bir kesinlik bulunmamaktadır[533]. Bulgaristan coğrafyasında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurmasıyla da ayrı bir Roman nüfus bölgeye yerleşmiştir. Bu dönemde bölgeye yerleşmiş olan nüfus, çoğunlukla Osmanlı orduları ile birlikte ya da sonrasında gelen Müslüman Romanlardan oluşmaktadır[534]. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyeti Romanlar açısından bu coğrafyanın en yaşanabilir bir coğrafya olmasını sağlamış ve bölgede Roman nüfus hızla artmıştır. 1864 yıllında Romanya'da köleliğin kaldırılması[535] ile büyük bir Roman nüfusu göç yollarına koyulmuştur. Bu dönemde Bulgaristan coğrafyası önemli bir merkez olmuş ve yeniden bir göç hareketliliği yaşanmıştır. Son olarak ise ardı ardına yaşanan Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sürecinde de birçok Roman'ın (bunda sınır değişimleri de etkili olmuştur) Bulgaristan coğrafyasında kalmasına ve yerleşmesine sebep olmuştur[536]. Bundan sonraki süreçte Bulgaristan'dan sürekli dışarı doğru göçler meydana gelmiştir.

Bulgaristan Prensliği'nde genel olarak Romanların nüfusuna dair verilerde kaynaklar arasında farklı rakamlar bulunmaktadır. Prenslik döneminde Bulgaristan'daki Romanlar 1900 yılında 89,549 kişi ile nüfusun % 2,3'ünü

---

[533] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "The Bulgarian Gypsies – Searching Their Place in The Society" *Balkanologie,* Vol. IV, no 2, 2000, s. 1, (Çevrimiçi) http://balkanologie.revues.org/323 (Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2018).

[534] Elena Marushiakova-Vesselin Popov, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitapevi, 2006, s. 30; Donald Kenrick, *Çingeneler Ganj'dan Thames'e,* Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitapevi, 2006, s. 60.

[535] 14. ve 15. yüzyılda Slavca yazılmış birçok belge Romanya'da Çingenelerin bölgeye gelişlerinden kısa bir süre sonra Tuna Prensliklerinde köle olarak kullanıldıklarını doğrulamaktadır. Bkz. Angus Fraser, *Avrupa Halkları Çingeneler,* Çev. İlkin İnanç, Homer Kitapevi, İstanbul 2005, s. 58. 1830'lu yıllar ile başlayan Romanların köleliğinin kaldırılması süreci 1864 yılına kadar sürmüştür. 1864 yılında ise kölelik tamamen Eflak ve Boğdan'da kaldırılmıştır. Emine Dingeç, "Osmanlı Devleti ve Eflak ve Boğdan'da Köleleşen Romanlar", *Osmanlı Devletinde Kölelik Ticaret, Esaret, Yaşam*, Editörler: Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 151. Bu yıllarda Eflak ve Boğdan'da 250.000 ile 300.000 Roman köle yaşadığı tahmin edilmektedir. Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "Gypsy Slavery in Wallachia and Moldavia", *Nationalisms Today*. Eds. Tomasz Kamusella; Krzysztof Jaskulowski, Peter Lang, Oxford 2009, s. 89-124.

[536] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "The Bulgarian Gypsies – Searching …", s. 1.

oluşturmaktadır. 1905 yılında 99,004 ile % 2,5'ini, 1910 nüfus verilerine göre ise bu sayının 121,573 kişi ile % 2,8'e yükseldiği görülmektedir[537]. Müslüman Romanların büyük bir kısmının kendini Türk olarak ve Hristiyan Romanların ise kendini Bulgar olarak ifade etmeleri[538] Romanların Bulgaristan'daki nüfusu konusunda net bilgilere ulaşılmasının önüne geçmektedir.

Bulgaristan'da Romanlar günümüzde çoğunlukla Filibe, Eski Zağra, İslimiye, Pazarcık, Burgaz, Sofya, Montana, Varna, Plevne ve Hasköy gibi şehirlerde yaşamakla birlikte ülkenin hemen hemen her bölgesinde Romanlarla karşılaşmak mümkündür[539]. Romanlar çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Müslüman Romanlar Şarkî Rumeli ve Prensliğin Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerinde yaşarken gayrimüslim Romanlar ise Bulgarlara daha yakın bölgelerde yaşamıştır[540].

Bulgaristan, 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sonrası fiili olarak Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Harbin, Balkan Türkleri ve Müslümanları için meydana getirdiği acı sonuçlar, Bulgaristan coğrafyasında da büyük oranda hissedilmiştir. Bu sonuçlar içinde bölgedeki nüfus değişimi Bulgaristan'daki Müslüman nüfusa yönelik kasıtlı bir politika yürütüldüğünü göstermektedir. Bu politikalar birçok açıdan Romanları da kapsamış, Türkleşmeleri engellenerek Bulgarlaştırma politikası sistemli olarak Prensliğin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren başlamıştır[541]. Daha yüzyılın başında (3 Mayıs 1901) Bulgaristan Ulusal Meclisinin 61. olağanüstü oturumunda Seçim Kanununun değiştirilmesine yönelik yasanın onaylanması, devletin Müslüman Romanlara bakış açısını yansıtmaktadır. Kanunun 4. ve 7. maddelerine göre Hristiyan olmayan Romanlar ve göçebe Romanların seçme hakkı ellerinden alınmıştır[542]. Bu

---

[537] Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 115.
[538] Rossen Vassilev, "The Roman of Bulgaria: A Pariah Minority", *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 3, No. 2, 2004, s. 42; Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Müslüman Azınlığı,* İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 60-61.
[539] Emin Atasoy, *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan*, Bursa, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 168.
[540] Emin Atasoy, Mustafa Ertürk, "Etnocoğrafya Perspektiften Bulgaristan Romanları" *Doğu Coğrafya Dergisi,* Yıl 15, Sayı 24, s. 97.
[541] Slavkova, M. "Turskite Tsigani V Bılgariya Evangelskoto Dvijenie", *Bılgarska Etnologia,* Broy 3, 2004, s. 32.
[542] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "Commencement of Roma Civic Emancipation", *Studies in Art and Humanities,* Vol. 3, Issue 02, 2017, s. 39.

değişikliğin yapılma sebebi Bulgaristan Komiserliğinden gönderilmiş olan rapordan anlaşıldığı üzere Müslüman Romanların seçim sonuçlarında etkili olmasından duyulan rahatsızlıktır[543]. Yapılan bu değişiklik 1878 sonrasında Bulgaristan'ın sosyal ve politik yapısı içinde kendi yerlerini arama mücadelesi veren Romanlar için bir tepki ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Bu yasaya ilk tepki olarak 1901 yılında Vidin'de bir kongre düzenlenmiş ve bu kongrede yasanın iptal edilmesi için kampanya yürütülmesine karar verilmiştir[544]. Yasanın iptali ya da değişikliğinin gündeme gelmemesi üzerine 1905 yılında Marko Markof[545] ve Mustafa Ragıp[546] liderliğinde Sofya'da üç gün süren ikinci bir kongre düzenlenmiştir[547]. İkinci kongre neticesinde Müslüman Romanların yeniden seçim haklarını almaları için ulusal meclise ve Prens Ferdinad'a temsilcilerin gönderilmesi kararlaştırılmıştır[548]. Bu kongrelerin göstermiş olduğu etki neticesinde Ulusal Meclis Müslüman Romanların seçim haklarını kısıtladığı bu kararı kaldırmak durumunda kalmıştır[549].

Bulgaristan'da Romanlara bakış bu temel yaklaşım etrafında şekillenmiştir. Müslüman Romanlar daha çok kendilerini Türk olarak tanımladıkları için Bulgarlar için bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu doğrultuda Müslüman Romanları göçe zorlayan birçok adım atılmıştır[550]. Gayrimüslim Romanlar ise kendilerini Bulgarlara daha yakın hissettikleri için herhangi bir sorun yaşamamıştır. Sadece Müslüman Romanların oy kullanma haklarının ellerinden alınması bile bahsedilen yakınlığın bir göstergesidir. Çünkü gayrimüslim Romanlar seçimlerde Bulgar politikalarına uygun tercihler yapmıştır. Bu bakımdan Bulgarlar için gayrimüslim Romanlar en hızlı asimile edilecek grup olduğu düşünüldüğü için bir tehdit olarak görülmemiştir. Ancak 1886 yılında çıkarılan bir kararname ile Romanların ülkeye girişinin de yasaklanmış[551]

---

[543] BOA. A.}MTZ.(04). 137.60.02.01 (R. 21 Kânunuevvel 1321/M. 3 Ocak 1906).
[544] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "The Bulgarian Gypsies – Searching …", s. 4.
[545] Bulgar bir avukat ve gazetecidir. Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "Commencement of Roma…", s. 40.
[546] Gazeteci bir "Genç Türk". Ömer Turan, *a.g.e.,* s. 260.
[547] Ömer Turan, *a.g.e.,* s. 260-261.
[548] BOA.A.}MTZ.(04).137.60.02.01 (R. 21 Kânunuevvel 1321/M. 3 Ocak 1906).
[549] Elena Marushiakova, Vesselin Popov, "The Bulgarian Gypsies – Searching…", s. 4.
[550] BOA.A.MTZ(04).159.94.01 (H. 5 Recep 1325/M. 14 Ağustos 1907); BOA.A.}MTZ.(04).159.56.01 (H. 20 Cemaziyelahir 1325/M. 31 Temmuz 1907); BOA.PRK.ASK, 250/44 (H. 13 Şaban 1325/M. 21 Eylül 1907); BOA. A.}MTZ.(04)137.60.2.1 (R. 21 Kânunuevvel 1321/M. 3 Ocak 1906).
[551] Carol Silverman, "Bulgarian Gypsies: Adaptation in a Socialist Context", *Nomadic Peoples, Special Issue on Peripatetic Peoples*, no. 21/22, White Horse Press, December 1986, s. 53.

olması daha fazla Roman'ın ülkede bulunmasının önüne geçilmek istenmesinin bir neticesidir.

3. Ermenilerin Bulgar Komitecilerle Ortak Hareketleri

Şarkî Rumeli'de meydana gelen birçok olayda Ermeniler de yer almıştır. Bunlar özellikle Türklere karşı yapılan saldırılarda etkili olan gruplardan olmuştur. Ancak Rumlara karşı girişilen faaliyetlerde de fırsatçılık yapmışlardır. Kendilerine Bulgar komitelerini örnek alan Ermeniler, amaçlarını gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti bünyesinde çeşitli gruplarla işbirliği içerisinde bulunmaktan geri durmamıştır. Bu doğrultuda, Taşnaklar ile Boris Sarafov idaresindeki Makedonya İhtilal Komitesi arasında 1885 yılında anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma sonrasında Ermeni-Makedonyalı işbirliğinin temelleri 1896-1897 yıllarında tam olarak atılabilmiştir. Taşnak Komitesi Tiflis'te düzenlediği II. Dünya Kongresi'nde (Nisan-Haziran 1898) Batı bürosunu temsilen seçilen ve aynı yıl Filibe'ye yerleşen Rosdom (Stepan Zorian), Bulgar-Makedon komiteleri ile ittifak arayışına girmiş ve Ermeni Makedon Birliğini kurmuştur. Kurulan bu birlik ve ittifak sayesinde Taşnaklar, Bulgar komitecilerinden patlayıcı madde tedarik etmiş ve Ermeni gençleri burada askerî eğitim almıştır[552].

Bulgaristan'daki Ermeni nüfusunu artırarak teşkilatlanmalarını hızlandıran olaylar ise 1896 yılında yaşanan Ermeni olayları sonrası Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli'ye çok sayıda Ermeni'nin göçü ile başlamıştır. Bu kişilere bölgedeki Ermeni komiteleri yardım toplamıştır. Burgaz, Varna ve Filibe'de bu doğrultuda komisyonlar kurulmuş varlıklı Ermenilerinin yanında ayrıca İngiliz ve Amerikalılar da yardımda bulunmuştur[553]. Meydana gelen bu göç sonrasında Şarkî Rumeli'de Ermeni örgütlenmesi ve Bulgar komitelerle olan işbirliği artmıştır. 1896-97 yıllarında atılan temeller çeşitli vesilelerle geliştirilmiştir. Ermeniler de kendi içlerinde örgütlenme yoluna gitmiştir. Gayret Gazetesi sahibi Rıza Paşa tarafından gönderilen yazıya göre Filibe'de bulunan Ermeniler *Asayişperver* ve *İhtilalci* olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İhtilalci grubun komite üyelerine ait bilgilerin olduğu bir belge de temin edilmiştir[554]. Bu belgeye göre *Filibe Müstakil Ermeni İhtilal Komitesi* 18 kişilik bir

[552] Bülent Yıldırım, *Bulgaristan Ermeni Komiteler…*, s. 71-72.
[553] BOA.HR.SFR.04.355.24.1. (R. 24 Teşrinisani 1312/M.6 Aralık 1896).
[554] BOA.Y.PRK.ASK.148.7.1-2. (R. 6 Mart 1315/M. 18 Mart 1899).

heyetten oluşmaktadır. Listede bulunan kişilerin komitedeki görevlerinin yanında göç ettikleri yerler ve meslekleri gibi bilgiler de yer almaktadır. Buna göre, komitenin reisi Arvahi, Rusyalı olup Filibe heyetinin reisidir. Ayrıca Burgaz, Varna ve Rusçuk şubelerinin de müfettişidir. Daima hareket halinde olup bazen İstanbul'a gidip gelmektedir. Bu hareketlerinde elbisesini, saç ve sakalını sürekli olarak değiştirmektedir. Reis Muavini Pedrus Hacıgarebetyan Filibe Ermenilerindendir. Rusya'da eğitim görmüş, Van meselesinde ve İran hududundaki muharebede bulunmuştur. Lakabı Bedo'dur. Aza Agop Argoniyan Tekirdağlıdır. Filibe'ye firar etmiştir. Terzilik yapmakla birlikte kendisi Protestan'dır. Komite adına hazırlanacak olan evrakları hazırlıyor olmasından dolayı heyetin en mümtaz kişisidir. Komitede Argoniyan'dan başka 13 aza daha yer almaktadır. Bu kişiler çeşitli bölgelerden kaçarak Filibe'ye gelmişlerdir. İçlerinde İstanbullu, Kemahlı, Edirneli, Şebinkarahisarlı, Malkaralı, Vanlı, Tekirdağlı, Rusyalı olanlar bulunmaktadır. Azalardan Tüfenkçi Tatul Malkara'da tütün kaçakçılığı yapmakta iken sonradan komiteye dâhil olup Filibe'ye gelmiş ve burada Makedonya'ya silah kaçırmak görevini üstlenmiştir. Yine Tüfekçi Toros da Makedonya'ya silah kaçırmak için silahları kesip başka şekillere sokarak Makedonya'ya götürmektedir[555]. Komitede yer alan bu kişiler Makedonya'ya silah sevkiyatı yaparak Bulgarların bölgedeki hareketlerine destek olmaktadırlar.

Ermeniler ve Bulgar komiteciler arasındaki ittifak karşılıklı desteklerle ilerletilmiştir. Biri Varna'dan biri de Köstence'den getirilen iki Ermeni usta Bulgar komitecilerine bomba ve fişek yapmak için barut fabrikasında göreve başlamıştır[556]. Filibe İkinci Kitabet Miralayı Hilmi Bey tarafından bildirilen bir başka benzer olayda ise Filibe'ye bağlı Markova köyündeki bazı Ermeni komitecilerin bomba yapımını öğrendikleri görülmektedir. Ayrıca Filibe'ye gelmiş olan Karakin, Torkum, Frankülyan ve Arşak adındaki Ermeni müfsitlerin katılmasıyla Filibe Ermeni Komitesi'nin kuvvet kazandığı bildirilmektedir[557]. Ermeni komiteleri Filibe'de elde ettikleri bu güç ve ittifak ile suikasta dahi girişmiştir. Agap Çerçiyan isimli Ermeni

[555] BOA.Y.PRK.ASK.148.7.3.
[556] BOA.Y.PRK.MK.16.5.1. (R. 10 Eylül 1319/23 Eylül 1903).
[557] BOA.Y.PRK.ASK.236.27.1. (R. 12 Kânunusani 1321/M. 25 Ocak 1906).

Komiteci hükûmete ihbarda bulunduğu için komite tarafından açığa alınmıştır. Açığa alınan Agop Çerçiyan'ın hükûmet tarafından Edirne'ye gönderilerek burada muhafaza edilmesi bildirilmiştir[558]. Ancak Filibe ahalisinden olan Çerçiyan, Edirne Valisine haber vermeden şehri terk ederek Filibe'ye gitmiştir[559]. Filibe'de bulunduğu sırada şehrin en işlek caddelerinden birinde suikast sonucu öldürülmüştür. Cinayetin ardından yürütülen tahkikatta Çerçiyan'ı öldürenin on yedi yaşında Salyanov adında Manastırlı bir Bulgar olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak cinayet Ermeni komitesi tarafından Bulgar komitelerine yapılan müracaat üzerine işlenmiştir[560].

Ermeniler Anadolu'da girişmiş oldukları birçok fesat hareketini Balkanlar'a da taşımışlardır. Bu fesat hareketlerinde ise Bulgar komitecileri ile birçok ortak harekette bulunmuşlardır. Bulgar komitecileri ile aynı fikri yapı üzerinde teşkilatlanan Ermenilerin, Rum ve Türklere karşı hareketlerde bulundukları gibi bazı zamanlarda Yahudi destekçileri de olmuştur. Bulgarların ünlü şairi Hristo Botev anısına düzenlenen bir geceye Yahudi ve Ermeniler de katılmıştır. Ayrıca Tatarpazarcığı'nda Yahudiler tarafından düzenlenen bir eğlencede Filibe Ermeni okulu öğretmeni de bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Ermeni ve Bulgarların durumlarının aynı olduğundan bahsederek birlikte çalışılması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Ermeni ve Bulgarların ortak düşmanlarının Türk ve Rumlar olduğundan bahsederek bunların hakkından gelmek için ortak hareketlerde bulunulması gerektiğini söylemiştir. Yine Balkanlar'daki halk ayaklanmaları ve azınlıkların bağımsızlık hareketlerinin artık Anadolu'ya taşınması gerektiğini, Anadolu'da da kıyam edilme zamanının geldiğini ifade ederek kışkırtıcı söylemlerde bulunulmuştur[561].

Ermeniler bu düşüncelerle ortaya koydukları birçok aleyhte faaliyetin yanında Bulgar komitecileri tarafından yapılan yağma ve tahribata da iştirak etmişlerdir. Prenslik Hükûmeti de Ermeniler tarafından girişilen fesat hareketlerini görmezden gelmiştir. Ahyolu'nda yaşanan hadisede de Ermeniler Bulgarlara destek olmuştur. Kurşunların ve yangının sardığı şehirden kaçmaya çalışan Rum kadınları

[558] BOA.DH.ŞFR.375.60.1. (R. 21 Kânunusani 1322/M. 3 Şubat 1907).
[559] BOA.DH.ŞFR.375.84.1. (R. 24 Kânunusani 1322/M. 6 Şubat 1907).
[560] BOA.A.}MTZ.(04).160.93.1. (R. 11 Teşrinievvel 1323/M. 24 Ekim 1907).
[561] BOA.Y.MTV.248.21.1. (H. 22 Rebiyülahir 1321/M. 18 Temmuz 1903).

şehir dışına çıktıklarında Ermenilerin saldırılarına uğramıştır. Canını kurtarmak için şehirden kaçan beş altı Rum kızına Ermeniler tecavüz etmiştir. Ayrıca Rum kadınlarının yanlarına aldıkları mücevher ve ziynet eşyaları da Ermeniler tarafından çalınmıştır[562]. Ermeniler yaşanan olayları o kadar sahiplenmişlerdi ki Ahyolu'nda Rumlar tarafından öldürülen Bulgar'ın cenazesinin kaldırıldığı gün matem için Bulgarlarla birlikte bütün Ermeniler işyerlerine siyah bezler asmıştır. Yine Burgaz'da yaşanan olaylarda da ihtiyaç olması halinde müdahalede bulunmak üzere yüz elli Ermeni de hazır bulunmuştur[563].

Ermeniler Bulgar komiteleri ile ortak faaliyetleri ile birçok harekete girişmişlerdir. Sadece Türk ve Rum ahaliye karşı hareketleri ile değil ayrıca Osmanlı askerleri ile de çatışmaya girmekteydiler. Edirne yakınlarında Osmanlı askerleri ile girmiş oldukları çatışmada altı komiteci öldürülmüş, iki Ermeni ve iki de Makedon komiteci yakalanmıştır. Yakalanan dört komiteci Edirne'de idam edilmiştir. Komitecilerin ortak silahlı hareketlerinden başka çeşitli Avrupa şehirlerinde de Osmanlı Devleti aleyhinde mitingler düzenlemişlerdir[564]. Bulgar komitecilerin Şarkî Rumeli'de Rumlara karşı yürüttükleri hareketlere destek olan Ermeniler, bu desteğin karşılığını, Rumlardan boşalan ekonomik boşluğun doldurulması ile almıştır.

E. ASİMİLASYON

Bulgarlar, Patrikhane'nin asimilasyon ve baskısına karşılık ilk millî hareketlerine başlamışlardır. Bulgar millî düşüncesinin ilk kıvılcımlarını atan Papaz Paisy, eserinde bir Bulgar kimliğinden bahsetmiş ve Rumlaşmayı eleştirmiştir. İlk hareketlerde dahi bu durum eleştirilmiş olmasına rağmen Bulgarlar arasında Rumluk bilinci tamamen silinememiş, bir kısım Bulgarlar kendilerini Rum olarak görmeye devam etmiştir. Bulgar kimliğini kabul etmiş olanlar, Yunan sever olan Bulgarları tanımlamak için "Grekomania" ifadesini kullanmışlardır. "Grekomania" kavramı "mania" (güçlü, acı verici arzu) kelimesinden hareketle türetilmiş ve kişinin olmadığı

---

562 BOA.HR.SFR.04.237.19.3. (R. 8 Ağustos 1321/M. 21 Ağustos 1906); BOA.A.}.MTZ.(04).147.40.2. (R. 12 Ağustos 1322/M. 25 Ağustos 1906); BOA.Y.A.HUS.506.22.2. (R. 12 Ağustos 1322/M. 25 Ağustos 1906).

563 BOA.HR.SFR.04.237.12.21. (R. 3 Ağustos 1322/M. 16 Ağustos 1906).

564 Bülent Yıldırım, *Bulgaristan Ermeni Komiteleri…*, s. 71-72.

bir şey olma, yani Bulgarlar için Yunan olma arzusu olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlamadan hareketle etnik olarak Bulgar olan ancak Patrikhaneyi destekleyen ve çocuklarını Yunan okullarında eğiterek, Yunan kimliğini taşımaya çalışan kişiler için kullanılmıştır[565]. On dokuzuncu yüzyıl boyunca "Grekomania" olarak adlandıran gruplar Patrikhane ile olan çatışmada, Bulgar ulusal hareketinin baş düşmanları haline gelmiştir. Çünkü Bulgar kimliğinin savunucuları, onları Yunan davasını Bulgarların aleyhine destekleyen "hainler" olarak görmüşlerdir. Özellikle Patrikhane'nin etkisi ile oluşmuş olan "Grekomania"lar, Bulgar Prensliği'nin kurulması ve 1878'den sonra Bulgarca eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte, Bulgar olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Bulgarlar arasında yaygın olan Rumlaşmanın sınırını ise Bulgaristan Prensliği oluşturmuştur. Prenslik içinde de Bulgarların Rumlaşma durumu söz konusu olsa da bu çok daha küçük grupları kapsamıştır. Bunun yanında Prenslikte daha çok Bulgar toplumu içinde Rumlar asimile olmuştur. Ekonomik çıkarlar, kamu hizmeti arayışı, evlilik ve özellikle Bulgarların asimilasyon eğilimli politikaları Prensliğin bazı Rum sakinlerini Bulgarlaştırmıştır[566]. Böylece Yunanistan ile olan bağlarını ve Rum kimlik bilincini terk ederek Bulgarlaşmış bireyler olarak ortaya çıkmışlardır.

Bulgarlar ve Rumlar arasında karşılıklı bir asimilasyon süreci yaşanmıştır. Bu süreçler bazen evlilikler yolu ile gönüllü olarak sağlanmıştır. Şarkî Rumeli'de de Rum ve Bulgarların evlilikleri etkili olmuş ve bu evlilikler üst sınıfların seçkin aileleri arasında bağ kurmalarına hizmet etmiştir. Dinî veya ulusal bağlılıklara bakılmaksızın kendi sosyal gruplarını evlilik bağı ile korumuşlardır. Örneğin Bulgar Stoyan Teodoroviç Tsaliikov, kızı Mariela'yı ortak ticarî çıkarlarının bir işareti olarak Yunan Demetrius Mitsoras ile evlendirmiştir. Alt sınıflarda ise karma evlilikler daha somut maddî çıkarlara hizmet etmiş ve bu durum toplumsal hareketliliği kolaylaştırmıştır.

---

[565] Yura Konstantinova " 'Grecomans' and 'Slavophones' at the end of 19th end the Beginning of 20th Century", *ETUDES BALKANIQUES*, L/3 Sofia 2014, s. 127. Benzer bir tanım olarak Yunanlılar da Rumlaşmış Slavlar için "Slavophones" tanımlamasını kullanmışlardır. Bu iki kavramın ortaya çıkışı ve kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: *Gös eser*., s. 122-147. Goltz Paşa, Selanik-Manastır Alman demiryolu yapımını incelemek için bölgeye gitmiştir. Bu ziyaretindeki izlenimlerinde, Selanik yakınlarında bulunan Hortaç köyüne de uğramıştır. Buradaki köylülerin Bulgar olduğu düşünülmesine rağmen kendilerine Rum dediklerini gözlemlemiştir. Köylülere Bulgar olup olmadıkları sorulduğunda ise bu soruya şiddetli bir tepki vermiş olduklarına değinmiştir. Burada karşılaşılan topluluk Yunanlıların "Slavophones" kavramı ile tanımladıkları gruplara bir örnek olarak görülebilir. Goltz Paşa, *Makedonya Seyahatim*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 75.

[566] Thedora Dragostinova, *a.g.e.*, s. 30.

Örneğin 1880 yılında St. Konstantin ve Helen Kilisesinin erkek Eksarhist cemaatinin çoğu kırsal kesimden gelmiş ve Yunan kadınları ile evlenerek kente yerleşmiştir. Diğer tarafta ise Rum kızları için en ideal damat olarak Bulgar subayları görülmüştür. Bu karma evliliklerde genellikle milliyetçi düşünceler bir tarafa bırakılmış ancak bazı istisnai durumlar da meydana gelmiştir. Bir Bulgar, Rum asıllı karısını Yunan milliyetçiliği yaptığı gerekçesi ile boşamıştır. Şarkî Rumeli'de Bulgarların baskın grup olmaları evliliklerde de etkili grup olmalarını sağlamıştır. Karma evlilikler Rumların, Bulgarlaşma oranını hızlandırmıştır. Bu durum görünür bir hal almış, 1899'da Piskopos Vassileios, Bulgaristan'daki Rumların Bulgarlaştırılmasını kınayarak bu asimilasyona karma evliliklerin de sebep olduğunu ifade etmiştir. 1904 yılında ise Filibe'nin Yunanistan Konsolosu Labros Koromilas ekonomik durumu iyi olmayan Rumların, Bulgar aileleri ile evlenmekte olduklarını ve bu şekilde Helenizm'in fark edilmeden yok olacağını ifade etmiştir[567]. Yine Filibe'de yayın yapan Ahali Gazetesinde de Prensliğin teşkilinden sonra Rum kızlarının Bulgar gençleri tarafından eş olarak alınması sebebiyle asimile olduklarına vurgu yapılmıştır[568]. Karma evliliklere Bulgar milliyetçileri her ne kadar karşı çıkmış olsalar da bu durum Bulgaristan'daki Rumların Bulgarlaşmasına ve hali ile Rum nüfusun azalmasına sebep olmuştur.

Karma evliliklerin yanı sıra, Bulgar siyasetini özümsemek de Rumların çıkarına olmuştur. Rum bir eşten boşanınca, Bulgar Kilisesinde iş bulma, kamu sektöründe ve hatta orduda çalışma gibi imkânlara kavuşmaktaydılar. Bu imkân Rumların Filibe'deki en önemli okulu olan Zariphios Okullarının mezunlarını da ayrıca cezbetmiştir. Bu okullardan mezun olanların yaklaşık olarak %25'i Bulgarlaşmış, içlerinden on kişi ise Bulgar ordusunda Albay rütbesine kadar ilerlemiştir. Bulgarlaşmış Rumlara önemli bir diğer örnek ise, Bulgar siyasetinin içine girmiş olan ve Dışişleri Bakanlığı (1890-1894) ve Başbakanlık (1899) yapan Dimitır P. Grekov'dur. Kendisi de bir Rum olan Grekov, Rumların Bulgarlaştırılmasını teşvik ederek baskın ulusa girmeye istekli olanları desteklemiştir[569]. Asimilasyona

[567] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 57-58.
[568] "Palikaryalar", *Ahali Gazetesi*, numara 5, H. 23 Ramazan 1324/M. 10 Kasım 1906, s. 3.
[569] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 59

istekliliğin bir göstergesi ya da makam ve rütbesini kaybetmeme korkusunun bir sonucu olarak Rumca soyadlarının sonuna Bulgarca "-ov" eki ekleyen memur ve askerî görevliler de olmuştur[570].

Bulgarlaşmayı somut menfaatler için önemli bir adım olarak gören Rumlar, bunlara ulaşmada sorun yaşamamıştır. Bulgarlaşmayan Rumlar ise ayrımcı yasal önemlerle, kiliseleri gasp edilerek ve Rum karşıtı hareketlerle hem toplumsal hem de kamusal baskıya maruz bırakılmıştır. Bu baskı özellikle, Prensliğin Şarkî Rumeli Vilayeti'ni ilhakı sonrasında artmış, Rum ahaliye yönelik hareketler hızlanmıştır. Bu doğrultuda ilk iş olarak Vilayet Dâhili Nizamnamesinin 341. maddesinde belirtilen vilayetteki resmî mezheplerin mal ve mülklerinin muhafaza edilmesi maddesi[571] çiğnenerek Rum milletine ait olan kiliselerin kademeli olarak işgali yoluna gidilmiştir. İbadethaneleri ellerinden alınan Rum nüfus Bulgar kiliselerinde ibadete zorlanarak asimile edilmeye çalışılmıştır. Şarkî Rumeli Rum ahalisinden altı kişinin imzası ile gönderilen dilekçede de Bulgarların ilhak sonrası Dâhili Nizamnameyi ihlal ettiği yönünde şikâyetlerde bulunmuştur. Buna göre, ilhak öncesinde kanunların nispeten uygulandığından bahsedilerek, ilhaktan sonra Rum ve Türk ahalinin sürekli olarak haklarının yendiğine vurgu yapılmıştır. Bulgarların, mahkeme ve kamu idarelerinde Rumca ve Türkçenin kullanımının yasakladığına değinilmiştir. Bu yasaklama ile Bulgar diline hâkim olmayan grupların asimilasyonu için bir adım atılmıştır. Dilekçede az sayıda memuriyeti ellerinde tutan Rum memurların azledildiğinden bahsedilerek, yerlerine Bulgaristan'dan seçilmiş ve Bulgarcadan başka dil bilmeyen memurların getirildiğine değinilmiştir. Bu şekilde Rumların zorunlu olarak Bulgarca öğrenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Aksi halde devlet dairelerinde işleri aksayacaktır. Rum vekillerin göndermiş oldukları dilekçede içinde bulundukları durum karşısında ahalinin göçe başladığından bahsederek, ortaya çıkan yeni şartlar altında bu bölgede yok olmaktan duymuş oldukları endişeleri dile getirmişlerdir[572].

Şarkî Rumeli'de yaşayan Rumların dile getirdiği sorunlar etrafında Rumlar açısından 1885 yılında Şarkî Rumeli Vilayeti'nin ilhakının önemli bir dönüm noktası

[570] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 63.
[571] Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti…*, s. 109.
[572] BOA.HR.TO.530.2.1. (M. 2 Mayıs 1886).

olduğu anlaşılmaktadır. Şarkî Rumeli Vilayeti'nde nüfuslarından dolayı baskın olan Bulgarlar, artık hâkim rolünü üstlenmeye başlamıştır. Bu da Bulgar-Rum çekişmesini ayrıca şiddetli bir hale getirmiştir. Meydana gelen yeni ortamda ise Bulgarlar tarafından Rum kilise ve cemaatine yönelik sürekli bir müdahale söz konusu olmuştur. Bu doğrultuda, yerel Bulgar Kilise yetkilileri, Patrikhaneye bağlı kiliselerin seçkin isimlerinden mümkün olduğunca çok kişiyi Bulgar Kilisesi'ne çekmeye ve onları asimile etmeye çalışmıştır. St. Marina Katedralinin başrahibi olan Georgios Charzi-Konstantinou ölene kadar Bulgar Kilisesi'ne davet edilmiş hatta kendisine Filibe Başpiskoposluğu teklif edilmiş olmasına rağmen Bulgarlara olumlu yanıt vermemiştir. Buna karşılık Aziz Paraskevi Kilisesi'nin papazı olan İkonom Argyri, 1892'de Patrikhaneyi kınayarak Bulgar Kilisesine tâbi olduğunu bildirmiştir. Ayrıca tüm nüfuzunu, Rum rahiplerini, kiliselerini ve manastırlarını Eksahlığa teslim etmek için kullanacağına yemin etmiştir. Bulgar makamları tarafından Aziz Paraskevi Kilisesi'nin yanına 1890 yılında inşa edilen yeni kilise bu geçişte etkili olmuştur. Kilisenin inşası ile birlikte ahalinin Rum kiliselerine gitmesinin ve yardımlarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu durum 2 yıl sonra Aziz Paraskevi Kilisesi papazı İkonom Argyri'nin Bulgar cemaatine dâhil olmasına da etki etmiştir[573]

Bulgarlar, Yunanistan'da ikamet eden Bulgar cemaat bulunmaması sebebiyle misilleme tehlikesi olmadan hareket etmiş, bu da bir karşı yaptırım uygulanmasının önüne geçerek onlara kolaylık sağlamıştır[574]. Bu kolaylığın yanı sıra dinî ve etnik olarak karışık mahallelerdeki Yunan-Bulgar dinî çatışması da asimilasyonda ayrıca etkili olmuştur. Filibe Yeni Mahalledeki St. Kyriaki Kilisesinin 1892 yılında gasp edilmesi bu doğrultuda değerlendirilebilir[575]. Kilisenin gasp edilmesi ile birlikte Rum cemaat ve papazı St. Konstantin ve Helen Kilisesinin cemaati ile birleşmiştir. Ancak yaşlı ve fakirler ulaşım sıkıntısı yaşamıştır. Ulaşım için bir araç temin edememiş olmaları sebebiyle ise Eksarhlığa tâbi rahiplere başvurmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca St. Konstantin ve Helen Kilisesi rahiplerinin kötü tutumları sebebiyle cemaatleri ile arası kopmuş ve böylece Eksarhlığa katılma eğilimi daha da artmıştır.

[573] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 60.
[574] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 61.
[575] BOA.HR.SFR.04.342.14.1. (H. 12 Recep 1310/M.30 Ocak 1893).

Her ne kadar çeşitli etkenlerle Rumlar, Bulgar Kilisesine mecbur bırakılmaya çalışılsa da bu her cemaat üyesinde etkili olmamıştır. St. Kyriaki Kilisesinin zapt edilmesinden altı yıl sonra kilise cemaatinden bazıları evlerinde ayin yürütmek için Rum rahipler çağırmıştır. Bu durumun önüne geçmek için devlet yetkililerinin desteğine ihtiyaç duyulmuş ve Eksarhlık Piskoposu bu uygulamanın yasaklanmasını Bulgar Hükûmeti'nden istemiştir. Ayrıca Filibe Mutasarrıfı Bulgar yetki alanında olan nikâh işlemleri yaptıkları gerekçesi ile Patrikliğe bağlı bazı rahipleri cezalandırmıştır[576].

İlhaktan sonra ivme kazanan asimilasyon hareketleri bahsedildiği üzere kiliseler ve kilise cemaati üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak bu asimilasyon süreci 1906 Rum karşıtı olaylardan sonra daha da şiddetlenmiştir. Eğitim, bunun önemli adımlarından birini oluşturmuştur. 1891 yılında Eğitim yasası düzenlenmiş ve 10. madde ile tüm Bulgar vatandaşlarının çocuklarının ilk eğitimlerini Bulgar müfredatına göre Bulgarca eğitim kurumlarında ve Bulgarca almaları gerektiği maddesi eklenmiştir. Bu maddenin uygulanmasında 1906 yılına kadar gevşek davranılsa da o yıl yaşanan olaylardan sonra uygulamaya konulmuştur[577]. Bulgar diplomatlar bu maddenin uygulanmasındaki amacın, Rum okullarında çocuklara öğretilen Bulgar düşmanlığının önüne geçmek olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öyle ki Atina'da basılıp Bulgaristan'daki Rum okullarında okutulan kitaplar uzun zamandır endişe yaratmaktaydı. Bu doğrultuda eğitim yasasındaki değişikliğin uygulanmaya başlanması ile birlikte Filibe, Burgaz ve Varna'daki bölge müfettişleri çocuklarını Bulgar ilköğretim okuluna göndermeyen Rum velilere para cezası vermeye başlamıştır. Ayrıca Filibe, Ahyolu ve Burgaz gibi yerlerdeki Rum okullarına Bulgar öğretmenler görevlendirilmiştir. Bu uygulamalar 1908'de bağımsızlığın ilanından sonra pekiştirilerek, Bulgar tarihini, coğrafyasını ve dilini tüm Bulgar vatandaşları için zorunlu kılan 1909 Halk Eğitim Yasası çıkarılmıştır. Bütün bunlar Rumların daha kolay bir şekilde asimilasyonunu sağlamayı amaçlayan politikaların bir devamı olmakla birlikte bazı Rumlar kimliklerini korumak adına özel evlerde gizli okullar kurma yoluna da gitmişlerdir[578].

---

[576] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 61.
[577] HR.SFR.04.243.25.2. (H. 22 Ramazan 1325/M. 29 Ekim 1907).
[578] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 66-67.

Bulgar asimilasyon politikasının belki son halkası olarak yerelde Rumların etkisinin azaltılmaya çalışılması gösterilebilir. 1906'dan sonra Bulgar hükûmetleri sistematik olarak yerel Rum yetkilileri Bulgarlarla değiştirmiştir. Bulgarlar, Rum ve Türklere karşı taşıdıkları endişeyi şehirlerin sokaklarına kadar yansıtmıştır. Türk ve Rumlardan boşaltılmaya çalışılan Filibe aynı zamanda Bulgarlaştırılmaya da çalışılmıştır. Caddelerin, sokakların, mahallelerin isimleri değiştirildiği gibi mimari özellikler de yavaş yavaş Bulgarlaştırılmıştır[579]. Etnik olarak çeşitli ve kalabalık olan Varna, Burgaz ve Filibe gibi şehirlerde Bulgarların giderek güçlendirilmesinin yanında 1906'dan sonra çoğunluğu Rum olan Ahyolu ve Kavaklı gibi yerlerde de durum değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu yerlere ilk defa Bulgar Belediye Başkanı görevlendirilmiş ve Ahyolu'nun yeni Belediye Başkanı tamamen Bulgarlardan oluşan bir ilçe yönetimi oluşturmuştur. Bu idarî değişiklikler Bulgarlara birçok açıdan avantaj sağlamıştır. Yunanistan'a göç etmeden önce ya da göç ettikten sonra Rum göçmenler mallarını satmak istemiştir. Ancak bu talep yerel idarenin daha sonra ücretsiz olarak bu arazilerin Bulgarlara verileceği çağrısı ile karşılaşmıştır. Bu çağrı ile Kavaklı'da yerel idare Bulgarları Rumların topraklarına yerleştirmeye çalışmıştır[580]. Rumların yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki Bulgar varlığını güçlendirmek adına atılan adımlar, aynı zamanda bölgeden göç etmeyen Rumların Bulgarlaşmasını da kolaylaştırmak amacıyla atılmıştır. Nüfusun Bulgarlar lehine değişmesi, dinî, idarî ve kültürel açıdan baskı altında kalan Rumların Bulgarlaşması kaçınılmaz bir son olarak görülmüştür. Bu durum siyasetçilerin söylemlerine de yansımıştır. Yunanistan'ın Bulgar Hükûmeti'ni mezalimle ve asimilasyonla suçlamasına karşılık Bulgar yetkililer, güç kullanılmadığını ifade etmiş ancak asimilasyonu reddetmemiştir. Bulgaristan'daki Rumların Bulgarlaştırılmasının acısız ve şiddete başvurmadan gerçekleştirmek için Bulgar Hükûmeti'nin elinde eğitim sistemi, ekonomik politikalar ve idarî önlemler olduğu Bulgar yetkililer tarafından ifade edilmiştir. Yunan yetkililer de zamanla bu asimilasyonu kabul etmiştir. Yunan Başbakan Theotokis, 1907 yılının başlarında Bulgaristan'daki Rumların er ya da geç asimile edileceğini, bunun Bulgar

[579] Alexander Kiossev, "Plovdiv: The Text of the city vs. the Texts of Literature", *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries,* C. 2, Eds. Marcel Cornis-pope, John Neubauer, John Benjamins Publishing, Amsterdam 2004, s. 145.
[580] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 66-67.

nüfus ile uzun süredir devam eden temaslarının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Bir başka Yunan yetkili ise, Bulgaristan'daki Rumların zamanla Bulgaristan'ın iyi vatandaşları olacağını ve iyi Bulgarlara dönüşeceklerini ifade etmiştir. Theodora Dragostinova, bu açıklamaların kaçınılmaz olan asimilasyonun şiddete başvurmadan gerçekleşme mesajı vermek amacı taşıdığını ifade etmiştir[581] ki başka bir açıklaması da yoktur. Bu durum ayrıca "Megali İdea" düşüncesi etrafında düşünüldüğünde Prenslikte bulunan Rumlardan vazgeçildiğinin açık bir göstergesidir. Bütün bunlar çerçevesinde asimilasyon Rumları her açıdan sarmış ve bir kısmı için kaçınılmaz son, bir kısmı için ise talep edilen bir hal almıştır. Önemli bir kısmı ise göç etmeyi tercih etmiştir.

F. ŞARKÎ RUMELİ'DEKİ GELİŞMELER EKSENİNDE HÜKÛMETLERİN OLAYLARA YAKLAŞIMLARI

1. Bulgar Hükûmetlerinin Yaşanan Olaylardaki Rolü

Bulgaristan siyasi partileri arasında Bulgar dış politikasının ana hedefi konusunda bir birlik hâkimdir. Bu, Berlin Antlaşması ile parçalanmış olan "Büyük Bulgaristan"a yeniden kavuşabilmekti. Aralarında yöntemsel olarak farklılıklar olsa da temel hedef bu birliğin yeniden sağlanması yönünde olmuştur. Arzulanan ulusal birliğin ilk adımı Şarkî Rumeli Vilayeti'nin ilhakı ile olmuştur. Bu adım Makedonya konusunda atılacak adımlar için teşvik edici bir etki meydana getirmiştir. Dış politikada Makedonya için atılan adımlar aynı zamanda Prenslik ve Şarkî Rumeli'deki sosyal hayatı etkiler bir noktaya gelmiştir. İçerde yaşanan Yunan karşıtı hareketler, Makedonya'da meydana gelen olaylar etrafında şiddetini artırmıştır[582]. Yaşanan Rum karşıtı hareketlerdeki bir diğer etken ise milliyetçi düşüncenin meydana getirdiği toplumsal tepkidir. Tarihi nefretin kışkırtılması, Rumların ekonomik durumları, kamusal alanda yer alan Rumlardan duyulan rahatsızlıklar bu tepkileri harekete geçiren etkenlerin başlıcaları olmuştur. Meydana gelen toplumsal tepkilerde Bulgar siyasetinin tutumu da ayrıca değinilmesi gereken bir noktadır.

---

[581] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 62-63.

[582] Yura Konstantinova, "The Anti-Greek Movement in Bulgaria (1906) in the Perception of the Bulgarian Political Elite, Traditional Approaches and New Ideological Trends", *ETUDES BALKANIQUES*, C. 4, Sofia 2009, s. 8.

Bulgar siyasilerini yaşanan olaylara dâhil eden en önemli gelişme yine Makedonya özelinde ortaya çıkmıştır. Prenslik ve Şarkî Rumeli'ye göçen Makedonyalı Bulgarlar, Bulgar Hükûmeti için önemli bir malî sorun oluşturmuştur. Sürekli artan nüfusları ile bu kişiler bir kamuoyu oluşmasını da sağlamışlardır[583]. İçinde bulundukları ekonomik koşullar, göçmenlerin Rumlara karşı düşüncelerini giderek radikalleştirmiştir. Kamuoyunda da etkili bir ses haline gelmeleri ile birlikte, Bulgar siyasetçiler meydana gelen olaylarda baş aktör olan göçmenlerin aleyhinde bir harekete girişememiştir. Daha önce de zikredildiği gibi güçlenen göçmenler, hükûmeti Rumlara ve Yunanistan'a karşı gerekli tedbir alınmazsa *bir sonraki seçimde Makedonya'da Bulgarlar katledilirken izlemeyecek erkeklerle değiştirilmekle* tehdit etmişlerdir[584]. Bu tehditlerin yanında basın yolu ile ortaya çıkan tepkiler de hükûmetin Rum karşıtı hareketlerde tarafsız kalmasının önüne geçmiştir. Bu noktada Racho Petrov'un (1903-1906) idaresindeki hükûmete, muhalefet partilerinin desteklediği gazeteler tarafından ağır eleştiriler getirilmiştir[585]. 1906 olaylarının hemen öncesinde Romanya'nın, Makedonya'da 10 Ulah'ın Yunan çeteleri tarafından öldürülmesinden sonra Yunanistan'a ekonomik savaş ilan etmiş olmasından hareketle Bulgar Hükûmeti, Yunanistan'a karşı sessiz kalmakla suçlanmıştır[586]. 1906 olayları öncesinde hükûmetin bu şekilde eleştirilere maruz kalmasının yanında daha önce Şarkî Rumeli'de meydana gelen olaylarda da pasif davranıldığı, hatta olaylara destek olunduğu yönünde çeşitli vakalar yaşanmıştır. Vilayet'in ilhakından hemen önce Yunan Kralının isim günü sebebiyle yaşanan olaylardan sonra İngiltere Filibe Konsolosu, Vilayet yetkililerinin bu tarz olaylarda kontrolü sağlama konusunda pasif kaldığından bahsederek, olaylarda kimsenin tutuklanmamış olduğuna da vurgu yapmıştır[587]. Ayrıca Bulgar idarecilerin yaşanan bu olaylara karışan kişileri kahraman

[583] 1895 tarihli belgeden aktarıldığı üzere Manastır'dan Şarkî Rumeli'ye bir yıl içerisinde 3426 Bulgar kayıtlı olarak gitmiştir. BOA.A)MKT.MHM.733.41.1. (R. 23 Ağustos 1311/4 Eylül 1895). Bu göç hareketi kademeli olarak devam etmiş, İlinden İsyanı'ndan sonra ise daha büyük rakamlara ulaşmıştır.
[584] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176-177. (22 Ağustos 1906).
[585] Bulgar kamuoyunda etkili olan gazeteler ve bu gazetelerin Rum-Bulgar çatışmasına yaklaşımları hakkında bilgi için bkz.: Yura Konstantinova, "The Anti-Greek Movement in Bulgaria (1906)…, s. 3-30.
[586] Yura Konstantinova, "The Anti-Greek Movement in Bulgaria (1906) …", s. 9-10.
[587] İngiltere Filibe Konsolosluk Raporu, NAUK, FO, 78/3775, s. 54-55. (6 Mayıs 1885); NAUK, FO, 421/62, Inclosure 1 in no. 19, s. 13-14. (6 Mayıs 1885).

olarak görmesi de Prenslik idarecilerinin Rum karşıtı hareketlere bakışını yansıtması adına önemli bir durumdur[588].

Bulgaristan'da Rumlara karşı girişilen şiddet olaylarının kitlesel bir boyuta taşınması Halkın Liberal Partisi'nin yani Racho Petrov'un (16 Mayıs 1903- 5 Kasım 1906) hükûmetin başında olduğu dönemde meydana gelmiştir. Prenslik hükûmetlerinin 1905 ve 1906 yıllarına gelene kadarki süreçte içeride Rumlara karşı kitlesel bir şiddet hareketi meydana gelmemiştir. Bunda İlinden İsyanı'ndan sonra Makedonya'da Bulgar çetelerinin güç kaybederek gerileyişine karşılık Yunan çetelerinin faaliyetlerini artırmış olması etkilidir. Geri çekilişle birlikte Prenslik ve Şarkî Rumeli'deki Rumlar hedefe konulmuştur. Makedonya'da yaşanılan hayal kırıklığı ve çaresizlik duygusunun yanında, ekonomik sebepler de Bulgar komitecilerini Prenslik ve Şarkî Rumeli'deki Rumlara karşı harekete geçiren itici bir unsur olmuştur. Bu hareketlerde Yunan çetelerinin ilerleyişi ve Makedonya'daki faaliyetlerinin bir karşılığı olarak, Prenslik ve Şarkî Rumeli'de yaşanan Rum karşıtı şiddet olayları haklı çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kişilerin sayıca artmaları ve bir kamuoyu oluşturmaya başlamaları, Bulgar Hükûmeti'ni Rum karşıtı olaylara müdahalede çekimser bırakmıştır. Bu çekimser tavır zamanla yerini desteğe çevirmiş ve kaybedilen siyasî gücün yeniden sağlanması için bir adım olarak görülmüştür[589]. Meydana gelen olaylarda Bulgar polis ve jandarması tarafından tutuklanan kişilerin çok geçmeden serbest bırakılmış[590] olması bu desteğin bir göstergesidir. Bu kişiler arasında Bulgar memurlarının da bulunmuş olmasına rağmen memurların bireysel hareket ederek bu eylemlere katıldığı düşünülebilir. Ancak olaylar sebebiyle yakalanan Bulgarların serbest bırakılması hükûmetin inisiyatifinde ve sorumluluğunda olan bir durumdur. Ayrıca yaşanan olaylara müdahale konusunda da olayların hareketlendiği saatlerde değil akşam saatlerinde yani iş işten geçtikten sonra müdahale edilmiş[591] olması da hükûmetin olaylardaki rolünün anlaşılması bakımından dikkate değer bir durumdur.

---

[588] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.,* s. 159.
[589] Thedora Dragostina, *a.g.e.,* s. 41
[590] NAUK, FO, 421/210, İnclosure 2 in No. 51, s. 35. (25 Nisan 1905).
[591] NAUK, FO, 421/210, İnclosure 2 in No. 51, s. 35. (25 Nisan 1905).

Bulgaristan'da şiddet olaylarının en çok arttığı dönem 1906 yılı Temmuz ve Ağustos ayları olmuştur. Varna'da yaşanan olaylara tepki olarak ortaya çıkan yeni miting hazırlıları Sofya'da yapılmıştır. İngiltere Filibe Konsolos Muavini W. J. Heathcote, bu hazırlıklar neticesinde yapılan mitinglerin bütün Bulgaristan'a yayılacak şekilde meydana gelmesini, hem hükûmetin gerekli önemleri almadığı hem de hükûmet tarafından da desteklenmiş planlı bir eylem olarak ortaya çıkmış olabileceği şeklinde değerlendirmiştir[592]. Ayrıca mitinglerde yaşanan şiddet olaylarının engellenmesi adına yerel siyasî yetkililerden, Prens, Başbakan ve İçişleri Bakanına ulaşılamamıştır. Bu üç kritik ismin de aynı zamanda seyahate çıkmış olması planlı bir program olduğunu düşündürmüştür[593]. Olaylar sonrasında Başbakan Petrov ile yapılan görüşmeden alınan neticenin ise saldırganların hareketlerini savunur mahiyette olması[594] planlı seyahat düşüncesini haklı çıkarmaktadır. Meydana gelen olaylara dair yeterli önlem alınmadığı şiddetin boyutundan da anlaşılmaktadır. Bulgar Hükûmeti sadece uluslararası bir soruna sebep olmanın önüne geçmek adına yabancı konsoloslukların bulunduğu sokağı korumuştur. Bu durumu yine İngiltere Filibe Konsolos Muavini W. J. Heathcote, Bulgarların aldığı önlemin, yabancı konsolosların bulunduğu sokağı korumaktan öteye gitmediği şeklinde aktarmıştır[595]. Benzer şekilde, Burgaz İngiltere Konsolos Vekili, Ahyolu'daki olayların büyüyeceğinin farkında olan Bulgar idarecilerin olayların önüne geçmek için gerekli adımları atmamış olduğunu ifade etmiştir[596]. Yine yaşanan şiddet olaylarına maruz kalan Osmanlı vatandaşı Rumların vermiş oldukları dilekçelerde de hükûmeti suçlayan ifadeler yer almıştır. Buna göre dilekçelerin neredeyse tamamında asker, polis ve zabıtanın saldırganları durdurmak adına bir müdahalede bulunmadığından ve mağazalar yağmalanırken bigâne bir şekilde izlediklerinden bahsedilmiştir. Kolluk kuvvetlerinin bu hareketinin hükûmetin talimatı doğrultusunda olduğu düşüncesi dilekçelerde de yer almıştır[597].

---

[592] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. (29 Temmuz 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 114, s. 124. (1 Ağustos 1906).
[593] NAUK, FO, 421/222, No. 93, s. 98-99. (1 Ağustos 1906); Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 176-177.
[594] BOA.HR.SFR.04.236.37.7. (R. 19 Temmuz 1322/M. 1 Ağustos 1906).
[595] NAUK, FO, 421/222, Inclosure 1 in No. 114, s. 125. (29 Temmuz 1906).
[596] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176. (22 Ağustos 1906).
[597] Osmanlı vatandaşı Rumlar tarafından verilmiş olan dilekçeler için bkz.: BOA.HR.SFR.04.233.41.5-17.

Bütün bunların yanında Yunanistan'a karşı hükûmeti sessiz kalmakla suçlayan muhalefet, mitingler için atılan adımları da desteklemiştir. Bu desteğe rağmen meydana gelen şiddet olaylarının ardından tavır değişmiş ve olaydan Petrov Hükûmeti sorumlu tutulmuştur. Avrupa kamuoyunda meydana gelen tepkiler sebebiyle Halk Partisi Lideri I. E. Geshov da bazı Yunan kiliselerinin ve okullarının ele geçirilmesinden dolayı özür dilemeye çalışmış ve yaşanan olaylardaki sorumluğun hükûmette olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca muhalefetin bir kısmı hükûmetin hem iç durumu hem de dış politikayı idare edemediğini ilan ederek, Rumlara karşı girişilen hareketlerden faydalanarak siyasî avantaj sağlamaya çalışmıştır[598]. Bulgar Hükûmet yetkilileri ise yaşanan olayların sebebini Rumlara yüklemeye çalışmıştır. Bulgar diplomatlar, Rumlara karşı girilen gösterileri, Makedonya'daki Yunan çetelerinin hareketleri karşısında katledilen Bulgarların, Prenslikte yaşayan Bulgarlar arasında öfke yaratmış olmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ayrıca şiddet olaylarının ardında Bulgar Hükûmeti'nin olmadığı ifade edilerek, olayları provoke eden kişiler yani komiteciler işaret edilmiştir. Petrov Hükûmeti, uluslararası eleştirileri etkisiz hale getirmek için ise Ahyolu yangınını araştırmak adına bir heyet ile soruşturma başlatmış ve bir takım tutuklamalar yapmıştır. Ayrıca Ahyolu yangınının kurbanlarına malî yardım, geçici barınma, yiyecek ve giyecek sağlamıştır. Ancak Avrupa devletleri eleştirilerine devam ederek Petrov Hükûmetini krize yeterince yanıt veremediği gerekçesiyle suçlamışlardır[599].

Uluslararası tepki ve muhalefetin suçlamalarının yanı sıra Başbakan Petrov'a en sert tepki şiddet olaylarının yaşandığı dönemde İçişleri Bakanı olan ve kendisine ulaşılamayan Dimitar Petkov'dan gelmiştir. Petkov, her ne kadar yaşanan olayların Makedonya'daki Yunan çetelerinin hareketleri sebebiyle ortaya çıktığını ifade etmiş olsa da Başbakan Petrov'u olaylara karşı zayıf ve kararsız davrandığı için kınamış ve gerekli önlemlerin alınmaması halinde istifa edeceğini bildirmiştir[600]. İçişleri Bakanı Petkov'un tepkisinin yaşanan şiddet olaylarından sonra meydana gelmiş olması bu işten siyasî avantaj sağlamaya çalıştığını düşündürmüştür. Her ne kadar lideri olduğu

[598] Yura Konstantinova, "The Anti-Greek Movement in Bulgaria (1906)…", s. 27, 29-30; Thedora Dragostinova, *a.g.e.*, s. 46.
[599] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 47-48.
[600] NAUK, FO, 421/222, No. 171, s. 179-180. (22 Ağustos 1906).

Halkın Liberal Partisi hükûmette olsa da Prens, hükûmeti kurma görevini yakın arkadaşı olan General Racho Petrov'a vermiştir. Ortaya çıkan yeni şartlarda ise bu durum değişebilecek bir noktaya gelmiştir. Öyle de olmuş, Rum karşıtı şiddet olaylarının son bulmasının ardından birkaç ay geçtikten sonra özellikle Ahyolu yangını ve Rumlara karşı girişilen hareketin meydana getirdiği olumsuz koşullar sebebiyle Başbakan Racho Petrov istifa etmek durumunda kalmıştır. Yerine ise Dâhiliye Nazırlığı görevi de kendinde kalacak şekilde Petkov geçmiştir[601]. Bu değişimden önce Petkov'un tepki ve girişimleri ile Prenslikte Eylül ayına kadar sükûnetin sağlanması adına bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu süre zarfında şiddet olaylarına karışan birçok komiteci sürülmüş ve tutuklanmıştır[602]. Alınan bu önemlere rağmen Rumlara ait emlakın iadesine dair herhangi bir adım atılmamış, hükûmetlerin bundan sonraki politikası bu emlakı düzenli olarak Bulgar emlakı yapmak adına süreçler meydana getirmek olmuştur[603].

2. Prenslikle İlişkiler Ekseninde Osmanlı Devleti'nin Rumların Hakkını Koruma Mücadelesi

Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli Vilayeti'nin teşkilinden sonra meydana gelen yeni şartlar Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisini azaltmıştır. Bu etkinin azalmasına Osmanlı idaresinin pasif ve zayıf politikaları neden olmuştur. Ayrıca Prensliğin 1885 yılında Vilayet'i ilhakından sonra ciddi bir tepki ile karşılaşmamış olması ilhaktan sonraki bağımsız politikalarında önemli etki yaratmıştır.

---

[601] "Bulgaristan Havadisi", *Ahali Gazetesi*, numara 3, H. 13 Ramazan 1324/M. 31 Ekim 1906, s. 4; "Buhran-ı Nuzzâr", *Balkan Gazetesi*, numara 84, R. 26 Teşrinievvel 1322/M. 8 Kasım 1906, s. 1-2. Başbakan Petkov, göreve başladıktan bir yıl sonra uğradığı bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. "Bulgaristan Havadisi", *Ahali Gazetesi*, numara 122, H. 28 Muharrem 1325/M. 13 Mart 19007, s. 2.

[602] Spyridon G. Ploumidis, *a.g.e.*, s. 182.

[603] Bulgaristan Prensliği'nde Rumlara ait emlaka el konulması ve Rumluğa dair olan her şeyin ortadan kaldırılması 1906 yılında meydana gelen olaylarda çok açık bir şekilde kendini göstermiştir. Bu hareketlerde Rumlardan alınan kilise ve mekteplerin isimleri değiştirilmiş, özellikle Rumların yoğun olarak yaşadığı şehirlere Bulgar tarihini yüceltmek adına Ortaçağ Bulgar kralların adı verilmeye başlanmıştır. Bu süreçte caddeler, sokaklar Rumlara dair ne varsa değiştirilme sürecine girilmiştir. Bulgarlar 1878'den sonra Osmanlı mirasına karşı da benzer uygulamalara girmiştir. Bu kapsamda Osmanlı dönemine ait çok sayıda cami, medrese, mezarlık, han, haman gibi yapılar şehir imar planları içinde tasfiye edilmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Aşkın Koyuncu, *Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devletler ve Osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği (1878-1913)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

Vilayet'in teşkili ile hazırlanan Dâhili Nizamnamede ahalinin hakları korunmaya çalışılmıştır. Ancak bu haklar ile korunmaya çalışılan halk, ilhaktan sonra ciddi ihlallerle karşı karşıya kalmıştır. Bu ihlallere karşılık Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması ve Dâhili Nizamnameye atıfta bulunarak bölgedeki Rumların haklarının korunması adına girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca Rumlara ait kilise ve mekteplerin bir kısmının zapt edilmesi üzerine Patrikhane aracılığı ile de Osmanlı idaresinden yardım talep edilmiştir. Yaşanan ihlaller karşısında Rum emlakının korunmasına yönelik Bulgar hükûmet temsilcilerinin uyarılması ile yetinilmiştir[604]. Ancak bu uyarılara karşılık olumlu bir sonuç alınamamıştır. Prenslik ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler burada önemli bir yere sahiptir. İlişiklerin nispeten yumuşak olduğu, Stefan Stamboluv'un 1887-1894 yılları arasında hükûmetin başında bulunduğu dönemde Rum kilise ve mekteplerinin iadesi için yapılan uyarılara olumlu cevap verilmiştir. Ancak hükûmette meydana gelen değişimler bunun gerçekleşmesinin önüne geçmiş ve Rum emlakının iadesi gerçekleşmemiştir[605]. Prenslik ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri belirleyen ise bölgedeki Türk ve Rumların durumu ile Makedonya özelinde meydana gelen olaylar olmuştur. Bu doğrultuda Stambolov'un Makedonya'daki Bulgar çete faaliyetlerini durdurmaya çalışması bu ilişkilerin seyrini olumlu yönde etkilemiştir[606].

Stambuoluv'dan sonra hükûmeti kuran Konstantin Stoilov döneminde Makedonya'da çete hareketlerinin artması bu ilişkilerin yeniden gerilmesine sebep olmuştur. Ancak Prenslik ile olan ilişkileri etkileyen en önemli olay İlinden İsyanı olmuştur. Bu isyan hareketinden sonra Osmanlı idarecileri Bulgarlara karşı daha mesafeli bir duruş sergilemiştir. Rum karşıtı olayların şiddetlendiği 1906 yılında ise Prenslikle olan ilişkiler daha da kötü bir hal almıştır. İngiltere Sofya Konsolosu Bulgaristan'daki gelişmelerle ilgili olarak aktardığı raporda, ilişkilerin gergin olmasını, Bulgaristan Komiseri Sadık Paşa'nın Prenslikte yaşanan olayları abartılı bir şekilde Yıldız'a aktarmasına ve Prenslik Hükûmeti'nin Başbakanı General Petrov'un kavgacı söylemlerde bulunmasına bağlamıştır[607]. Rum karşıtı meydana gelen olayların

[604] BOA.HR.SFR.04.342.18.1. (H. 21 Recep 1310/M. 8 Şubat 1893).
[605] BOA. A.}MTZ.(04).26.123.2. (R. 15 Kânunuevvel 1310/M. 27 Aralık 1894).
[606] Gül Tokay, *a.g.m.*, s. 321-322.
[607] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176-177. (22 Ağustos 1906).

engellenmesi için Osmanlı idaresinin atmış olduğu adımlara karşılık Prenslik Hükûmeti'nin gayet sert bir üslupla vermiş olduğu karşı notalar[608] konsolosun Petrov konusundaki yorumunu güçlendirir niteliktedir. Ayrıca yine konsolosun Prensliğin İstanbul temsilcisi ile yaptığı görüşmeden de aynı sonuç çıkmaktadır. Buna göre, *Babıali ile iyi ilişkiler kurmak ve Makedonya'daki Bulgar unsuru için tavizler elde etmek için sarf ettiği tüm çabaların başarısızlığa uğradığını, bunda General Petrov'un tavrının etkili olduğunu* Prensliğin İstanbul temsilcisinin ifade ettiğini bildirmiştir[609]. Bu ifade de yine Petrov'un tavrının ilişkilerin seyrini olumsuz yönde etkilediği yorumunu güçlendirmiştir. 15 Kasım 1906 tarihli Ahali Gazetesinde yayınlanan bir makalede de Bulgaristan Prensliği'nde son zamanlarda uluslararası sorunlar yaşandığına, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerin gergin olduğundan bahsedilerek Rum karşıtı olaylar sebebiyle karşılıklı olarak şiddetli notalar verilmiş olduğuna değinilmiştir[610]. Bunların yanında ilişkileri etkileyen bir diğer sorunun da Prensliğin Girit konusundaki tavrından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bulgar Hükûmeti, Girit konusunda Yunanistan'ı desteklemiş ve yanında yer almıştır[611]. Hatta Bulgar Hükûmeti Yunan asıllı Bulgar vatandaşlarına Girit'te gönüllü olma ve Yunan ordusuna katılma fırsatı dahi vermiştir[612]. Tarihi düşman olarak görülen Yunanistan'a Girit konusundaki destek de Makedonya ile bağlantılıdır. Bulgarların, Girit'in Yunanistan'a ilhakı ile Makedonya'da hak iddia edebilecekleri düşüncesi ile hareket etmiş oldukları düşünülmektedir. Bu amaçlar etrafında Bulgar Hükûmeti'nin Yunanistan'ı desteklemesi de Osmanlı Devleti ile olan ilişkilere yansımıştır.

Girit meselesinin Bulgar Hükûmeti ile olan ilişkilere etkisinin yanı sıra Patrikhane'nin Rumların hakkının korunması talepleri doğrultusunda atılan adımlara da etkisi olmuştur. Çünkü Prenslikte yaşanan olaylara sebep olanların Atina'dan gelerek Makedonya'da faaliyette bulunan Rum subayları olduğu düşünülmektedir. Bulgaristan'da Rumlara karşı uygulanan şiddet olaylarının engellenmesi için Patriğin

---

[608] BOA.HR.SFR.04.237.6.5. (4 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 177. (22 Ağustos 1906).
[609] NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176-177. (22 Ağustos 1906).
[610] "Mütala'ât-ı Siyâsiye/ Tan Gazetesinden Aynen ve Tamâmen", *Ahali Gazetesi*, numara: 10, H. 28 Ramazan 1324/M. 15 Kasım 1906, s. 1.
[611] Yura Konstantinova, "The Anti-Greek Movement in Bulgaria (1906)…, s. 21-22.
[612] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 265.

yapmış olduğu müracaata, Sadrazam Ferit Paşa'nın Padişah adına vermiş olduğu cevapta bunu görmek mümkündür. Buna göre, Patriğe, Bulgarların hareketlerinin şiddet ve mübalağalı olduğu kabul edilmekle birlikte haksız olmadıkları ifade edilmiştir. Prenslikte yaşanan olayların Atina'dan gelen Rum komutanları sebebiyle yaşandığı için Bulgarlara hareketlerinden dolayı bir tepki verilemeyeceği bildirilmiştir[613]. Bu tepki hem Makedonya'da faaliyet yürüten Yunan çetelerinin hareketlerine bir tepki hem de Girit meselesinin yarattığı bir sonuçtur. Bu doğrultuda Balkan Gazetesi idaresi yapmış olduğu yorumda, *Rumlar tarafından Girit'te Müslümanlar acımasızca katledilirken, kundaktaki Türk çocukları süngülenirken Patriğin neden Rumların önüne geçilmesini* Osmanlı Devleti'nden istemediğini ifade ederek tepki göstermiştir[614].

Bütün bunlara rağmen Osmanlı Devleti Rumlara karşı girişilen faaliyetlerin sonlandırılması ve Rum mallarının geri iadesine çalışmıştır. Osmanlı idarecileri Filibe'de yapılması planlanan büyük mitingden iki gün öncesine kadar mitingin iptal edilmesi yönünde taleplerde bulunmuş[615] ancak Prensliğin iç işlerine karıştığı ithamı ile karşı karşıya kalmıştır[616]. Son olarak 1910 yılına gelindiğinde yine Rumların ve Rum mallarının korunması yönünde Patrikhane'nin yaptığı müracaat doğrultusunda[617] harekete geçilerek bölgedeki temsilcilerinden tahkikat yapılması istenmiştir. Ancak bu girişimlerden de bir netice alınamamıştır.

3. Yunanistan'ın Yaşanan Olaylara Tepkisi

Yunanistan, Balkan politikasını 1840'lı yıllarda ortaya çıkan "Megali İdea" düşüncesi etrafında şekillendirmiştir[618]. "Büyük düş" ve "Büyük ülkü" anlamlarında

---

[613] "Son Haberler", *Balkan Gazetesi*, numara 18, R. 5 Ağustos 1322/M. 18 Ağustos 1906, s. 3.
[614] "Balkan", *Balkan Gazetesi,* numara 18, R. 5 Ağustos 1322/M. 18 Ağustos 1906, s. 3.
[615] BOA.A.)MTZ.(04).146.79.4. (R. 2 Ağustos 1322/M. 15 Ağustos 1906).
[616] BOA.HR.SFR.04.237.6.5. (4 Ağustos 1906); NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 177. (22 Ağustos 1906).
[617] BOA.HR.SFR.04.709.60.3. (R. 3 Ağustos 1326/M. 16 Ağustos 1910); BOA.HR.SFR.04.709.60.8. (R. 14 Teşrinievvel 1326/M. 27 Ekim 1910).
[618] 1844 yılında mecliste yapılan yeni anayasa çalışmaları sırasında Başbakan Ionnis Kolletis bu kavramı zikrettiği bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Yunanlıların sadece Yunanistan'da yaşayanlar olmadığını, Yanya, Selanik, Serez, Trabzon, Edirne, İstanbul, Girit, Sisam'da yaşayanların da Yunan ırkına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Çağla D. Tağmat, "Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri", *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleleler*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kitapevi, İstanbul 2014, s. 94.

kullanılan bu terim ile ifade edilen amaç, Yunanistan'ın sınırları dışında yaşayan bütün Yunanları bir araya getirip başkenti İstanbul olan "Büyük Yunanistan"ın kurulmasıdır[619]. Bu doğrultuda yayılmacı bir politika izleyerek Yunanlıların yaşadığı bütün coğrafyalar, Yunanistan için bir hedef olarak görülmüştür. Şarkî Rumeli Vilayeti'nde Rumların çoğunlukla yaşadığı bölgeler de bu yayılmacı düşünceler etrafında hareket edilen hedefler arasında yer almıştır.

Yunanistan'ın "Megali İdea" fikri etrafında giriştiği irredantist politikalar bölgede bulunan siyasî temsilcileri aracılığı ile yürütülmüştür. Bu doğrultuda Yunan davası içine çekilmeye çalışılan Şarkî Rumeli Rumlarına özellikle eğitim alanında yapılan yardımların yanında fikrî anlamda da Yunanlılık düşüncesi aşılanmaya çalışılmıştır. Bölge Rumlarına bu düşüncelerin aşılanması için çeşitli girişimlerde bulunan Sofya Yunan Konsolosu'nun, Filibe'ye düzenlediği bir seyahat bu politikanın bir örneğini yansıtması bakımından dikkate değerdir. Buna göre, Yunan ve Avusturya konsolosları ile İtalya ve Almanya konsolos vekilleri gezmek için Yunan Konsolosu'nun teşviki ile Filibe'ye hareket etmiştir. Filibe Metropoliti'ne daha önceden haber verildiği için Metropolit Rumları istasyonda toplamış, Yunan Konsolosu ve beraberindekiler karşılanmıştır. Ertesi gün ise birçok Rum'un toplandığı alana giren Yunan Konsolosu ahalinin arasına girerek *Bulgar vatandaşlarımızın kurtulduğu Türkiye Hükûmeti'nden bizim de halasımıza çalışmalıyız. Yanya ve Manastır'daki karındaşlarımız bu ağır hâkimiyetten altı günde kurtulabilmek fedakârlığına hazırdırlar biz bize ağuş-ı hiyatini açan Yunan Devleti'ne iltihak edelim* şeklinde irredantist politikalarını açıkça belli eden ifadeler kullanmıştır[620]. Burada yapılan ziyarette Yunan Konsolosu ile birlikte hareket eden dönemin güçlü devletlerinin siyasî temsilcilerinin de olması, ahali üzerinde etki yaratmak için atılan bir adım olduğu düşünülmektedir. Rum ahaliye Avrupa'nın desteğinin yanlarında olduğu mesajı verilmek istenmiştir. Filibe ziyaretinde meydanda yapılan bu konuşmanın ardından St. Paraskevi Kilisesi'ne gidilmiş burada bulunan Rumlar Osmanlı Devleti aleyhinde şarkılar söylemiştir. Yine ahalisi büyük oranda Rum olan Stanimaka'da Sofya Yunan Konsolosu Kâtibi tarafından tertip edilmiş olan programda

[619] Ramazan Erhan Güllü, Patrik Meletios Metaksakis…, s. 42.
[620] BOA.Y.A.HUS.217.1.1. (R. 27 Ağustos 1304/M. 8 Eylül 1888).

yer alan Rumlar tarafından Yunan Devleti lehine konuşmalar yapılmıştır[621]. Yunan Konsolosunun giriştiği bu faaliyetleri bölgedeki Patrikhaneye bağlı din adamlarının da destekledikleri görülmektedir. Hem din adamlarının hem diplomatik temsilcilerin bu hareketleri ise Bulgarlar ve Bulgar idarecilerinin Rumlara karşı tepkisine sebep olmuştur. Bu tepkinin bir diğer örneği ise daha önce de bahsedildiği üzere Yunan Kralının isim günü sebebiyle yapılan etkinliklerde görülmüştür. Yunan Konsolosunun tertip ettiği etkinlikte Filibe'nin birçok yerine Yunan bayrağı asılmasına duyulan hassasiyet, Bulgarların öfkesini daha da artıracak etkiler meydana getirmiştir.

Yunanistan, Şarkî Rumeli'de meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu doğrultuda Vilayet'in Prenslik tarafından ilhakı da Yunanistan'ı son derece rahatsız etmiştir. Yaşanan ilhaktan sonra Sırbistan gibi askerî bir hazırlığa girişmiş olsa da Bulgaristan ile sınır bağlantısının olmaması sebebiyle silahlı bir müdahaleye imkân bulamamıştır. Ancak Yunanistan, bu vaziyetten fırsat çıkarmak gayreti ile Makedonya'nın güney kısmını ve Epir mıntıkasını topraklarına dâhil etmeyi planlamıştır[622]. Bu planlarını gerçekleştirmek adına savaş hazırlığına giren Theodoros Diligiannis'in başında bulunduğu Yunan Hükûmeti'nin tutumu, ilhak sorununun çözümü ile ilgilenen Avrupa devletlerini rahatsız etmiştir. Verilen notalar neticesinde olumlu bir dönüş alınmaması üzerine İngiltere, Avusturya, Almanya ve Rusya tarafından Yunanistan, denizden kuşatılmıştır. Osmanlı topraklarına karşı girdiği kara harekâtını da Ahmed Eyüp Paşa komutasında Osmanlı ordusu durdurmuştur[623]. Yunanistan'ın ilhaka göstermiş olduğu bu tepki alınan önemler sayesinde dizginlenmiştir. İlhak sonrası alınan kararların bir sonucu olarak Yunanistan'da hükûmet değişimi olmuş, Diligiannis Hükûmeti'nin yerine Harilaos Trikupis Hükûmeti kurulmuştur[624]. Yeni hükûmet Bulgaristan'daki Rumların bir asimilasyon tehlikesi ile karşı karşıya kaldığının da farkındadır. Trikupis'in İngiliz gazetesi Pall Mall Budget'e vermiş olduğu röportajda ilhak sonrasında meydana gelen yeni

---

[621] BOA.Y.A.HUS.217.1.3. (R. 25 Ağustos 1304/M. 6 Eylül 1888).
[622] Spyridon Sfetas, "Aspects of Greek-Bulgarian Political Relations After the Congress of Berlin - The Failure of the Greek-Bulgarian Rapprochement (1878-1900)" *ETUDES BALKANIQUES*, No 4, Sofia 2005, s. 44.
[623] Mahir Aydın, Şarkî Rumeli Vilayeti…, s. 282; Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 31.
[624] Harilaos Trikupis Hükûmeti'nin Osmanlı Devleti ve Balkan politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 75-204.

şartlarda 100-120 bin kişi olduğunu ifade ettiği Şarkî Rumeli'deki Rumların, Bulgarlar tarafından asimilasyonla tehdit edildiğinden bahsetmiştir[625]. Bu açıklamaları ile bölgedeki Rumların durumu hakkında bir kamuoyu oluşturmaya da çalışmış ve bölgeye Avrupa devletlerinin dikkatini çekmek amacı ile hareket etmiştir. Ayrıca bölgede Yunan çıkar ve hedeflerinin olduğu açıkça ilan edilmiştir. Bu doğrultuda siyasî amaçlar etrafında bölgedeki Rum nüfus da abartılarak aktarılmıştır.

Yunanistan açısından Şarkî Rumeli ve bölgedeki Rumlar her ne kadar önemli bir hedef ve amaç olarak görülse de burası onlar için vazgeçilmez olarak düşünülmemiştir. Vilayet'in Prenslik tarafından ilhakından sonra buranın uzun vadede kaybedilen bir dava olduğu da zaten anlaşılmıştır[626]. Yunanistan için vazgeçilmez olan Makedonya ve Ege kıyılarıdır. Bu durum Yunan milliyetçilerinin Patrikhane'nin artık Şarkî Rumeli'yi kaybettiği; Makedonya, Epir ve Trakya'nın geri kalanını da kaybetmekle karşı karşıya kalındığı yönündeki düşüncelerinden ileri gelmektedir. Patrik III. Joachim'in de Şarkî Rumeli'de Bulgarların nüfus olarak fazla olmalarından hareketle bölgedeki Rumların siyasî iddialarda bulunamayacaklarını vurgulamış olması da bunun bir göstergesidir. Ayrıca Şarkî Rumeli'ye yapılan maddî yardımların oranı da, bu düşüncenin bir neticesi olarak görülebilir. Buna göre, tüm Trakya'ya propaganda için ayrılan bütçenin sadece % 6-7'si Şarkî Rumeli'ye yapılan yardımları oluşturmuştur. Bu yardımlarla Yunanca ve Fransızca yayın yapan Philippoupolis Gazetesi Yunan ulusal politikasının propagandası için finanse edilmiştir[627]. Gazetenin ve gazete müdürü Demetrius Koumarianos'un Bulgar saldırılarının hedef noktalarından biri olması, kendisinin Yunan ulusal politikasının propagandasını yapıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Yunanistan her ne kadar Şarkî Rumeli'de propaganda faaliyetlerini kısıtlı tutmuş olsa da, yaşanan şiddet olaylarını bölgeye müdahale için bir koz olarak kullanmaya çalışmıştır. Özellikle Ahyolu yangınının meydana getirdiği vahşeti uluslararası arenada bir kamuoyu malzemesi haline getirmiştir. Bu doğrultuda el konulan malların iadesi ve Rumların haklarının korunması için uluslararası garantiler

[625] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 95.
[626] Spyridon Sfetas, "Aspects of Greek-Bulgarian Political Relations…, s. 41.
[627] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 155-161.

istenmiştir. Berlin Antlaşması'nın ihlal edilmekten öte feshedildiğini ifade eden basılı materyaller Avrupa kamuoyunda paylaşılmıştır. İçerde ise Yunan basını Bulgaristan'a karşı sert ifadeler içeren yazılar kaleme almıştır. Olayları kınamak için mitingler düzenlenmiş ayrıca Ahyolu yangınının olduğu gün Atina'da yas ilan edilmiştir. Tiyatrolar iptal edilmiş, bütün mağazalar kapatılmış ve gün boyunca kilise çanları çalınmıştır[628]. Şiddetin meydana getirdiği şartlar altında Bulgaristan Rumları ise kademeli olarak Yunanistan'a göç etmeye başlamıştır. Prenslik ve Şarkî Rumeli'den kademeli olarak meydana gelen göç hareketi, Filibe'deki şiddet olaylarından sonra hızlanmıştır. Ancak bu göç hareketini kitlesel bir boyuta getiren ise Ahyolu'nda meydana gelen yangın olmuştur.

Yaşanan şiddet olaylarının bir neticesi olarak Prenslik ve Şarkî Rumeli'deki Rumların dörtte biri göç etmiştir. Bu göç hareketinin büyük bir kısmı Yunanistan'a olmuştur. Yunanistan'da ise hükûmetin başında bulunan Georgios Theotokis, daha önceki hükûmetlerin aksine bu göç hareketini desteklemiştir. Önceki hükûmetler Yunanistan'ın bölgeye müdahalesini haklı çıkarmak adına göçün önüne geçmiş, bölge Rumlarını memleketlerinde kalmaya teşvik etmişlerdir. Theotokis Hükûmeti Yunanistan'a göçü desteklemek için gemiler göndermiş, pasaportu olmayanlar için pasaport çıkartmıştır. Uluslararası kamuoyu oluşturmak adına Prenslikte meydana gelen şiddet olaylarının ve Bulgarca eğitime zorlanmalarının önüne geçmek amacıyla bu göçün desteklendiği açıklanmıştır. Prenslik ise uluslararası itibarını korumak adına Yunanistan konsoloslarının Prenslik'teki Rum ahaliye toprak ve malî yardım sözü vererek göçe zorladığını kamuoyu ile paylaşmıştır[629].

Theotokis Hükûmeti, bu göçmenleri hızlı bir şekilde yerleştirmek için harekete geçmiştir. Göçmenleri Yunanistan vatandaşlığına alarak, Tesalya'ya yerleştirip, toprak vereceğine dair söz vermiştir. Bu doğrultuda 15 bin kişi Tesalya bölgesine yerleştirilmiştir[630]. 1911 yılına kadar devam eden bu göç akışı beraberinde ekonomik sorunları da meydana getirmiştir. Zor şartlarda yeni bir hayata başlayan Bulgaristan Rumlarından yaklaşık 5 bin kişilik bir grup 1911 yılında Bulgaristan'a geri

[628] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 46-47, 52.
[629] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 49-50.
[630] Machiel Kiel, "Teselya", *DİA*, C. 40, s. 525.

dönmüştür. Bu dönüş Bulgar politikacıları için açık bir zafer olarak görülmüş ve geri dönenlere doğrudan Bulgar vatandaşlığı verilmiştir. Yunanistan'ın ise itibarını zedelemiştir. Bulgaristan Rumlarını, krallık ile bütünleştirememiş olan Yunanistan'ın ekonomik imkânsızlıkları ise açıkça görülmüştür. Ayrıca meydana gelen geri dönüşle birlikte Yunan toplumunda ulusal birlik noktasında eksiklikler olduğu ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Yunan Hükûmetleri ulusal dava için mücadele etmiş olsa da Yunan vatandaşları "ulusal kardeşleri" olan Bulgaristan Rumları için sosyo-ekonomik ve siyasî çıkarlarını feda etmek istememiştir[631].

Bütün bunlar etrafında Yunanistan, Makedonya ve Batı Trakya'daki Bulgarlardan kurtulmak adına Bulgaristan'daki Rumların durumunu Birinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme getirmiştir. İmzalanan Neuilly Antlaşması'nda yer alan mübadele maddesi ile bu sağlanmıştır. Bu kapsamda Batı Trakya ve Makedonya'dan 123 bin Bulgar ile Bulgaristan'daki Rumların neredeyse tamamı (46 bin kişi) mübadele edilmiştir[632].

[631] Thedora Dragostina, *a.g.e.*, s. 52-55.
[632] Neuilly Antlaşması çerçevesinde Bulgaristan ile Yunanistan arasında meydana gelen mübadele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Kamil, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, Bahar 2017, s. 91-118.

III. BÖLÜM

BATI TRAKYA'DA MEYDANA GELEN İHTİLAFLAR

A. BATI TRAKYA'DA MEYDANA GELEN KİLİSE VE MEKTEP SORUNLARI

Bulgaristan Prensliği her ne kadar Osmanlı Devleti'ne tâbi bir prenslik olarak teşkilatlansa da tamamen bağımsız bir devlet gibi hareket etmiştir. Bu bağımsız hareketleri ile birlikte Bulgarlar, kendilerine "öteki" olarak gördüğü Rum, Türk ve Yahudilere karşı göç ve asimilasyon politikaları uygulamış ve beraberinde şiddetli olaylar yaşanmıştır. Batı Trakya'da yaşanan olaylar ise daha küçük çaplı bölgesel gelişmeler olarak meydana gelmiştir. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Bunlardan birisi, bölgedeki Rum ve Bulgar nüfusun birbirinden farklı olarak, Rumların şehir merkezlerinde Bulgarların ise kırsal bölgede yaşıyor olmasıdır. Ayrıca karma köylerin sayısının çok az olması da bunda etkilidir. Diğer önemli sebep ise, bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti ve merkeze yakınlıktır. Yine nüfusunun ağırlıklı olarak Müslüman olması da burada olayların artmasını engelleyen önemli bir etkendir. Bu şartlar altında Batı Trakya'daki olaylar çoğunlukla Bulgarların bölgeye yerleşme planları çerçevesinde gelişmiştir. Bulgarlar, Bulgar nüfus bulunmayan İskeçe ve Gümülcine'ye mektep ve kilise açmak için ruhsat talebinde bulunmuşlardır. Rumlar ise bu taleplere karşı Osmanlı bürokratlarına etki etmeye çalışarak, Bulgarlara engel olunmasını istemiştir. Bu husus ile ilgili Bulgarların teşebbüs ve Rumların karşı duruşlarına dair bilgiler aşağıdaki başlıklarda incelenmiştir.

1. Bulgarların Kilise Açma Çabaları ve Yaşanan Tartışmalar

Bulgarların Batı Trakya'da şehir merkezlerine okul ve kilise yolu ile yerleşme mücadelesi Osmanlı devlet adamları tarafından genel olarak siyasî amaçlar içerdiği şeklinde yorumlanmıştır[633]. Ancak bu düşünce her teşebbüste ortaya konulmamış, bazı hukuksal sorunlarda Bulgarların kilise için ruhsat almasının önüne geçmiştir. Bulgarların kilise taleplerinin reddedilmesinde en önemli müracaat noktası ise Bulgar Eksarhlık Fermanı olmuştur. Eksarhlık Fermanında belirtilen alanların dışında yer alan

[633] BOA.ŞD.1923.12.4. (R. 12 Haziran 1313/M. 24 Haziran 1897).

ve üçte iki çoğunluk sağlanamayan Dedeağaç'ta Bulgarlar, bir haneyi kilise haline getirerek burada ibadet etmeye başlamışlardır. Hanenin kapatılması üzerine Adliye ve Mezahip Nezareti kapatılma gerekçesine dair hukukî temelleri Eksarhlık Fermanına değinerek açıklamıştır. Buna göre; Dedeağaç'ın, Bulgar Eksarhlığı ruhanî idaresinde olmadığı ve Eksarhlık Fermanı hükümleri gereğince Bulgarların azınlık oldukları yerlerde kilise kurmalarına izinleri bulunmadığı ifade edilmiştir. Nezaret tarafından ayrıca Bulgarların eskiden olduğu gibi yine Rumlara ait kiliselerde ayin yapmaları gerektiği de bildirilmiştir. Bu doğrultuda kanuna aykırı hareket etmemek adına Dedeağaç Bulgarlarının daha önce bir ev kiralayarak burada ibadet etmelerine izin verilen mekân kapatılmıştır. Ancak Rumların Bulgarları kiliselerine kabul etmemeleri Bulgarların ibadethanesiz kalmasına sebep olmuştur[634]. Yaşanan bu durum karşısında ibadetten mahrum kalan Dedeağaç Bulgar ahalisi kilise inşası için ruhsat talebinde bulunmuştur. Bulgarların en önemli dayanağı ise Rumların kendilerini kiliselerine kabul etmemeleri olmuştur. Bu doğrultuda mahallî idareden gerekli izinler alınarak kilise inşa talebi Bâb-ı Âli'ye iletilmiştir[635]. Mahallî idareden alınan iznin ardından Bulgarların ayin, vefat, nikâh ve boşanma gibi işlerinde sorunlar yaşadıkları bildirilerek Edirne Valiliği tarafından da Bulgarların Dedeağaç'ta ibadethane açmaları uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda yapılan incelemede Dedeağaç'ta 130 Bulgar nüfus olduğu, diğer cemaatlerin ibadethaneleri olduğu gibi Bulgarlara ait ibadethane için de ruhsat verilmesinde mahsur olmadığı bildirilmiştir[636]. İlgili birimler tarafından yapılan incelemeler neticesinde kilise inşasına bir mahsur olmadığı bildirilmiş ve bu görüşler Divan'a havale olunmuştur. Burada Bulgarların daha önce ibadet için kiliseye çevirdikleri evin kapatılma gerekçesi olarak sunulan Eksarhlık Fermanı hükümlerine değinilmemiştir. Bu durum, bölgedeki Bulgarları Rumların kiliselerine kabul etmemeleri sebebiyle yaşadıkları mağduriyetle alakalıdır. Bulgarların yaşadıkları mağduriyet göz önünde bulundurularak kilisenin inşasına dair herhangi bir karşı görüşte bulunulmamış, bütün kurumlar ve idarî birimler uygun görüş bildirmiştir. Ancak divanda yapılan değerlendirmede kilisenin inşa edileceği arazinin vakıf arazisi

[634] BOA.BEO.294.22043.2 (H. 29 Rebiyülevvel 1311/M. 10 Ekim 1893).
[635] BOA.ŞD.2648.36.1. (H. 4 Rebiyülâhir 1310/M. 26 Ekim 1892).
[636] BOA.BEO.294.22043.2 (H. 29 Rebiyülevvel 1311/M. 10 Ekim 1893); BOA.BEO.294.22043.3. (H. 15 Rebiyülevvel 1311/M. 26 Eylül 1893); BOA.ŞD.2648.36.2. (H. 5 Zilkade 1311/M. 10 Mayıs 1894); BOA.ŞD.2648.36.5. (R. 16 Nisan 1310/M. 28 Nisan 1894).

olduğu anlaşılmış bu sebeple Evkaf Nezareti'nden de görüş istenmiştir[637]. Evkaf Nezareti kilise arazisinin vakıf arazisinde olduğunu, eğer arazi üzerine kilise inşasına izin verilecekse öncelikle burasının mukataaya aktarılması gerektiğini bildirmiştir[638]. Evkaf Nezareti'nin bu görüşünden sonra kilisenin inşasına ilişkin herhangi bir adım atıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Bu dönemde Dedeağaç'ta Bulgarların yeni bir talebi ya da şikâyetine de denk gelinmemiştir. Muhtemel ki şehirde bulunan kiliseyi Bulgarların da kullanımı için Rumlar ikna edilmiştir. Buna rağmen yaklaşık on beş yıl sonra Dedeağaç Bulgar ahalisinin yeniden talebi sonrasında 1910 yılında kilisenin inşası için yaşanan sorun çözülmüştür. Kilisenin vakıf arazisine yapılmasına belli bir kira ödenmesi kaydıyla izin verilmiştir[639]. Bu gecikmede bölge Rumlarının karşı çıkışları etkili olmuştur. Ayrıca Bulgar Prensliği'nde Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kuran Stanbulov (1887-1894) idaresinin sora ermesi ve bundan sonraki ilişkilerin daha soğuk geçmesinin de bu gecikmede etkili olduğu düşünülmektedir.

Dedeağaç'ta Bulgarların kilise açmaları için gerekli girişimlerine arazinin vakıf arazisi olmasından başka bir engel yoktu. Ancak Bulgarların İskeçe ve Gümülcine'deki varlıklarını sağlayabilmek adına sürekli olarak bu iki şehirde kilise veya mektep inşası talebinde bulunmalarında başka sorunlar yaşanmıştır. Bulgarlar tarafından Dedeağaç'ta olduğu gibi İskeçe'de de iki odalı bir ev kiliseye çevrilerek burada ibadet yapılmak istenmiş ancak bu teşebbüs kısa süreli olmuştur. Rumların yapmış olduğu şikâyetle birlikte mahallî idarenin tahkikatı sonucunda kilise kapatılmıştır. Yapılan tahkikatta İskeçe'de 12 haneden daha az Bulgar olduğu ve iki cemaat (Rum ve Bulgar) arasında var olan tartışmanın artmasının önüne geçilmek için bu kararın alındığı bildirilmiştir. Bulgarların kilisede ayin yapmak için getirmiş oldukları papaz ise yeniden geldiği yere gönderilerek bölgedeki Rumları teskin edilecek adımlar atılmıştır[640]. Ayrıca bu kararda daha önce Dedeağaç'ta ibadet için

[637] BOA.BEO.431.32293.1. (H. 3 Muharrem 1312/M. 7 Temmuz 1894).
[638] BOA.ŞD.2648.36.7. (H. 8 Recep 1312/M. 5 Ocak 1895).
[639] *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, Yay. Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2009, s. 404, 406.
[640] BOA.BEO.1054.78997.1. (H. 21 Recep 1315/M. 16 Aralık 1897).

kiliseye çevrilmiş olan evin kapatılmasında hukukî gerekçe olarak sunulan Eksarhlık Fermanı da etkili olmuştur. Çünkü İskeçe de Bulgar Eksarhlık Fermanında belirtilen alanların dışında yer almakta ve burada da çok az sayıda Bulgar cemaat bulunmaktadır. Ancak buradaki kapatılma gerekçesinde bu duruma değinilmemiştir.

İskeçe'deki evde ibadetin yasaklanmasının ardından Bulgaristan Kapı Kethüdalığı tarafından kiliseye çevrilen evin yeniden ibadete açılması talep edilmiştir. Kethüdalık tarafından iletilen talepte evden kilise olarak bahsedilmiş olması sebebiyle İskeçe'de eski veya yeni inşa edilmiş bir kilise olmadığı bildirilerek, kilise inşasına dair de bir müracaat yapılmadığı aktarılmıştır[641]. Bu cevapta Kethüda'nın evden kilise olarak bahsetmiş olmasından dolayı böyle bir cevap verilerek doğru ifadelerin kullanılması gerekliliğine işaret edilmiştir. Edirne Valiliği tarafından bahsedilen sebeplere Bulgaristan Kapı Kethüdası cevap olarak İskeçe'de iki bini aşkın Bulgar'ın bulunduğunun ve bunların altmış – yetmiş kadarının nüfus tezkeresi almak için mahalli memurlara tezkerelerinin değiştirilmesi hususunda talepte bulunduğunu iddia etmiştir[642]. Kapı Kethüdası'nın bahsetmiş olduğu bu nüfus İskeçe'ye civar beldelerden çalışmak için gelenleri de içine alarak verilmiş abartılı bir rakamdır. Bu süreçte İskeçe sicil-i nüfus defterinde kayıtlı yerli 15 Bulgar bulunduğu, misafir olarak kayıtlı Bulgar sayısının ise 50 kişi olduğu yazışmalarda bildirilmiştir[643]. Maksatlı bir şekilde bölgedeki Bulgar nüfusunu fazla göstermeye çalışmış olan Kapı Kethüdası, ayrıca Bulgarların İskeçe'de kilise inşa taleplerini iletebilecek bir din adamı olmadığını, Eksarhlık tarafından gönderilenlerin ise mahallî memurlar tarafından iki defa uzaklaştırıldığını ileri sürmüştür[644]. Kapı Kethüdasının bu taleplerini değerlendiren Edirne Valiliği ise İskeçe'de sadece 15 nüfus Bulgar bulunduğu gerekçesi ile kilise açılmasına gerek olmadığını bildirmiştir. Ayrıca bölgedeki kilise ve mektep taleplerinin bölge halkının değil oraya Eksarhhane tarafından gönderilen papazların telkinleri ile istenildiğini aktarmıştır. Yine bu taleplerin Bulgaristan Kapı

[641] BOA.A.}MTZ.(04).44.42.2. (H. 9 Zilhicce 1314/11 Mayıs 1897).
[642] BOA.A.)MTZ(04).44.42.3. (R. 22 Nisan 1313/M. 4 Mayıs 1897).
[643] BOA.ŞD.1923.12.2. (R. 8 Nisan 1313/M. 20 Nisan 1897).
[644] BOA.A.)MTZ(04).44.42.3. (R. 22 Nisan 1313/M. 4 Mayıs 1897).

Kethüdasının yol göstericiliğinde Bulgarlığa ait siyasî amaçlarla yapıldığını bildirerek, Edirne Valiliği bu talebin reddedilmesini istemiştir[645].

Bulgarların İskeçe'deki evin kilise olarak açılması yönündeki talepleri sürekli devam etmiştir. Bulgar Eksarhlığı bahse konu evin açılmasını ve burada Bulgar din adamı bulundurulmasını çeşitli zamanlarda talep etmiş ancak olumlu bir netice alamamıştır. Bu taleplerinde, İskeçe'de Bulgar nüfusu abartılı bir şekilde 200 hane olarak gösterilmiş ayrıca 1500 bekâr bulunduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca ahalinin nikâh, doğum ve ölümler için beş altı saat mesafedeki civar Bulgar köylerine gitmek zorunda kaldıkları bildirilmiştir. Yine Rumların, Bulgarlara besledikleri husumetin kiliseye çevrilen evde ibadetin yasaklanmasında etkili olduğunu ileri sürerek[646] Osmanlı idarecilerinin Rumların etkisinde kaldıkları ima edilmiştir. Bulgarların bu talepleri nüfus sayısının az olması sebebiyle reddedilmiştir. Talepleri her seferinde reddedilmesine rağmen Bulgarlar kilise ve mektep açmak adına hareket etmekten geri durmamışlardır. Hem Rumlarla aralarında olan sorunda kendilerine destekçi sağlamak hem de nüfus olarak sayılarını arttırarak kilise ve mektep açabilmek için adımlar atmışlardır. Bu doğrultuda civar beldelerden İskeçe'ye çalışmak için gelenleri şehre naklettirmek istemişlerdir. Mahallî idare bu durumun ilerde daha büyük sorunlara sebep olacağından endişelenmiştir. Rum Metropolitliği'nin, Bulgarların bölgedeki varlığından rahatsızlık duyması ve Bulgar Papaz Kiril'e karşı kışkırtıcı hareketlerde bulunması bu endişeleri daha da artırmıştır[647]. Bu endişeler etrafında mahallî idare Sadâret'e nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini sormuştur. Sadâret ise mahallî idarenin görüşlerine hak vererek, İskeçe'de Bulgarlar için bir kilise açılmasına müsaade edilmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca yabancıların nüfuslarının nakledilmesinin ilerde sorunlara sebep olacağı konusundaki endişelere hak vererek Bulgarların bu adımlarına izin verilmemesi istenmiştir[648].

---

[645] BOA.ŞD.1923.12.4. (R. 12 Haziran 1313/M. 24 Haziran 1897).
[646] BOA.BEO.1441.108018.1. (H. 13 Şevval 1317/M. 14 Şubat 1900); BOA.BEO.1456.109195.1. (H. 13 Zilkade 1317/M. 15 Mart 1900); BOA.BEO.2384.178744.2. (H. 19 Cemaziyelevvel 1322/M. 1 Ağustos 1904); BOA.BEO.2419.181357.6. (H. 2 Şaban 1326/ M. 30 Ağustos 1908).
[647] BOA.BEO.2419.181357.4. (R. 9 Ağustos 1320/M.22 Eylül 1904).
[648] BOA.BEO.2419.181357.3. (R. 11 Recep 1322/M. 21 Eylül 1904).

Meşrutiyet'in ilanı ile Bulgarlar İskeçe'de yeniden harekete geçmiştir. Mahallî idareye haber vermeden daha önce kapatılan evi yeniden açarak bir Bulgar papaz dahi getirmişlerdir. Ancak bu hareket kabul edilmeyerek, ev yeniden kapatılmıştır. Eksarhlık tarafından evin açılmasına yönelik yapılan talebe ise daha önce kapatma gerekçesi olarak Sadâret'ten alınan emir ile cevap vererek, Rumlarla aralarındaki rekabeti artıracağına dair duyulan endişeler yinelenmiştir. Yine bölgedeki Bulgar nüfusun az olduğundan hareketle; 27 nüfus Bulgar için müstakil bir kilise açılmasına da müsaade edilmemiştir[649].

İskeçe'de Bulgarların sürekli devam eden talepleri, 1909 yılında Bulgarlar adına olumlu bir neticeye ulaşmıştır. Eksarhlık, Bulgarların kilise olarak kullandığı evin Rumlarla aralarında sorun olan mekânlardan olmadığını ifade ederek yeniden açılmasını talep etmiştir[650]. Bu talebe karşılık mahallî idare olumsuz bir görüş bildirerek, evin sadece Paskalyalarda açılmasına müsaade etmiştir. Bu durum karşısında Rumların ortaya koyduğu rahatsızlık mahallî idarenin bu kararında etkili olmuştur. Çünkü aynı yazıda buranın kilise olarak kullanılmasına izin verilecekse meydana gelmesi muhtemel olaylara karşılık bir tabur asker gönderilmesi gerekliliğine de değinilmiştir[651]. Mahallî idarenin bölgede sebep olacak karışıklıkların önüne geçmek adına ortaya koyduğu bu öneriler de göz önüne bulundurularak evin ibadete açılmasına Meclis-i Vükelâ[652]'da alınan karar doğrultusunda izin verilmiştir. Kararla birlikte Rumların karşı duruş ve tecavüzlerinin kanuna aykırı olduğu ve bunun önüne geçilmesi gerektiği de bildirilmiştir[653]. Mahallî idarenin işaret ettiği rahatsızlık beklenildiği gibi olmuş, Bulgarların bahse konu evi kilise olarak kullanmak adına aldıkları izin bölgedeki Rumları rahatsız etmiştir. İskeçe Rum Metropolit Vekili ve Rum cemaat meclisi azaları alınan bu karara itiraz etmiştir. İskeçe'de 3 hane Bulgar bulunduğu ve Bulgar olmayan yere ibadethane açılmasına müsaade edilmemesi

[649] BOA.BEO.2419.181357.5. (H. 16 Şaban 1326/M. 13 Eylül 1908).
[650] BOA.BEO.3534.264981.4. (R. 26 Mart 1325/M. 8 Nisan 1909).
[651] BOA.BEO.3534.264981.3. (R. 29 Mart 1325/M. 11 Nisan 1909).
[652] Başvekilin veya sadrazamın başkanlığında toplanıp önemli devlet işlerinin görüşüldüğü ve icra işlerinde nezaretler arasında koordinasyonun sağlandığı, nazırlardan oluşan Osmanlı Hükûmeti'ni niteleyen meclistir. Bkz. Ali Akyıldız, "Meclis-i Vükelâ", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 251-253.
[653] BOA.MV.129. (5 Cemaziyelahir 1327/M. 24 Haziran 1909).

gerektiğini ifade edilerek bu kararın iptali talep edilmiş[654] ancak olumlu bir netice alınamamıştır.

Bulgarlar, İskeçe'de olduğu gibi Gümülcine'de de Bulgar nüfus çok az olduğu için kilise ve mektep açmaya yasal olarak izin alamamışlardır. Yine benzer şekilde hareket edilerek yasal olmayan yollarla bir ev kiliseye çevrilmiş ve burada ibadet edilmeye başlanmıştır. Gümülcine Ermeni Mahallesinde Agop Ağa isimli şahsa ait evde kiracı olarak oturan Bulgar Papaz Yuvan Koev evini kiliseye çevirmiştir[655]. Gümülcine Rum Metropoliti'nin şikâyeti üzerine bu mekân kapatılmıştır[656]. Ancak Gümülcine'de bulunan Bulgarlar[657], hanenin yeniden açılması için ruhsat talebinde bulunmuştur. Bu talep sonrasında Gümülcine Polis Komiserliği tarafından tahkikat yapılmıştır. Bu tahkikatta Papaz Yuvan'ın oturduğu ve kiliseye çevirdiği evde vakitli vakitsiz toplanılmış olduğu ortaya çıkarılmış ve nizama aykırı olduğu gerekçesi ile kapatılmıştır. Şehirde bulunan yerli Bulgar sayısı ise 6 kişiden ibarettir. Bu kişiler vaktiyle Rum Metropolitliği'ne bağlı oldukları dönemlerde köy ve kasabalardan gelen Bulgarlar ile şehre Rumlarla evlenerek gelenlerden oluşmaktadır. Bu ifadeler bölgede Rum ve Bulgar evliliklerinin olduğunu da göstermektedir. Ayrıca Şarkî Rumeli'de olduğu gibi, kırsal bölgedeki Bulgarların şehirde yaşayan varlıklı Rum kızları ile evlenerek şehirlere yerleşmiş olmaları durumunun benzeri yaşanmıştır. Bu da Bulgar kimlik bilincinin tam olarak yerleşmediğini, somut çıkarların hâlâ bazı kesimlerde daha önemli olduğunu göstermektedir. Bu durumu destekleyen örnek bir olay ise İskeçe'de az sayıdaki yerli Bulgar'ın kilise talebinde bulunmayarak, Kapı Kethüdalığı aracılığı ile Bulgarlık adına atılan adımlarla bölgeye kilise açılmasının talep edilmesi gösterilebilir. Kethüda bu adımıyla yereldeki Bulgarları harekete geçirmek ve Bulgarlık bilincini uyandırarak bu yönde hareket etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Benzer şekilde Gümülcine Polis Komiserliği'nin tahkikatında da kilise talep edenlerin aslında yerli Bulgarlar olmadıkları anlaşılmıştır. Bu talep, Gümülcine'ye dışarıdan gelerek burada abacılık ve dülgerlik gibi meslekleri icra eden bekâr işçilerden

[654] BOA.DH.MKT.2874.56.1-3. (R. 11 Haziran 1325/M. 24 Haziran 1909).
[655] BOA.ŞD.1924.21.2. (R. 22 Kânunuevvel 1313/M. 3 Ocak 1898).
[656] BOA.ŞD.1924.21.9. (H. 5 Mayıs 1314/M. 17 Mayıs 1898).
[657] Gümülcine Bulgar cemaati çok az sayıda bulunmaktadır. Burada bahsedilen ve haneyi kiliseye çevirmek için izin almak isteyenler, şehre dışarıdan çalışmak için gelenlerdir.

gelmiştir. Bunların kendilerinin ve ailelerinin nüfusları kayıtlı bulundukları köy veya kasabada bulunmaktadır. Muhtemel ki, Eksarhlık tarafından gönderilen Papaz Yuvan bölgede ruhsatsız bir şekilde evini kiliseye çevirmiş, bölgedeki işçiler de onun etrafında toplanarak böyle bir talebin meydana gelmesine sebep olmuştur. Polis tahkikatına ek olarak Gümülcine Mutasarrıfı tarafından yapılan değerlendirmede de Papaz Yuvan'ın bölgede meydana gelen gerginliğin sorumlusu olduğu anlaşılmaktadır. Mutasarrıf, Papaz Yuvan'ın Rumları dahi kandırarak kiliseye çevirdiği ev etrafına toplamaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu hareket, Gümülcine'de yerleşik olarak bulunan 527 hane Rum cemaatini bir uygunsuzluğa itecek derecede heyecana sebep olmuştur. Bu heyecan, iki taraf arasında bir çatışma meydana gelme ihtimalini doğurmuştur. Gümülcine Mutasarrıfı bu tehlikeyi işaret ederek iki topluluk arasında süregelen sorunun çözümü için bir karar verilmesini istemiştir[658].

Gümülcine Mutasarrıfı'nın değerlendirmesi ve Polis tahkikatında açıkça görülmektedir ki Papaz Yuvan'ın bölgedeki hareketleri hem kanunlara aykırı hem de Rumları kışkırtacak niteliktedir. Ayrıca bu hareketlerin altında Bulgarların siyasî maksatla attıkları adımlar da olduğu düşünülmüştür. Bu düşünce Rum ileri gelenlerinin Papaz Yuvan'ı şikâyetinde de ifade edilmiştir. Buna göre Rum ileri gelenleri, Papaz Yuvan'ın Gümülcine'ye siyasî maksatlarla geldiğini ve şehirde bulunduğu sürece ahali arasında husumet çıkaracağını bildirerek bölgeden uzaklaştırılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca Gümülcine ve buraya bağlı olan yerlerdeki Rum ve Bulgarların aslında barış ve huzur içinde yaşamakta olduklarını ancak Papaz Yuvan'ın bölgeye gelmesi ile birlikte bu huzurlu ortamın zarar gördüğünü ifade etmişlerdir. Yine Papaz Yuvan'ın Bulgarları, Rumlar aleyhinde kışkırtarak iki cemaat arasında düşmanlık yarattığına değinmişlerdir[659]. Mahallî Rumların yaşamış oldukları rahatsızlık Patrikhane'ye de iletilmiş ve Patrikhane, Adliye ve Mezahip Nezareti'nden Bulgar papazının bölgeden uzaklaştırılmasını istemiştir. Patrikhane yazısında Papaz Yuvan'ın Ortodoks rahibine ait kıyafet giymekte olduğunu ifade etmiştir. Bu durum Patrikhane'nin Bulgarları şizmatik ilan etmiş olması sebebiyle sıklıkla dile getirdiği hususlardan biridir. Patrikhane ayrıca Papaz Yuvan'ın resmi yazışmalarda

[658] BOA.ŞD.1924.21.2. (R. 22 Kânunuevvel 1313/M. 3 Ocak 1898).
[659] BOA.ŞD.1924.21.4. (R. 26 Mart 1314/M. 7 Nisan 1898).

bulunduğunu, ikamet ettiği hanede ayin yaparak ruhanî davette bulunduğunu, kâtip istihdam ettiği ve evini mahallî meclis haline getirdiğini ileri sürmüştür. Bu ifadelerin Patrikhane tarafından biraz abartıldığı düşünülmekle birlikte, Papaz Yuvan'ın bölgede kanunlara aykırı hareketleri şüphesizdir. Patrikhane son olarak Yuvan'ın, Ortodoks ahalinin Metropolitlikle olan irtibatını keserek Eksarhlığa dâhil etmek için çalıştığını da ileri sürmüştür[660].

Patrikhane ve mahallî Rum cemaati tarafından yapılan bu şikâyetler üzerine Bulgar cemaati ileri gelenleri de sadârete gönderdikleri dilekçe ile kendilerini ve taleplerini savunmaya çalışmışlardır. Buna göre Ahi Çelebi kazasından olduklarını ifade ederek senenin on ayını burada geçirdikleri için Papaz Yuvan'ın evini kiliseye çevirdiklerini aktarmışlardır. Gümülcine'ye gelme sebeplerini ise Ahi Çelebi'de yaşadıkları bölgenin taşlık olmasından dolayı burada geçimlerini sağlamalarının mümkün olmadığı şeklinde açıklamışlardır. Bulgarlar da dilekçelerinde, Rumların kendilerini suçladıkları gibi siyasî maksatlarla hareket edilmekte olduğu suçlamasında bulunmuşlardır. Buna göre, Gümülcine Rum Metropoliti'nin şikâyetinin yaşanan olaylara siyasî bir boyut kazandırmayı amaçladığı ifade edilmiştir. Ayrıca Rumların, Bulgar tüccarlarını hükûmet nezdinde zor duruma düşürmek adına bu şikâyetlerde bulunduğuna değinilmiştir. Bulgarlar kapatılmış olan evin ibadete yeniden açılmasını, Gümülcine'de bulunarak burayı imar ettiklerini, mezheplerince ibadet etmeye muhtaç oldukları için böyle bir mekân kurmuş olduklarını ifade ederek kendilerini ve taleplerini savunmuşlardır[661]. Ancak Osmanlı idarecileri kendi yapmış oldukları tahkikat doğrultusunda hareket ederek bu süreçte evin kilise olarak açılmasına izin vermemiştir.

İlerleyen yıllarda Bulgarların devam eden talepleri, Gümülcine Mutasarrıfı Hayri Paşa tarafından geçici olarak kabul edilmiştir. Papaz Yuvan bölgeden uzaklaştırılmış olacak ki Bulgar Papaz Hariton Efendi'nin evinin ibadet için kullanılmasına izin verilmiştir. Mahalli idare tarafından verilmiş olan bu ruhsat bölgedeki Rumların şikâyetlerini daha da artırmış ve iki grup arasındaki gerginlik daha ileri seviyelere taşınmıştır. Rumların yapmış oldukları şikâyetler doğrultusunda evin

[660] BOA.ŞD.1924.21.6. (H. 19 Zilhicce 1315/M. 11 Mayıs 1898).
[661] BOA.ŞD.1924.21.9. (H. 5 Mayıs 1314/M. 17 Mayıs 1898).

ibadete kapatılması halinde ise sorunların daha da artacağı düşüncesi ile ruhsatın iptal edilmeyerek Bulgarların kiliseye çevirdikleri evde ibadete devam etmeleri gündeme gelmiştir[662]. Bu dönemde Rumların şikâyetleri ise bölgedeki bütün huzursuzlukların kaynağının Bulgarlar olduğu yönünde olmuştur. Rum mahallesine yakın bir yerde satın aldıkları ve kiliseye çevirdikleri evde gözlerden uzak olarak gizli işler peşinde oldukları, Rumlara karşı suikastlar planladıkları, Rumları Bulgarlaştırmaya çalıştıkları yönünde şikâyetlerde bulunulmuştur. Bölgede meydana gelen çete hareketlerinin de kaynağının Gümülcine'deki kiliseye çevrilmiş olan bu ev olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca Osmanlı memurlarının da Bulgarlara destek olduğundan bahsederek, memurların maaş alamadıkları zamanlarda Bulgar çetelerinin topladıkları yüklü miktardaki yardımlarla hükûmet memurlarını ihanete teşvik etmiş oldukları iddia edilmiştir. Bunlardan Gümülcine tahrirat müdür muavini Kirkoryan oğlu Sezai Efendi aracılığı ile her türlü hükûmet sırrından haberdar olup ona göre hareketlerini tayin etmekte oldukları ileri sürülmüştür. Rumlara göre Bulgarlar özellikle bu zaman zarfında güçlenerek Rum mahallesinde kökleşmişlerdir. Kendilerine tâbi olmayan komşularını ise yine bu süreçte çeşitli saldırılarla mahallelerinden attıkları ve göçe zorladıkları ileri sürülmüştür[663]. Rum tarafının bu şikâyetlerini Osmanlı idarecileri abartılı bulmuş olacak ki dikkate almamıştır. Şûrâ-yı Devlet'te yapılan görüşmelerde hanenin kapatılması halinde Bulgarların da şikâyetlerinin artacağı düşünülmüştür. Yine burasının kapatılması ile bölgedeki olayların farklı bir hal alacağı ve Bulgarlarla Rumlar arasında yeni sorunların meydana gelebileceği aktarılmıştır. Gümülcine'de ikamet eden 12 hane Bulgar'a ilaveten çevre köylerden ve kazalardan her sene ticaret için 200 kadar Bulgar'ın buraya geldiği ve burada ibadette bulundukları gündeme gelmiştir. Netice itibari ile mahallî hükûmet tarafından verilmiş olan ruhsatın şimdi men edilmesi münasip görülmeyerek Bulgarların ibadetlerine devam etmeleri konusunda karar alınmıştır[664].

---

[662] BOA.Y.A.RES.128.52.1. (H. 23 Şaban 1322/ M. 2 Kasım 1904); BOA.YA.RES.128.52.2. (H. 3 Recep 1322/M. 13 Eylül 1904).

[663] BOA.BEO.3230.242241.2. (R. 15 Kanunuevvel 1323/M. 28 Aralık 1907). Aynı doğrultuda Dâhiliye Nezaretine de bir dilekçe göndermiştir. Bkz. BOA.DH.MKT.1214.75.1. (R. 2 Teşrinisani 1323/M. 15 Kasım 1907).

[664] BOA.Y.A…RES.128.52.1. (H. 23 Şaban 1322/M. 2 Kasım 1904); BOA.Y..A…RES.128.52.2. (H. 3 Recep 1322/M. 13 Eylül 1904).

Rumların, Batı Trakya şehir merkezlerine yerleşme mücadelesinde olan Bulgarlara karşı ortaya koyduğu şikâyetler aynı zamanda Patrikhane'nin Eksarhlıkla olan ilişkisini de yansıtmaktadır. İki topluluk arasında var olan husumet ortak yaşam alanı buldukları her yerde yaşanmıştır. Şehir merkezlerinde Bulgarların kilise ve mektep kurma çabalarının sebep olduğu anlaşmazlıklar, kırsal bölgelerde yerini daha önce inşa edilmiş olan kiliselerin mülkiyeti sorununa bırakmıştır. Bu noktada Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması ile birlikte meydana gelen tabiiyet değişimleri beraberinde sorunlara da sebep olmaktaydı. Bazen bir köy ya da kasaba halkı toplu olarak kısa süre içerisinde Patrikhaneden Eksarhlığa ya da tam tersi bir şekilde dönüşüm yaşayabiliyordu[665]. Bu dönüşümler ise kiliselerin mülkiyeti konusunda anlaşmazlıklara sebep olmaktaydı. Gümülcine'ye bağlı Bayatlı köyünde böyle bir durum yaşanmıştır. Bulgar ahalinin iki hane haricinde tamamı Patrikhane'nin idaresinden ayrılarak Bulgar Eksarhlığı'nın ruhanî idaresine geçmiştir. Bu geçişte daha önce Patrikhane'ye bağlı olan köy ahalisinin yardım ve emekleri ile yapılmış olan Kilise, Patrikhane'ye bağlı olarak kurulduğu için mahallî idare tarafından Patriklik taraftarı iki haneye bırakılmıştır. Bunun üzerine köyde yaşayan Bulgarlar, kilisenin ortaklaşa yapıldığı ve kendilerine verilmesi gerektiği yönünde talepte bulunmuş olsa da mahallî idare buna rıza göstermemiştir. Bu noktada Eksarhlık yaşanan gelişmelere dâhil olmuş ve bahsi geçen kilisenin köy ahalisinin emeği ile yapıldığı için ahaliye ait olduğu bildirilerek Osmanlı Hükûmeti'nden sorunun hakkaniyetle çözülmesini talep etmiştir[666]. Sadârete gönderilen bu talep üzerine tahkikat yapılarak sorunun çözülmesi konusunda Edirne Valiliğine talimat verilmiştir[667]. Ancak Bayatlı köyü muhtarı Kito'nun yaklaşık iki ay sonra meclis riyasetine göndermiş olduğu dilekçeden kilisenin hâlâ iade edilmediği anlaşılmaktadır. Daha önce iki hane olduğu ifade edilen Patriklik taraftarları ya Eksarhlığa tâbi kılınmış ya da göçe zorlanmış olmalı ki bu seferki dilekçede köyde patrikliğe bağlı kimse olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca

[665] 1904 yılında Pürsiçan'a bağlı Kopeşte köyünde bulunan 50 hane gayrimüslim Eksarhlığa tâbidir. Bunlardan bazılarının Bulgar çeteleri ile ilişkilerinin tespit edilmesi üzerine tahkikat yapılmış ve yakalanarak Vilayete gönderilmişlerdir. Bu karışıklıkta Drama Rum Metropoliti ahali üzerinde baskı kurarak Patrikhane'ye geçmelerini sağlayarak papaz ve öğretmen göndermiştir. Çok geçmeden köy muhtarı vasıtası ile ahali yeniden Eksarhlığa tâbi kılınmaya çalışılmıştır. BOA. TFR.I.SL.37.3626.1. (H. 8 Safer 1322/M. 24 Nisan 1904).
[666] BOA.BEO.3425.256838.2. (H. 6 Şevval 1326/M. 1 Kasım 1908).
[667] BOA.BEO.3425.256838.1. (8 Şevval 1326/M. 3 Kasım 1908).

dilekçede Rumların kilisede hakları olmadığından ve daha önce istemeyerek Rumlara tâbi edilmiş olduklarından bahsederek Patrikhaneye bağlı oldukları dönemin bir zorunluluk hali olduğunu ifade etmişlerdir. Meşrutiyet'in ilanına atıfta bulunarak, Kânûn-î Esâsi'nin ilanı ile birlikte asli varlıklarına dönmüş olduklarını bildirmişlerdir. Köyde Bulgarlara ait olduğu ifade edilen kilisenin mahallî idareden istenmişse de Rum Metropoliti'nin müdahalesi sebebiyle iadede tereddüt yaşandığı bildirilerek Osmanlı idarecilerinin Rumların etkisi altında kaldıkları ileri sürülmüştür. Kilisenin biran önce Bulgarlara teslim edilmesi konusunda Gümülcine Mutasarrıflığına emir buyurulması istenilerek kiliseyi geri talep etmişlerdir[668].

Bayatlı köyünde yaşanan sorunun bir benzeri de yine Gümülcine'ye tâbi olan Karakurcalı köyünde de yaşanmıştır. Köyde bulunan kilisenin, mahalli idare tarafından kapatılması beraberinde şikâyetleri getirmiştir. Gümülcine Karakurcalı Köyü Kilise Mütevellisi Yorgi, Muhtar Dimo ve iki aza tarafından yazılan dilekçe ile bu şikâyet iletilmiştir. Dilekçede, köyde yaşayanların Bulgar Eksarhlığı'na tâbi olduklarından bahsedilerek, mahallî idare tarafından Rum Metropoliti'nin sürekli müdahalesi sebebiyle kilisenin kapatıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca dilekçede "istibdat dönemine" atıfta bulunularak, Kânûn-î Esâsi ile aslî varlıklarına kavuşmuş olduklarını ve dillerini muhafaza etmeye devam ettiklerini bildirmişlerdir. Kilisenin kapatılmasının üzücü bir şekilde Meşrutiyet'in ilanından sonra meydana gelmiş olmasından bahsederek, Rum Metropoliti'nin müdahalesine meydan verilmeden kilisenin iadesini ve açılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca "İstibdat dönemine" atıfta bulunarak bunun o dönemin bir uygulaması olduğunu söyleyerek hükûmet kanadı etki altına alınmaya çalışılmıştır[669]. Bulgarlar, bu tarz ifadelerle Meşrutiyet ile meydana gelen özgürlük ortamından faydalanma yoluna giderken geçmiş uygulamaları eleştirmiş ve alınacak karar konusunda hükûmet üzerinde etki oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu iki benzer şikâyet sonrasında Gümülcine Mutasarrıflığı tarafından olaya dair açıklama yapılmıştır. Meclis Riyasetine gönderilen yazıda Bayatlı ve Karakurcalı köylerindeki yukarda bahsedilen şikâyetler üzerine meseleye açıklık getirilmeye

[668] BOA.DH.MKT.1304.11.6. (R. 15 Kânunusani 1324/M. 28 Ocak 1909).
[669] BOA.DH.MKT.1304.11.5. (Tarih Yok).

çalışılmıştır. Bahse konu köylerdeki kiliseler Meşrutiyet'ten önce Bulgarların Rum Patrikhanesi'ne tâbi oldukları zamanda yapılmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise bu köylerdeki Bulgar ahali Patrikhanenin idaresinden ayrılarak Eksarhlık idaresine girmiş ve Rum papazlarını kabul etmemiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan bu geçiş bölgedeki Eksarhlık taraftarı Bulgarların etkin olduğunu göstermektedir. Bölgede Rum nüfusun da azalması ile birlikte bu köylerdeki kiliselerin mülkiyeti konusunda Rum Metropoliti'nin ardı arkası kesilmeyen müracaatları sonrasında kilise Rumlara tâbi kılınmıştır. Mahallî idare her ne kadar bu iki grubu sakinleştirmeye çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Yeni olaylar yaşanmasının önüne geçilmek için Meclis-i Mebûsan tarafından kalıcı bir karar alınıncaya kadar kiliselerin kapatılması kararı alınmıştır. Bayatlı köyündeki kilise daha önce kapatılmış, Karakurcalı köyündeki kilise ise ahali arasında meydana gelen tartışma ve Bulgarlar tarafından Rum papazına saldırılmasından sonra kapatılmıştır. Gümülcine Mutasarrıfı tarafından gönderilen yazıda her ne karar alınacaksa bir an evvel alınması gerekliliği vurgulanarak tartışmalara bir son verilmesi istenmiştir[670]. Meclis karar alana kadar kiliseler kapalı tutulmuştur. Bayatlı, Odacı ve Sarıca-i Mesine köyleri muhtarları Bayatlı'daki kilisenin açılması için girişimde bulunmuştur. Buna göre, Gümülcine'ye bağlı Odacı ve Sarıca-i Mesine Bulgar köyleri ahalisinin de ibadet için Bayatlı'daki kiliseyi kullandıkları aktarılmıştır. Mezheplerince Paskalyanın zorunlu ibadet olduğu belirtilerek kilisenin resmen teslim edilinceye kadar geçici olarak da olsa tören için açılması istenmiştir[671]. Bu talep doğrultusunda Edirne Valiliğine gönderilen yazıda geçmişteki emsalleri doğrultusunda muamele edilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur[672].

Hem Rumlar hem de Bulgarlar arasında meydana gelen bu tartışmalarda Osmanlı idarecileri kendi yürütmüş oldukları tahkikatlara göre hareket etmişlerdir. Yapılan tahkikatlarda Bulgarların siyasî amaçlarla hareket ettikleri ifade edilmiştir. Rumların da Bulgarları siyasî amaçlarla hareket etmekle suçladıkları görülmüştür. Bulgarlar ise aynı şekilde Rumları suçlayarak kilise açma teşebbüslerinin Rumlar tarafından siyasî boyuta taşındığını ileri sürmüşlerdir. Bu tartışmalar etrafında

[670] BOA.DH.MKT.1304.11.8. (R. 8 Şubat 1324/M. 21 Şubat 1909).
[671] BOA.BEO.3529.264602.3.(R. 21 Mart 1325/M. 3 Nisan 1909).
[672] BOA.BEO.3529.264602.1.(R. 22 Mart 1325/M. 4 Nisan 1909).

Osmanlı idarecilerinin genel kanaati Rumlarla aynı doğrultuda olmuştur. Bu kanaatin neticesinde alınan kararda ise öncelikli amaç bölgede asayişin sağlanması olmuştur. Ayrıca siyasî gelişmeler de alınan kararlarda etkili olmuştur. Yunanistan ve Bulgaristan Prensliği ile ilişkiler, Patrikhane ve Eksarhlığın durumu, Makedonya'daki gelişmeler Osmanlı idarecilerinin, Rumlar veya Bulgarlar lehine aldıkları kararlarda etkili olmuştur. Herhangi bir siyasî propaganda ile hareket etmeyen ve bölgedeki asayişin bozulması yönünde bir tehdit oluşturmayan Yahudi cemaatine havra açmaları için izin verilmiş olması bu yorumu güçlendirir mahiyettedir. Buna göre, Dedeağaç merkezinde bulunan 22 hanede kadın ve erkek 103 nüfus Musevi cemaati için bir havra inşası talep edilmiş ve bunda bir mahzur olmadığı bildirilmiştir[673]. Bahse konu havranın inşa süreci tamamlanana kadar da kasabadan Balol adlı birinin terk edilmiş olan evinin bir odasının geçici olarak ayin yapılmak üzere kullanılmasına ruhsat verilmesi talebi de uygun görülmüştür[674]. Bundan hareketle Yahudilerin bölgede herhangi bir asayiş problemi yaratmamış olması ve havra açılmak istenmesinin altında siyasî taleplerinin bulunmadığı düşünüldüğü için uygun görüş bildirilmiştir. Ancak Bulgarların Dedeağaç, İskeçe ve Gümülcine'deki talepleri yasal bir talep olmadığı gerekçesi ile reddedilmiş olsa da bunun siyasî boyutlarının da olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu durumun beraberinde bir asayiş sorunu meydana getireceği düşüncesi de evlerin kilise haline getirilmesi fikrinin uygun görülmemesinin sebeplerindendir. Bu tartışmalar etrafında Meşrutiyet'in ilanı Bulgarlar için bir fırsat olmuştur. Yaşanan özgürlük ortamından faydalanmak ve hükûmetten bu konuda destek görmek adına İkinci Abdülhamid dönemi, "istibdat dönemi" olarak ifade edilerek eleştirilmiş, Meşrutiyet'in ve Kânûn-î Esâsi'nin ortaya koyduğu özgürlük ortamına atıfta bulunulmuştur. Netice itibari ile yerel idarelerin tartışmalara son verecek bir karar alınması baskısı ve iki millet arasındaki tartışmaların bitirilmesi düşüncesi ile bölgede Bulgarların talepleri kabul edilerek, evlerini kiliseye çevirmelerine ve kilise açmalarına izin verilmiştir[675].

[673] BOA.İ.AZN.51.12.5. (H. 28 Safer 1321/M. 26 Mayıs 1903).
[674] BOA.İ.AZN.48.12.3. (H. 12 Recep 1320/M. 15 Ekim 1902).
[675] İleride değinileceği üzere Osmanlı idarecilerinin kilise tartışmalarını bitirmek adına attığı adımlar neticesinde bahsedilen izinler verilmiştir.

2. Bulgarların Mektep Açma Talepleri ve Yaşanan Tartışmalar

Bulgarların kilise açma taleplerinde olduğu gibi mektep açma taleplerinde de benzer tartışmalar yaşanmıştır. Osmanlı idarecileri Bulgarların taleplerinin siyasî amaçlar içerdiği ve iki cemaat arasında yeni tartışmalara sebep olacağı düşüncesi ile hareket etmiştir. Rumlar ise Bulgarların her türlü talep ve girişimine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışla beraber meydana gelmesi muhtemel yeni olaylar sebebiyle Bulgarların mektep taleplerinin bazılarına tereddüt ile yaklaşılmıştır. Dimetoka'da 1885 yılında açılmak istenilen Bulgar okuluna karşı duyulan tereddüt bu yaklaşımın bir göstergesidir. Bulgarların mektebin açılması için yaptığı talep Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür. Mektebin açılması halinde Rumlar ile Bulgarların arasındaki husumetin daha da artacağından tereddüt edilmiştir. Ancak bu tereddüde rağmen Osmanlı vatandaşı her kesimin kanunlar çerçevesinde mektep açabilme hakkı olduğu vurgulanarak izin verilmiştir. İzinle beraber bölge idarecilerine yaşanacak herhangi bir çatışmaya engel olmak adına mektebin devamlı teftiş edilerek nezaret altında tutulması emri de verilmiştir[676]. Bu şekilde, açılmasına izin verilen Bulgar mektebi Rumların hareketlerinden korunmak istenmiştir. Ayrıca mektebin teftişinin bir diğer boyutu da kilise taleplerinde gündeme gelen siyasî propaganda yönünün olmasıdır. Bulgarların siyasî amaçlar etrafında hareket edip burada propaganda yapmalarına mani olmak adına da teftişlerine önem verilmiştir.

Bulgarların Batı Trakya'da atmış oldukları adımlarda siyasî taleplerle bağlantılı olduğu düşüncesi hep hâkim olmuş ve talepler bu durum göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda Dedeağaç'ın Derbent isimli Bulgar köyünde açılması için izin istenilen mektep için de aynı düşünce etrafında hareket edilmiştir. Bulgarlar, daha önce kiralamış oldukları bir evde eğitim faaliyetlerini yürütürken, kilise mütevellisi adına satın alınan bir arazi üzerine mektep inşası için ruhsat talep etmişlerdir. Derbent köyünde 307 hanede 820 erkek ve 582 kadın toplam 1402 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfus verileri ve emsalleri ile olan uygunluğundan bahsedilerek, mahallî idare tarafından mektebin inşasında bir mahsur olmadığı bildirilerek[677] Edirne

[676] BOA.MF.MKT.85.95.2. (R. 12 Kânunusani 1300/M. 24 Ocak 1885); BOA.MV.1-53. (H. 17 Cemaziyelevvel 1302/M. 4 Mart 1885).
[677] BOA.ŞD. 2617.18.1. (R. 17 Mart 1308/M. 29 Mart 1892).

Valiliği'ne, oradan da Dâhiliye Nezareti'ne ve Maarif Nezareti'ne talep ve görüşler bildirilmiştir. Maarif Nezareti, okul için tayin edilecek olan müdür ve öğretmenlerin şahadetnameli olup olmadıklarının, okutulacak kitap ve uygulanacak programların incelenmesini talep ederek uygun görüş bildirmiştir[678]. Maarif Nezareti'nin bu yaklaşımı yukarda bahsedilen siyasî propagandanın önüne geçmek adına alınması istenilen bir önlemdir. Maarif Nezareti'nin şartlı kabulünün yanında Defter-i Hâkanî[679] ve Adliye ve Mezahip Nezaretlerinden[680] de uygun görüş alınarak Sadâret'e sunulmuş ve mektebin inşasına izin verilmiştir[681].

Nezaretler arası yazışmalar neticesinde uygun görüş bildirilerek Derbent köyündeki okulun inşasına izin verilirken, Gümülcine'de mektep açılmasına müsaade edilmemiştir. Bulgarlar tarafından iletilen bu talep doğrudan reddedilmemiş Derbent köyündeki mektepte olduğu gibi süreçle ilgili nezaretlerin görüşleri alınmıştır. Bu talepteki önemli fark ise Gümülcine merkezde açılması istenilen mektebin şehirde yaşayan Bulgar olmadığı için civarda bulunan 15 köydeki 80 Bulgar çocuğu için talep ediliyor olmasıdır. Bulgarların bu talebi kilise taleplerinde olduğu gibi Gümülcine'de az sayıda Bulgar olduğu için tereddüt ile karşılanmıştır. Bu tereddüde bağlı olarak, daha önce bir kasabada nüfusu bulunmayan herhangi gayrimüslim unsuruna ait mektep açılmasına izin verilip verilmediği Maarif Nezareti'nden sorulmuştur[682]. Maarif Nezareti'ne gönderilen bu bilgi Gayrimüslim ve Ecnebiye Mektep Müfettişliğine havale olunarak görüş alınmıştır. Buna göre, her milletin konuştuğu dil üzerine eğitim yapmalarında kanunen bir mahsur olmadığı ancak burayı idare ve idame ettirebilecek miktarda kişinin olması koşulu ile izin verileceği bildirilmiştir. Ayrıca Bulgarların talepleri doğrultusunda yapılan incelemede atılan adımların yine siyasî amaçlar taşıdığı düşünülmüştür. Öncelikle Bulgarların mektebe ihtiyaç olduğunu ispatlamak için ortaya attığı gerekçeler değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda

---

[678] BOA.ŞD.2617.18.3. (R. 14 Mayıs 1308/M. 26 Mayıs 1892).
[679] BOA.ŞD.2617.18.5. (R. 11 Teşrinisani 1308/M. 23 Kasım 1892). Defterhane, has, zeamet, timar, mülk, vakıf gibi arazi türlerini tayin ve tescil eden ana defterlerin muhafaza edildiği ve bu defterlerle günlük işlemlerin yapıldığı bir birimdir. Defterhane yapılanmasında zamanla değişimler meydana gelmiştir. 1871 yılında yapılan düzenleme ile Defter-i Hakani adını almıştır. Bkz. Erhan Afyoncu, "Defterhane", *DİA*, C. 9, TDV İslam Araştırmaları Vakfı, 1994, s. 100-104.
[680] BOA.ŞD.2617.18.7. (R. 26 Nisan 1309/M. 8 Nisan 1893).
[681] BOA.ŞD.2617.18.8. (R. 14 Mayıs 1309/M. 26 Mayıs 1893).
[682] BOA.MF.MKT.274.65.3. (R. 13 Mayıs 1311/ M. 25 Mayıs 1895); BOA.DH.MKT.387.54.1. (H. 29 Zilhicce 1312/M. 23 Haziran 1895).

Bulgarların âli derecesinde talep ettikleri mektep için gönderilen program incelenmiş, programın ibtidâî mektebine uygun olduğu ve Rüştiye mektebi derecesini geçemeyeceği aktarılmıştır. Yine eğitimini tamamlamak isteyen Bulgar öğrencilerin Filibe ve Sofya'ya gitmek zorunda kaldıkları gerekçesi de program üzerinden cevaplanmıştır. Buna göre, uygulanacak olan bu programın Filibe ve Sofya'daki mekteplerle kıyaslanamayacağına değinilmiştir. Yapılan teşebbüsün oradaki Rumları Bulgarlaştırmak maksadını taşıyabileceği düşüncesi aktarılarak Bulgarlık adına atılan bir adım olduğu vurgulanmıştır. Yine bahsedilen köylerde Bulgarlara ait ibtidâî mektep olup olmadığı, yok ise bu mektebin neden Gümülcine yerine merkezî bir köyde açılmak istenmediği sorgulanmıştır[683]. Maarif Nezareti'nden bölgedeki Bulgarlarla ilgili gönderilen yazıda ise Gümülcine'de on iki köyde sâkin kadın ve erkek toplam 6910 nüfus bulunduğu bildirilmiştir. Bahsedilen köylerden Kozlusagir'de hiç Bulgar nüfus olmadığı ve köylerden dokuzunda ibtidâî mektep bulunduğuna değinilmiştir. Bundan hareketle Maarif Müfettişliği'nin bildirdiği gibi talep edilen mektebin siyasî amaçlarla açılmak istendiği, bölgeyi Eksarhlığın idaresi altında bulundurmak siyasetinden ileri geldiği ve bunun Edirne Vilayetine bildirilmesi istenmiştir[684].

Maarif Nezareti siyasî amaçlarla böyle bir girişimde bulunulduğunu belirterek mektebin açılmasına onay vermemiştir. Bu karara Bulgar Kapı Kethüdasının itirazı, siyasî amaçlarla talep edildiği düşüncesini ayrıca güçlendirmiştir. Çünkü Kapı Kethüdası, Prensliğin İstanbul'da bulunan ve Prenslik adına başkentteki işleri yürütmekten sorumlu görevlisidir. Kapı Kethüdası'nın yetki alanı dışına çıkarak Osmanlı idaresindeki diğer bölgelerdeki taleplerle ilgilenmiş olması bahsedilen amaçla atılan adımların bir göstergesidir. Kapı Kethüdası yaptığı itirazda, Gümülcine'de Bulgarların emlak sahibi yerleşik altmış dokuz hane olduğunu, bunların on tanesinin nüfus tezkiresi aldığını bildirmiştir. Ayrıca çok sayıda işçinin bölgede çalışmak için bulunduğunu ifade etmiştir[685]. Yine Gümülcine'de bir mektep açılması

[683] BOA.MF.MKT.274.65.4. (H. 15 Muharrem 1313/M. 8 Temmuz 1895); BOA.DH.MKT.387.54.2. (H. 29 Muharrem 1313/M. 22 Temmuz 1895).
[684] BOA.DH.MKT.387.54.4. (H. 22 Rebiyülahir 1313/M. 12 Ekim 1895).
[685] Bulgar Kapı kethüdası bu itirazında Gümülcine Bulgar ahalisinin çoğunlukla kırsal alanda olduğunu bildirmiş ve Gümülcine kazası dâhilinde cemaatten 2435 haneden ibaret 22 Bulgar Ortodoks köyü bulunduğunu bildirmiştir. Bunlardan 2120 haneden oluşan 17 köy ahalisinin Eksarhlığın ruhanî idaresi altında olduğunu diğer 5 köy halisinin Bulgar olup Patrikhane'ye bağlı olduğunu ifade etmiştir.

ile civar köylerdeki Bulgarların buraya gideceğini ifade ederek talebe gerekçe sunmaya çalışmıştır. Kapı Kethüdası şehirde Bulgar mektebi açılmasının önüne geçenlerin Rumlar olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Bulgarların şehre yerleşmelerinin ve onların gelişmelerinin önüne geçmeye çalışanların da yine Rumlar olduğunu ileri sürmüştür[686]. Kethüda'nın ifade ettiği gibi Rumlar bölgede Bulgarları istememişler ve bunun için çeşitli şikâyetlerde bulunmuşlardır. Buna rağmen Bulgarlar bölgede faaliyetler yürütmeye devam ederek şehirdeki nüfuslarını artırmaya yönelik adımlar atmışlardır. Bulgarların Kapı Kethüdasının da dahli ile ortaya koyduğu bu talepler ise hem siyasî amaçlar taşıdığı hem de cemaati olmayan bir yere mektep açılamayacağı gerekçesi ile reddedilmiştir[687].

Bulgarların talepleri Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yeniden gündeme gelmiştir. Kendisini Gümülcine Bulgar cemaati Ruhanî Reisi olarak ifade eden Bulgar Papaz Yuvan, mektep talebinde bulunarak Meclis başkanlığına dilekçe göndermiştir. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Batı Trakya'daki bütün Bulgarların taleplerinde ifade ettiği gibi Papaz Yuvan da dilekçesinde bu izin alamama sorununun "İstibdat Devrinde" yaşanmakta olduğunu aktarmıştır. Yeni dönemde böyle bir sorunla karşılaşılmaması gerektiğini ifade ederek mektebin açılması için Gümülcine Mutasarrıfı'na gerekli emirlerin verilmesini istemiştir[688]. Gümülcine Mutasarrıflığı ise talep edilen mektebin açılması için lazım olan resmi uygulamanın tamamlanmak üzere olduğunu bildirmiş[689] olduğundan hareketle Meşrutiyet'le birlikte mektebin açılışına izin verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı idarecileri Bulgarların Batı Trakya'da çetelerle işbirliğinin de önüne geçmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Bulgarların mekteplerinin teftişlerine ayrıca özen gösterilmiştir. Bulgar öğretmenler de aynı şekilde takip edilmiştir. Örneğin bu takipler sırasında Dedeağaç Bulgar mektebinde öğretmenlik yapan Kesriyeli Stefani, Kırkkiliseli Ralo Stayanov, Ortaköylü Yuvan ve Cisr-i Mustafa Paşalı Kostandi isimli

---

Gümülcine'deki Rumların ise 1470 haneden ibaret olan 7 köyde bulunduğunu ileri sürmüştür. BOA.A.)MTZ(04).44.42.3. (R. 22 Nisan 1313/M. 4 Mayıs 1897).

686 BOA.A.)MTZ(04).44.42.3. (R. 22 Nisan 1313/M. 4 Mayıs 1897).

687 BOA.ŞD.1923.12.4. (R. 12 Haziran 1313/M. 24 Haziran 1897).

688 BOA.DH.MKT.1304.11.7. (R. 15 Kânunusani 1324/M. 28 Ocak 1909).

689 BOA.DH.MKT.1304.11.8. (R. 8 Şubat 1324/M. 21 Şubat 1909).

şahısların hareketleri zabıta tarafından şüpheli görülmüştür. Dedeağaç Bulgar papazının da gizlice bu kişilere dair korku içinde olduğunu ve çete üyesi olabileceklerini düşündüğünü bildirmiş olması şüpheleri daha da artırmıştır. Bu doğrultuda Dâhiliye Nezaretine gönderilmiş olan şifre telgrafla bu kişilere dair önlem alınması gerektiği bildirilmiştir[690]. Yine Dedeağaç Bulgar Mektebi Müdürü Ilıca köyünden Todori Petkov'un da komite ile bağlantılı olduğu yapılan teftişlerde ortaya çıkarılmıştır. Todori, 1900 yılında Kırklareli'nde Bulgar mektebinde müdürlük yapmış, 1901 yılında ise Bulgar çetelerine dâhil olarak bütün öğretmenlerle birlikte Kırklareli'nden firar ettiği anlaşılmıştır[691]. 1906 yılına gelindiğinde ise Dedeağaç Bulgar mektebi müdürlüğü görevine gelmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde bu kişinin müdürlük görevinde bulunmasının doğru olup olmadığı sorulmuş, Dâhiliye Nezareti'nden gönderilen yazıda ise bu kişinin bahse konu görevde bulunmasının sorunlara sebep olacağı düşüncesi ile görevden alınması gerektiği bildirilmiştir[692].

Bulgarların Gümülcine ve İskeçe'de kilise ve mektep açma taleplerinde bulundukları dönemlerde yaşanan bu tarz olaylar Osmanlı idarecilerinin kararlarına ayrıca etki etmiştir. Çünkü izin alınması halinde benzer sorunlar Gümülcine ve İskeçe'de de yaşanabilirdi. Her ne kadar şehir merkezlerinde Bulgarların nüfusları bulunmadığı gerekçesi ile okul açmalarına izin verilmemiş olsa da Bulgar köylerinde ibtidâî mektepler bulunmaktaydı[693]. Kırsalda bulunan bu okullarda propagandanın önüne geçmek ve çetelerle bağlantı kurulmasına engel olmak adına önlem alınması gerekmiştir. Bu doğrultuda Bulgar mekteplerinin daima teftiş edilerek gözlenmesi, çete mensuplarının öğretmenlik yapmasının ve öğretmenleri etkisi altına almasının önüne geçilmesi, zararlı kitapların okutulmasının engellenmesi için tecrübeli müfettişlerin görevlendirilmesi istenmiştir[694]. Bulgarların bölgede siyasî amaçlı hareketlerde bulunuyor olması ve mekteplerde çete mensupları ile bağlantılı kişilerin tespit edilmesi gibi örnek olaylar Osmanlı idarecilerinin Bulgarlara karşı daha temkinli hareket etmesine neden olmuştur.

---

[690] BOA.DH.ŞFR.312.86.1.(R. 30 Ağustos 1319/M. 12 Eylül 1903).
[691] BOA.DH.MKT.1039.8.9. (H. 21 Rebiyülahir 1324/M. 14 Haziran 1906).
[692] BOA.DH.MKT.1039.8.11. (H. 7 Şaban 1324/M. 26 Eylül 1906).
[693] BOA.MF.İBT.237.73. (R. 11 Temmuz 1325/M.24 Temmuz 1909).
[694] BOA.MF.MKT.813.23.12. (H. 1 Muharrem 1323/M. 8 Mart 1908).

Bulgarlar, Gümülcine ve İskeçe gibi nüfuslarının daha az olduğu yerlerde yeni izinler alınmasına ilişkin adım atarken, Rumlarla ortak yaşadıkları yerlerde ise bu durum kilise veya mekteplerin mülkiyeti yönündeki tartışmalar etrafında gelişmiştir. Bu tartışmaların bir örneği Ferecik'te yaşanmıştır. Bulgarların vaktiyle Rum Patrikliği'ne tâbi olduğu zamanlarda inşa edilmiş olan kilise avlusundaki bir mektep Rum ve Bulgarlar arasında soruna sebep olmuştur. Bulgarlar, Patrikliğin ruhanî idaresinden ayrıldıktan sonra, o zamana kadar ortaklaşa kullanılan mektep Rumlar tarafından zapt edilmiştir. Bu durum Bulgarlarla Rumlar arasında sorunlara sebep olmuştur. Bulgarlar bu harekete karşı çıkarak mektebin inşasında destekleri bulunduğunu ifade ederek mektepte hak talep etmişlerdir. Rumlar ise Bulgarların hakları olmadığı gerekçesi ile mektebe girmelerini engellemiştir. Bu tartışmalar etrafında mahallî idare tarafından yapılan tahkikat neticesinde Rumların Bulgarlara 100 lira vermesi gerektiği yönünde bir karar bildirilmiştir. Rumlar, Bulgarların mektebin inşasında katkısı olduğunu kabul etse de bu katkının sadece 400 kuruş olduğunu ileri sürerek parayı vermek istememişlerdir. Rumların hem kiliseyi zapt edip hem de Bulgarlara mahalli idare tarafından verilmesi kararlaştırılan parayı vermek istememeleri Bulgarların şikâyetine sebep olmuştur. Bu şikâyet neticesinde ise mahallî idare mektebi kapatmıştır[695]. Edirne Valiliği tarafından yapılan açıklama da Rumlar tarafından 100 lira ödenmeden mektebin açılmasının doğru olmayacağı yönünde olmuştur[696]. Bu karara itiraz eden Patrikhane, 20 hane olduğunu ifade ettiği Bulgarların[697] mektebe yapmış oldukları katkının sadece 400 kuruş olduğunu ve bahse konu 100 lirayı kabul etmediklerini bildirmiştir[698]. Ortaya çıkan itirazlar ve tartışmalar etrafında mektebe yönelik tahkikatın yeniden yapılması talep edilmiş ve bu iş için liva polis başkomiseri Süleyman Efendi görevlendirilmiştir. Buna göre yapılan tahkikatta iki tarafın da kabul ettiği iane defterinden hareketle mektebin 1875 yılında 25 bin kuruş masrafla yapıldığı aktarılmıştır. Defterde ifade edildiği üzere Patrikhanenin iddia ettiği rakama yakın olarak Bulgarların yardımının 430 kuruş olduğu belirlenmiştir. Ancak

[695] BOA.BEO.1439.107874.3. (R. 24 Kânunusani 1315/M. 5 Şubat 1900).
[696] BOA.BEO.1443.108170.3.(R. 29 Kânunusani 1315/M. 10 Şubat 1900).
[697] Başkomiser Süleyman Efendi tarafından hazırlanan raporda Patrikhane'nin iddia ettiği gibi Ferecik'teki Bulgar nüfusun 20 hane olmadığı, 48 hanede 108 erkek nüfus Bulgar ile 61 hanede 168 Rum nüfus olduğu bildirilmiştir. BOA.BEO.1453.108917.4. (R. 14 Şubat 1315/M. 26 Şubat 1900).
[698] BOA.BEO.1445.108366.2. (R. 8 Şubat 1315/M. 20 Şubat 1900).

Bulgarlar mektebe malzeme desteği ve beden güçleri ile de destekte bulunmuşlardır. Ayrıca iane defterinde kilise hasılatı ve dükkân değeri olarak gösterilen 9600 kuruş da her iki cemaatin kesesinden çıkmıştır. Bu hali ile Bulgarların sağladıkları desteğin karşılığında, mevcut değeri 500 lira olan bu yapı için Rumların 100 lira bedel ödenmesinin makul olduğu kararı verilmiştir[699]. Bu karar üzerine Dedeağaç Mutasarrıfı, Rumlara ödenmesi gereken paranın bir kerede ya da münasip vadelerle ödenebileceğini aktarmıştır. Buna göre ilk ödeme yapılmadan mektebin açılmasının da uygun olmayacağı bildirilmiştir[700]. Ancak Rumlarla Bulgarlar arasındaki bu sorunun bir an önce çözülmesi ve Patrikhane'nin şikâyetlerinin önünün alınması için bahse konu 100 liranın ödünç olarak mahal mal sandığından Bulgarlara bir defada verilmesi emredilmiştir[701]. Patrikhane namına verilen bu paranın her sene Patrikhaneye verilmekte olan atiyye-i seniyyeden geri ödeneceği bildirilmiştir[702].

Görüldüğü üzere ortak yaşam alanlarında meydana gelen tartışmalar genellikle kilise ve mekteplerin paylaşılması sorunu etrafında gelişmiştir. Osmanlı idarecileri bu tarz durumlarda olabildiğince dikkatli davranmış, iki tarafı da dinledikten sonra yürüttüğü tahkikatlara göre hareket etmiştir. Dedeağaç, İskeçe ve Gümülcine gibi yerlerde de yine tahkikatlar yürüterek hareket etmiş ve kararlarını bu doğrultuda vermiştir.

B. YUNAN DİPLOMATİK TEMSİLCİLERİNİN KARIŞTIĞI OLAYLAR

Yunanistan'ın Kavala ve Serez konsolosları bölgelerinde çeşitli olayların içinde yer almışlardır. Bazen suikastları teşvik ettikleri gibi bazen de bölgelerinde suç işleyen çete üyelerini muhafaza ederek kaçmalarına destekte bulunmuşlardır. Ayrıca bölgelerinde yürütecekleri faaliyetler için de etraflarında çeteler kurduklarına dair ifadeler ortaya çıkarılmıştır[703]. Bahse konu konsolosluklar arasında çeteler aracılığı ile mektuplaşmalar yapılıyor ayrıca Rum ahaliye de çetelerin mektupları iletiliyordu.

[699] BOA.BEO.1453.108917.4. (R. 14 Şubat 1315/M. 26 Şubat 1900).
[700] BOA.BEO.1469.110138.4. (R. 11 Mart 1316/M. 24 Mart 1900).
[701] BOA.BEO.1469.110138.2. (R. 27 Zilkade 1317/M. 29 Mart 1900).
[702] BOE.DH.MKT.2473.66.1. (R. 4 Nisan 1317/M. 17 Nisan 1901).
[703] BOA.TFR.I.SL.129.12804.2. (H. 23 Şevval 1324/M. 9 Aralık 1906).

Serez Konsolosu'ndan, Kavala Viskonsolosu'na gönderilen boş bir mektup ve zarfı taşıyan çete üyesi, bu nakil sürecinde yakalanarak sorgulanmıştır. Yapılan sorguda evrakın Kavala Viskonsolosu'ndan sonra "Yunan maksat ve emellerine hizmet" için İskeçe'ye gönderileceğini itiraf etmiştir. Boş kâğıdın yanında çete üyesinin üzerinden bir de Rum ahaliye ithafen yazılmış bir mektup bulunmuştur. Bu mektupta;

> "*Selanik Rumluğunun sevgili kardeşleri birleşiniz! Gerek komitanın gerekse benim en büyük ve katî emrim silah dağıtmak ve mıntıkamın bütün köylerini silahlandırmaktır. Vereceğiniz para gücünüz ve köyün nüfusu nispetinde olacaktır. Parayı verme konusunda muhalefet edenler bilsinler ki bu sefer başka türlü geleceğim. Köylerin defteri ektedir. 14 köyden toplam 120 lira toplanacaktır. Beş güne kadar paraları teslim ediniz. Stefana*."

ifadeleri yer almıştır.

Konsolosların bu tarz hareketleri karşısında Osmanlı Devleti yetkililerinin çözümü Kavala ve Serez Yunan konsolosluklarının kaldırılmasını talep etmek olmuştur[704]. Serez ve Kavala konsoloslarının bu hareketlerinin benzerleri Dedeağaç Yunan Konsolosu tarafından da yürütülmüştür. Dedeağaç Yunan Konsolosu vazifeli olduğu bölgeyle kalmayarak civar bölgelere de giderek, Rumları Helenizm düşüncesi etrafında teşkilatlandırmaya ve silahlandırmaya çalışmıştır. Bu amaçların yanında bölgede Bulgarlara karşı da faaliyetlerde bulunmuştur. Dedeağaç Yunan Konsolosu civar köylerde Bulgarların silah ve mühimmat sakladıklarını ve yerlerini bildiğini ifade ederek Osmanlı idarecilerini Bulgarlara karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Sadece kendisinin bildiğini ileri sürdüğü bilgileri paylaşmak için Atina Hükûmeti'nden izin alarak[705] Dedeağaç Mutasarrıfı'na bilgi vermiştir. Konsolos, Bulgarların civar köylerde silahlandıklarını ve bunlardan Doğanhisar köyündeki Bulgarların ise her birinin evinde en az bir dinamit ve silah sakladığını ileri sürmüştür. Köy muhtarı ve köyün ileri gelenlerinden on kişinin ismini vererek, çetelerle olan bağlantılarına işaret etmiştir. Bunlar içinden köy muhtarının yakın zamanda tren yoluna dinamit koyanları evinde sakladığını da ileri sürmüştür. Yine hanelerde

---

[704] Derya Demirel, *Siroz Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1912)*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Samsun 2016, s. 275.
[705] BOA.Y.A.HUS.452.69.1-3. (H. 21 Rebiyülahir 1321/M. 17 Temmuz 1903).

dinamitlerin nerede saklandığına kadar ayrıntı vererek her hanede mutlaka dinamit olduğunu, Kalu Yani isimli şahıstan kalan hanenin de özellikle aranması gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu hanede silah ve dinamit haricinde topoğrafya haritası ve bir de teleskop-dürbün olduğunu bildirmiştir. Köydeki bütün ayrıntılara vâkıf olan Konsolos belli ki bölgeden önemli bilgiler toplamakta ve buna uygun politikalar belirlenmesi konusunda adımlar atmaktadır. Konsolos yapılacak olan aramaya dair de önerilerde bulunmuştur. Bu aramaların ahalisi sırf Bulgar olan Çobanköy, Yeniköy, Domuzdere köylerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini ifade ederek buralarda da silah ve mühimmat bulunacağını ileri sürmüştür. Konsolos ayrıca Çoban Köyü Bulgar ahalisinin, kendilerini Rum Metropolitliği'ne bağlı göstermeye çalışarak hükûmeti ve Rumları aldatmaya çalıştığından bahsetmiştir. Verilen bu bilgilerin sonunda ise Konsolos, Bulgarlardan gelmesi muhtemel bir tepkiden çekindiği için, bilgi kaynağının açık edilmemesini istemiştir[706].

Konsolosun bu ifadelerinden hareketle bölgeye tahkikat için gönderilen Ferik Edip Paşa ve Dedeağaç Mutasarrıfı, konsolosun pek de sözüne güvenilecek bir şahıs olmadığından bahsetmişler ve konuya ilişkin benzer görüşler bildirmişlerdir. Osmanlı idarecileri, konsolosun ifadesinde bahsettiği bazı noktalara hak vermekle birlikte aktardığı bilgilerin tamamına inanılmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuşlardır. Doğanhisar köyü ve civardaki Bulgar köylerinin zaten eşkıyalığa ve fesada meyilli olduğundan bahsederek buraların daima gözetlenmesi gerektiği bildirilerek bir nizamiye kurulması önerilmiştir. Konsolosun civar Bulgar köylerinde topyekûn bir arama yapılması yönündeki teklifinin ise askerî açıdan mümkün olmadığına değinilmiştir. Hatta 400 hanelik Doğanhisar köyünün bile tek seferde aranması için yeterli asker sayısına sahip olunmadığı bildirilerek askerî yetersizliğe işaret edilmiştir. Bu şartlar göz önünde bulundurularak ona göre hareket edilmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunulmuş bölgede atılacak adımlarda temkinli davranılması gerekliliğine işaret edilmiştir. Burada hem askerî yetersizlik hem de Bulgarların bir isyan teşebbüsünden endişe duyulduğu görülmektedir. Atılacak adımların ise doğru istihbaratlarla ve ağır ağır icra edilmesi gerekliliği yönünde

[706] BOA.BEO.2128.159534.3. (R. 7 Temmuz 1319/M. 20 Temmuz 1903).

tavsiyede bulunulmuştur[707]. Sadâret de bu öneriler doğrultusunda doğru istihbaratlarla hareket edilmesinin uygun olduğunu bildirmiştir[708]. Böylece Konsolosun Bulgarlara karşı Osmanlı idarecilerini harekete geçirme teşebbüsü neticesiz kalmıştır. Bunda yapılmış olan tahkikatlar ve görevlendirilen kişilerin önerileri etkili olmuştur. Edip Paşa ve Mutasarrıfın da ifade ettiği gibi Konsolosun ifadeleri doğrultusunda hareket edilmesi durumunda çetelerin kışkırtması ile Bulgarlar arasında bir ayaklanma başlayabilir ayrıca bu durum çok sayıda şikâyete de konu olabilirdi.

Konsolosun ifadeleri doğrultusunda Osmanlı idarecilerinin dikkati her ne kadar Bulgarlara çekilmeye çalışılmış olsa da Rumların hareketlerine yönelik takiplere de devam edilmiştir. Özellikle konsoloslar ve konsolosluk çalışanlarının hareketleri hakkında sürekli istihbarat ve şikâyetler alınmıştır. Bu doğrultuda Dedeağaç Yunan Konsolosu'nun Dedeağaç'a civar bölgelerdeki ahaliyi Helenizm düşüncesi etrafında teşkilatlandırmaya ve hatta silahlandırmaya çalıştığı da tespit edilmiştir. Dedeağaç Konsolosu, bölgedeki hareketlerinde kıyafet değiştirip, papaz kıyafetleri giyerek Rumlar üzerinde etkisini arttırmak istemiştir. Konsolos, Sofulu kazasından Rum gençlerini teşvik ederek Dedeağaç'tan Yunanistan'a sevk etmeye ve bu kişileri silahlandırmaya da çalışmıştır. Daha sonra bölgedeki Bulgarlar aleyhinde çeteler oluşturularak bu çetelerin teşkilatlanmasında harcanmak üzere bölge Rumlarından para dahi toplamıştır. Konsolosun bu hareketlerinde Gümülcine meclis azası ve tüccar Yanaki Zuiri Efendi'nin de ortak olduğu ihbar edilmiştir. Yanaki Zuiri Efendinin hareketleri de ayrıca dikkat çektiği için bu kişinin takip edilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Dedeağaç Yunan Konsolosu'nun civarda yürüttüğü faaliyetlerde bölgede kendisine destek olacak kişiler hep olmuştur. Örneğin Enez'den Keşan'a giderken Yunan vatandaşı Doktor Simon ve bir koruma kendisine eşlik etmiştir. Bu kişilerle birlikte Rum köylerini dolaşmış ve Hristiyan ahaliden altmış lira kadar iane toplanılması taahhüdünü almıştır[709]. Osmanlı idarecilerine iletilen ihbarlar doğrudan kabul edilmemiş ya mahallî idareden ihbar doğrultusunda bilgi istenmiş ya da tahkikat

[707] BOA.BEO.2128.159534.3. (R. 7 Temmuz 1319/M. 20 Temmuz 1903); BOA.Y.A.HUS.453.95.3. (R. 19 Temmuz 1319/M. 1 Ağustos 1903).
[708] BOA.BEO.2118.158792.1. (R. 4 Temmuz 1321/M. 17 Temmuz 1903); BOA.Y.A.HUS.453.95.3. (R. 22 Temmuz 1319/M. 4 Ağustos 1903).
[709] BOA.HR.TH.365.66.1. (H. 6 Cemaziyelahir 1326/M. 6 Temmuz 1908).

için görevlendirmeler yapılarak ona göre idarî bir adım atılmıştır. Çünkü bölgeden çok sayıda ihbar gelmekte ve bunların bir kısmı asılsız çıkmaktaydı. Asılsız olduğu düşünülen ihbarlardan birisi ise Dedeağaç Konsolosu'nun sahil bölgelerindeki Bulgar köylerinde ahaliye silah ve cephane dağıttığı yönündedir. Bu ihbar üzerine İkinci Ordu Komutanı Birinci Ferik Nasır Paşa tarafından tahkikat yapılmıştır. Nasır Paşa ihbarla ilgili yaptığı değerlendirmede, konsolosun Rum ve Bulgarlar arasında var olan çatışma halinden dolayı Bulgar emellerine hizmet edeceğine ihtimal vermediğini bildirmiştir[710]. Ancak Konsolosun, Rum Metropoliti ile birlikte Enez, Ferecik ve Dedeağaç'ın Rum köylerini gezmekte olduğu, bazen İskeçe'ye kadar gittiği bildirilmiştir. Yasal olmayan bu ziyaretlerinde ise Rum köylerindeki ahaliyi kilise ve mekteplere çağırarak burada hediyeler verdiğini bildirmiştir[711].

Yukarda bahsedildiği üzere Yunan Konsolosu'nun yapmış olduğu ziyaretler ve vermiş olduğu hediyeler, bölgedeki Rum ahalinin gerektiğinde Yunanistan'ın amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak amacına hizmet etmiştir. Konsolosun haricinde konsolosluk çalışanları da aynı amaç doğrultusunda hareketlerde bulunmuşlardır. Örneğin Dedeağaç Yunan Konsolosluk Tercümanı Angelaki de bu amaçlarla hareket edenlerden birisidir. Angelaki, Enez'de ikamet eden ve Yunan tebaasından olan Doktor Kadvar ile birlikte Dedeağaç'tan deniz yolu ile hareket ederek Enez'e, oradan da bazı köylere giderek Yunan menfaatleri için propaganda yapmıştır. Yine aynı amaç için Rum köylerine Yunan Hükûmeti tarafından para yardımı yapıldığı da Hariciye Nezareti'nden bildirilmiştir[712]. Bu amaçlar etrafında Dedeağaç Konsolos Vekili de civardaki birçok köye ziyaretlerde bulunarak bazı şahıslar ve papazlar ile görüşmeler yapmıştır[713]. Bu görüşmelerin temel amacı bahsedildiği üzere bölge Rumlarını Yunun menfaatlerine uygun hareket etmeye teşvik etmektir. Konsolos Vekili, bir Yunan vatandaşının yargılanması bahanesi ile Sofulu'ya gittiğinde de aynı amaçlar doğrultusunda hareket etmiştir. Yunan Hükûmeti'nin bölgedeki Rumlara silah dağıtmak düşüncesinde olması sebebiyle

[710] Edirne Valiliği de konsolosun Bulgar köylerindeki ahaliye silah ve cephane ulaştırdığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamadığını bildirmiştir. BOA.A.}MTZ.(04).169.43.2.(H. 17 Cemaziyelahir 1326/M. 17 Temmuz 1908).
[711] BOA.A.}MTZ.(04).169.43.3. (R. 29 Haziran 1324/M. 12 Temmuz 1908).
[712] BOA.BEO.2899.217362.1. (R. 13 Ağustos 1322/M. 26 Ağustos 1906).
[713] BOA.DH.MKT.1195.59.1. (H. 22 Recep 1325/M. 31 Ağustos 1907).

bölgeye hangi vasıta ile silah sokabileceğine dair bazı kişilerle gizli görüşmelerde bulunmuştur. Hatta bu ziyarette Sofulu ve kazalarının harita ve projelerinin çizimlerinin dahi yapıldığı istihbaratı alınmıştır. Bu ihbar ve istihbaratlar üzerine, Yunan Hükûmeti'nin silahlandırma çabalarının bütün Rumeli'de hayata geçirilmeye çalışılacağı düşüncesi ile bölgeye gizlice silah sokulmasının önüne geçmek için sahillerdeki güvenlik tedbirlerinin bir kat daha arttırılması mahallî idare tarafından talep edilmiştir[714].

Konsolosların ve konsolosluk çalışanlarının bu hareketlerinin sebebi bölgedeki Rumları Yunan emelleri etrafında toplayıp, silahlanmalarını sağlayarak ileride çıkması muhtemel olaylarda kendi lehlerine kullanmak istemeleridir. Osmanlı idarecileri bu amaçların önüne geçilmesi konusunda bazı tedbirler alsa da bunda ciddi başarılar elde edememişlerdir. Devletin içinde bulunduğu maddî ve askerî şartlar bunda etkili olmuştur. Bu durum karşısında görev süresi dolan konsolosların görevden alınması dahi sorun oluşturmuştur. Bunlardan Dedeağaç Yunan Konsolos Vekili Nikolayus Soyda, görev süresi biteli altı ay olmasına rağmen görevi bırakmamıştır[715]. Konsolosluk sözleşmesi gereğince vekâlet sıfatını kullanmaması gerekirken vekil sıfatı ile civar köyleri gezmeye devam etmiştir. Hatta köylerde gezerken yanında silahlı yirmi otuz kadar adamla hareket etmiş, bölge Rumlarına telkinlerde bulunmuştur[716]. Nikolayus Soyda hakkında yapılan şikâyetler üzerine Dâhiliye Nezareti, Hariciye Nezareti'nden Konsolos Vekili hakkında uyarıda bulunarak bir an önce görevden alınmasını istemiştir[717].

Yunan siyasî temsilcileri özellikle konsolosluk çalışanları bulundukları bölgelerde oldukça faal hareket ederek, Rumları teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Bu teşkilatlanma ile Yunanistan bölgede meydana gelmesi muhtemel olaylarda ahalinin Yunan amaçları etrafında hareket etmelerini sağlamak istemiştir. Çünkü bu bölge, İstanbul ve Anadolu ile Yunanistan'ın kara bağlantısını sağlayan stratejik bir noktada

[714] BOA.DH.MKT. 1174.26.1.(H. 22 Rebiyülevvel 1325/M. 5 Mayıs 1907).
[715] BOA.HR.TH.368.87.1. (R. 12 Teşrinievvel 1324/M. 25 Ekim 1908).
[716] BOA.HR.TH.369.16.1. (H. 20 Şevval 1326/M. 15 Kasım 1908).
[717] BOA.DH.MKT.2681.49.1. (H. 19 Zilkade 1326/M. 13 Aralık 1908).

yer almaktadır. Ayrıca Dedeağaç gibi deniz ticaretinin yoğun olduğu bir limanın varlığı, bölgeyi Yunanistan açısından daha önemli kılmıştır.

C. DİN ADAMLARININ KARIŞTIĞI OLAYLAR

Batı Trakya'da Bulgar din adamları şehirlerde Bulgar varlığının sağlanmasının en önemli temsilcileri olmuştur. Bu doğrultuda Bulgar papazlar ahaliyi teşkilatlandırmış ve Bulgar emelleri uğruna hareket etmeye teşvik etmişlerdir. Bulgarların bu girişimleri netice vermiş 1911 yılına gelindiğinde Gümülcine'de bir Bulgar Mahallesi kurulması kararı dahi alınmıştır. Bulgar din adamları faaliyette bulundukları bölgelerde kimi zaman çeteler adına da hareket etmişlerdir. Bulgarların daha çok kırsal bölgelerde yaşıyor olmaları çetelerin hareketlerinde kolaylık sağladığı gibi din adamlarının da gözlerden uzak bir şekilde hareket etmelerine olanak sunmuştur. Bu doğrultuda Doğanhisar köyü bahsedilen kırsal bölgelerdeki Bulgarların hareket merkezi olmuştur. Dedeağaç Yunan Konsolosunun da şikâyetine konu olan Doğanhisar ve civarındaki köylerde Bulgar çetelerinin yardım topladığı yönünde çeşitli ihbarlar alınmıştır. Bu ihbarlar neticesinde yapılan tahkikatlarda ise çetelerin hareketleri ve bu hareketlerde Bulgar din adamlarının rolleri açıkça görünür olmuştur. Doğanhisar ve civarında çeteler adına para toplandığı yönünde alınan bir ihbar üzerine yürütülen tahkikat bu ilişkileri ortaya koymuştur. Bölgede görev yapan Petko isimli papazın Bulgaristan'da ikamet eden kardeşi Kasap Stoyan hayvan satın almak bahanesi ile Doğanhisar köyüne babası Yorgi'nin yanına gelmiştir. Ancak bölgeye asıl geliş sebebi bu civarda çeteler oluşturmaktır. Bu amacını köye geldikten sonra babası Yorgi'ye, kardeşleri Papaz Petko ve Valço ile bazı arkadaşlarına söylemiştir. Bunun üzerine Papaz Petko, bu amaç için hareket ederek yandaş toplamış ve topladığı bu kişileri kardeşi Stoyan ile tanıştırmıştır. Bu görüşmelerde Stoyan, etrafındakilere Doğanhisar ve civarının Bulgaristan'a ilhakı konusunda teşvik edici telkinlerde bulunmuştur. Yine Stoyan, etrafında topladığı kişilere bu amaç uğruna hareket etmeleri halinde civar Bulgar köylerinden para toplamalarını istemiştir. Toplanan bu paraların Filibe'ye götürüleceği, silah ve cephane alınarak Dedeağaç civarına 7-8 kişilik komiteci gönderileceği taahhüt edilmiştir. Hatta Dedeağaç ve civarında da komiteler teşkil edilebileceğini ifade etmiştir. Kasap Stoyan bu teşvik ve telkinlerinin ardından Bulgaristan'a hareket etmiş ve bahsettiği paranın toplanması işini ise kardeşi

Papaz Petko üstlenmiştir. Petko'nun din adamı olmasının ahali üzerinde daha etkili olacağı düşüncesi ile böyle bir görevlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda Papaz Petko ve arkadaşları Dedeağaç ve Ferecik'teki Bulgar köylerinden para toplamaya başlamışlardır. Filibe'ye giden Kasap Stoyan ise oraya gider gitmez altı kişilik bir çete organize ederek Dedeağaç civarındaki Bulgar köylerine göndermiştir. Papaz Petko'un emrine verilen bu kişilerle daha güçlü hale gelmiş olmalarından aldıkları cesaret ile yeni çete üyeleri bulmaya ve köylerden para vermeyenlere karşı tehditlere başlamışlardır. Bu süreçte Papaz Petko'nun adamlarından birinin yakalanması ile bahsedilen ilişkiler bütün ayrıntıları ile ortaya çıkarılmıştır. Yakalanan çete üyesinin ifadesinde ortaya konulan önemli bir ayrıntı ise Bulgar çetelerinin Osmanlı askerlerini suçlamak adına yapmış oldukları planların açığa çıkarılmasıdır. Buna göre, Papaz Petko ile bir adamı arasında yaşanan anlaşmazlığın ardından çete üyesi Petko tarafından öldürülmüş ve bu kişinin Osmanlı askerleri tarafından öldürüldüğü iftirası ortaya atılmıştır[718]. Bulgar çeteleri bu tarz olayları Osmanlı askerini zor duruma düşürmek adına sıklıkla yapmıştır[719]. Böylece hem kendi iç sorunlarının üstü örtülmüş oluyor hem de bölge Bulgar ahalisi Osmanlı idaresine karşı kışkırtılmış oluyordu. Yakalanan çete üyesi sayesinde, Filibe'den gelen bir Bulgar tarafından organize edilen ve Papaz Petko'nun emrine verilmiş olan çete ile hayata geçirilmek istenen karışıklıkların önüne geçilmiştir. Ancak paranın durumu hakkında kesin bir bilgi elde edilememiştir. Yürütülen tahkikatta bölgede asayişin artırılması gerekliliği ortaya konulmuştur. Ayrıca bölgedeki bekçilerin Müslümanlardan seçilmesi de gündeme gelmiştir. Çünkü benzer bir hadisenin gerçekleşmesi halinde Müslüman bir bekçi durumu idarî makamlara bildirirdi. Ancak hali hazırda Doğanhisar köyünün bekçisinin Hristiyan olması sebebiyle olaya dair herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmadığı görülmektedir[720].

---

[718] BOA.DH.MKT.872.39.1. (R. 22 Haziran 1320/M. 5 Temmuz 1904).

[719] Bu tarz olaylar Bulgarların bölgede karışıklık çıkarmak için yaptıkları hareketlerden biridir. Benzer olaylar sıklıkla yaşanmıştır. Dedeağaç Derbent köyünde bir Bulgar'ın köy civarında ormanlık alanda ölü bulunması ve Çoban köyü ormanında da yine bir Bulgar'ın meçhul şahıslar tarafından öldürülmüş olması neticesinde olay Osmanlı askerleri üzerine yüklenmek istenmiştir. Bu olayların Osmanlı askeri tarafından yapıldığı iftirası ve propagandası ile halk galeyana getirilerek, civar köylerin Bulgar ahalisi ve muhtarları Bulgarların sâkin bulunduğu mahallerde Osmanlı askeri istemediklerini bildirmişlerdir. Bu olaylar sebebiyle bölgedeki Osmanlı askerine hareketlerine dikkat etmesi konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Bkz.: BOA.DH.MKT.1143.30.1. (H. 15 Zilhicce 1324/M. 30 Ocak 1907).

[720] BOA.DH.MKT.872.39.1. (R. 22 Haziran 1320/M .5 Temmuz 1904).

Batı Trakya'nın çeşitli bölgelerine gönderilen Bulgar din adamları genel olarak bulundukları bölgelerde karışıklıklara sebep olan tutum ve davranışlar içerisinde olmuşlardır. Bulgar çıkar ve emelleri adına hareket eden din adamlarının kimisi sonradan çetelere dâhil olmuş, kimisi çeteler tarafından bölgede görevlendirilmiştir. Aslen Filibeli olmasına rağmen Kırkkilise'de öğretmenlik yapan Dimitri Dakov bunlardan biridir. Öğretmenlik yaptığı dönemde Makedonya Komitesine dâhil olarak öğretmenliği bırakmıştır. Daha sonra Dedeağaç'a Bulgar Metropoliti tarafından Papaz tayin edilerek gönderilmiştir[721]. Böylece hem hareketleri dikkat çekmeyecek hem de ahali üzerinde daha etkili olabilecekti. Göreve başlayan Dimitri Dakov'un, çetelerle bağlantılı olduğu konusunda Burgaz'dan alınan istihbaratta gözetim altında tutulmasına dair uyarılarda bulunulmuştur[722]. Bu istihbarat üzerine Dedeağaç Sancağına bağlı Ferecik'in Ilıca köyünde papazlık yaptığı tespit edilen Dakov yakalanmıştır. Yapılan tahkikatta bir takım mektuplar bulunmuş ancak şüpheli içirik görülmediği için serbest bırakılarak gözetim altında tutulmaya devam edilmiştir. Bu gözetime rağmen Dimitri Dakov kıyafetlerini değiştirerek Burgaz'a gitmiş, burada bir takım görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelere dair ayrıntılar bulunmamakla birlikte, yüze yakın komiteciden oluşan bir grupla hareket etmeye başladığı öğrenilmiştir[723]. Muhtemel ki, hareketlerinden duyulan şüphe üzerine takibe alınmasının etkisi ile bölgeden uzaklaşmış ve komite ileri gelenlerinden aldığı emirler doğrultusunda hareket etme yoluna gitmiştir.

Bulgar din adamlarının yarattığı sorunlar her zaman çetelerle olan bağlantılarıyla ilişkili olmamıştır. Bunun yanı sıra bölgede özellikle Bulgar nüfusun az olduğu Gümülcine ve İskeçe gibi yerlerde cemaatlerini artırmak adına attıkları adımlarla da sorunlara sebep olmuşlardır. Rumlar, aralarında süregelen husumetten dolayı Bulgar din adamlarının varlığına karşı çıkmışlardır. Osmanlı idarecilerinin tutumu ise yaşanan hadiseleri araştırmak üzere tahkikat yapmak ve cemaati olmayan Bulgar din adamlarını geldikleri bölgelere göndermek şeklinde olmuştur. Cemaati olmadığı gerekçesi ile başka bir yere gönderilenlerden biri, 1898 yılında İskeçe'ye

[721] BOA.HR.SFR.04.551.84.3. (R. 17 Eylül 1317/M. 29 Eylül 1901).
[722] BOA.DH.MKT.2543.57.1. (H. 27 Cemaziyelevvel 1319/M. 11 Ekim 1901).
[723] BOA.A.}MTZ.(04).102.37.2. (H. 12 Cemaziyelevvel 1321/M. 6 Ağustos 1903); BOA. HR.ŞFR.04.224.16.1. (R. 23 Temmuz 1319/M. 5 Ağustos 1903).

gelmiş olan Bulgar Papazı Kiril Efendi'dir. Gevgili ahalisinden olan Bulgar Papazı İstanbul'dan almış olduğu izin ile[724] memleketine hareket ederken bazı özel işleri için yeniden İskeçe'ye gelmiştir[725]. Altı sene sonra yeniden İskeçe'ye geldiğinde Gevgili Bulgar Ruhanî Reis Vekili sıfatı ile gelmiş olması bölgedeki Rumların tepkisini çekmiştir. Şehre gelişinin ertesi günü Rumlardan oluşan bin kişiden fazla bir grup tahkir edici ifadelerle bu ziyareti protesto etmiştir[726]. Mahalli Rumların bu protestosunun yanında Patrikhane de olaya müdahil olmuş ve şikâyette bulunmuştur[727]. Patrikhane ve bölgedeki Rumların sadece kısa bir süre için bölgeye ziyarette bulunan Bulgar din adamından duydukları rahatsızlık bu konudaki hassasiyeti ortaya koymaktadır. Eksarhlık ise Rumların bu hareketini protesto ederek, Bulgar din adamına karşı ortaya konan bu tepkiye sebep olan kişilerin cezalandırılmasını istemiştir. Bu şikâyet ve tartışmalar etrafında Edirne Valiliği ise, Bulgar din adamına karşı yapılan bu eyleme karışanların cezalandırılması için hukukî süreçleri başlatmak adına girişimlerde bulunmuştur[728].

Rumların Bulgar din adamlarının varlığından duydukları bu rahatsızlık Gümülcine ve İskeçe'de sıklıkla gündeme gelmiştir. Benzer şekilde Gümülcine'de Bulgar cemaati bulunmadığı için Rumlar bölgedeki Bulgar din adamlarını istememiştir. Gümülcine Ermeni mahallesinde ikamet eden Bulgar Papaz Hariton Efendi de bu istenmeyen din adamlarından biridir. Ayrıca Bulgarlar adına Gümülcine'ye yerleşme mücadelesi içinde olan Hariton Efendi, ikamet ettiği evin bir kısmını kiliseye de çevirmiştir. Bu durum bölgedeki Rum din adamlarını rahatsız etmiş ve Patrikhane aracılığı ile şikâyette bulunulmuştur. Yapılan bu şikâyetin üzerine Edirne Valiliği tarafından tahkikat yürütülmüştür. Buna göre papaza ait evin mabet yapılmasına mahallî idare tarafından geçici olarak müsaade edilmiş olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Daha önce de bahsedildiği üzere eski Gümülcine Mutasarrıfı Hayri Paşa tarafından verilmiş olan bu geçici ruhsat, yeni sorunlar doğuracağı gerekçesi ile iptal

[724] BOA.A.}MTZ.(04).123.2.5. (H. 23 Rebiyülahir 1322/M. 7 Temmuz 1904); BOA.DH.MKT.874.48.1. (H. 16 Cemazeyelevvel 1322/M. 29 Temmuz 1904).
[725] BOA.BEO.2391.179281.1. (H. 4 Cemazeyelahir 1322/M. 16 Ağustos 1904).
[726] BOA.BEO.2402.180096.1. (H. 18. Cemazeyelahir 1322/M. 30 Ağustos 1904).
[727] BOA.BEO.2391.179281.4. (H. 27 Rebiyülahir 1322/M. 11 Temmuz 1904).
[728] BOA.BEO.2402.180096.1. (H. 18. Cemazeyelahir 1322/M. 30 Ağustos 1904).

edilmemişti[729]. Bu karar Bulgarların bölgedeki varlığının artmasını sağladığı gibi Rumlarla aralarındaki sorunların da artmasına sebep olmuştur. Gümülcine'de varlık göstermeye başlayan Bulgarların kendilerine ait bir mezarlıklarının olmaması bahsedilen sorunlardan birini oluşturmuştur. Rumların, Bulgar ölülerini mezarlıklarına gömmelerine izin vermemeleri üzerine Bulgarlar, mezarlık için ruhsat talebinde bulunmuşlardır[730]. Bu talepte Bulgarlar, nüfuslarının üç yüzden fazla dışardan, elli ikiden fazla da yerli haneden ibaret olduklarını bildirmişlerdir[731]. Görülmektedir ki Gümülcine'deki Bulgarların sayısı ile birlikte Rumlarla yaşanan sorunlar da artmıştır. Bu sorunların artmasının önüne geçmek adına, Bulgarların ölülerini Rum mezarlığına defnetmeleri kararı alınmıştır. Bu doğrultuda her iki tarafın ileri gelenleri ile görüşülerek meydana gelen sorunun giderilmesi yolunda adımlar atılarak[732] geçici de olsa çözüm sağlanmıştır.

Gümülcine'ye Bulgarların yerleşme mücadelesine Rumlar her ne kadar karşı çıksa da Bulgarlar bu yönde hareket etmekten vazgeçmemişlerdir. İki millet arasında mezarlık olayının haricinde de bazı anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bulgar Eksarhlığı'ndan Sadâret'e gönderilen dilekçede, Gümülcine'de Rumların Bulgarlara karşı olan husumetlerinin oldukça arttığından şikâyet edilmekteydi. Rum cemaati ileri gelenlerinden Yaniki isimli şahsın Bulgar Ruhanî Reis Vekili'ni öldürtmek için adamlar tuttuğu ihbarı alındığı da Eksarhlık tarafından bildirilmiştir. Bu istihbarat ile Bulgar Ruhanî Reis Vekili hanesine kapanmış ve korkudan dışarıya çıkamaz olmuştur. Vekilin yaşamış olduğu bu durum cemaat üzerinde de etkili olmuş ve Bulgar cemaati korkuya kapılmıştır. Bulgar Eksarhı yaşanan bu olaylar sebebiyle Rumların girişmiş oldukları bu tarz hareketlerin engellenmesini istemiştir[733]. Bu dilekçenin ardından Edirne Valiliği'nden olayın araştırılması doğrultusunda tahkikat başlatması istenilmiştir[734]. Bu doğrultuda elde edilen bilgilerde olay açıklığa kavuşturulmuştur. Buna göre Bulgar Papaz Dinyonus Efendi, bir Müslümanın ihbarı üzerine öğrenmiş

[729] BOA.Y.A…RES.128.52.1. (H. 23 şaban 1322/M. 2 Kasım 1904); BOA.Y..A…RES.128.52.2. (H. 3 Recep 1322/M. 13 Eylül 1904).
[730] BOA.BEO.2760.206980.2. (H. 16 Zilhicce 1323/M. 11 Şubat 1906).
[731] BOA.BEO.2760.206980.3. (R. 12 Kânunuevvel 1321/M. 25 Aralık 1905).
[732] BOA.BEO.2964.222265.1. (R. 5 Kânunuevvel 1322/M. 18 Aralık 1906).
[733] BOA.BEO.2774.207984.2. (H. 5 Muharrem 1324/M. 1 Mart 1906).
[734] BOA.BEO.2774.207984.1. (H. 8 Muharrem 1324/M. 4 Mart 1906).

olduğu suikast planını Mutasarrıfa bildirmiştir. Dinyonus Efendi'ye de Boyacı Boşnak Süleyman tarafından bildirilen suikast planının amacı ise Bulgarların Gümülcine'de bir evi kiliseye çevirdikleri şeklinde aktarılmıştır. Tahkikatın derinleştirilmesi ile birlikte bunun Bulgarlar ile Rumlar arasındaki sorundan faydalanmak adına ortaya atılan bir iftira olduğu ortaya çıkarılmıştır. Tahkikat neticesinde iki önemli değerlendirmede bulunulmuştur. Bunlardan birincisi Boşnak Süleyman'ın içinde bulunduğu maddî imkânsızlıklardan kurtulmak adına böyle bir harekette bulunmuş olabileceğidir. İkincisi ise Bulgar Papaz Dinyonus hakkındaki düşüncelerdir. Bulgar Papaz Gümülcine'ye gelmeden önce Dedeağaç'ta bulunmuş, buradaki mahzurlu hareketleri bilindiği halde Gümülcine'ye gelmesine müsaade edilmiştir. Gümülcine'ye geldiğinden beri Rumlarla Bulgarlar arasındaki husumet artmış, birçok defa uyarılmasına rağmen Rumlara karşı hareketlerde bulunmaya devam etmiştir. Bu olayda ise Rumlar hakkında kuşku hali meydana getirmek ve Bulgarların mağdur olduğu izlenimi vermek için böyle bir plan kurgulanmış olduğu düşünülmüştür. Ortaya atılan bu iki ihtimal üzerine muhatapları olan Boyacı Süleyman ve Papaz Dinyanus sert şekilde uyarılmıştır[735].

Rum din adamları varlığından rahatsızlık duydukları Bulgarları, bölgeden uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda ortaya koydukları en büyük refleks kilise, mektep ve mezarlıklarına onları kabul etmemek olmuştur. Bunun yanında her fırsatta Bulgarlar ve Bulgar din adamları Osmanlı idaresine şikâyet edilerek bölgeden uzaklaştırılmaları istenmiştir. Ayrıca Rum tüccarların Bulgar işçi çalıştırmasının önüne geçerek, iş imkânı bulamayan Bulgarların bölgeyi terk etmelerini sağlamak da istemişlerdir. Bunun bir örneği İskeçe'de yaşanmıştır. İskeçe tütün imalinde önemli bir yerdir. Bu bakımdan tütün imalinde çalışmak için birçok Bulgar işçi şehre gelmektedir. Bulgar işçilerinin sayısı 800 kişiye kadar ulaştığı gibi, bu sayı her geçen gün artmaya da devam etmiştir[736]. Buna karşılık şehirdeki Rum nüfusun ve Rum tüccarların daha fazla olması Rum din adamlarının bundan faydalanmak adına girişimde bulunmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Bulgarların varlığının önüne geçmek adına Rum din adamları, tüccarları Bulgar işçi çalıştırmamaları yününde

[735] BOA.BEO.2774.207984.4. (R. 22 Şubat 1321/M. 7 Mart 1906).
[736] BOA.BEO.3037.227709.3. (R. 8 Nisan 1323/M. 21 Nisan 1907).

teşvik etmiştir. Ayrıca Bulgarlar yerine Rumlara müsamaha gösterilmesi noktasında da uyarılarda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Bulgar cemaatinden Yanko oğlu Petro ve Kato Oğlu Dimitri Rum Metropoliti ve Rum tüccarları şikâyet etmiştir. Bu şikâyet üzerine Edirne Valiliği'nden tahkikat yapılması istenmiştir[737]. Yapılan tahkikatta, Yunan Konsolosu ve Rum Metropoliti'nin teşvikiyle hangi milletten olursa olsun tütün tüccarlarının tehdit edildikleri ve Bulgar işçisi istihdam edilmesinin önüne geçmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu hareketler karşısında Bulgar işçiler miting yaparak tepki göstermişlerdir. Bulgarların şikâyetinde haklı olduğu anlaşılan tahkikattan sonra bu durumun önüne geçmek adına tedbir alınması yönünde girişimlerde bulunulmuştur[738]. Rum din adamlarının Bulgarlara karşı organize ettiği bu planlar Bulgar cemaatinin şikâyeti ile ortaya çıkarılmış ve önlem alınmaya çalışılmıştır. Ancak Bulgarlar, her zaman bahsedilen olaydaki gibi haklı bulunmamıştır. Rumlara karşı Osmanlı idaresine ilettikleri şikâyetlerin bazıları bölgede karışıklık çıkarmak adına yapılmıştır. Bu doğrultuda alınan yeni bir şikâyet de bin kadar Bulgar işçisinin sebepsiz yere işten çıkarıldığı yönünde olmuştur. Ayrıca İskeçe'ye Yunan Viskonsolosu aracılığı ile Kavala'dan 29 sabıkalı Rum getirildiği ve bunların Bulgarları tehdit etmek için çağrıldığı ortaya atılmıştır. Bu şikâyet üzerine yürütülen tahkikatta İskeçe'deki işçi sayısının bin kişi olmadığı ve konsolos aracılığı ile böyle bir ekibin getirilmediği ortaya çıkarılmıştır[739]. Bulgarlar bu tarz şikâyetlerle Osmanlı idarecilerinin dikkatini bölgedeki Rumlar üzerine çekmeye çalışmış ancak bir netice alamamışlardır.

Batı Trakya'da hem Rum hem de Bulgar din adamları birbirlerinden duydukları rahatsızlıkları çeşitli vesilelerle ortaya koymuşlardır. Bunlardan Bulgar din adamları Prenslik ve Eksarhlığın amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Rum din adamları ise benzer şekilde Patrikhane ve Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda hareket etmekten geri durmamıştır. Rum din adamlarının bölgedeki Bulgar varlığının önüne geçmeye çalıştıkları, Bulgar din adamlarının ise bölgede varlık sağlama adına adımlar attıkları görülmektedir.

---

[737] BOA.DH.MKT.1171.89.1. (H. 26 Rebiyülahir 1325/M. 8 Haziran 1907).
[738] BOA.BEO.3037.227709.3. (R. 8 Nisan 1323/M. 21 Nisan 1907).
[739] BOA.BEO.3048.228543.2. (R. 7 Mayıs 1323/M. 20 Mayıs 1907).

D. ASAYİŞ OLAYLARI

Batı Trakya'da Rum ve Bulgar nüfusun az olması, Şarkî Rumeli Vilayeti'nde yaşananların aksine olayların küçük çapta meydana gelmesini sağlamıştır. Daha çok Bulgar yerleşimi ve buna Rumların karşı duruşu şeklinde seyreden olaylar çeteler arasındaki çatışmalara da sebep olmuştur. Rum ve Bulgarlar arasındaki ihtilafın neticesinde ortaya çıkan bu çatışmalar bazen farklı coğrafyalarda yeni olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu olaylardan birisi Gümülcine'de işlenen bir cinayetle yaşanmıştır. Yunanistan vatandaşı olan Doktor Sakelorios'un Gümülcine'de bir suikasta uğrayarak öldürülmesi farklı coğrafyalarda yeni olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Öncelikle cinayet sonrasında Yunanistan'da Bulgarlar aleyhinde propaganda faaliyetleri yürütülerek, mitingler düzenlenmiştir. İki grup arasındaki ihtilafın ön yargılarıyla, daha suikastın kimin tarafından işlendiğine dair bilgilere ulaşılmadan olayın sorumlusu olarak Bulgarlar ilan edilmiştir. Yunan basını suikastın sorumlusu olduklarından şüphe duymadıkları Bulgarlar aleyhinde birçok yazı ve şikâyet yayınlamıştır. Hatta yaşanan bu olaydan dolayı Bulgarların, Düvel-i Muazzama'ya şikâyette bulunulması dahi istenmiştir. Ancak Yunan Hariciye Nazırı buna gerek olmadığını bildirerek Osmanlı memurlarının tahkikatı layıkıyla yürüteceğini ve faillere gereken cezayı vereceğine inandığını ifade ederek, tek bir olaydan dolayı şikâyete gerek olmadığını bildirmiştir[740]. Ayrıca Atina'da düzenlenen bir ziyafette Doktor Sakelorios cinayetinden sonraki süreçteki bu olaya ilişkin Osmanlı memurunun tavır ve hareketlerinden memnun olunduğu bildirilmiştir[741]. Cinayet Yunanistan tarafında kısa süreli de olsa Bulgarlara karşı bir hareket meydana getirmiştir. Ancak Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli'de ise durum daha karmaşık bir hal almıştır. Yunanistan Hükûmeti'nin olaydan bir yıl sonra cinayetin faili olarak Bulgar çete liderlerinden Doktor Tatarçev'i tutuklaması Prenslik ve Şarkî Rumeli genelinde büyük olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Olaylar sebebiyle Yunan tarafı Tatarçev'i serbest bırakmış ancak Bulgarlar arasında Rumlara duyulan nefretin etkisi ile bazı kargaşaların yaşanmasının önüne geçilememiştir.

[740] BOA.HR.SYS.1753.40.1. (R. 19 Kânunuevvel 1316/M. 1 Ocak 1901).
[741] BOA.HR.SYS.1753.42.1 (R. 18 Kânunuevvel 1316/ M. 31 Aralık 1901).

Yukarda bahsedilen olayla benzer şekilde İstanbul'da inşa olunup 14 Eylül 1898 tarihinde resmi açılışı yapılacak olan Sveti Stefan (Demir Kilise) Kilisesi'nin açılışı da Batı Trakya'da asayişi tehdit eder bir ortam meydana getirmiştir. Kilisenin açılışı için İstanbul'a gitmek isteyen çok sayıda Bulgar, Eylül ayının başlarında Dedeağaç'tan İstanbul'a doğru hareket etmeyi planlamıştır. Dedeağaç Bulgar Tüccar Vekili'nin girişimleri ile köylere ve insanların yoğun olduğu bölgelere ilanlar asılarak, Bulgar ahali İstanbul'a gitme konusunda teşvik edilmiştir. Bu teşvikler neticesinde çok sayıda Bulgar'ın İstanbul'a götürülmesi planlanmıştır. İstanbul'da açılacak olan Bulgar Kilisesi, Patrikhane'yi rahatsız ettiği gibi Patrikhane'ye bağlı Rum cemaatini de rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın ortaya koyduğu öfke ile olacak ki, ahalisinin tamamı Rum olan Sofulu kasabasında, kilise açılışına katılacak olan Bulgarların üzerine saldırı düzenleneceği istihbaratı alınmıştır[742]. Açılışı sabote etmeye çalışanlar sadece Rumlar olmamış, Ermeniler de aynı amaçla İstanbul'a gitmek için hareket etmişlerdir[743]. Yaşanan bu olaylar ve diğer sorunlar üzerine Osmanlı idarecileri, İstanbul'a belirli sayıda Bulgar'ın gelmesini sağlamış ve bir yönerge yayınlayarak açılışın sorunsuz bir şekilde yapılmasını sağlamıştır[744]. Böylece Sofulu'da yaşanması muhtemel olayın da önüne geçilmiştir.

Balkanların büyük bir kısmına yayılan Bulgar ve Rumlar arasındaki çatışmalar Batı Trakya'yı da etkisi altına almıştır. Her ne kadar Makedonya'da yaşananlar kadar büyük olaylar yaşanmasa da bu olayların Batı Trakya'ya yansıması olmuştur. Dramalı bir tütün tüccarı olan İlya Hacı Georgi'un İskeçe'de bir suikasta uğraması bölgeye yansıyan olaylardan biridir. İskeçe Yunan Konsolos Vekili'nin de yardımları ile Rum çeteleri tarafından işlenen bu cinayetin öncesinde İlya Hacı Georgi'a Drama'da da bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Cinayetten iki yıl öncesinde yaşanan olayda İlya Hacı Georgi ve koruması Giridli Ali aldıkları ufak yaralarla saldırıdan kurtulmayı başarmışlardır. Yapılan tahkikatta faillerin Kavala'dan Drama'ya gelen üç Rum olduğu, Drama'da ise bunlara bir başka kişinin daha katıldığı

[742] Y.PRK.AZN.00019.00023.001. (H. 27 Rebiyülahir 1316/M. 14 Eylül 1898).
[743] Ermenilerin bu hareketlerine dair Osmanlı arşivinde yer alan bilgiler için bkz: BOA.DH.TMIK.M. 58.7.2; BOA.DH.TMIK.M.59.27; İHUS.67.86.1; Y.PRK.MK.8.62.1. (H. 23 Rebiyülahir 1316/M. 10 Eylül 1898).
[744] BOA.A.}MKT.MHM.544.36; BOA.ZB.30.12; BOA.DH.TMIK.M.60.45.

ve yardımda bulunduğu anlaşılmıştır [745]. Drama Mutasarrıfı bölgede meydana gelen olayları teşvik ederek destekleyenlerin Yunan Konsolosu ile Drama Rum Metropoliti olduğunu aktarmıştır[746]. İki kişi tarafından İskeçe'de işlenen cinayette de yine Yunan Konsoloslarının dahli olduğu ortaya çıkarılmıştır. Cinayetten sonra katillerden biri yakalanmış[747] diğer katil Estoryo'nun ise İskeçe Yunan Konsolos Vekili'nin yardımlarıyla Yunanistan'a kaçırıldığı ortaya çıkmıştır[748]. İlya'nın öldürülmesinde ve daha önceki yaralanma hadisesinde de dahli bulunduğu ileri sürülen Kavala Yunan Konsolosu hakkında gereken işlemlerin yapılması talimatı verilmiştir[749]. Cinayetin tahkikatının ardından İlya'nın cenazesi trenle Drama'ya götürülmüş, burada bulunan İttihat ve Terakki kulübü önünde Bulgar öğretmenler Bulgarca konuşmalar yaparak Rumlar aleyhinde sloganlar atmış ve ardından cenaze Pürsiçan'a gönderilmiştir. Cinayet her ne kadar İskeçe'de işlenmiş olsa da mesele Drama Rum çeteleri ile alakalı olduğu için tahkikat buna göre yürütülmüş ve tahkikatın merkezi Drama olmuştur[750]. Rumların İlya'ya karşı nefreti defninden sonra da devam etmiş, Pürsiçan'daki aile mezarlığı çeteler tarafından tahrip edilmiştir[751].

Drama'da Rum çetelerinin düşmanı olarak ortaya çıkan İlya'nın İskeçe'de cinayete kurban gitmesi Bulgarların burada oldukça güçsüz olduğunu da göstermektedir. Benzer bir diğer olay ise Selanik'te Bulgarlar tarafından öldürülen Yunan konsolosluk kâtibinin intikamını almak için işlenen cinayetle yaşanmıştır. Kozanlı Mihail tarafından olayın intikamını almak için bir çete oluşturulmuştur. Bu çete üyeleri, İskeçe'nin Cedid köyünden Yorgi oğlu Naşo'yu yaralamış ve yine İskeçe'de yaşayan Taşko oğlu Lefum adlı kişiyi de öldürmüştür. Bu cinayetler üzerine bir kişi hariç çete üyelerinin tamamı yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir. Bahse konu çete üyelerinin tütün işçisi olarak bölgeye geldikleri anlaşılmıştır[752]. Tütün tarımının gelişmiş olduğu İskeçe'de işçiler arasında çete üyeleri olduğu gibi çeteler adına hareket edenler de olmuştur. Yukarda bahsedilen olaydan daha önce İskeçe'ye

[745] BOA.TFR.I.SL.138.13733.1. (R. 14 Mart 1323/M.27 Mart 1907).
[746] BOA.BEO.3048.228589.1; BOA.TFR.I.SL.138.13733.3. (R. 15 Mart 1323/M.28 Mart 1907).
[747] BOA.TFR.I.SL.210.20902.1.
[748] BOA.DH.MKT.2882.74.3. (H. 22 Cemaziyelahir 1327/M. 11 Temmuz 1909).
[749] BOA.BEO.3585.268824.1.
[750] BOA.DH.MKT.2833.3.1. (R. 24 Mayıs 1325/M. 6 Haziran 1909).
[751] BOA.TFR.I.SL.210.20943.1. (R. 26 Mayıs 1325/M. 8 Haziran 1909).
[752] BOA.DH.MKT.1249.64.1.(R. 7 Nisan 1324/M. 20 Nisan 1908).

tütün işi için gelen Bulgar işçilerle ilgili alınan bir ihbar bunu ortaya koymuştur. Buna göre tütün parçacılığı yapmak üzere Serez'e gidip İskeçe'ye geri dönmek üzere hareket eden 11 Bulgar tütün işçisinden bazılarında silah olduğu ihbarı gelmiştir. Bu ihbar üzerine hareket edilerek İskeçe istasyonunda karşılanan Bulgar işçilerin üzerlerinden yasaklı silahlardan 2 adet Karadağ Revolveri ile 9 fişek çıkmıştır. Ayrıca içlerinden birisinin cüzdanında içeriği mahsurlu Bulgarca ifadelerin yer aldığı küçük bir defter bulunmuştur[753]. Görüldüğü üzere Bulgar işçilerin bölgede tehlikeli sonuçlar meydana getirecek olan olaylara sebep olmalarının önüne bir ihbar ile geçilmiştir. Ancak Rum çete üyelerinin tespit edilememiş olması bir yaralama ve cinayete sebep olmuştur. Yaşanan bu gelişme üzerine işler daha sıkı tutularak tütün işi için buraya gelenlerin kayıt altına alınması ve hareketlerinde şüphe bulunanların memleketlerine geri gönderilmesi şeklinde bir önleme başvurulmuştur[754].

Batı Trakya'da şehir merkezlerinde Rumlar sayıca üstün olsalar da Bulgarların kırsal bölgelerde daha kalabalık olması buralarda baskın olmalarına sebep olmuştur. İskeçe merkezde az sayıdaki Bulgar'ın attığı adımlara Rumlar engel olurken İskeçe'ye bağlı Yeniköy ahalisinin tamamına tahsis edilen meranın kullanımına da Bulgarlar engel olmuştur. Bulgar ahali bahse konu merada Rum ahalinin hayvanlarını otlatmasına müsaade etmemiş ve Rumlar durumu Patrikhaneye iletmiştir. Patrikhane ise Osmanlı idarecilerinden bunun önüne geçilmesini istemiştir[755]. Bu doğrultuda Edirne Valiliği'den yaşanan bu sorunun çözülmesi istenmiştir[756].

Şehir merkezlerinde olanın aksine Bulgarların kırsaldaki nüfuslarının ve çetelerle olan irtibatlarının fazla olması onların Rumlara karşı baskın olmalarını sağlamıştır. Ancak şehir merkezlerinde Rumlar daha baskın bir konumda yer almışlardır. Hem şehir merkezlerinde hem de kırsal bölgelerde yaşanan ihtilaf iki cemaati birçok açıdan etkilemiştir. Öyle ki daha çocuk yaşta birbirlerine karşı nefret aşılanmaya başlanmıştır. Bu nefretin etkisi ile bir grup Rum çocuk, Bulgar çocuklarına saldırmıştır. Yaşanan bu olay üzerine hem çocukların velileri hem de Rum Metropoliti

[753] BOA.DH.MKT.2461.112.1. (R. 1 Mart 1317/M. 14 Mart 1901).
[754] BOA.DH.MKT.1249.64.1.(R. 7 Nisan 1324/M. 20 Nisan 1908).
[755] BOA.DH.MKT.620.30.1. (R. 9 Teşrinisani 1318/M. 22 Kasım 1902).
[756] BOA.DH.MKT.620.30.2. (R. 23 9 Teşrinisani 1318/M. 6 Aralık 1902).

sert bir şekilde uyarılarak benzer olayların yaşanmasının önüne geçilmesi istenmiştir[757]. Çocukları dahi etkisi altına alan bu rahatsızlıklarda Bulgarların ruhsatsız bir şekilde evlerini kiliseye çevirmeleri de etkili olmuştur. Ayrıca bu kiliselere ruhsat verilmesi de bölgedeki Rumların rahatsızlığını daha da arttırmıştır. Rumların Bulgarlardan duydukları rahatsızlık bölgeye Bulgar din adamının geleceği haberleri ile daha da artmıştır. Buna örnek bir olay ise Gümülcine'den İskeçe'ye bir Bulgar papazının gelerek burada ayin yaptıracağı haberinin alınması üzerine yaşanmıştır. Rum tütün işçileri ve Rum tüccarları bu olayı protesto etmek için mağazalarını kapatarak eylem yapmışlar[758], hatta Bulgar karşıtı küçük çaplı bir miting dahi düzenlemişlerdir[759]. Rumların bu hareketi sonrasında Rum Metropolit Vekili ve Rum işçilerden dört kişi çağırılarak olayların önüne geçilmesi konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Bulgar papazının gelişi ertelenerek öncelikle Rumların bu tepkilerinin önüne geçilmek adına adımlar atılmıştır. Alınan önemler sayesinde herhangi bir olay yaşanmadan mesele kapatılmış ve Bulgar papazının gelmesi için bir mahsur olmadığı ilgili idarî birimlere bildirilmiştir[760]. Gümülcine'den gelecek olan Bulgar Papaz İskeçe'ye gelmiş, mağazalar açılmış ve Rum işçiler görevlerine başlamışlardır. Yaşanması muhtemel olaylara karşılık önlemler alınmaya da ayrıca devam edilerek şehrin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır[761].

Dimetoka'da da asayişi bozan olaylar genel olarak Bulgarlarla Rumların kilise ve mektepleri çerçevesinde gelişmiştir. Ancak Hristiyanların mezarlıkları da tartışmalara ve olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Dimetoka'da Bulgar cemaati Ruhanî Reisinin oğlu 1897 yılının ortalarında vefat etmiştir. Bu vefat üzerine mevtayı Hristiyan mezarlığına defnetmek isteyen Bulgarlar, Rumların engeli ile karşılaşmışlardır. Rumlar toplanarak sopalar ve bıçaklarla Bulgarların cenazelerini defnetmelerine engel olmuşlardır. Rumların bu karşı çıkışı üzerine olay yerine gelen Kaymakam, Bulgarları teskin ederek cenazenin belediye tarafından belirlenmiş olan bir yere gömüleceğini söyleyerek halkı ikna etmiştir. Bu konuda halkı ikna ederken de

[757] BOA.DH.MKT.1148.39.1. (H. 9 Rebiyülahir 1325/M. 22 Mayıs 1907).
[758] BOA.DH.MKT.2854.98.4. (R. 7 Haziran 1325/M. 20 Haziran 1909).
[759] BOA.DH.MKT.2855.63.1. (R. 7 Haziran 1325/M. 20 Haziran 1909).
[760] BOA.DH.MKT.2854.98.4. (R. 7 Haziran 1325/M. 20 Haziran 1909).
[761] BOA.DH.MKT.2854.98.3. (R. 9 Haziran 1325/M. 22 Haziran 1909).

bahse konu arazi için Edirne Valiliği'nden cemaat için ayrı bir kabristan teşkilini talep edeceğini bildirmiştir. Edirne Valiliği'nin bu teşebbüsü ile bahsedilen mahallin kabristan olarak kullanılması kararı üzerine Rumlar, bu durumdan da rahatsız olmuşlardır. Bu sefer de mezarlık yerinin şehre yakın ve Rum mezarlığı civarında bulunduğu gerekçesi ile itiraz etmişlerdir. Bu itirazlara karşı Bulgar cemaati ise Osmanlı idaresinden sorunun çözülmesini istemiştir[762]. Dimetoka kaza idare meclisi Rum, Ermeni ve Yahudi mezarlıkları civarındaki bu yerin Bulgarlar için mezarlık olarak belirlenmesini talep etmiştir[763]. Buna mukabil bahse konu arazinin mezarlık yapılmasına müsaade edilerek[764] sorun çözülmüş ve itirazların önüne geçilmiştir.

Batı Trakya'da meydana gelen olaylar her zaman Rum ve Bulgarlar arasındaki ihtilaf sebebiyle yaşanmamıştır. Bulgarlar bölgede icra ettikleri hareketlerinde Osmanlı idaresine karşı karışıklık meydana getirmeye de çalışmıştır. Bu doğrultuda Ermenilerin de Bulgarlarla ortak hareketler içinde olduğu olaylar yaşanmıştır. 1906 yılında[765] Prenslikten Dedeağaç'ın Cedid köyüne gelen Angel Lavciyev ve beraber çalıştığı Ermeni bir patlamaya sebep olmuşlardır. Lavciyev'in komisyonculuk yaptığı yazıhanesinde meydana gelen patlamanın ardından olay yerine gelen devriye ekipleri henüz barut dumanının dağılmamış olduğunu fark etmişlerdir. Bu durumun sebep olduğu kuşku ile Angel Lavciyev ve birlikte çalıştığı Ermeni yakalanarak tutuklanmıştır. Olay yerine Polis komiseri, jandarma kumandanı, müddeî-i umûmi[766] yardımcısı ve Bulgar Papazı dahi çağrılarak patlamanın yaşandığı yazıhane ve Angel'in hanesinde aramalar yapılmıştır. Yapılan incelemelerde patlamanın dinamit hazırlarken meydana geldiği ortaya çıkarılmıştır. Angel'in evinde ele geçirilen Bulgarca evraklara incelenmek üzere el konulmuştur. Tahkikat ile birlikte ortaya çıkan neticede Bulgarların yeni bir fesat hareketine girişecekleri düşüncesinde olduklarından

[762] BOA.ŞD.1925.13.1. (M. 1 Kasım 1897).
[763] BOA.ŞD.1925.13.3. (R. 25 Mayıs 1314/M. 6 Haziran 1898).
[764] BOA.ŞD.1925.13.9. (R. 9 Ağustos 1314/M. 21 Ağustos 1898).
[765] 1906 yılında Bulgaristan Prensliği ve Vilayet genelinde Rum karşıtı mitingler düzenlenmiş ve bu olaylar Filibe gibi bazı yerlerde şiddet olaylarına dönüşmüştür. Rum karşıtı olayların neticelenmesi ile birlikte Prenslik Hükûmeti olaylara karışan bazı çete üyelerini hapse atmış, bazılarını da sürgün etmiştir. Burada bahsedilen Angel Lavçiyev de sürgün edilenlerden ya da hükûmetin elinden kaçarak buraya gelmiş olanlardan biri olduğu düşünülmektedir.
[766] Savcı, umûmî haklar adına dava açan hâkim. Bkz.: Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 31. Baskı, Aydın Kitapevi, Ankara 2015, s. 826.

hareketle önlem alınması gerektiği bildirilmiştir[767]. Batı Trakya'da bir Ermeni ve Bulgar'ın birlikte hareket ettiği bu olay göstermektedir ki çeteler arasındaki irtibat devletin birçok bölgesinde sürmüştür. Bulgarların Makedonya'da iyice güç kaybettiği bu dönemde Makedonya dışında eylemler tertip etmeyi planladıkları da yine yaşanan bu olaydan anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere iki topluluk arasında yaşanan ve asayişi bozan olaylar daha çok din adamı ve siyasî temsilcilerin müdahaleleri ile çeteler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bazı küçük çaplı ahali arasında yaşanan olaylarda da yine din adamlarının etkisi üzerine durulmuş ve bu kişiler uyarılmışlardır. Bölgede yaşanan asayiş olayları kitlesel boyutlara taşınmamış, taşınma ihtimali olan olaylara ise Osmanlı idarecileri tarafından müdahale edilerek sükûnet sağlanmıştır. Osmanlı idarecileri Bulgarları mağdur etmemek adına bir mezarlık kurulmasına müsaade ederken, Bulgarların siyasî amaçlarla hareket etmelerinin önüne geçmek adına kilise ve mektep açmalarına da şüphe ile yaklaşmıştır. Böylece hem ahalisinin memnuniyetini sağlamak adına adımlar atılmış hem de Bulgaristan Prensliği'nin siyasî amaçlar etrafında hareketlerinin önüne geçmeye çalışılmıştır.

E. BULGAR ÇETELERİNİN BATI TRAKYA'DAKİ FAALİYETLERİ

Bulgarlar arasında kurulan çetelerin varlığının Osmanlı Devleti tarafından açığa çıkarılması ile birlikte eş zamanlı olarak bu çeteler silahlı faaliyetlere de başlamışlardır. Bu faaliyetler genel olarak Makedonya'da yoğunlaşmıştır. Çetelerin silahlandıkları, eğitim aldıkları ve ekonomik destek sağladıkları yer ise Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli Vilayeti olmuştur. Elde ettikleri bu destekle Makedonya'daki faaliyetlerini ciddi manada arttıran Bulgar çetelerinin ilerleyişi Yunanistan'ı da rahatsız etmiştir. Bu kapsamda Makedonya'da 1903 yılı itibariyle Rum çeteleri de, Bulgar çete faaliyetlerine karşı silahlı mücadeleye girişmiştir. Böylece bölge Balkanlardaki çatışmanın merkezi olmuştur. Bulgarların 1903 İlinden İsyanı'ndan sonra güç kaybı yaşamalarının da etkisi ile Rumlar bölgede güçlenmeye başlamışlardır. Bulgar çeteleri Makedonya'da güç kaybettikçe daha doğuya doğru çekilmiş ve Batı Trakya bölgesinde de faaliyetlere başlamışlardır. Özellikle 1903

[767] BOA.HR.SFR.4.240.54.1-2. (R. 13 Nisan 1323/M. 26 Nisan 1907).

İlinden İsyanından sonra Şarkî Rumeli'ye kaçan komiteciler, Batı Trakya'da hat boyunca faaliyetler yürütmüşlerdir.

Bulgar çeteleri için Batı Trakya, bir sığınma ve yardım toplama alanı olarak görülmüştür. Çünkü Bulgarlar çoğunlukla askerî müdahalenin daha zor olduğu kırsal bölgelerde yaşıyordu. Bu hali ile çeteler hareketlerinde daha rahat davranarak, Şarkî Rumeli Vilayeti ile olan sınır boyunca geçişler yaparak takipten de kaçıyorlardı. Bahsedilen bu durum Bulgarların sadece sınır hattı boyunca faaliyetler yürüttüğü anlamına gelmemektedir. Sınır hattı dışında daha iç bölgelerde de Bulgar çeteleri faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin Bulgar çete reislerinden Şaki Petko ve yirmi adamı Ege Denizi sahil hattına kadar inmiş, Gümülcine'nin Maronya bölgesindeki Şaphane'de Nikola isimli birisinin ağılını basmışlardır. Bahsedilen bu baskında çete üyeleri Nikola'ya kendileri için kuzu kestirmişler ancak başka bir zarar vermemişlerdir. Şaphane'deki hükûmet yetkililerine yapılan ihbar sonrasında Nikola'nın ağılından Çoban Dağı'na doğru kaçtıkları bildirilmiştir. Çetenin civarda bir vukuat işlemesinin önüne geçmek için az miktardaki askerin bir kısmı Şaphane, bir kısmı da Maronya ve civarına sevk edilerek arama yapılmıştır[768]. Ancak bölgede yeterli asker sayısına sahip olunmaması ve coğrafi zorluklar bu tarz olaylarda geniş çaplı ve uzun süreli bir takip yapılmasının önüne geçmiştir.

Bulgar çeteleri, ahalinin Bulgarlık adına hareket etmesini sağlamak, umumi bir isyan hareketinde destek temin etmek, bölgenin Bulgaristan'a ilhakı için çalışmak gibi amaçlar etrafında hareket etmişlerdir. Bu amaçlar etrafında kendi yanlarına çekemedikleri öğretmen, din adamı ve ahalinden birçok kişiyi de tehdit etmişlerdir. Gümülcine'nin Aşağı Rayko köyüne giren 16 kişilik Bulgar çetesi de aynı amaçla hareket etmiş ve köyde öğretmenlik yapan Dimitri'yi köye yarım saat mesafedeki dağa kaldırmıştır. Dimitri'yi burada bir saat kadar tutarak bazı uyarılarda bulunduktan sonra saati ile bir miktar parasını alıp geri bırakmışlardır. Bu olaydan hafif yara alarak kurtulan Dimitri'den[769] çetenin amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda harekette bulunması istenmiş olmalıdır. Dimitri bu olayın ardından Osmanlı idarecilerine ihbarda bulunmuştur. İhbar üzerine yürütülen tahkikat, Bulgar çetelerinin hattı geçerek Vilayet

[768] BOA.Y.PRK.ASK.39.99.1. (R. 7 Mayıs 1303/M. 19 Mayıs 1887).
[769] BOA.Y.PRK.ASK.208.87.1. (H. 19 Ramazan 1321/M. 9 Aralık 1903).

coğrafyasına girmiş oldukları da düşünülerek genişletilmiştir[770]. Ancak hattın diğer tarafında bu takibin yapılması oldukça zordur. Çünkü Prenslik coğrafyasına girilmesi, Prenslik yetkilileri ile sorunlar yaşanmasına sebep olabilmektedir. Ayrıca hattın diğer tarafında Bulgar nüfusun daha fazla olması takibe alınan çete üyelerinin kolayca saklanabildiklerinden dolayı takip edilmeleri iyice zorlaşmaktadır.

Bulgar amaç ve hedefleri için ahaliyi tehdit eden çetelerin bir diğer hedefi ise hareketlerini, teşkilat şekillerini ve üyelerini ifşa eden muhbirler olmuştur. Bu kişilerin varlığı çetelerin hareketleri için bir tehdit oluşturmuştur. Bu doğrultuda muhbirler takip edilmiş ve öldürülmeye çalışılmıştır. Bulgaristan Prensliği'nden gelen Canko Stoyan da muhbirlik yapanlardan biridir. Stoyan, Prenslikten kaçtıktan sonra muhbirlik yapmaya başlamış ve Sofulu kazasına bağlı Derbentler Sağir köyüne yerleşmiştir. Buraya geldikten yaklaşık üç ay sonra 11 Eylül 1907 sabahı kilisedeyden ansızın ortadan kaybolmuştur. Yapılan aramalar neticesinde ise ormanlık alanda üzerinde *muhbirlik yapanlar böyle öldürülür* yazılı bir not bırakılmış halde bulunmuştur. Bu olayın üzerine çetelere yönelik aramalar arttırılmıştır. Ayrıca muhbirlik yapanların korunmasına yönelik adımlar da atılarak çetelere dair önemli bilgi kaynaklarından birinin kesilmesinin önüne geçilmek istenmiştir[771].

Bulgar çetelerine Batı Trakya'daki faaliyetlerinde en büyük destek ahalisinin tamamı Bulgar olan köylerden gelmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere Doğanhisar gibi köyler çetelerin merkezi konumunda bulunmuşlardır. Doğanhisar ve çevresindeki diğer Bulgar köylerinde yaşayan ahali Bulgar komitecilerinin ve Bulgar emellerinin hizmetine girmişlerdir. Bu da bahsedilen köylerin çeteleri muhafaza etmesine hatta Osmanlı askerine karşı korumalarına sebep olmuştur. Bulgar çete üyelerinden Hasköylü Petkov ve onun çetesine yapılan baskında bu durum ortaya çıkarılmıştır. Petkov ve çetesine yapılan harekâtta iki asker şehit olmuş, çete reisi Petkov ile dört adamı ise öldürülmüştür. Çatışmanın ardından yapılan takipte ise Bulgar köylerinden eşkıyaya yardım edildiği anlaşılmıştır[772]. Burada bahsedilen olaydan hareketle Bulgar ahalinin tamamının her zaman Bulgar çetelerine taraf olup onlara yardım ettikleri iddia

[770] BOA.TFR.I.ED.5.474.1. (R. 26 Teşrinisani 1319/M. 9 Aralık 1903).
[771] BOA.Y.PRK.ASK.250.19.1. (H. 5 Şaban 1325/M. 13 Eylül 1907).
[772] BOA.Y.PRK.ASK.225.78.1. (H. 11 Zilkade 1322/M. 17 Ocak 1905).

edilemez. Çetelerin köylerden zorla yardım toplaması bazı Bulgarları rahatsız etmiştir. Bu dönemde Bulgarların bir kısmı Patrikhaneye bir kısmı da Eksarhaneye bağlıdır. Dolayısıyla bu manada bir birliğin olmadığı noktada çetelerin yardım için baskı yapması halkta rahatsızlık yaratmaktaydı. Yaşanan bu rahatsızlık ise Osmanlı idarî makamlarına ihbarları arttırmıştır. Bulgar ahalinin ihbarları çetelerin yerlerinin tespitini kolaylaştırdığı gibi faaliyetlerinin önüne geçilmesine de yardımcı olmuştur. Bu ihbarlardan birisi Bulgar çete reisi Arnavudov'un Dedeağaç Sancağı Ilıca köyünde Osmanlı askerleri ile girdiği çatışmadan sonra alınmıştır[773]. Gümülcine'nin Kalaycı Dere Köyü Muhtarı Nikola ile Yorgaki oğlu İlya adlı şahıs tarafından yapılan ihbar üzerine Arnavudov'un çetesine yardımda bulunanlardan biri elinde revolveri ile yakalanarak adli makamlara teslim edilmiştir[774]. Yapılan ihbarların tamamı tutuklama ile neticelenmemiştir. Gelen ihbarlar üzerine yapılan aramalarda delil tespit edilemediyse tutuklama yapılmamıştır. İskeçe'ye bağlı köylerden olan Gabrova ve Yeniköy'ün Bulgar ahalisi tarafından yapılan ihbar bu duruma bir örnektir. Yapılan ihbarda, İskeçe'de işçilik yapan 14 kişi ile Gabrova Papazı ve çobanının çetelerle bağlantılı oldukları bildirilmiştir. Bunun üzerine Osmanlı kolluk kuvvetleri harekete geçerek işçiler, papaz ve çobanı tutuklamıştır. Ancak bu kişilerin hanelerinde yapılan aramalarda herhangi bir zararlı evraka rastlanmaması sebebiyle serbest bırakılmışlardır[775]. Bu kişilerin serbest bırakılması Osmanlı idarecilerinin sağlam deliller etrafında tutuklama yapmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü yapılan tutuklamalar şikâyetlere sebep olmakta ve Osmanlı idarecileri zor duruma sokulmaktadır.

İhbarların yanında çetelere karşı yürütülen geniş çaplı tahkikatlar da çete üyelerinin tespit edilmesini sağlamıştır. Bu tahkikatlardan birinde 20 kadar Bulgar tutuklanmış ve sorguya alınmıştır. Bu soruşturmada Cedid köyü mektebi öğretmeni Valço isimli şahsın komitenin şifre anahtarını ve 3 adet şifreli mektubu muhafaza ettiği ve köyde sekiz kişinin ahaliden para topladığı itiraf edilmiştir. Bu ifadeden hareketle

[773] Bu olayda Osmanlı askerleri ile Bulgar çeteleri arasında çıkan çatışmadan çete lideri Arnavudov yaralı olarak kaçmıştır. Takibe alınmasına rağmen yakalanamamıştır. Tahkikatın genişletilmesi ile birlikte Arnavudov'un ölmediği ve Filibe'de olduğu haberi alınmıştır. BOA.HR.SFR.4.245.48.2. (H. 17 Rebiyülevvel 1326/M. 19 Nisan 1908).
[774] BOA.DH.MKT.1270.33.1. (H. 19 Cemaziyelahir 1326/M. 19 Temmuz 1908).
[775] BOA.TFR.I.ED.3.279.2. (R. 30 Nisan 1319/M. 13 Mayıs 1903).

yapılan aramalarda İvan Oğlu Todori ve Angel oğlu Petko'nun üzerlerinden toplam 955 akçe para çıkmıştır. Paranın yanı sıra, bir adet defter de ele geçirilerek kendileriyle birlikte adli makamlara gönderilmiştir[776]. Cedid köyü öğretmeni Valço'nun da yakalanması ile birlikte köy muhtarı Sarakin Oğlu Vasil de çete ile bağlantısının ortaya çıkarılacağından korkarak köyden kaçmıştır. Civarda bulunan Çobanköy'den yapılan bir ihbar üzerine bölgede yapılan aramalarda muhtar, bir çınar ağacının altında ölü olarak bulunmuştur. Yapılan tahkikatta muhtarın öğretmen Valço ile yakın olduğu ve sık sık görüştüğü ve çetelerle bağlantılı olduğu öğrenilmiştir. Kendisinin çete işlerinde olduğunun ihbar edileceği düşüncesi ile kaçmış ve kaçışının ertesi günü korkudan intihar ettiği anlaşılmıştır[777].

Bulgar çeteleri 1903 yılında umumi bir isyana katılmışlar ve Batı Trakya'daki Bulgarları da harekete geçirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda Bulgar çete liderlerinden Tatarçev ve Matov'un bütün Bulgarlara mektup yazarak Bulgarları isyana davet etmiş olduğu istihbaratı alınmıştır. İstihbarata göre çete reisleri tarafından yazılmış olduğu ifade edilen mektupta sadece Makedonya'daki Bulgarlar isyana davet edilmemiş, Edirne Vilayeti'ndeki bütün kasaba ve köylerdeki Bulgarların, ihtilal reisleri ile müzakerelerde bulunarak bir an önce umumi isyana katılması istenmiştir. Mektupta, isyanın Dedeağaç'tan başlayacağı ayrıca Gümülcine'de hali hazırda *cemiyet-i hafiyeler komitesi* bulunduğu bildirilmiştir. Gümülcine'de bulunan komitenin başında Georgi Petrov adında bir yüzbaşının olduğu ve bölgede isyan için hazır olunduğu aktarılmıştır. Buradan hareketle başlatılması planlanan isyanda, bütün Türk köyleri, camiler, mektepler, asker depoları, hükûmet binaları, telgrafhaneler, köprüler ve tren yolları ile trenlerin dinamitle patlatılmasının tavsiye edildiği aktarılmıştır[778]. İsyan için yapılan çağrıda tren yollarının havaya uçurularak Osmanlı

[776] BOA.TFR.I.ED.4.268.1. (H. 4 Recep 1321/M. 25 Eylül 1903).
[777] BOA.TFR.I.ED.4.369.1. (R. 12 Eylül 1319/M. 25 Eylül 1903).
[778] BOA. HR.SFR.4.2255.4.1-2. (2 Ağustos 1903). Girişilecek olan bu isyan hareketinde Osmanlı Devleti zor durumda bırakılarak Avrupa'nın desteğinin sağlanması istenmekteydi. Mektupta da bu durum ifade edilmiştir. Buna göre Balkanlar'da yaşayan Osmanlı vatandaşı Bulgarların *zulüm ve yoksulluk* altında oldukları ortaya atılarak, bu durumun Avrupa Devletleri tarafından da bilindiği aktarılmıştır. Ancak bu devletlerin müdahale edememeleri, bazı Bulgarların isyana girişmiyor olmalarından kaynaklandığı ifade edilerek ahalinin tamamının isyana katılması teşvik edilmiştir. Eğer bütün Bulgarlar, Osmanlı Hükûmeti'ne karşı bir ihtilal, bir isyan hareketi başlatırsa, Avrupa duruma müdahale için fırsat bulmuş olacaktır. Böylece istenilen hürriyetin elde edileceği mektupta vurgulanmıştır. Bkz.: BOA. HR.SFR.4.2255.4.1-2. (2 Ağustos 1903).

Devleti'nin asker sevkinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu noktada Selanik-Dedeağaç demir yolu Osmanlı askerinin sevkinde önemli bir hat olduğu için buralar hedef alınmaya çalışılmıştır. Bu hat isyandan önce de saldırıya uğramıştır. Bu saldırı Gümülcine ile Dedeağaç arasında tren yolunun 349. kilometresinde meydana gelmiştir. Raylara konulan iki adet bombadan biri gece yarısı trenin geçişi esnasında patlamıştır. Patlamada trenin camları kırılarak, raylarda 40 cm hasar oluşmuştur. Raylar hızlıca değiştirilerek tren seferlerinin aksamasının önüne geçilmiş, patlamayan ikinci bomba ise bölgeden uzaklaştırılarak Gümülcine'ye götürülmüştür. Olayın ardından hızlı bir şekilde tahkikata başlanmıştır[779]. Yapılan tahkikatta 10 Bulgar çobanı yakalanmıştır. Olay yerinde tespit edilen çarık izleri ile çobanların çarıklarının aynı olması üzerine tahkikat çobanların köy ve hanelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir[780]. Yine bu olaydan kısa bir süre sonra Bulgar çeteleri tarafından Kuleliburgaz istasyonunda Viyana'ya giden bir trene atılmış olan dinamit neticesinde 7 kadın ölmüştür[781]. Bu saldırılarla tren seferlerinin aksatılarak asker sevkinin önüne geçilmeye çalışıldığı gibi Osmanlı Devleti'nin bölgede meydana gelen olayların önünü alamadığı izlenimi de oluşturulmak istenmiştir.

Yukarıda bahsedilen istihbarata rağmen İlinden İsyanı Dedeağaç'ta başlamamıştır. Makedonya'da başlayan isyana bütün Hristiyanlar çağrılmış ancak sadece Bulgarlar bu çağrıya uymuştur. İsyan, Ekim ayının ortalarında bastırıldığı gibi bölgedeki Bulgar çete üyeleri Bulgaristan Prensliği'ne ve Şarkî Rumeli'ye doğru kaçmaya başlamışlardır. Bu kaçıştan ayrıca Batı Trakya ile Şarkî Rumeli sınırındaki köyler de etkilenmiştir. Bölgeden alınan bir istihbaratta, Vilayet ile olan sınıra beş saat mesafede bulunan Sorgunlu köyünde sayısı iki bini aşkın bir Bulgar çetesinin toplandığı bildirilmiştir. Bunların Müslüman ve gayrimüslim ahaliye musallat olduğu, bölge ahalisine, ekmek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için baskı yaptıkları aktarılmıştır. Bu denli büyük bir eşkıya grubunun hangi yöne saldıracağı bilinemediği için etraf beldelere tedbirli olunması yönünde uyarılarda bulunulmuştur[782]. İlinden

[779] BOA.TFR.I.ED.3.298.1. (R. 13 Haziran 1319/M. 26 Haziran 1903).
[780] BOA.TFR.I.ED.3.298.2. (R. 17 Haziran 1319/M. 30 Haziran 1903).
[781] BOA.Y.PRK.ASK.202.41.1. (R. 14 Ağustos 1319/M. 27 Ağustos 1903).
[782] BOA.Y.PRK.KOM.12.15.1. (R. 21 Eylül 1319/M. 4 Ekim 1903); BOA.Y.PRK.KOM.12.15.2. (H. 14 Recep 1321/M. 6 Ekim 1903).

İsyanı sonrasında bölgede bu tarz faaliyetlerde bulunan Bulgar çetelerine karşı Osmanlı asker ve jandarması gerekli tedbirleri alarak ahalinin bu durumdan zarar görmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu önlemler sayesinde köyleri Bulgar eşkıyasının saldırılarından muhafaza edilmiş olan Gümülcine'nin Hacılar, Çadırlı, Karaağaç ve Sofular adlarındaki Bulgar köylerinin ileri gelenleri Osmanlı Hükûmeti'ne, Bulgar çetelerinin taarruz ve tasallutundan köylerini, can ve mallarını korudukları için teşekkür etmişlerdir. Bu teşekkürde Osmanlı Devleti'ne sadakatten asla dönmeyeceklerini de ayrıca bildirmişlerdir[783].

İlinden İsyanı'ndan sonra Bulgarların, Rumlar karşısında Makedonya'da güç kaybetmesi, daha fazla çete üyesine ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda Bulgar çetelerinin insan kaynağı açısından Bulgaristan Prensliği ve Şarkî Rumeli'nin öneminden bahsetmiştik. 1905 yılı sonralarında bölgeden alınan istihbaratlarda, Bulgar çetesine yazılanların sayısının elli bin ile doksan bin arasında olduğu aktarılmıştır. Her ne kadar bu yönlü bir istihbarat gelmiş olsa da bu rakamın yanlış olduğu düşünülmüş ve tahkikatın derinleştirilmesi istenmiştir[784]. Batı Trakya sınır hattına yakın bir bölgede olduğu düşünülen bu kalabalık çete grupları için bölgeye uyarılar gönderilmiştir. Çünkü Bulgarların Prenslik ve Şarkî Rumeli'den geçişlerinde önemli merkezlerden biri Batı Trakya'da sınır boyunda bulunan bölgelerdi. Bu bölgelerden çete üyelerinin Müslümanlara ait nüfus tezkireleri ile geçiş yapmakta oldukları ihbarları da alınmaktaydı. Bu ihbarlardan birisi Makedonya komitesinin reisi Boris Sarafov'un adamlarından Hancı Hoca adıyla bilinen Eğridereli Behram ve adamları hakkında alınmıştır. Bu kişilerin silah ve mühimmatları ile Gümülcine ve Kırcaali kazalarından Bulgaristan Prensliği'ne girmekte oldukları ihbar edilmiştir. Müslüman ve Hristiyanlara ait tezkirelerle Bulgaristan Prensliği'ne serbestçe girip çıkmakta oldukları da bildirilerek gerekli önlemlerin alınması istenilmiştir[785]. Her ne kadar Şarkî Rumeli ve Prenslik'te elli bin ile doksan bin kişilik çetelerin olmadığı düşünülse de Boris Sarafov'un adamlarının bölgede bulunması çetelerin varlığının bir işaretidir. Bu Bulgar çeteleri için sınır hattı boyunca bulunan ormanlık ve dağlık

[783] BOA.DH.MKT.796.58.1. (R. 8 Teşrinisani 1319/M. 21 Kasım 1903); BOA.DH.MKT.796.58.1. (R. 8 Teşrinisani 1319/M. 21 Kasım 1903).
[784] BOA.Y.MTV.281.14. 3, 5. (R. 18 Teşrinisani 1321/M. 1 Aralık 1905).
[785] BOA.Y.MTV.289.7.1. (H. 2 Recep 1324/M. 22 Ağustos 1906).

bölgeler ise doğal bir gizlenme alanı olmuştur. Buralarda oluşturmuş oldukları kulübelerde bulundurdukları erzak ve benzer temel yaşam malzemeleri sayesinde bölgede uzun süre saklanmışlardır. Bu doğal saklanma alanlarından birisi Dedeağaç'ın Derbent köyünün Balkan Dağları taraflarında kalan ormanlık alanlar olmuştur. Bölgede saklandıkları süreçte ve Şarkî Rumeli'ye geçişlerinde, genel olarak Bulgar köylülerinden destek almakla birlikte bazı Bulgar köylerine saldırılarda bulunmaktan da geri durmamışlardır[786]. Bu şekilde ormanlık ve dağlık alan içinde saklanma imkânı bulan çetelerin takibi de oldukça zor bir hal almıştır.

Coğrafî şartlar Bulgar çetelerinin Batı Trakya'nın dağlık bölgelerinde saklanmasını kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Bunun yanında Prenslik ve Eksarhlığın bölgeye yerleşme mücadelesi ile hareket ederek nüfuslarını artırma çalışmaları ile birlikte buralarda çeteler de etkisini arttırma fırsatı bulmuştur. Bulgar emellerine hizmet etmeye başlayan Bulgar köyleri çetelere insan kaynağı ve yardım sağlayarak güçlenmesine destek olmuştur. Bu durum Balkan Savaşlarında bölgedeki Türk ve Rumların acı olaylar ile karşılaşmasına sebep olmuştur. Bulgar çetelerinin hareketine karşılık 1906 yılından sonra bölgedeki Rumlar da silahlandırılmaya başlanmıştır[787]. Rumların bu dönemde silahlanmasında birkaç etken bulunmaktadır. Bulgarların, Makedonya'da güç kaybettikçe Prenslik coğrafyasına ve Batı Trakya'ya doğru çekilmeleri önemli bir etkendir. İkinci bir etken ise Rumların Makedonya'da üstünlüğü sağlamaları ile birlikte artık "Megali idea" yoluyla İstanbul ve Anadolu ile olan kara bağlantısının kazanılması düşüncesidir. Bu düşünce etrafında Rum ahali, Yunan diplomatik temsilcileri tarafından silahlandırılmaya başlanmıştır. Ayrıca Yunanistan'ın amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket etmeleri için propaganda faaliyetlerine hız verilmiştir.

F. YUNANİSTAN'IN BATI TRAKYA POLİTİKASI

Yunanistan açısından Batı Trakya Rumlarının varlığı "Megali İdea" düşüncesi etrafında düşünüldüğünde önemli bir noktada bulunmaktadır. Yunanlılar bu düşünce etrafında yayılmacı bir politika izleyerek hareket etmişlerdir. Bu bakımdan

[786] BOA.DH.MKT.1148.39.1. (H. 9 Rebiyülahir 1325/M. 22 Mayıs 1907).
[787] BOA.DH.MKT.1148.39.1. (H. 9 Rebiyülahir 1325/M. 22 Mayıs 1907).

Yunanlılar için Osmanlı idaresinde bulunan Trakya bölgesi, Makedonya kadar önemli bir hedef haline gelmiştir. Yunanistan "Megali İdea" düşüncesi doğrultusunda Şarkî Rumeli Vilayeti'nden ümidini kesmiş ve buradaki Rumların Yunanistan'a göçünü teşvik etmişti. Yunan aydınlar, bu durumu 1906'dan çok daha önce dile getirmeye başlamış, Şarkî Rumeli'deki Rumlar yerine ağırlığın Trakya'ya yoğunlaştırılması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bu düşüncenin oluşmasında ise "Megali İdea"nın önemli parçalarını oluşturan İstanbul ve Anadolu ile Yunanistan'ın kara bağlantısının kopmasının engellenmek istenmesi etkili olmuştur. Bu bakımdan Bulgarların Ege Denizi'ne inmek istemeleri Atina Üniversitesi Tarih Profesörü Pavlos Karolidis tarafından endişe ile karşılanmıştır. Karolidis'e göre asıl tehdit Bulgarların Makedonya'da Yunanlılara meydan okumaları değil Ege Denizi'ne inmek için arayış içinde olmalarıdır. Karolidis, şüphe yok ki Rusya'nın da desteği ile Ege Denizi'ne açılmayı amaçlayan Bulgarların, Helenizm'i coğrafi olarak bölme isteği ile hareket ettiğine dikkat çekmektedir. Ona göre, Trakya ve Makedonya arasındaki kara bağlantısının Slavizm ile bölünmesi halinde Yunan fikri ve ulusal bütünlüğü ölümcül bir darbe alacaktır. Öncelikli olarak Ruslar ve Bulgarlar üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini söyleyen Karolidis, üç noktaya dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi Bulgar Eksarhlığı sorunudur. Çünkü Eksarhlık Makedonya ve Trakya'da yayılma amacıyla hareket etmektedir. İkincisi Rusların Athos Dağı üzerindeki etkisinin engellenmesi düşüncesidir. Üçüncü nokta ise Makedonya ve Trakya sorunlarının çözülmesine yönelik adımlar atılması doğrultusundadır[788].

Yunanistan, Slav tehlikesinin de farkında olarak "Megali İdea" düşüncesini geçekleştirmek için hareket etmek istemiştir. Bu amaçla Girit, Epir, Trakya, Makedonya, Arnavutluk, İstanbul ve Boğazlara sahip olma arzusunu taşımıştır. 1881'de Tesalya'nın[789] Yunanistan'a katılımından sonra Yunan ulusal fikrinin öncelikli alanları ise Girit, Makedonya, Epir ve Trakya bölgeleri olmuştur. Özellikle

[788] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 51-52.

[789] Tesalya'nın Yunanistan'a bırakılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İbrahim Serbestoğlu, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu" *BELLETEN*, C. LXXVIII, S. 283, Aralık 2014, s. 1078-1083; Bülent Akyay, *Tesalya Meselesi (1881)*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2001. Tesalya'nın Yunanistan'a bırakıldığı Türk-Yunan Antlaşması için bkz.: *Muahedat Mecmuası*, C. 5, 1298, s. 143-149.

İngiltere'nin desteğinin farkında olan Yunanistan Bulgarların Şarkî Rumeli'de izlediği politika ile benzer şekilde yukarda bahsedilen bölgelerin kademeli olarak ilhak edilmesi yolu ile Yunanistan'ın sınırlarına dâhil edilmesi düşüncesinde olmuştur. Bu bakımdan Girit'in Yunanistan'a er ya da geç bağlanacağı düşüncesinde olan Yunan devlet adamları için Girit konusunda bir endişe bulunmamaktadır[790]. Ancak Makedonya ve Trakya'nın akıbeti ile ilgili korkuları bulunmaktadır. Karolidis'in de işaret ettiği gibi Slav tehlikesi Bulgarlarla, Trakya üzerinden Ege'ye açılabilirdi. Ayrıca Bulgar ve Sırp rakipleri Makedonya'da hak iddia etmekteydi[791]. Bahsedilen bölgelerdeki idealleri gerçekleştirmeye yönelik atılması gereken adımlara Yunanistan'ın ekonomik ve askerî zayıflığı engel olmuştur. Bu bakımdan hem uluslararası şartların olgunlaşması hem de ekonomik ve askerî bakımdan meydana gelecek gelişmeleri beklemekten başka bir yola başvurulamamıştır. Böylece Yunan devlet adamlarının Makedonya ve Trakya'da Helenizm'in varlığını korumak adına yapabileceği tek şey bahsedilen bölgelerde diğer Balkan milletlerinin ilerlemesinin önüne geçmek olmuştur[792]. Bu doğrultuda bahsedilen bölgeleri tehlikeye atmamak adına Yunanistan'da aralıklarla yedi kez hükûmetin başına geçen Harilaos Trikupis, iç kalkınmaya öncelik vererek dış maceraları ertelemeye yönelik politikalar izlemiştir[793]. Aynı doğrultuda devletin modernleştirilmesi ve ekonominin güçlendirilmesi için çalışan Trikupis, uluslararası risklerden kaçınarak Osmanlı Devleti ile de uzlaşma politikası takip etmiştir[794]. Ayrıca devletin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak ve askerî bir ihtiyaç halinde daha hızlı hareket etmek adına kara ve demir yolu inşasına ağırlık vermiştir. 1882-1893 yıllarında ana hatları büyük oranda tamamlanan bu altyapı çalışmaları aynı zamanda, Makedonya ve Trakya ile olan bağlantısının güçlendirilmesi amacına hizmet etmiştir[795].

---

[790] Yura Konstantinova, "Some Aspects of The Greek-Bulgarian Diplomatıc Relations from the Unification to the First Berats for Bulgarian Bishops in Macedonia", *ETUDES BALKANIQUES,* S. 4, Sofia 2005, s. 56; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 20. Yüzyıl*, 4. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 41; Yura Konstantinova, *Балканската Политика На Гърция…*, s. 111.
[791] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 …*, s. 41.
[792] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 111.
[793] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2…,* s. 42.
[794] Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", *Balkanlar El Kitabı,* C. 1, Ed. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, KaraM&Vadi Yayınları 2006, s. 509.
[795] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 33-35.

Yunanistan'ın Slavların Bulgarlar aracılığı ile Batı Trakya'dan Ege Denizi'ne açılmak istemelerine gösterdiği tepki aynı zamanda Slav tehlikesinden endişe duyan İngiltere gibi dönemin güçlü devletlerinin çıkarları ile de uyuşmuştur. Bu bakımdan Yunanistan'ın Megali İdea düşüncesi etrafında hareket ederek kara bağlantısını korumak amacı ile İngiltere'yi tedirgin eden Slav tehdidine karşı ortak hareket edilmesi yolunda düşünceler ortaya çıkmıştır. H. Tricupis'un 1877 gibi erken bir tarihte, Atina'daki İngiliz Büyükelçisine Slav tehdidine karşı Trakya ve Makedonya'nın Yunanistan'a bırakılması gerekliliğine vurgu yapması bu düşünceler etrafında gelişmiştir[796]. Ancak Berlin Antlaşmasında Yunanistan'ın arzu ettiği adımlar atılmamıştır. Slav tehlikesine karşı Bulgarların Ege Denizi ile olan bağlantısı bölgenin idaresinin Osmanlı Devleti'ne bırakılması yoluyla kesilmiştir.

Yunanistan açısından bölgenin önemine rağmen Slav tehlikesi Bulgarlar ile bölgede kendini hissettirmeye devam etmiştir. Daha önce de bahsedildiği üzere Bulgarlar, sürekli olarak Batı Trakya'da var olma adına adımlar atmıştır. Bu duruma en büyük tepki Patrikhane ve ona bağlı din adamları ile Yunan Konsolosları'ndan gelmiştir. Patrikhane, Bulgar Eksarhlığı'nın Makedonya'da yetki alanını genişletmesi karşısında Trakya'daki Bulgar varlığından daha çok tedirgin olmaya başlamıştır. Konsoloslar ise Bulgarların bölgedeki varlığına karşılık Rumları örgütlemiş, Helenizm düşüncesini Rumlar arasında yaymaya çalışmıştır. Makedonya'da Bulgar ilerlemesinin iyice zayıflamasıyla birlikte Yunanlılar, ağırlığı Batı Trakya'ya vererek, bölgedeki Rumlara silahlar dağıtmaya başlamışlardır. Böylece hem Bulgarlara karşı hem de Osmanlı idaresine karşı girişilecek hareketlerde kullanılmak üzere halk hazır hale getirilmek istenmiştir[797]. Ayrıca Konsoloslar aracılığı ile bölgedeki Bulgarların, çetelerle bağlantılı oldukları gösterilmeye çalışılarak, Osmanlı idarecilerine şikâyette bulunulmuş ve itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde Patrikhane'ye bağlı din adamları da halkı organize ederek aynı doğrultuda şikâyetlerde bulunmuşlardır. Burada Patrikhane'nin Bulgar Eksarhlığı'na karşı yürüttüğü politikanın izlerini görmek de mümkündür. Patrikhane, Eksarhlığı itibarsızlaştırıp fermanın iptal edilmesi için sürekli suçlamalarda bulunmuştur. Aynı şekilde şikâyetlerde bulunulmasına da ön

[796] Yura Konstantinova, *Balkanskata politika na Gırtsiya…*, s. 82.
[797] BOA.DH.MKT.1148.39.1. (H. 9 Rebiyülahir 1325/M. 22 Mayıs 1907).

ayak olmuştur. Batı Trakya'daki Bulgar din adamları da huzuru bozdukları gerekçesiyle Rum din adamları tarafından Osmanlı idarecilerine şikâyet edilmiştir.

Yunanistan adına Batı Trakya iki açıdan önemlidir. Birincisi "Megali İdea" düşüncesi ile izlediği yayılmacı politika çerçevesinde Batı Trakya, İstanbul ve Anadolu ile kara bağlantısının bulunduğu tek nokta olması hasebiyle önemlidir. İkincisi ise Slavizm tehlikesidir. Bulgarların Rusya'nın da desteği ile Ege Denizi'ne açılması Yunanistan açısından büyük bir tehlike olarak görülmüştür. Bulgarların Ege Denizi'ne kadar açılmaları aynı zamanda İngiltere'nin de çıkarlarına ters düşmekteydi. Ancak hem Yunanistan'ın hem de İngiltere'nin çıkarlarına ters düşmesine rağmen Bulgarlar, Batı Trakya'yı Balkan Savaşlarında ele geçirmiştir.

G. BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN BATI TRAKYA'DAKİ FAALİYETLERİ

Batı Trakya'da Bulgar nüfus her ne kadar Türk ve Rum nüfusa oranla daha az olsa da bu bölgeyi ele geçirmeye çalışmıştır. Rusya'nın desteği ile hareket eden Bulgarların Batı Trakya'yı ilk işgal girişimi 1877-78 Osmanlı Rus Savaşında Rus orduları ile birlikte hareket etmeleriyle olmuştur. Savaş sonrasında imzalanan antlaşma ile Rusya'nın politikaları doğrultusunda Ege Denizi'ne açılan güçlü bir Slav devleti planı hayata geçirilmek istenmiştir. Ancak bu durum kısa sürmüş, özellikle İngiltere'nin karşı çıkması ile birlikte Berlin Antlaşması imzalanarak Batı Trakya yeniden Osmanlı idaresine bırakılmıştır.

Bulgarlar için Berlin Antlaşması ile meydana gelen Bulgaristan Prensliği için, tadil edilen Ayestefanos Antlaşmasındaki sınırlar bir hedef olarak kabul edilmiş ve bu bölgelerin Bulgaristan idaresine dâhil edilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Öncelikli olarak Şarkî Rumeli Vilayeti'nin ilhakı ile bu amaç doğrultusunda ilk adım atılmıştır. Bu sürecin kabul görmesi Makedonya konusunda attıkları adımlarda Bulgarlara cesaret vermiştir. Makedonya'da güçlü bir komite hareketi meydana getirmiş olan Bulgarlar, bölgede 1903 İlinden İsyanı'na kadar önemli bir ilerleme sağlamıştır. Ancak isyan ile birlikte durum Rumlar lehine değişmiş, Bulgarlar Makedonya'daki güçlerini kaybetmişlerdir.

Bu süreçte Bulgarların Trakya'ya dair hareketleri de devam etmiştir. Burada yaşayan Bulgarların, Bulgar idaresi yanında hareket etmelerini sağlamak adına çeteler kurulması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Ayrıca Dedeağaç'ta bir Tüccar Vekâleti kurulmak istenmesinin altında yatan amaç da yine bölgede Bulgarların teşkilatlandırılmasıdır. Dedeağaç Tüccar Vekâleti'nin kurulması amacıyla Prensliğin ilk talebi 1890 yılına aittir. Bu talep 1897 yılına kadar sürüncemede kalsa da, Tesalya Savaşı'nda Bulgarların tarafsızlığını korumasının karşılığı olarak Osmanlı Devleti tarafından aynı yıl kabul edilerek bir Tüccar Vekili görevlendirilmesi onaylanmıştır. Dedeağaç Tüccar Vekili bölgede bağımsız devlet temsilcisi gibi hareket etmiş, mahalli idare ile sürekli sorunlar yaşamıştır. Mahallî idarenin, Tüccar Vekili'nin Bulgar köy ve panayırlarına yaptığı ziyaretlerle alakalı şikâyetleri[798] Bulgar Tüccar Vekili'nin bölgede bulunmasının siyasî amaçlarla atılan adımlardan biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tüccar Vekili'nin İstanbul'da açılacak olan Sveti Stefan (Demir Kilise) Kilisesi'nin açılışı için Dedeağaç'ta Bulgar köylerine ve insanların yoğun olduğu bölgelere ilanlar yapıştırarak Bulgar ahalinin İstanbul'a gitmesi konusunda teşvikte bulunması da[799] yetki alanı dışında, siyasî amaçlarla yürüttüğü faaliyetlerin göstergesidir. Yine Bulgaristan Prensliği'nin Osmanlı idare merkezindeki temsilcisi olan Bulgar Kapı Kethüdası'nın Batı Trakya'da meydana gelen olaylara müdahale etmesi de benzer şekilde siyasî amaçlar çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Bulgaristan Prensliği, Bulgar Eksarhlığı ortaklığında bölgede hem din adamları hem de Kapı Kethüdası ve Tüccar Vekili aracılığı ile etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bunun için öncelikli amaçları bölgede Bulgar varlığının sağlanması olmuştur. Gümülcine ve İskeçe gibi yerlere çalışmak için gelen işçilerin nüfus kayıtlarının buralara alınması yönünde teşvikte bulunulması bu doğrultuda cereyan eden hadiselerdendir. Bulgar nüfus olmadığı halde Eksarhlık tarafından gönderilen Bulgar din adamlarının bölgede faaliyetler yürütmesi de yine Bulgarlık adına atılan adımlar arasındadır. Atılan bu adımlar ilerleyen yıllarda Bulgarlar adına bir başarı

[798] Dedeağaç Bulgar Tüccar Vekaletinin tesis sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Yüksel, "Oluşum ve İşleyişiyle Dedeağaç Bulgar Tüccar Vekâleti", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 435-471.
[799] Y.PRK.AZN.00019.00023.001. (H. 27 Rebiyülahir 1316/M. 14 Eylül 1898).

sağlamıştır. Bu doğrultuda kilise ve mektep açılması için ruhsat alındığı gibi Gümülcine'de bir Bulgar mahallesi kurulması konusunda dahi izin alınabilmiştir. Bulgarların bölgedeki talepleri bu bakımdan bir netice almıştır. Ancak esas harekât Balkan Savaşlarında meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti'ne karşı bir araya gelen Balkan devletleri Osmanlı idaresine ait toprakları işgal etmiştir. Batı Trakya'yı ise Bulgarlar işgal etmiştir. Bu işgal girişiminde Bulgarların bölgede teşkilatlanma adına attıkları adımların neticesi de alınmıştır. Bulgar ordusu içinde Osmanlı idaresinde Makedonya ve Trakya'da yerleşik olan Bulgarlardan Makedonya-Edirne gönüllü birlikleri oluşturulmuştur. 14.670 kişilik bu gönüllü birliği Bulgar Ordusunun Batı Trakya'daki harekâtında yer almıştır[800]. Doğanhisar gibi çetelerle iltisaklı köylerdeki Bulgarlar da bu gönüllü birliklerinin içerisinde hareket ederek Osmanlı Ordusuna karşı savaşta yer almıştır. Yerli Bulgarların da desteğini alan Bulgar kuvvetlerinin harekâtının hızlanması ise, hem doğu hem de batı ordusu ile irtibatını kaybeden Kırcaali Ordu Komutanı Yaver Paşa'nın, Bulgar kuvvetlerinin arasında kalmasıyla başlamıştır. Yaver Paşa'nın 28 Kasım 1912'de teslim olması ile birlikte Batı Trakya'da Rodoplardaki Türk ordusunun varlığı sona ermiş ve bölge Bulgarların eline geçmiştir. Bulgar komitelerinin ve ordusunun bu işgali ile bölgedeki Müslüman nüfusa yönelik büyük bir katliama girişilmiştir[801]. 2 Aralık'ta Bulgar komiteleri Dedeağaç'a 150 kişi ile bir saldırı gerçekleştirmiş ve Türk mahallesini yakarak, çok sayıda Türk'e zarar vermişlerdir. Bu saldırıda Katolik rahiplere de zarar verilerek, rahiplere ait evler talan edilmiş ve paraları gasp edilmiştir[802]. İttifakın bozulması ve Balkan devletlerinin Bulgaristan'a karşı harekete geçmesi ile İkinci Balkan Savaşı yaşanmıştır. Bu süreçte Bulgar çetelerinin faaliyetleri Rumlara da yönelmiştir. İkinci Balkan Savaşından sonra imzalanan İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya Bulgaristan'a bırakılmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra 1920 yılında Yunanistan'a bırakılan Batı Trakya'da Bulgar

---

[800] Bülent Yıldırım, "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri", *History Studies,* Volume 6, Issue 2, February 2014, s. 144-145.

[801] Bulgar Komitalarının Batı Trakya'da yaptığı mezalim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bülent Yıldırım, "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu…, s. 143-160.

[802] BOA.HR.TO.545.77.1. (M. 7 Ocak 1913), BOA.BEO.4132.309872.1-2. (H. 29 Muharrem 1331/M. 8 Ocak 1913). 28 Kasım tarihli belgede ise Osmanlı idaresine gelen bilgide Bulgar komitecilerin 300 kişi olduğu ve şehri ateşe verdiği aktarılmıştır. BOA.HR.SYS.1970.3.1. (H. 18 Zilhicce 1330/M. 28 Kasım 1912).

emelleri devam etmiş ve Bulgarlar 1941 yılında burayı yeniden işgal etmiştir. Üç yıllık işgalin ardından Bulgarlar Batı Trakya'dan çekilmişlerdir.

H. OSMANLI DEVLETİ'NİN BATI TRAKYA'DA YAŞANAN OLAYLARA YAKLAŞIMI

Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan Makedonya sorunu, Batı Trakya'nın Osmanlı Devleti açısından daha önemli bir hal almasını sağlamıştır. Makedonya'daki çatışmalara müdahale için gerekli lojistik destek Batı Trakya üzerinden temin edilmiştir. Bu bakımdan stratejik bir önemi bulunan bölgede Osmanlı idarecileri Türk nüfusun fazla olmasının rahatlığı içinde hareket etmişlerdir. Çünkü bölgedeki Bulgar ve Rum faaliyetlerine gereken tepkinin gösterilmediği görülmektedir. Bunun önemli sebeplerinden biri çatışmaların en yoğun yaşandığı bölge olan Makedonya'daki durumun daha vahim olmasıdır. Bir diğer sebep ise askerî ve ekonomik yetersizliklerdir. Öyle ki bölgede Bulgarlara karşı atılacak adımlarda yerel idareciler asker sayısının yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Bu yetersizliğe karşı önlem alınmamış olması ilerde Bulgarların daha da güçlü hareket etmelerine sebep olmuştur. Örneğin tamamında Bulgarların yaşadığı Doğanhisar ve civarındaki köylerde Bulgar çeteleri ile işbirliği olduğu bilindiği halde müdahale edilememiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti idarecileri Bulgar ahalinin şikâyetinden de endişe duymuşlardır. Çünkü Osmanlı askerinin bölgede yapacağı harekâtın Bulgarlar tarafından tepki ile karşılanıp bir isyana dönüşebileceği düşünülmüştür. Yine dönemin güçlü devletlerine şikâyette bulunulacağından da endişe duyulmuştur. Ancak bu tepkisizlik ilerde Bulgar ordularının Batı Trakya'daki işgal girişiminde, bölge halkının Bulgarlardan yana tavır alması için cesaret vermiştir.

Osmanlı Devleti, Bulgarların Batı Trakya'da şehir merkezlerine kilise ve mektep açma teşebbüslerine de sıcak bakmamıştır. Bunda birinci etken şehir merkezlerinde Bulgar nüfusun olmamasıdır. Bir diğer etken ise Bulgarların siyasî amaçlarla bu tarz talepler içinde oldukları düşünülmesidir. Bulgaristan Kapı Kethüdasının olaylara müdahil olması, nüfusu bulunmayan bölgelere Bulgar din adamı gönderilmesi, yine Gümülcine ve İskeçe gibi şehir merkezlerine Bulgarların nüfus tezkirelerini taşımak istemeleri bahsedilen siyasî adımlar olarak

değerlendirilmiştir. Ayrıca Filibe'den gelen bir komitecinin Batı Trakya'da faaliyetler yürüterek bölgenin Bulgaristan'la birleşmesi adına çete teşkiline girişmesi de benzer şekilde atılan adımlardandır. Bu komitecinin Prenslik üzerinden gelmesi ve bölgedeki Bulgarları birleşme adına teşkilatlandırması şüphesiz ki Bulgar Hükûmeti'nin bu kişileri muhafaza ve teşvik etmesiyle olmuştur. Yine Bulgar öğretmen ve din adamlarının çetelerle olan bağlantılarının tespit edilmiş olması Osmanlı idarecilerinin Bulgarlara bazı hususlarda müsaade etmemesinin gerekçesini ortaya koymaktadır.

Şarkî Rumeli'de yaşananların aksine Batı Trakya'da olaylar daha çok karşılıklı şikâyetler etrafında seyretmiştir. Bu bakımdan Bulgarların kilise ve mektep açma isteğine Rumlar karşı çıkmış, Rumların karşı çıkışına da Bulgarlar itiraz etmiştir. Yaşanan bu tartışmalar karşısında mahallî idareciler ise olayların bir neticeye vardırılması adına kalıcı kararların alınması yönünde taleplerde bulunmuşlardır. Özellikle Makedonya'da yaşanan kilise ve mektep çatışmalarının önüne geçilmesi adına Osmanlı idarecileri 1909 yılında Edirne, Manastır, Kosova ve Yanya'daki yetkililere emirler göndererek kilise ve mektep inşalarının hızlandırılmasını istemişlerdir. Bu karar Ortodoks milletler arasında kilise anlaşmazlıklarından doğabilecek bir sorunun önüne geçilmesi adına alınmıştır. Çünkü kilise meselesi "İttihadî Osmanî"yi tehdit eder bir hal almıştır[803]. Bu doğrultuda Meşrutiyet'in ilanından sonra Bulgarların Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç'ta kilise ve mektep açmak adına yeniden başvuru yaptıklarında bu talepler kabul edilmiştir. Patrikhane'nin şiddetle karşı çıkmasına rağmen, Osmanlı idarecileri kiliseler meselesinin bir an önce halledilmesi adına adım atmayı tercih etmiştir. Bu doğrultuda genellikle "Kiliseler Kanunu" olarak bilinen kanun hazırlanmıştır[804]. Kiliseler kanunu Osmanlı literatüründe geçtiği *Rumeli'de kâin münâzaun-fih kilise ve mektepler hakkında kanun* ifadesinden anlaşıldığı üzere tartışmalı kiliselerden kaynaklanan sorunları çözmek adına hazırlanmıştır. Bu bakımdan Batı Trakya'da Bulgar ve Rumlar arasında

[803] Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhane'sinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923),* Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 51.

[804] Kiliseler Kanunu 3 Temmuz 1910 yılında kabul edilmiştir. 11 Maddeden oluşan kanunun öncesinde ve sonrasında yaşanan tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhane'sinin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923),* Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 50-75. Ayrıca bkz.: Süheyla Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. yy – XX. yy),* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1999, s. 142-148; Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu…,* s. 323-327.

tartışmaya sebep olacak kilise veya mektep, kanunun yürürlüğü girdiği tarihte görülmemektedir. Bulgar ve Rumların tâbi oldukları kiliseleri değiştirdikleri bir iki köyde yaşanan sorundan başka bölgede tartışmalı kilise bulunmamaktadır. Bu köylerdeki kiliselere dair tartışmalar ise 1909 yılında yani kanundan önce çözülmüştür. Bu bakımdan İskeçe'de Rumlar tarafından kanunu protesto etmek adına yapılan mitingde dahi kanunun *Makedonya'daki tartışmalı kiliseler hakkında kanun* şeklinde ifade edilmesi[805] bölgenin bu tartışmalardan uzak olduğunu göstermektedir.

Batı Trakya'daki Bulgarların kilise ve mektep talepleri, İkinci Meşrutiyet'ten sonra yeni tartışmalara meydan vermemek adına, kabul edilmiş ve ruhsat verilmesine yönelik adımlar atılmıştır. 1909 yılında bölgedeki sorunların tamamı büyük oranda Bulgarlar adına çözülmüş ancak Rumların buna itirazları devam etmiştir. Bu itirazlar 1911 yılının Nisan ayında Gümülcine'de yerel idarecileri şaşırtacak bir şekilde son bulmuştur. Buna göre; Edirne Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda Rumlarla Bulgarların birlikte yaptıkları ayinin ayrıntıları aktarılmıştır. Bu ayrıntılarda; Rum ve Bulgar ahali arasında eskiden beri var olan mezhep husumeti dolayısıyla şimdiye kadar daha önce görülmemiş bir yakınlık gözlenmiştir. Birbirlerinden kaçınan hatta gördükleri zaman birbirlerini aşağılayan ve sokaklarını değiştiren iki cemaat bu tepkilerini bir kenara bırakmıştır. Gümülcine'de Rumlar tarafından yapılan ayinde Rum kilisesinden ikonalar, ruhanî elbise ve mumlarla çıkan papazlar ile erkek ve kadın birçok ahali kilise haline çevrilmiş olan Bulgar Papazına ait eve doğru hareket etmiştir. Evin önüne gelince burada durulmuş ve evden ayin yaparak çıkan Bulgar papazı ve ahalisi ile karşılıklı dualar edilmiştir. Rumları takiben Bulgarlar da ilk defa sokakları dolaşarak Rum kilisesi önünde, Rum evlerinin kapılarında durarak duada bulunmuşlardır. Rumlar tarafından sürekli yapılmakta olan bu eylem Bulgarlar tarafından ilk defa yapılmıştır. Ayrıca bu ayin sırasında Ermeni Kilisesi önünde de durularak karşılıklı dualar okunmuştur. Bu durum Gümülcine Mutasarrıflığı'nın dikkatini çekmiş ve Edirne Valiliği'ne bildirilmiştir. Rumlarla Bulgarların her an anlaşmaya varabilecekleri bu gibi olaylar ile ortaya konulmuştur. Bu yakınlaşmayı değerlendiren Edirne Valisi ise meydana gelebilecek olan kötülüklerin engellenmesi için şimdiden bazı girişimlerde bulunulması gerekliliğine işaret etmiştir. Bu

[805] BOA.DH.SYS.29.1.1.15. (R. 4 Temmuz 1326/M. 17 Temmuz 1910).

doğrultuda gerekli tedbirlerin alınması için para ve kuvvetsizlikten de yakınmıştır. Yaşanması muhtemel her türlü olaya karşı geçen seneye göre yıllık tahsisatın artırılması talep edilmiş ve *Anadolu gibi vilayet-i mikas olmayan bu vilayette* Jandarma kadrosunun bir an evvel ikmali gerektiği bildirilmiştir[806].

Yukarda bahsedilen yakınlaşma ile Yunan ve Bulgar millî devletlerinin ittifakına giden sürecin belirtileri ortaya çıkmış ve buna dikkat çekilmiştir. Bu doğrultuda Balkanlarda meydana gelmesi muhtemel olaylarla ilgili atılması gereken adımlara dair de gereklilik bildirilmesine rağmen Osmanlı idarecileri bu yönlü bir girişimde bulunamamıştır. Her ne kadar Yunan tarafı Birinci Balkan Savaşından önceki son iki aya kadar ittifakın içinde yer almamış olsa da ittifak kurulması gerekliliğine dair hep bir düşüncesi olmuştur. Bahsedilen yakınlaşmaya çok yakın bir tarihte Yunanistan hükûmet temsilcilerine verildiği düşünülen rapor bu düşüncenin bir göstergesidir[807]. Bu rapor ve yakınlaşmanın üzerinden bir yıl kadar sonra da Balkan Devletleri arasında ittifak kurulmuştur. Kurulan ittifakın bir parçası olan Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi ile Birinci Balkan Savaşı başlamıştır. Bu savaşla birlikte Edirne ve Batı Trakya Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. İttifakın bozulması ve Balkan Devletlerinin bu sefer Bulgaristan'a karşı harekete geçmesi İkinci Balkan Savaşının yaşanmasına sebep olmuştur. İkinci Balkan Savaşında Edirne'yi almak üzere hareket eden ve başarılı olan Türk birlikleri içinden 116 kişilik bir grup, Batı Trakya'ya gönderilmiştir. Yerel ahalinin de desteği ile Bulgarlar tarafından işgal edilmiş olan Mestanlı, Kırcaali, Gümülcine, İskeçe ile Meriç'in batı kıyısında Sofulu ve Ferecik yeniden Türk hâkimiyetine geçmiştir. Bölgede Türk ve Rumların güvenliği başarılı bir şekilde sağlanmış ve *Garbi Trakya Hükûmeti Muvakkatesi* kurulmuştur[808]. Ancak Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan'la imzalanan İstanbul Antlaşmasında

---

[806] BOA.DH.SYS.46.6.5.4. (H. 24 Rebiyülahir 1329/M. 24 Nisan 1911).

[807] Rumlar ile Bulgarlar arasındaki rekabet Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı Devletine karşı girilen ittifak arayışı ile kısa süreli olarak son bulmuştur. Bu doğrultuda iki unsur arasında yakınlaşmalar olmaya başlamıştır. Savaş için yapılan ittifaktan daha bir yıl öncesinde Yunanistan Hükûmet temsilcilerine verildiği düşünülen raporda ittifak kurulması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Burada bahsedilen yakınlaşma da bu raporun tarihi ile yakın bir dönemde meydana gelmiştir. Bkz.: Nilüfer Erdem, "Osmanlı Devleti'ne Karşı Helenlerle Bulgarların İşbirliği Yapması Gerektiğine Dair 15 Şubat 1911 Tarihli Rapor", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,* C. 11, S. 22, 2012/2, s. 109-123.

[808] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e*., s. 72, 76; Bülent Yıldırım, "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki…", s. 154-155.

bütün Batı Trakya Bulgarlara bırakılmış[809] ve bölgedeki Türk hâkimiyeti son bulmuştur.

[809] Bülent Yıldırım, "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki…", s. 154-155.

SONUÇ

Aynı dinî paylaşan, aynı ritüelleri icra eden iki kilise mensupları arasındaki kıskançlık ve rekabetin doğurduğu sorunların yanında iki etnik grubun, Rumlar ve Bulgarların, arasındaki olumsuz tarihi etkileşimin sebep olduğu sorunlar yaşanan çatışmaların temelini oluşturmuştur. İki millet arasında var olan nefret, Bulgarların Hristiyanlığı kabulünden öncesine kadar uzanan tarihi bir sürecin biriktirdiği sorunların yansımasıdır. Öyle ki, Bulgarlar Hristiyanlığı kabul ettiklerinde Rum din adamlarını "açgözlü komşu" olarak görmüşler ve onları kabul etmemişlerdir. Bu tecrübeye Osmanlı idaresi altında "Rum Milleti"ne tâbi kılınmaları da eklenince durum Bulgarlar açısından daha da karmaşık bir hal almıştır. Ayrıca Rumların gayri Rum Ortodokslara uyguladığı asimilasyon politikası, Bulgarların Rumlara karşı olan nefretini alevlendirmiştir. Bu asimilasyona karşı Bulgarlar arasında ilk olarak Keşiş Paisy ile başlayan kimlik arayışı kısa süre sonra Rumlara karşı bir başkaldırıyı getirmiştir. Paisy gibi din adamlarının yanında özellikle Rusya'nın desteği ile kimliğinin farkına varan Bulgarların, Patrikhane'ye hali ile Rumlara karşı başkaldırısının neticesinde Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması sağlanmıştır. Rumlar ise millî duygularını besleyen Batı Avrupa'nın etkisi altında kendilerini üstün görmüşler ve bir "Yunan Kibri" ortaya koymuşlardır. Yüzlerce yıldır aynı dine inanıp aynı mezhebe ait ritüelleri icra ettikleri Bulgarları "barbar" görmeleri de bu kibrin bir yansımasıdır. Hem Rumların hem de Bulgarların etkilendikleri milliyetçi düşünceler tarihi nefreti harekete geçiren en önemli etken olmuştur. Ayrıca tarihten gelen bu nefrete Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasıyla birlikte iki unsur arasındaki kilise ve mekteplerin paylaşılması sorunu da eklenmiştir. Öyle ki, bütün bu sorunlar, aynı dinden ve mezhepten olan Rumlar ve Bulgarların birbirlerinin ölülerine dahi tahammül edememelerine sebep olmuştur.

İki millet arasında meydana gelen olayların içinde, din adamları, halk, çeteler ve diplomatik temsilciler yer almıştır. Halk, Bulgaristan Prensliği ve Yunanistan'ın çıkarları etrafında din adamları, çeteler ve diplomatik temsilciler tarafından yönlendirilmiştir. Bu yönlendirmeler ise, iki millet arasında var olan tarihten gelen sorunların yeniden gün yüzüne çıkarılması ile yapılmak istenmiştir. Özellikle Şarkî Rumeli'deki bütün toplumsal hareketlerde Rumlara karşı milliyetçi duyguları harekete

geçirecek söylemler ortaya konmuştur. Bu da beraberinde tarihten gelen nefreti harekete geçirerek halkın da içinde olduğu kitlesel olayları meydana getirmiştir. Batı Trakya'da da benzer şekilde Rum din adamı ve Yunan Konsolosları aracılığı ile Bulgarlara karşı ahalinin nefreti harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Bu, kimi zaman tüccarlar üzerinden Bulgar işçi çalıştırılmasının önüne geçmek şeklinde, kimi zaman da Bulgar din adamlarının bölgeye yapacağı ziyaretlerde Rum ahalinin organize edilmesi yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Şarkî Rumeli'de Bulgarların idarî manada hâkim unsur olması ve Rumlarla ortak yaşam alanlarının bulunması, Rumlara karşı girişilen hareketlerin şiddetini artırmıştır. Ortaya çıkan bu durumun ayrıca sosyo-ekonomik sebepleri de bulunmaktadır. Batı Trakya'da ise Rumların Bulgarlara oranla nüfus olarak fazla olması ve ortak yaşam alanlarının az olması sorunların Şarkî Rumeli'ye nispetle çok daha küçük çaplı gelişmesine sebep olmuştur. Ayrıca bölgedeki idarî hâkimiyetin Osmanlı Devleti'nde olması bu sorunların büyümesinin önüne geçmiştir. Buna rağmen Bulgarların bölgede nüfuslarını arttırma mücadelesine karşı Rumların tepkisi hiç kesilmemiştir. Osmanlı Devleti de bu noktada Bulgarların bölgede nüfus arttırma çabasının siyasî amaçlarla olduğunun farkında olarak hareket etmiştir. Ancak bu karşı çıkış ve farkındalığa rağmen Bulgarlar, uzun süreli gelişmeler neticesinde bölgede talep ettikleri kilise ve mekteplerin açılmasını sağlamıştır. Osmanlı idarecilerinin "İttihadî Osmanî"ye zarar vereceği düşüncesi ile kilise ve mektep sorunlarının daha büyük sorunlara sebep olmasının önüne geçmek adına aldığı kararlar bunda etkili olmuştur.

İki milletin birbirleri ile olan ilişkilerine dinî manada tâbi oldukları, Patrikhane ve Eksarhlığın yaklaşımları da etki etmiştir. Patrikhane, Şarkî Rumeli'de Rum kilise ve mekteplerinin ele geçirilmesine karşı hem kendi tepki göstermiş hem Osmanlı Devleti'ni bu tepkinin bir parçası yapmış hem de olayları uluslararası mecraya taşımak istemiştir. Bu tepkinin bir parçası olan Rum din adamları da ahali üzerine bu yönlü etkilerde bulunmuştur. Eksarhlık ise Prenslik'te kendisine bağlı din adamlarının teşvikleri ile Rum kilise ve mekteplerine el konulması veya yaşanan şiddet olaylarının içinde yer alınmasına tepkisiz kalmıştır. (Patrikhane'nin Girit'te Müslümanlar katledilirken ortaya koyduğu tepkisizlik dikkate alındığında çıkarların insanî duygulardan daha üstün olduğunu düşündürmektedir.) Eksarh'ın kendisine

bağlı din adamlarını veya cemaatini teskin etmeye yönelik bir tepki ortaya koymaması, buradaki gelişmelerin Eksarhlığın çıkarlarına uygun gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer tarafta olaylara Batı Trakya açısından bakılırsa Eksarhlığın bölgedeki Bulgar varlığının önüne geçmeye çalışan Patrikhane'yi ve onun Rum cemaatini şikâyetleri söz konusudur. Ayrıca bölgedeki Bulgar ahalinin şikâyet dilekçeleri de yine Eksarhlığa bağlı din adamlarının öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Bu da buradaki gelişmelerin Eksarhlığın çıkar ve menfaatlerine aykırı gelişmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Patrikhane ve ona bağlı din adamları da bölgedeki Bulgar varlığının önüne geçmek adına girişimlerde bulundukları gibi Rum cemaatini organize ederek Bulgarlara karşı teşvik edici hareketlerde bulunarak kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır.

Din adamlarının yanında çetelerin bölgedeki olaylara dâhil olması yaşananların şiddetinin artmasına sebep olmuştur. Şarkî Rumeli'de Bulgar komiteciler Makedonya'da yaşanan olayları bir propaganda malzemesi olarak görmüşlerdir. Bulgar ahalinin Rumlara karşı duyduğu nefret, Makedonya'da yaşanan olaylar aracılığı ile kışkırtılarak kitlesel bir tepkinin meydana gelmesi sağlanmıştır. Meydana gelen olayların bazı sosyo-ekonomik sebepleri de olmasına rağmen yaşananların asıl sebebi Bulgarlar arasında Rumlara duyulan düşmanlıktır. Makedonya'da yaşananlar ise sadece olayları haklı çıkarmak adına ortaya atılan bir bahane olmuştur. Buna rağmen olaylardaki şiddetin boyutunun artmasında Makedonya'da meydana gelen olaylar ve buradan göçen Bulgarların etkisinin olmadığı söylenemez. Olaylar, Rumlara ait bütün sembollerin yok edilmesi amacı etrafında gelişmiştir. Rumcanın yasaklanması, ülkede Rum diye bir millet olmadığının iddia edilmesi, Rumlara ait kilise ve mekteplerin tamamına el konulması bu doğrultuda ortaya konulmuş hareketlerdir. Prenslik siyasetçilerinin ve komitelerin bu olaylardaki bir diğer amacı ise Makedonya'da "özerk" bir yönetim kurulması için Avrupa'nın dikkatini bölgeye çekmek olmuştur. Böylece Şarkî Rumeli'de olduğu gibi bir ilhak gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. Bahsedilen amaç hem şiddet olaylarının yaşandığı mitinglerde hem de açık bir şekilde hükûmet tarafından organize edilen *6 Ağustos* mitingi kararlarında ortaya konulmuştur. Burada önemli bir nokta ise Bulgar Hükûmeti'nin bu şiddet olaylarındaki yeridir. Sadece *6 Ağustos* mitingi değil, Prenslik

ve Şarkî Rumeli genelinde Rumlara karşı girişilen hareketlerin neredeyse tamamı Bulgar Hükûmeti tarafından desteklenmiştir. Bu durumu hem İngiliz Konsolosluklarının raporlarında hem Komiserliğin raporlarında hem de olaylar karşısında zararlarının tazmin edilmesini isteyen Osmanlı vatandaşlarının dilekçelerinde görmek mümkündür. Prenslik Hükûmeti, Bulgar komitecilerinin ülke içindeki hareketlerine ses çıkartmadığı gibi bu komitelerin amaç ve hedeflerine yönelik hareketlerde bulunmaktan da geri durmamıştır. Şiddet olaylarının arttığı 1906 olaylarından sonra meydana gelen uluslararası tepkiden sonra komitecilerin hareketlerinin önüne geçilmek adına kısa süreli adımlar atılsa da uzun vadeli politikalar komitelerle aynı amaca hizmet etmiştir. Bu durum komiteler önderliğinde girişilen mitinglerde alınan kararların uzun vadede Bulgaristan'da uygulanması ile görülmektedir. Rumlara uygulanan bu politikaların yanında Şarkî Rumeli'de yaşayan Yahudiler de baskı altında kalmışlardır. Bu baskı, Avrupa'da ve Rusya'da etkili olan antisemitik hareketlerin etkisinin ortaya çıkarttığı tepkilerle birlikte, Prenslik'teki Yahudilerin ekonomik olarak gücü sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bölgedeki gayrimüslim Romanlar ise Bulgarlar için asimile edilmesi en kolay grup olarak görülmüştür. Bulgarların Türklere karşı ortak hareketlerinde işbirliği içinde oldukları Ermeniler ise bölgede Rumlara karşı yürütülen faaliyetlerde de Bulgarların yanında yer almıştır.

Batı Trakya'da ise Prensliğin emellerinden biri bölgedeki Bulgar nüfusunun arttırılması yönünde olmuştur. Bölgedeki Bulgarların nüfus olarak arttırılması ile birlikte bunların Prensliğin amaç ve hedefleri doğrultusunda teşkilatlandırılması için de hareket edilmiştir. Bu hareketler özellikle Eksarhlık ve Eksahlığa bağlı din adamları etrafında gelişmiştir. Ancak Bulgar çetelerinin, bölgedeki Bulgar köyleri üzerinde kurmuş oldukları nüfuz bahsedilen amaçlar doğrultusunda hareket edilmesini sağlayan öncelikli etken olmuştur. Prenslik tarafından desteklendikleri aşikâr olan çetelerin yanında, Prensliğin Kapı Kethüdası ve Dedeağaç Tüccar Vekili de bölgede aynı amaçlarla hareketlerde bulunmuştur. Gerek çeteler gerek Tüccar Vekili gerekse Kapı Kethüdası aracılığı ile Bulgar ahali, Prensliğin amaç ve hedefleri doğrultusunda hareket etmeye teşvik edilmiştir. Bütün bu teşvik, propaganda ve tabiiyet sağlama çabaları ise Balkan Savaşlarında bölgede gerçekleştirilen harekâtta netice vermiştir. Batı Trakya'da kırsal bölgelerde yaşayan ve çetelerle iltisaklı olduğu zaten bilinen

Bulgar ahali, Bulgar ordusunun içindeki gönüllü birliklerine dâhil olarak işgali kolaylaştırmıştır.

Yunanistan tarafında ise, Batı Trakya ve Şarkî Rumeli'deki gelişmelere Yunan konsolosları aracılığıyla müdahil olunmuştur. Batı Trakya'da Rum çeteleri bölgede Bulgarlara karşı işlenen cinayetlerde kendini göstermişler, ahaliye etki etmeye yönelik faaliyetler ise daha çok Rum din adamları ve Yunan konsoloslukları tarafından icra edilmiştir. Bu kişilerin önceliği, Bulgarların bölgedeki amaç ve hedeflerinin önüne geçmek olmuştur. Bu doğrultuda Batı Trakya'da Patrikhane'ye bağlı din adamları ile Yunan konsolosluk çalışanları ortak hareketlerde bulunmuşlardır. Bölgedeki önceliğin Bulgar yapılanmasını engellemek olmasına rağmen temel amaç buradaki Rumların Yunanistan'ın amaç ve hedefleri adına hareket etmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda bölgedeki Rumlara Yunan Konsolosluk çalışanları tarafından silahlar dağıtılmıştır. Bu silahlanma, Osmanlı Devleti'ne karşı girişilecek bir harekâtta bölge ahalisini Yunanistan'ın yanında hareket etmesi adına hazır hale getirmeye yöneliktir. Yunanistan açısından Batı Trakya'yı önemli kılan ise "Megali İdea" düşüncesi etrafında Yunan ana karası ile İstanbul ve Anadolu'yu bağlayan tek kara bağlantısı olmasıdır. Ancak bu önem ve adımlara rağmen Balkan Savaşlarından sonra bölgenin Bulgaristan'a bırakılmasının önüne geçilememiştir. Yunanistan tarafında Şarkî Rumeli'de meydana gelen olaylar ise, Bulgarlara karşı uluslararası propaganda amacı olarak kullanılmıştır. Bunun dışında buraya ciddi bir ekonomik yatırım sağlanmadığı gibi, propaganda faaliyetleri de bütün Trakya'ya oranla oldukça sığ kalmıştır. Bu duruma sebep olan ise artık bölgenin kaybedilmiş bir toprak olarak kabul edilmiş olmasıdır. Şarkî Rumeli'de 1906 yılında meydana gelen Rum karşıtı mitinglerden sonra bölgedeki Rumların göçünün teşvik edilmesi de bu kabul edişin bir neticesidir. Bu göçmenlerin Tesalya bölgesine yerleştirilmek istenmesi ise ayrı bir politikanın, bölgedeki Rum nüfusun artırılmasını sağlamak için atılan adımların, yansımasıdır. Ancak buna rağmen Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve yerli Yunanlıların sosyo-ekonomik çıkarlarından feragat etmemeleri bu politikasının kısmen başarısız olmasına sebep olmuştur. Bölgeye yerleşen Rumların önemli bir kısmı birkaç yıl sonra yeniden Bulgaristan'a göçmüştür.

Bulgar ve Rumlar arasındaki çatışmanın önemli parçaları olan Bulgaristan Prensliği ve Yunanistan'ın amaç ve hedeflerine karşı Osmanlı Devleti'nin tutumu ise içinde bulunduğu şartlar itibariyle olayların önüne geçmek için yeterli olmamıştır. Bu tutumu belirleyen siyasî, askerî ve ekonomik şartlar doğru reflekslerin verilmesinin önüne geçmiştir. Bu şartlar altında ortaya çıkan tepkisizlik ise beraberinde yeni sorunlar getirmiştir. Şarkî Rumeli'nin ilhakına gereken tepkinin gösterilememesi, Prensliğin bağımsız hareket etmesinin önünü açmıştır. Bu da Rumlara karşı girişilen hareketlerin önüne geçmek adına atılan adımların Prenslik nezdinde bir etki yaratmamasına sebep olmuştur. Batı Trakya'da ise mahallî idarecilerin sürekli dikkat çektiği askerî yetersizliklere gerekli destek verilememiştir. Bu destek verilemeyince de hali ile çetelerle iltisaklı olduğu bilinen Bulgar köylerine karşı tedbir alınamadığı için Bulgar ordusundan yana hareket etmelerine sebep olmuştur.

Bütün bunlar etrafında Batı Trakya ve Şarkî Rumeli'deki iki etnik unsurun mücadelesinden galip çıkan taraf Bulgarlar olmuştur. Ancak bölgedeki nüfuz mücadelesi sadece Bulgarlar ve Rumlar arasında meydana gelen gelişmelerle ortaya çıkmamıştır. Bu nüfuz mücadelesinin uluslararası aktörleri Şarkî Rumeli'deki Bulgarların hareketlerini kabul ederken, Batı Trakya'da Bulgar varlığını tamamen ortadan kaldıracak hamleler yaparak Birinci Dünya Savaşından sonra bölgeyi Yunanistan'a bırakmıştır. Bölgenin Yunanistan'a bırakılmasından sonra Bulgaristan'daki Rumlar ile Batı Trakya ve Makedonya'daki Bulgarlar mübadele edilmiştir. Bu mübadele, iki etnik unsurun aralarındaki düşmanlığın boyutları ile birbirlerinin varlığına duyulan tahammülsüzlüğün bir neticesidir. Tarihi nefret ve bahsedilen tahammülsüzlüğe rağmen iki milletin yüzlerce yıllık süreçte bir arada yaşayarak varlıklarını korumaları ise Osmanlı hâkimiyetinin sağladığı imkânlar sayesinde olmuştur. Bütün bunlar da açıkça ortaya koymaktadır ki; yüzlerce yıllık Osmanlı hâkimiyeti boyunca gayrimüslim unsurların can, mal, dil ve din özgürlükleri daha iyi korunmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

(Bâb-ı Âli Evrak Odası) BEO. nr. 44.3255; 294.22043; 431.32293; 1054.78997; 1439.107874; 1441.108018; 1443.108170; 1445.108366; 1453.108917; 1456.109195; 1469.110138; 2118.158792; 2128.159534; 2384.178744; 2391.179281; 2402.180096; 2419.181357; 2760.206980; 2774.207984; 2899.217362; 2964.222265; 3037.227709; 3048.228543; 3048.228589; 3230.242241; 3425.256838; 3529.264602; 3534.264981; 3585.268824.

(Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi) DH.MKT. nr. 387.54; 620.30; 796.58; 872.39; 874.48; 1039.8; 1143.30; 1148.39; 1171.89; 1174.26; 1195.59; 1214.75; 1249.64; 1270.33; 1304.11; 1951.101; 2461.112; 2473.66; 2543.57; 2681.49; 2833.3; 2854.98; 2855.63; 2874.56; 2882.74.

(Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım) DH.SYS. nr. 46.6.

(Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi) DH.ŞFR. nr. 312.86; 343.81; 369.14; 369.51; 375.60; 375.84.

(Dâhiliye Nezâreti Tesr-i Muamelât ve Islahât Komisyonu Evrakı Muamelat) DH.TMIK.M. nr. 58.7; 59.27; 60.45.

(Hariciye Nezâreti Sefaret (Sofya Sefaret) Evrakı) HR.SFR.04. nr. 219.80; 220.11; 220.17; 226.12; 230.51; 230.61; 230.71; 231.12; 232.10; 232.67; 233.41; 235.11; 235.60; 236.11;.236.31; 236.37; 236.38; 236.43; 237.04; 237.12; 237.17; 237.19; 237.21; 237.24; 237.28; 237.51; 237.52; 237.6; 237.9; 240.6; 243.25; 240.54; 245.48; 296.63; 304.61; 342.11; 342.13; 342.14; 342.18; 342.36; 342.40; 355.24; 423.23; 551.84; 702.72; 703.54; 709.60; 1753.40; 1753.42; 1920.139; 2255.4; 224.16.

(Hâriciye Nezâreti Tahrirat-ı Hâriciye Odası Evrakı) HR.TH. nr. 32.36; 365.66; 368.87; 369.16.

(Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı) HR.TO. nr. 10.31; 530.2.

(İrâde Adliye ve Mezahib) İ.AZN. nr. 48.12; 51.12.

(İrâde Eyâlet-i Mümtaze (Bulgarsitan) Evrakı) İ.MTZ.(04). nr. 18.1185.

(İrâde Hususi) İ.HUS. nr. 67.86.

(Maarif Nezâreti Mektûbi Kalemi) MF.MKT. nr. 85.95; 274.65; 813.23.

(Maarif Nezâreti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi) MF.İBT. nr. 237.72; 237.73.

(Meclis-i Vükela Mazbataları) MV. nr. 1.53; 3.61; 129.

(Sadâret- Divan Kalemi Evrakı) A.}DVN. nr. 151.83.1.

(Sadâret Eyalet-i Mümtaze (Bulgaristan) Evrakı) A.}MTZ.(04). nr. 16.4; 26.123; 44.42; 65.8; 96.18; 102.37; 123.2; 128.49; 129.40; 137.58; 146.79; 147.40; 155.19; 155.31; 155.77; 155.90; 169.43; 160.93; 181.23.

(Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Odası Evrakı) A}MKT.MHM. nr. 544.36; 733.41.

(Sadâret Mektubî Umûm Vilâyet Evrakı) A.}MKT.UM. nr. 481.4.

(Şura-yı Devlet) ŞD. nr. 2617.18; 1923.12; 1924.21; 1925.13; 1932.19; 1953.28; 1999.26; 2596.13; 261718.3; 261718.5; 261718.7; 261718.8; 2648.36.

(Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Edirne Evrakı) TFR.I.ED. nr. 3.279; 3.298; 4.268; 4.369; 5.474.

(Teftişat-ı Rumeli (Rumeli Müfettişliği) Selanik Evrakı) TFR.I.SL. nr. 37.3626; 129.12804; 138.13733; 210.20902; 210.20943.

(Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı) Y.MTV. nr. 156.41; 248.21; 274.18; 279.90; 281.14; 282.29; 289.7.

(Yıldız Perâkende Evrakı Adliye ve Mezahip Nezareti Maruzatı) Y.PRK.AZN. nr. 19.23.

(Yıldız Perâkende Evrakı Askeri Maruzat) Y.PRK.ASK. nr. 148.7; 199.8; 202.41; 208.87; 225.78; 236.27; 250.19; 39.99.

(Yıldız Perâkende Evrakı Komisyonlar Maruzat) Y.PRK.KOM. nr. 12.15.

(Yıldız Perâkende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı) Y.PRK.MK. nr. 16.5; 8.62.

(Yıldız Perâkende Evrakı Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi) Y.PRK.MYD. nr. 12.26; 23.51.

(Yıldız Sadâret Husûsî Maruzat Evrakı) Y.A.HUS. nr. 217.1; 407.101; 408.17; 437.12; 452.69; 453.95; 507.9.

(Yıldız Sadâret Resmi Maruzat) Y.A.RES. nr. 128.52.

(Zabtiye) ZB. nr. 30.12.

Yabancı Arşiv Belgeleri

National Archives of United Kingdom - Foreing Office

NAUK, FO, 78/3775; 421/62; 421/194; 421/210; 421/212; 421/222.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Düstur, Cüz-ü Râbi', C. 4, İstanbul H. 1299.

Muâhedât Mecmuası, C. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, Yay. Haz.: H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2009.

Gazeteler

Ahali

Balkan

Araştırma Eserleri

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

ADANIR, Fikret, *Makedonya Sorunu*, Çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

AHMAD, Feroz, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, Çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

Ahmet Selahattin Bey, *Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahîri,* Yay. Haz. Hasan Ali Polat, Yedisu Yayınları, İstanbul 2021.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri,* 1. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

_____, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 2. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

ALTINÖZ, İsmail, *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

ARAYICI, Ali, *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2008.

ASSEO, Herıette, *Çingeneler Bir Avrupa Yazgısı*, Çev.: Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

ATALAY, Bülent, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

ATASOY, Emin, *Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan*, MKM Yayıncılık, Bursa 2010.

AYDIN, Mahir, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

AYDIN, Mithat, *Balkanlar'da İsyan Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876),* Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. I, Kısım I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara 1991.

BENBASSA, Asther, Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, Çev. Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

DAYIOĞLU, Ali, *Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 60-61.

DEDE, Abdürrahim, *Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul 1978, s. 15-23.

DETCHEV, Stefan, *Who are Our Ancestors?: "Race", Science, and Politics in Bulgaria 1879-1912*, Lampert Academic Publishing, Saarbürücken 2010.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 31. Baskı, Aydın Kitapevi, Ankara 2015.

DRAGOSTİNOVA, Theodora, *Between Two Motherlands Nationality and Emigration Among the Greeks of Bulgaria, 1900-1946,* Cornell University Press, Ithaca/New York 2011.

ENGELHARDT, Eduard Philippe, *Türkiye ve Tanzîmat Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*, Yay. Haz. Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

_____, *Toplu Eserler II, Rumlar ve Diğer Müslüman Olmayan Topluluklar*, Turhan Kitapevi, Ankara 2007.

FEHER, Geza, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Türk Tarik Kurumu, Ankara 1999.

FİNDLEY, Carter V., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform Babıâli*, 1789-1922, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

FONSECA, İsabel, *Beni Ayakta Gömün Çingeneler ve Yolculukları*, Çev.: Özlem İlyas, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2002.

FRASER, Angus, *Avrupa Halkları Çingeneler*, Çev. İlkin İnanç, İstanbul, Homer Kitapevi, 2005.

GOLTZ Paşa, *Makedonya Seyahatim*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

GOPÇEVİÇ, Spiridon, *Bulgarien und Ostrumelien. Mit Besonderer Berücksichtigung des Zeitraumes von 1878-1886, nebst militärischer, Würdigung des serbo-bulgarischen,* Krieges, B. Elischer, Leipzig 1886.

GRUEV, Damyan, İvan Garvanoz, Boris Sarafov, Hristo Tatarçev, Görçe Petrov, *Osmanlı Avrupa'sında Bölücülük Cereyanı Makedonya Komitelerinin Anıları*, Derleyen: Mümin İsov, Ergün Hasanoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

_____, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul Rum/Ortodoks Patrikhanesi (1921-1923)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

_____, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e,* Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler İslimiye Sancağında 1878'den Günümüze Göçler, İsim Değiştirmeler ve Harabeler*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.

HAKER, Erol, *93 Harbi Tuna'da Son Osmanlı Yahudileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, 4. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2018.

İRTEM, Süleyman Kâni, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanların Kördüğümü*, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.

JELAVİCH, Barbara, *Balkan Tarihi 1 18. ve 19. Yüzyıllar*, 5. Baskı, Tercüme: İhsan Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2016.

_____, *Balkan Tarihi 2 20. Yüzyıl*, 4. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 41.

JORGA, Nıcola, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, Çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1985.

KALELİOĞLU, Oğuz, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali-İdea*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

KARAHASANOĞLU, Cihan Osmanağaoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamatı Çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi*, On iki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010.

KARAL, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

_____, *Büyük Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918))*, C. X, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

KARATAY, Osman, *Bulgarlar Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2018.

KARPAT, Kemal, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.

KAYICI, Halûk, *Edirne Vilayet Salnamelerine Göre Filibe Sancağı (1870-1877)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2016.

KENRİCK, Donald, *Çingeneler Ganj'dan Thames'e*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitapevi, 2006.

_____, *The A to Z of The Gypsies (Romanies)*, Scarecrow Press, United Kingdom 2007.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, *Osmanlı Kamuoyunda Balkan Meselesi 1908-1914*, Libra Kitapçılık, İstanbul 2015.

KONSTANTİNOVA, Yura, *Bılgari i Gırtsi v Borba za Osmanskoto Nasledstvo*, İzdatelstvo Faber, 2014.

KOSTANDOV, Georgi P., *İstanbullu Bulgarlar ve Eski İstanbul*, 2. Baskı, Kronik Yayınları, İstanbul 2018.

KÖKSAL, Yonca, Davut Erkan, *Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2007;

KYCUHUKOV, Hristo, Ian Hancock, *Romanlar Tarihleri, Kökenleri, Göç Yolları, Dilleri, Eğitimleri ve Gelenekleri*, Ed. Emine Dingeç, Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Edirne 2020.

MACAR, Elçin, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar, İletişim Yayınları*, 2. Baskı, İstanbul 2006.

MACİTOĞLU, Kenan, *Osmanlı Millet Sistemi (Mit ve Gerçek)*, Klasik Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012.

MARUSHİAKOVA, Elena -Vesselin Popov, Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingeneler, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Homer Kitapevi, 2006.

MAZOWER, Mark, *Selanik Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudileri 1430-1950*, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

MİLLAS, Herkül, *Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim Yayınları*, İstanbul 1994.

OĞUZ, Süleyman, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986.

ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, 37. Baskı, İstanbul 2013.

_____, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

OZİL, Ayşe, *Anadolu Rumları Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Millet Sistemini Yeniden Düşünmek*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, 8. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019.

ÖZKIRIMLI, Umut, Spyros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*, Çev. Sezin Tekin Özsakınç, Özlem Bülbül, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZSÜER, Esra, *Türkokratia Avrupa'da Türk İmajı*, Kronik Kitap, 2. Baskı İstanbul 2019.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yayınları, İstanbul 1993.

PLOUMİDİS, Spyridon G., *Ethnıic Symbiosis in the Balkans Greeks and Bulgarians in Plovdiv (1878-1906)*, The ISIS Press İstanbul 2016.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2016.

SEYFELİ, Canan, *Millet Sistemi mi? Rum ve Ermeni Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)*, Çizgi Kitapevi, Ankara 2019.

SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, Çev.: Meriç Sobutay, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

ŞAHİN, Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.

ŞANLIER, Sinan, *Hukuki Düzenlemeler Işığında Osmanlı Çingeneleri*, UKID, TİKA, İstanbul 2013.

ŞENTÜRK, Hüdai, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli'de Türk Göçleri Belgeler Cilt 1*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

_____, *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler C. 2*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

TOKAY, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908),* Afa Yayıncılık, İstanbul 1995.

TURAN, Ömer, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul 1987.

ÜRE, Pınar, *Konstantin Nikolayeviç Leontyev (1831-1891), Bizansçılık ve Şark Meselesi*, Libra Kitap, İstanbul 2015.

YILDIRIM, Bülent, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre (1880-2011)*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.

_____, *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

YILDIRIM, Fatma Rodoplu, *Bulgaristan'da Kuman Hanlar Dönemi II. Bulgar Devleti'nin Kuruluşu ve Bulgar Tarihyazımında Kuman/Kıpçaklar*, Gazi Kitabevi, Ankara 2021.

Makaleler

"Müsellem", DİA, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 83.

AFYONCU, Erhan, "Defterhane", *DİA*, C. 9, TDV İslam Araştırmaları Vakfı, 1994, s. 100-104.

AKYAY, Bülent, "Yunan Milliyetçiliği", *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II*, Gazi Kitapevi, Ankara 2020, s. 199-260.

AKYILDIZ, Ali, "Meclis-i Vükelâ", *DİA*, C. 28, Ankara 2003, s. 251-253.

ALTINÖZ, İsmail, "Osmanlı Toplum Yapısında Çingeneler", *Türkler*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

ATASOY, Emin, Mustafa Ertürk, "Etnocoğrafya Perspektiften Bulgaristan Romanları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl 15, Sayı 24, s. 87-116.

AVCI, Casim, "Rum", *DİA*, C. 35, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2008, s. 222-225.

AVRAMOV, Roumaen, "Anchialo, 1906; The Political Economy of An Ethnic Clash", *Social Transformation and Mass Mobilization in the Balkan and Eastern Mediterranean Cities, 1900-1923*, Ed.: Andreas Lyberatos, Crete University Press. Heraklion 2013, s. 195-228.

AYDIN, Mahir, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C. XVII, Sayı 21'den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 71-120.

_____, "Doğu Rumeli Vilayeti", *Osmanlı*, C. 2, Editör, Güler Eren, Türkiye Yayınları, s. 329-334.

_____, "Doksan Üç Harbi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 9, İstanbul 1994, s. 498-499.

BURMA, Mustafa, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.1, Aralık 2012, s. 67-89.

CRAMPTON, R. J., "The Turks in Bulgaria, 1878-1944", *The Turks of Bulgaria: The History, Culture and Political Fate of a Minority*, Ed. Kemal H. Karpat, The ISIS Press, İstanbul 1990, s. 43-77.

ÇEŞMEDJİEV, Dimo, "Grobıt na Patriarh Evtimiy vı Baçkovskiya Manastir", *Stenımachos-Stanımaka-Asenovgrad Contribution to The Study of Contınuity and Development of Socıo-Economıc and Relıgıous Hıstory of the Cıty and Its Regıon Proceedings of the Scholarly Workshop Held in 2-3 May 2014*, Ed. Grigor Boykov, Damyan Borisov, DIKOV, Asenovgrad 2014, s. 42-60.

ÇOBAN, Bekiz Zakir, "Doğu Kiliseleri ve Monfizitizm" *Milel ve Nihal*, 10(2), s. 13-27.

DETREZ, Raymond, "Greek Culture", or "Orthodox Culture in Greek"? Bulgarian-Greek Relations Prior to the "Church Struggle" ETUDES BALKANIQUES, LI/1, Sofia 2015, s. 59-69.

DİNGEÇ, Emine, "Osmanlı Devleti ve Eflak ve Boğdan'da Köleleşen Romanlar", *Osmanlı Devletinde Kölelik Ticaret, Esaret, Yaşam*, Editörler: Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 137-154.

_____, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Ordusunda Çingeneler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Aralık 2009, s. 33-46.

DRAGOSTİNOVA, Theodora, "Speaking National: Nationalizing the Greeks of Bulgaria, 1900-1939", *Slavic Review*, Vol. 67, No 1, Bahar 2008, 154-181.

DUYGULU, Melih, "Çingeneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 514-516.

ERSOY HACISALİHOĞLU, Neriman, "Bulgaristan Prensliği'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Ed. Feridun M. Emecen, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 107-118.

EYİCE, Semavi, "Ayranoz", *DİA*, C.4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 267-269;

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Çingeneler", *İA*, Milli Eğitim Basımevi (MEB), İstanbul 1963.

GÖKÇE, Turan, "Gümülcine Kasabasının Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XX, S. 2, Aralık 2005, s. 79-112.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan, "Osmanlı Devleti'nde Azınlık Var mıydı? Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Vatandaşlarının 19. Yüzyılda Değişen Hukuki Statüleri Hakkında Bir Değerlendirme", *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 95, s. 149-176.

_____, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Rumların İdaresi", *Stratejik ve sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı, Ağustos 2021, s. 153-171.

GÜMÜŞSOY, Emine, "Doksanüç Muhaceretinde Gümülcine", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 25, Yıl 2011, s. 317-327.

_____, "Gümülcine İdari Yapısı ve Nüfusu (1831-1900)", Tarih Okulu Dergisi, Sayı XXI, Mart 2015, s. 213-236.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Balkan Politikaları", *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Editörler: Fahrettin Gün; Halil İbrahim Erbay, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017, s. 112-123.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Bulgaristan", *DİA*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 396-399.

HALAÇOĞLU, Yusuf - Halit Eren, "Batı Trakya", *DİA*, C. 5, İstanbul 1992, s. 144-147.

HATİPOĞLU, Murat, "1897 Osmanlı-Yunan Harbi ve Yunanistan'ın Makedonya Politikası (1897-1913)" *Osmanlı*, C. 2, Ed. Güler Eren, Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 306-313.

İNALCIK, Halil, "Rumeli", *DİA*, C.32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 232-235.

KAMİL, İbrahim, "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, Bahar 2017, s. 91-118.

KENRICK, Donald, "Romany Origins and Migration Patterns", *International Journal of Frontier Missions*, Vol-17:3, 2000, s. 37-40.

KIOSSEV, Alexander, "Plovdiv: The Text of the city vs. the Texts of Literature", *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries C. 2*, Ed. Marcel Cornis-pope, John Neubauer, John Benjamins Publishing, Amsterdam 2004, s. 124-145.

KIEL, Machiel, "Teselya", *DİA*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 522-526.

KONSTANTINOVA, Yura "'Grecomans' and 'Slavophones' at the End of 19th and the Beginning of 20th Century", *ETUDES BALKANIQUES*, L/3 Sofia 2014, s. 122- 147.

_____, "Some Aspects of the Greek-Bulgarian Diplomatıc Relations From the Unification to the First Berats for Bulgarian Bishops in Macedonia", *ETUDES BALKANIQUES*, S. 4, Sofia 2005, s. 53-67.

_____, "The Anti-Greek Movement in Bulgaria (1906) in the Perception of The Bulgarian Politikal Elite, Traditional Approaches and New Ideological Trends", *ETUDES BALKANIQUES*, c. 4, Sofia 2009, s. 3-30.

KORKMAZ, Nuri, "Bulgar Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ortodoks Unsurları, Gelişimi ve Türklerin Ötekileştirilmesi" *Akademik Bakış*, C. 10, S. 20, Yaz 2017, s. 69-82.

KOYUNCU, Aşkın, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarki Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etütleri,* C. 44, S. 2, (2013), s. 177-208.

_____, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", *Balkanlar El Kitabı C. 1 Tarih*, KaraM yayncılık, Ankara 2006, s. 488-514.

KULENSKA, Veselina, "The Antisemitic Press in Bulgaria at the End of the 19th Century" *Quest. Issues in Contemporary Jewish History Journal of Fondazione CDEC,* Issue 3, July 2012, s. 72-85.

LIEGEOIS, Jean-Pıerre, Nıcolae Gheorghe, "Roma/Gypsies: A European Minority", *Minority Right Group İnternational Report*, AN MRG Internatıonal Report 95/4.

MARUSHİAKOVA, Elena, Vesselin Popov, "Commencement of Roma Civic Emancipation", *Studies in Art and Humanities,* Vol. 3, Issue 02, 2017, s. 32-55.

MARUSHİAKOVA, Elena, Vesselin Popov, "Gypsy Slavery in Wallachia and Moldavia", *Nationalisms Today.* Ed. Tomasz Kamusella; Krzysztof Jaskulowski, Oxford 2009, Peter Lang, s. 89-124.

MARUSHİAKOVA, Elena, Vesselin Popov, "The Bulgarian Gypsies – Searching Their Place in The Society" *Balkanologie*, Vol. IV, no 2, 2000.

NEDELEVA, Petya, "Myasto i Rolya na Evreyskata Obştnost v Bılgarskıte Zemi" (Ot Osmansko Vladiçestvo do 30-te Godini na XX.v.)" *Yuridiçesko Spisanie na NBU,* NO. 2, 2013, s. 33-87.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik (En Kalıcı Miras)", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, II. Cilt, Ankara 1999, s. 23-39.

ÖZCAN, Tuğrul, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Millî Meclisi (1879-1885)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 25, (2014), s. 99-109.

ÖZKAN, Ali Rafet, "Çingenelerin Kökeni ve Türkiye'de Çingeneler", *Bir Çingene Yolculuğu*, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul, s. 6-69.

ÖZSÜER, Esra, "19. yy Balkanlardaki Etnik Kimlik Uyanışlarının Yunan Milliyetçiliği Üzerinden Değerlendirilmesi", *XI. Balkan Tarihi Kongresi "Balkanlar: Savaş ve Barış*, Ed. Mehmet Yavuz Erler, Samsun Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, Samsun 2018, s. 231-242.

REFİK, Ahmet, "Fener Patrikhane'si ve Bulgar Kilisesi", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 8/85, s. 75-77.

RODOPLU, Fatma, "II. Bulgar Devleti'nin Kuruluşunda Kumanların Rolü", *Avrasya Etütleri*, C. 50, S. 2, 2016, s. 219-234.

RODRİGUE, Aron, "Osmanlı İmparatorluğunda Sefardiler", Çev. Doğa Filiz Subaşı, *Türk Sosyal ve Siyasî Hayatında Yahudiler*, Ed. İbrahim Erdal, Yunus Özger, s. 129-159.

RUSİN, Bartlomiej, "Anti-Jewish excesses on Bulgarian territories of Ottoman Empire During the Russo-Turkish War of 1877-1878" *Studia z Dziejow Rosji i Europy Srodkowo-Wschodnie,* L1, S1, s. 5-20.

SAATÇİ, Meltem Begüm, "Balkan Ulusçuluklarına dair bir değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usûller", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 6, S. 23, Güz 2009.

SADOĞLU, Hüseyin, "Balkanlar'da Milliyetçilik ve Din", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1, 2016.

SAYGILI, Hasip, "Rumeli Müfettişliği (1902-1908) Makedonya'da Yunan Komitecileri ve Osmanlı Devleti", *Güvenlik Stratejileri*, S. 21, s. 147-185.

SERBESTOĞLU, İbrahim, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu" *BELLETEN*, C. LXXVIII, S. 283, Aralık 2014, s. 1078-1098.

SEYFELİ, Canan, "İstanbul Ermeni Patrikhânesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/istanbul-ermeni-patrikhanesi (20.01.2022).

_____, "Ermeni Kilisesi'nde Katoğikosluk: Ahtamar Katoğikosluğu", *Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bldirileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2007, s. 721-736.

_____, "İstanbul Ermeni Patrikliği'nin Kuruluşu", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri C-1*, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara 2003, s. 360-372.

SFETAS, Spyridon, "Aspects of Greek-Bulgarian Political Relations After The Congress of Berlin - The Failure Of The Greek-Bulgarian Rapprochement (1878-1900)" *ETUDES BALKANIQUES*, No 4, Sofia 2005, s. 41-52.

SİLVERMAN, Carol, "Bulgarian Gypsies: Adaptation in a Socialist Context", *Nomadic Peoples, (Special İssue on Peripatetic Peoples)*, no. 21/22, White Horse Press, December 1986, s. 51-62.

SLAVKOVA, M. "Turskite Tsigani V Bılgariya Evangelskoto Dvijenie", *Bılgarska Etnoglogia*, Broy 3, 2004, s.32, (Çevrimiçi) http://mail.geobiz.net/sr-www/files/On-line/Magdalena/Turkish%20Gypsies.pdf 15 Ağustos 2018.

STEFANOV, Pavel, "Bulgarians and Fews Throughout History", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Volume 22, Issue 6, 2002.

ŞAM, Emine, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies*, Vol:3/1 (2011).

TAĞ, Muhammed, "Türkçe Konuşan Müslüman Romanları Türk-İslam Kültüründen Uzaklaştırmaya Yönelik Bulgar Politikaları", *Balkanlarda Türk Kültürü: Bulgaristan Örneği Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed., Cezmi Eraslan vd., İstanbul Türk Ocağı Yayınları, 2019 İstanbul, s. 189-201.

TAĞMAT, Çağla D., "Türk ve Yunan Kaynakları Çerçevesinde Megali İdea Değerlendirmeleri", *Türk-Yunan İlişkileri Üzerine Makaleleler*, Ed. Yeliz Okay, Doğu Kitapevi, İstanbul 2014, s. 89-108.

TEKELİ, İlhan, "Makedonya İç Örgütü ve 1903 İlinden Ayaklanması", *Cumhuriyetin Harcı Birinci Kitap Köktenci Modernitenin Doğuşu*, Ed.: İlhan Tekili, Selim Tekeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 67-77.

TEMİZER, Abidin, "Kadınsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekân ve Yaşam", *Studies of The Ottoman Domain*, C.2 S.2, Şubat 2012, s. 1-22.

TOKAY, Gül, "Osmanlı Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908", *Osmanlı*, C. 2, Edirtör: Güler Eren, Türkiye Yayınları, s. 319-328.

TOPRAK, Serap, "19. Yüzyılda Milliyetçilik Çıkmazında Rumlar", *Yeni Türkiye Balkanlar Özel Sayısı,* C. III, s. 2841-2864.

TOPRAK, Zerrin, "Siyasî ve İdari Yönüyle Romanlar", *Yeryüzünün Yabancıları Çingeneler*, (Haz: Suat Kolukırık), Simurg Yayınları, İstanbul 2007, s. 33-42.

ÜNAL, Hasan, "Balkan Diplomasisinden Bir Kesit: Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı ve Osmanlı Dış Politikası, 1908-1909", *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. Kemâli Saybaşılı, Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 53-70.

VASİLEVA, Nadezhda, "Three Events Concerning the Bulgarian-Turkish Relations (1908-1909) and Their Reflections in Bulgarian Press", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, S. 2, (2016), s. 129-153.

VASSİLEV, Rossen, "The Roman of Bulgaria: A Pariah Minority", *The Global Review of Ethnopolitics,* Vol. 3, No. 2, 2004, s. 40-51.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin, "Osmanlılar Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı Cilt: 1 Tarih*, Derleyen: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, Karam&Vadi Yayınları, Ankara 2006, s. 320-339.

YAZICI, Nesimi, Halide Aslan, "Sadrazâm Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişini Anlatan Es-Seyyid Mehmed Nuri'nin Seyahat-i Sadâret-i Uzmâ İsimli Manzum Risalesi", *XVII. Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül 2014/Ankara Kongreye Sunulan Bildiriler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 967-1019.

YILDIRIM, Bülent, "Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya'daki Faaliyetleri", *Hıstory Studies*, Volume 6, Issue 2, February 2014, s. 143-160.

_____, "Introduction", *Human Rights in Bulgaria, Fundamental Rights And Liberties (Minority Rights)*, Ed. Bülent Yıldırım, Trakya University Printing House, Edirne 2016.

_____, "Political And Ecumenical Status of Armenian Churches In Bulgaria After the Russo-Turkish War of 1877-1878", *Proceedıngs of The 4th Congrees Of International Eastern European Studies (CIEES 2020) History of Orthodox Churches,* Eskişehir 2020, s. 242-253.

YILDIRIM, Bülent, Haluk Kayıcı, "Balkan Savaşları Öncesi Batı Trakya'nın İdarî ve Demografik Durumu", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası*

Sempozyumu Bildiriler, Ed.: Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, Türk Ocakları İstanbul Şubesi, İstanbul 2016, s. 42-63.

YILDIRIM, Fatma Rodoplu, "Bulgar Milli Uyanışı ve Bulgar Milliyetçiliğinin Özellikleri", *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi,* C. 2, S. 1, Nisan 2020, s. 85-104.

YILDIRIM, Fatma Rodoplu, Bülent Yıldırım, "Bulgar Milliyetçiliği", *Milliyetçiliğin Coğrafyaları II*, Ed. Yusuf Ziya Bölükbaşı, Gazi Kitapevi, Ankara 2020, s. 21-66.

YILDIRIM, Münir, "Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz", *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 1, (2006), s. 469-488.

YÜKSEL, Ahmet, "Oluşum ve İşleyişiyle Dedeağaç Bulgar Tüccar Vekâleti", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed. Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 435-471.

TEZLER

AKYAY, Bülent, *Tesalya Meselesi (1881)*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2001.

DEMİREL, Derya, *Siroz Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1912)*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Samsun 2016, s. 275.

DİNGEÇ, Emine, *Rumeli'de Geri Hizmet Teşkilatı İçinde Çingeneler (XVI. Yüzyıl),* (Anadolu üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2004.

ERSOY, Neriman, *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876),* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003.

KONAÇ, Ayşe Tuğçe, *Paisii Hilendarski'nin Slav Bulgar Tarihi Başlıklı Eseri ve Bu Eserin Bulgar Milli Kimliğinin Oluşumundaki Önemi*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Edirne 2019.

KOYUNCU, Aşkın, *Balkanlarda Dönüşüm, Milli Devletler ve Osmanlı Mirasının Tasfiyesi: Bulgaristan Örneği (1878-1913)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

_____, *Bulgar Eksahlığı*, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale 1998.

VASİLEVA, Nadezhda, *The Rıvalry Between Russıa and Great Brıtaın in Eastern Rumelıa 1878-1885*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Nisan 2019.

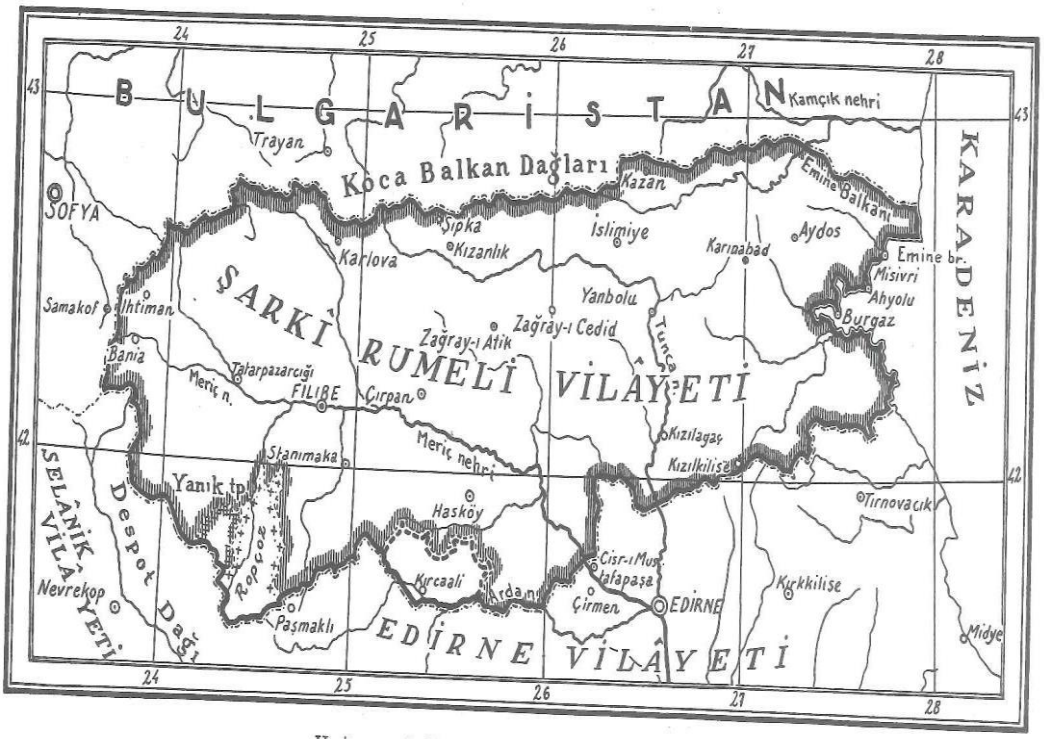
SAVAŞ, Hüseyin, *Lozan'a Kadar Batı Trakya Sorunu*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1991.

YAZICIOĞLU, Filiz, *Osmanlı Yönetiminde Bir Rumeli Kazası: Kesriye (1868-1913)*, (Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015.

YENİDÜNYA, Süheyla, *Balkanlar'da Kilise Mücadeleleri (XIX. YY – XX.YY)*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1999.

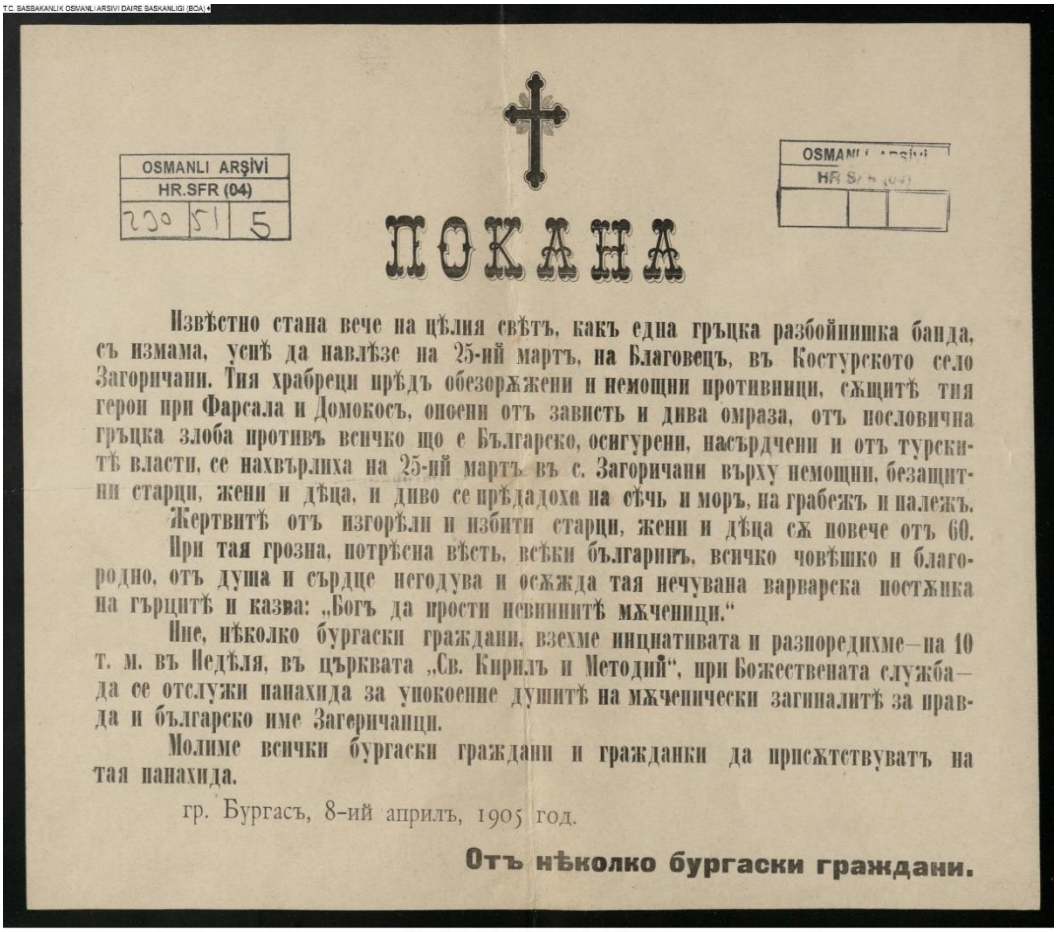
EKLER

EK 1: Şarkî Rumeli Vilayeti Haritası

Kaynak: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, Harita 2.

EK 2: Burgaz Mitingi Çağrısı (1905)

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
HR.SFR (04)
230 | 51 | 5

ПОКАНА

Извѣстно стана вече на цѣлия свѣтъ, какъ една гръцка разбойнишка банда, съ измама, усиѣ да навлѣзе на 25-ий мартъ, на Благовещъ, въ Костурското село Загоричани. Тия храбреци прѣдъ обезоржжени и немощни противници, сжщитѣ тия герои при Фарсала и Домокосъ, опоени отъ завистъ и дива омраза, отъ пословична гръцка злоба противъ всичко що е Българско, осигурени, насърдчени и отъ турскитѣ власти, се нахвърлиха на 25-ий мартъ въ с. Загоричани върху немощни, безащитни старци, жени и дѣца, и диво се прѣдадоха на сѣчь и моръ, на грабежъ и палежъ.

Жертвитѣ отъ изгорѣли и избити старци, жени и дѣца сж повече отъ 60.

При тая грозна, потрѣсна вѣсть, всѣки българинъ, всичко човѣшко и благородно, отъ душа и сърдце негодува и осжжда тая нечувана варварска постжпка на гърцитѣ и казва: „Богъ да прости невиннитѣ мжченици."

Ние, нѣколко бургаски граждани, взехме инициативата и разпоредихме—на 10 т. м. въ Недѣля, въ църквата „Св. Кирилъ и Методий", при Божествената служба—да се отслужи панахида за упокоение душитѣ на мжченически загиналитѣ за правда и българско име Загоричанци.

Молиме всички бургаски граждани и гражданки да присжтствуватъ на тая панахида.

гр. Бургасъ, 8-ий априлъ, 1905 год.

Отъ нѣколко бургаски граждани.

HR.SFR.04.00230.00051.005

Kaynak: BOA.HR.SFR.O4.230.51.5.

EK 3: Filibe Mitingi Çağrısı (1905)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

ВЪЗВАНИЕ

КЪМЪ

ПЛОВДИВСКИТѢ ГРАЖДАНИ.

Родолюбиви граждани!

Вамъ съ извѣстни всички оние жестокости, на които е подложенъ българскиятъ народъ въ Македония и Одринско отъ нетѣкмѣния ни врагъ, турчина, защото до прѣди 28 години подъ сѫщия яремъ пашахъме и ние, освободенитѣ днесъ българи.

Отчаянието на нашитѣ братя отъ Рила и Родопитѣ е прѣминало всѣки прѣдѣлъ и чашата на търпѣнието отдавна е вече прѣлѣла; българскиятъ народъ въ тая измѫчена и напоена съ кървава пот земя, сѣтнѣ като много чака отъ Европейската дипломация застѫпничество за своитѣ толкозъ нѣкога гаснеци права, потъпкани самъ човѣшкитѣ си правдини, като се хвърли въ нерашна борба съ своя угнѣтитель. Чутовната оная борба, която Македоно-Одринца водѣ и води до днешенъ день, разказати отъ сеншни къ турската държава, стрѣсна Европа и защемѣси уловитѣ на атлантитѣ и коварни съсѣди.

Вслѣдствие на това Македоно-Одринскиятъ въпросъ биде поставенъ на зелената маса прѣди двѣ години и още нѣкой свѣто окончателно разрѣшение.

Въ своята прѣдсмъртна агония, обаче, турската власть и башибозушка агань съ бѣсна ярость се нахвърли върху българина и не се спира прѣдъ нищо за да сломи мощния духъ на български героичевъ народъ. Въпрѣки присѫствието на двама пишлии агенти на Русия и Австрия и 50-на офицери, прѣдставители на Европа, тѣ удвоиватъ и учетворяватъ своитѣ жестокости, защото тѣ чувствуватъ вече своята близка политическа смъртъ и изкъртъва нетона Македония.

Нашитѣ тамъ братя, възпитани въ добродѣтелната и отечествена любовь на своитѣ прадѣди, пазятъ и достойно защищаватъ честьта на свой родъ, и вопиюще съ разрѣшение на Македонскиятъ въпросъ ще бѫлъкнатъ, като денесъ день, голѣмовпитѣ прѣтенции на гърци и др. за числено надмощие въ Македония, на Турция се притичатъ достойни помощници за изтрѣблението на българскиятъ народъ въ Македония и Одринско.

И знаете ли кои сѫ тия помощници? — тѣ сѫ гърцитѣ!

Тѣзи гърци, които претендиратъ че въ тѣхнитѣ жили тече кръвьта на древнитѣ елини, че сѫ потомци на Аристотеля и и Платона, на Перикла и Солона, на Ликурга и Демостена, до които въ сѫщность въ лицето на Византия се отличиха само съ своята варварщина и развратъ; като въдѣха за отмъщение очитѣ на десетки хиляди българи; като уничтожиха Българската патриаршия въ Търново, и Охридъ; като изгориха вандалски българскитѣ библиотеки и всички паметници на Славянската книжнина и най-сетнѣ като въ 1876 год. съ кѫсъ-а полумѣсецъ на знамето си, ребро до ребро се биха въ Сѫрбско-Турската война сѫщу българскитѣ доброволци при Алексинецъ. Още не е изсъхнала кръвьта на надвалитѣ гърци по полетата при Фарсала и Демокосъ, още не сѫ си скъсали обущата, съ които тѣ бѣгаха въ панически страхъ, прѣслѣдвани и гонени отъ турцитѣ, сто ги сега опосли отъ умрака къмъ безащитното население въ Македония, защото не иска да търпи фанариотско иго; тѣ забравитъ своя дълъгъ къмъ набититѣ свои братя и къмъ христианството и цивилизованото человѣчество и напово правятъ съюзъ съ вѣковнитѣ врагове на христианството.

Не смѣйки, обаче, смѣло и открито да излѣзатъ на борба сѫщу Македонскитѣ борци, героитѣ на Пендишгадии, покровителствувани отъ турската власть, подло и хайдушки нападатъ безащитното българско население.

И ето: още не е домила земята кръвьта на варварско нападнатитѣ въ с. Зелениче, Дерниско, и изклани отъ гръцка банда: дѣца, жени и старци; още не сѫ забравени подлото убийство на Йонъ Стамать и др. българи въ Сюгютъ, Виголя, Сѣръ и другадѣ; още не е отмиляла мирисмата отъ накърнитѣ седа въ Гюлгелйсево, Кукашъ, Жерве и др. мѣста, където бидоха изклани съ десетки мѫже, жени и дѣца,— когато пристигна грозното извѣстие за нечуното ве оная Вартоломеевъ нощь, за която тѣ грозно прѣдупреждаха отъ единъ мѣсецъ насамъ: — на 25-й Мартъ, на Благовѣщение, селото Загоричани, Кестурско, е било запалено и сѫ били изклани повече отъ 150 души: старци, жени и дѣца по единъ най-варварски начинъ отъ гръцкитѣ разбойнически банди, прѣдъ очитѣ и пестъ отидати на сѫмата турска власть.

Пловдивски граждани!

При това ужасно положение на българското население въ Македония, свещенъ дълъгъ се налага намъ, на освободенитѣ българи, да надигнемъ висово гласътъ си въ защита на нашитѣ братя и да поискаме отъ едвато трѣбва гаранции за живота, имота и честьта на нашитѣ братя, отвѣдъ Рила и закрила, но не отъ гръцкитѣ паликанета, съ които българина лесно би се разправилъ, а отъ турската тирания, която покровителствува подобни подли и нѣзавни разбойници.

Его защо ний Ви канимъ на митингъ въ Недѣля, на Връбница, въ 10½ часътъ сутриньта, на площадя „Князь Борисъ" (Джумаята) за да протестираме противъ турскитѣ свирѣпства въ Македония и Одринско и противъ турския режимъ, който тѣрпи и покровителствува гръцки разбойнически банди; да апелираме прѣдъ просвѣтеното общественно мнѣние на Европа да поиска да се тури по-скоро край на тия ужаси, като се даде нѣкна автономни на тѣзи достойни за свобода наши братя и да закѣлѣймъ съ печата на позора и прѣзрѣнието си иекасенитѣ и подли поддържници на турскитѣ варварства и убийци на свои събратя по вѣра, ако не и по народность.

Пловдивски граждани!

Вий, които сте се борили тъй доблестно и противъ турци и противъ гърци, елате всички на митинга за да вадигнемъ мощния си гласъ на протестъ, който, ако се послѣдва съ дѣла, ще бѫде скѫпа утѣха за тия, които нашитѣ бащиното си огнище, ще съживи бодростьта на борцитѣ и многострадалната рая, а насъ ще спаси отъ позоръ и ще ни изгълни съ доволство на изпълненъ дълъгъ.

Прочее, всички въ Недѣля на митингъ!

гр. Пловдивъ, 7-й Априлъ 1905 год.

ОТЪ КОМИСИЯТА

OSMANLI ARŞİVİ HR.SFR.(04) 230/51/11

HR.SFR.04.00230.00051.011

Kaynak: BOA.HR.SFR.O4.230.51.11.

Ek 4: Tatarpazarcık Mitingi Karar Bildirgesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

РЕЗОЛЮЦИЯ.

Днесъ 10-й Априлий 1905 год. Т.-Пазарджикскитѣ граждани, събрани на многокоденъ митингъ, слѣдъ като наредихме бюро, въ съставъ: Прѣдсѣдатель Владимиръ Неновъ, Секретарь Георги Петровъ и членове: Иванъ Велевъ, Костадинъ Абаджиевъ и Цвѣтанъ Радуловъ, като изслушахме ораторитѣ: Владимиръ Неновъ, Димитръ Щеревъ и свещ. Ной Ангеловъ и като взехме прѣдъ видъ:

1) Че на 25 Мартъ тая година, Гръцка чета отъ 200 человѣка, подъ закрилата и съдѣйствието на централната и мѣстната Турски власти, е подложила на сѣчь и озтрѣбление, жителитѣ на село Загоричане;

2) Че такива злодѣйства сж извършвани пакъ отъ Гръцки чети въ много села въ Македония и Одринско, като Зеленичене, Сничене, Езерецъ, Зеревне и други;

3) Че тия злодѣйства на Гърцитѣ ни откриватъ, какво двата исконни врага на народностьта ни — *Гърци и Турци* — систематичио прѣслѣдватъ уничтожението на Българщината въ много страдалнитѣ области на Македония и Одринско;

4) Че въ тия усилени дни, които прѣкарва народния ни братъ задъ Рила Родопи и въ Одринско, свята длъжность ся налага, свободния Българинъ да му отправи своята братска дума на съчувствие и подкрѣпа, рѣшихме:

1) Високо да протестираме противъ злодѣйствата извършвани отъ Гръцки чети, сформирувани и потдържани отъ Гръцкото правителство, и отъ помощитѣ събирани, за голѣмо съжаление отъ живущитѣ въ Свободна България Гърци, надъ беззащитното Българско население въ с. Загоричане и другаде;

2) Високо протестираме срѣщу централната власть на Турското правителство за указваното отъ него съдѣйствие и покровителствувание на Гръцкитѣ въоружени чети, при истреблението на беззащитното Българско население въ Македония и Одринско;

3) Изказваме своето дълбоко възмущение противъ звѣрствата, на цивилизованитѣ варвари на Балканския полуостровъ „Гръцката нация“;

4) Апелираме и приканваме Българското правителство да ся застъпи и защити нашитѣ сънародници, живущи задъ Рила, Родопитѣ и въ Одринско, и изиска человѣчески права заради тѣхъ подъ закрилата и контрола на Европейскитѣ вѣлики сили;

5) Приканваме Българското правителство да изиска отъ Турското, да испълни задълженията си, прѣдвидени въ Турско-Българското съглашение, които е въспріело по силата на послѣдното; въ противенъ случай да денонсира това съглашение, като вдигне воения кордонъ по Българско-Турската граница;

6) Приканваме Българското правителство, да употрѣби спрямо Гърцитѣ, живущи въ България, всичкитѣ онѣзи мѣрки, чрѣзъ които да ся спрѣтъ тѣхнитѣ ламтежи и поползновения, що сж отъ естество да бждатъ врѣдни за страната ни, като ги недопуща да заематъ Общински или Държавни служби, понеже съ нашитѣ пари потдържатъ сформирувањето на чети за изтрѣбление на сънародницитѣ ни;

7) Приканваме Българското правителство по силата на мѣждународното право да отговори съ репресалии, спрямо Гръцкитѣ потданници, за извършенитѣ злодѣйства отъ страна на Гръцкитѣ чети, потдържани отъ Гръцкото правителство;

8) Изказваме къмъ страдалеца братъ задъ Рила, Родопитѣ и въ Одринско своитѣ чувства на горесть за прѣтърпенитѣ имъ мжки и страдания, като въ сжщото врѣме ги възхваляваме дѣто така твърдо отстояватъ своята вѣра и народность, прѣдъ посегателствата на народнитѣ ни врагове;

9) Апелираме високо прѣдъ просвѣтеното общественно мнение на Европа да поиска да се тури по-скоро край на тия ужаси, като ся даде пълна Автономия на Македония и Одринско;

10) Опълномощяваме бюрото да съобщи резолюцията
а) На Българското правителство;
б) На Прѣдставителитѣ на Вѣликитѣ Сили; и
в) На редакциитѣ на вѣстницитѣ.

Прѣдсѣдатель на бюрото: **В. Неновъ**

Секретарь: **Г. Петровъ**

Членове: **Ив. Велевъ**
Кост. Абаджиевъ
Цв. Радуловъ

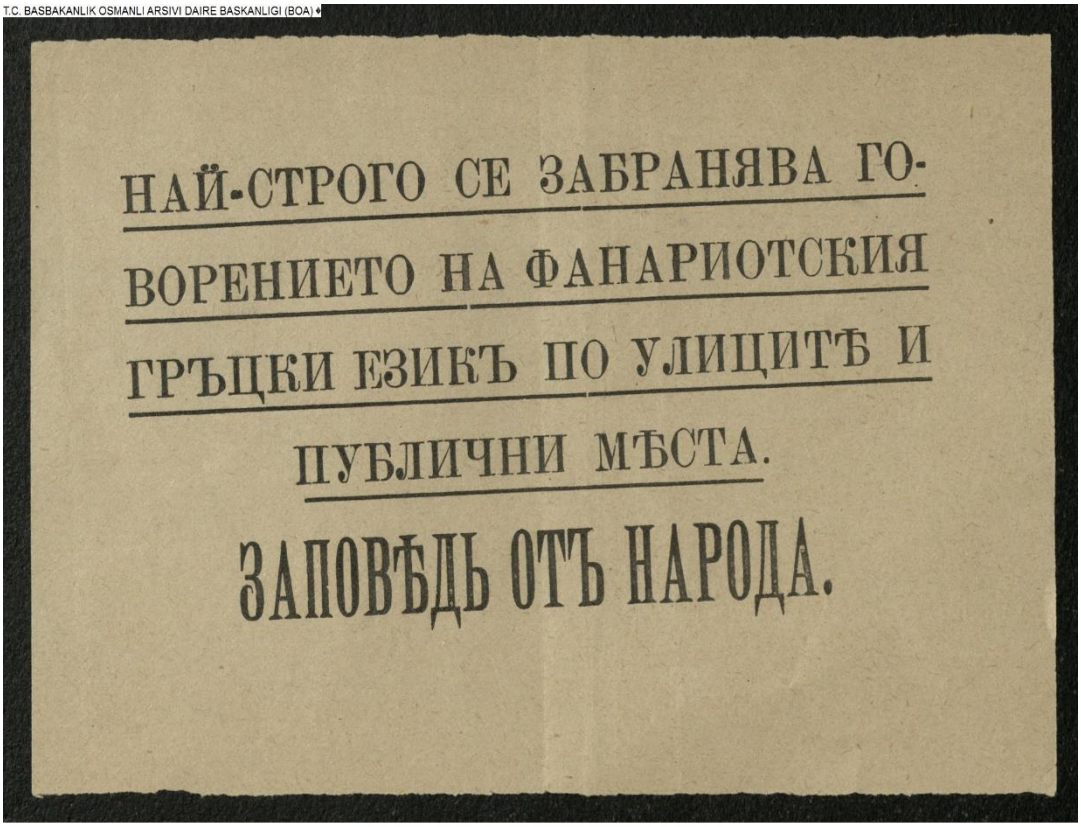
OSMANLI ARŞİVİ
HR.SFR (04)
230 | 51 | 6

Печ. „24-й Априлъ“—Т.-Пазарджикъ

HR.SFR.04.00230.00051.006

Kaynak: BOA.HR.SFR.O4.230.51.6.

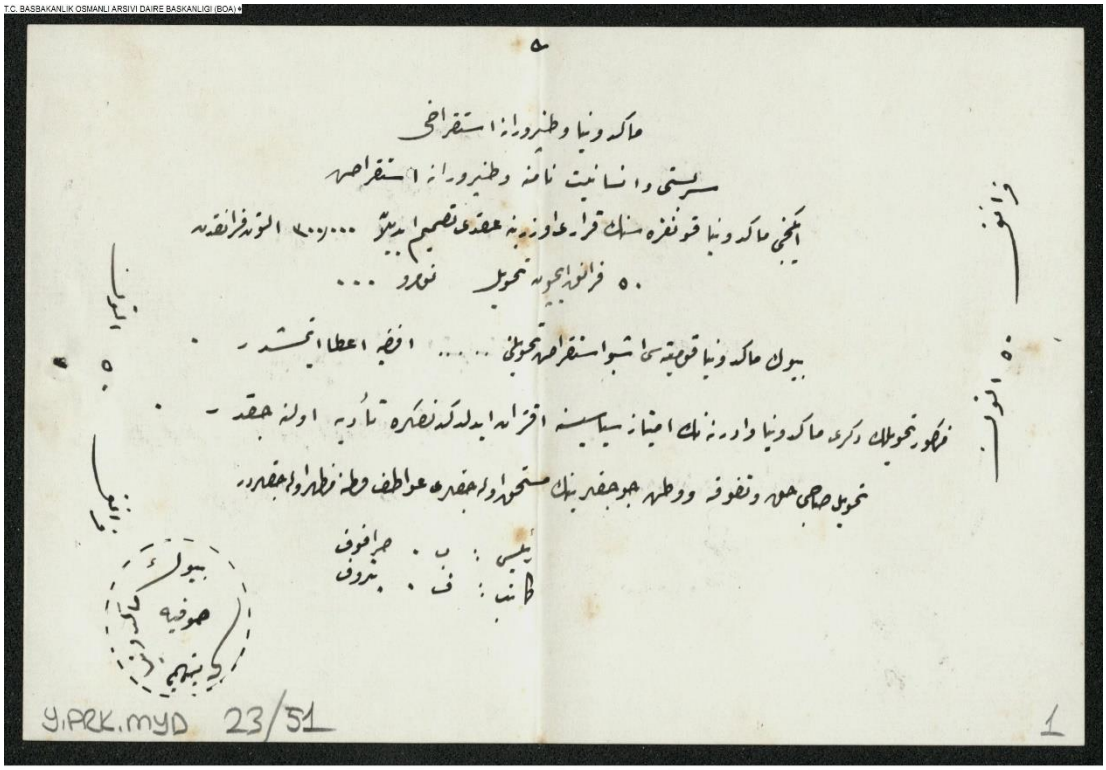
EK 5: Rumcanın Kamuya Açık Alanlarda Konuşulmasının Yasaklandığını Bildiren Gazete Eki

HR.SFR.04.00236.00011.003

Kaynak: BOA.HR.SFR.O4.236.11.3.

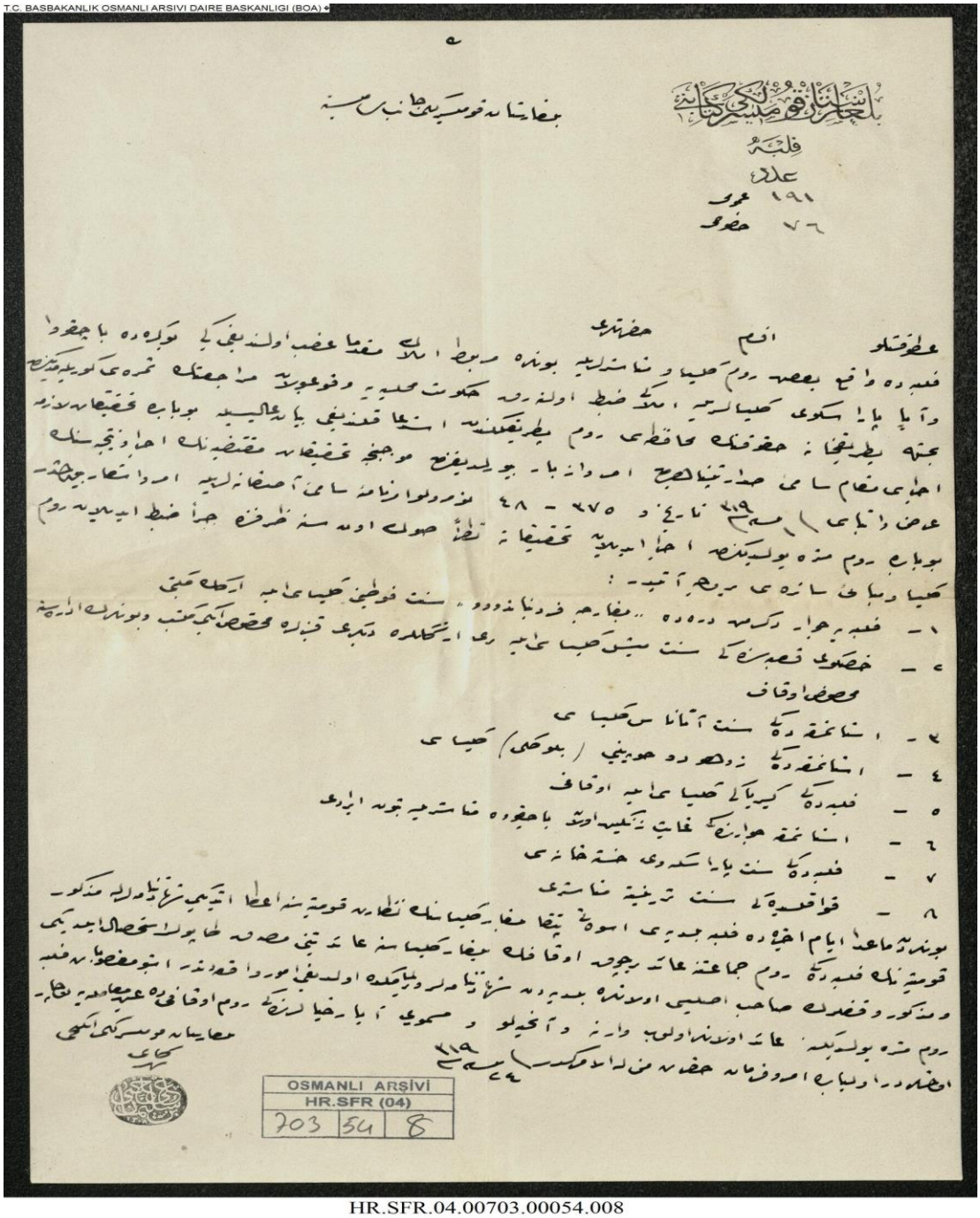
EK 6: Komite Adına Toplanan Yardımlara Dair Oluşturulan Borç Senedi

Y.PRK.MYD.00023.00051.001

Kaynak: BOA.Y.PRK.MYD.23.51.1.

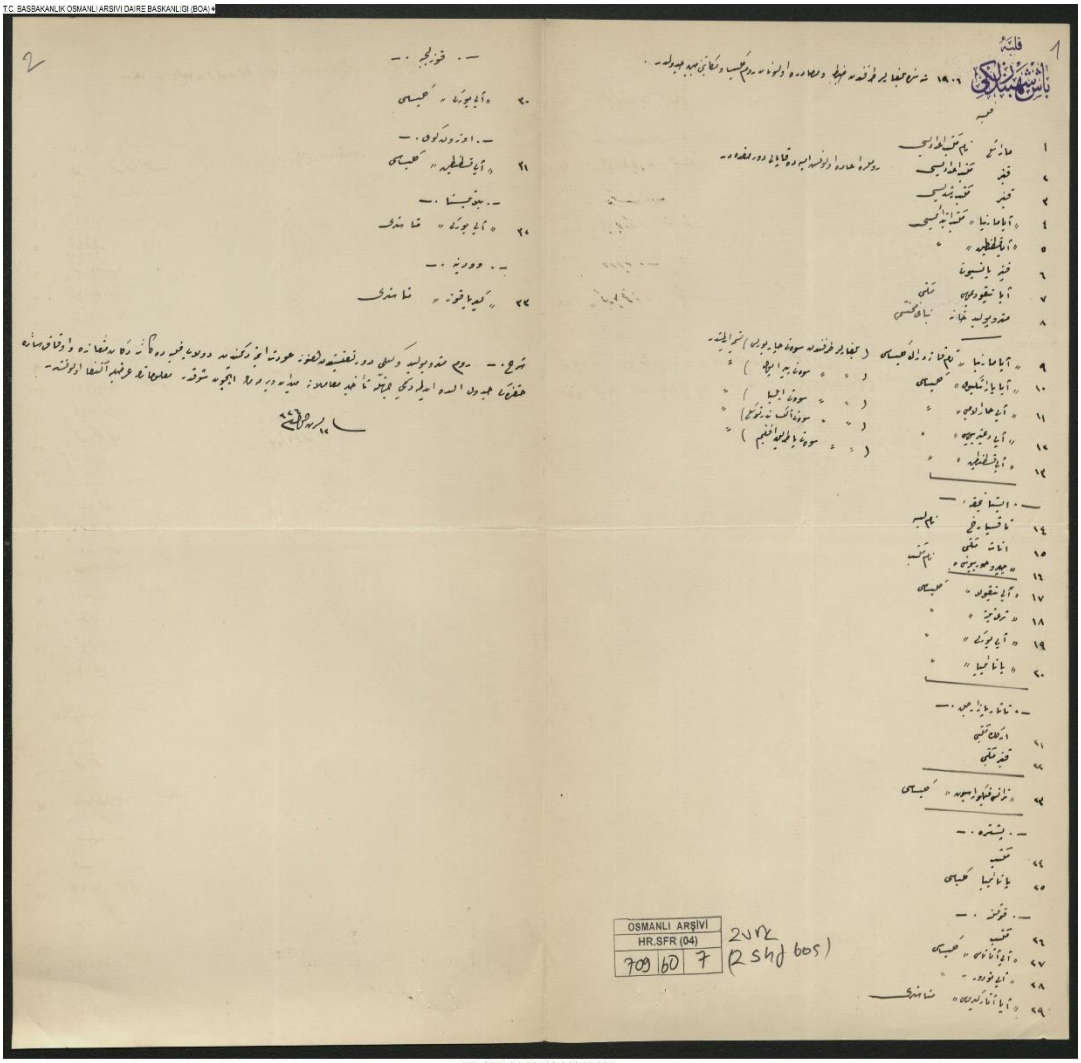
Ek 7: 1903 Yılına Kadar Bulgarlar Tarafından Ele Geçirilen Rumlara Ait Dinî Mekânların Listesi

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
HR.SFR (04)
703 | 54 | 8

HR.SFR.04.00703.00054.008

Kaynak: BOA.HR.SFR.O4.703.54.8.

EK 8: Rum Karşıtı Mitingler Sonrasında Bulgarların Ele Geçirdiği Rum Emlakının Listesi

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)
OSMANLI ARŞİVİ
HR.SFR (04)
709 | 60 | 7

HR.SFR.04.00709.00060.007

Kaynak: BOA.HR.SFR.O4.709.60.7.

EK 9: Rumlar ve Bulgarlar Arasında Tartışmalı Dinî Mekânlardan Biri Olan Bulgaristan'ın Asenovgrad (Stanimaka) Şehrinde Bulunan Başkova Manastırı'nın Giriş Kapısı

Kaynak: 21 Temmuz 2022 Tarihinde Çekilen Fotoğraf

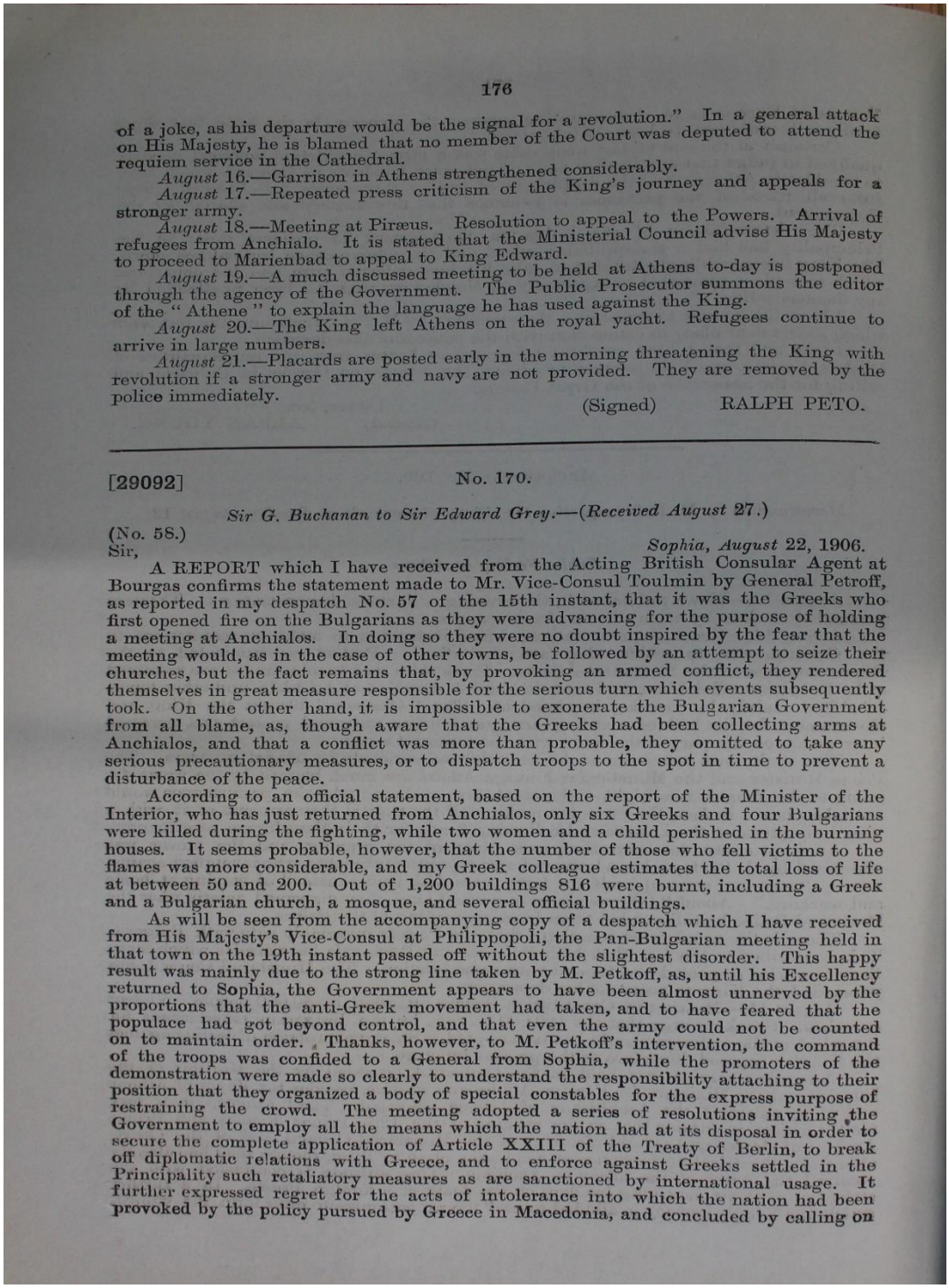
EK 10: Başkova Manastırı'nın İç Avlusundan Bir Görünüm

(Görseldeki insanlar Patrik Evtimiy'e ait olduğu iddia edilen mezarı ziyaret etmekte**)**

Kaynak: 21 Temmuz 2022 Tarihinde Çekilen Fotoğraf

EK 11: İngiltere Sofya Konsolosu George W. Buchanan Tarafından İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Edward Grey'e Gönderilen Rapor

176

of a joke, as his departure would be the signal for a revolution." In a general attack on His Majesty, he is blamed that no member of the Court was deputed to attend the requiem service in the Cathedral.

August 16.—Garrison in Athens strengthened considerably.

August 17.—Repeated press criticism of the King's journey and appeals for a stronger army.

August 18.—Meeting at Piræus. Resolution to appeal to the Powers. Arrival of refugees from Anchialo. It is stated that the Ministerial Council advise His Majesty to proceed to Marienbad to appeal to King Edward.

August 19.—A much discussed meeting to be held at Athens to-day is postponed through the agency of the Government. The Public Prosecutor summons the editor of the "Athene" to explain the language he has used against the King.

August 20.—The King left Athens on the royal yacht. Refugees continue to arrive in large numbers.

August 21.—Placards are posted early in the morning threatening the King with revolution if a stronger army and navy are not provided. They are removed by the police immediately.

(Signed) RALPH PETO.

[29092] No. 170.

Sir G. Buchanan to Sir Edward Grey.—(*Received August* 27.)

(No. 58.)

Sir, *Sophia, August* 22, 1906.

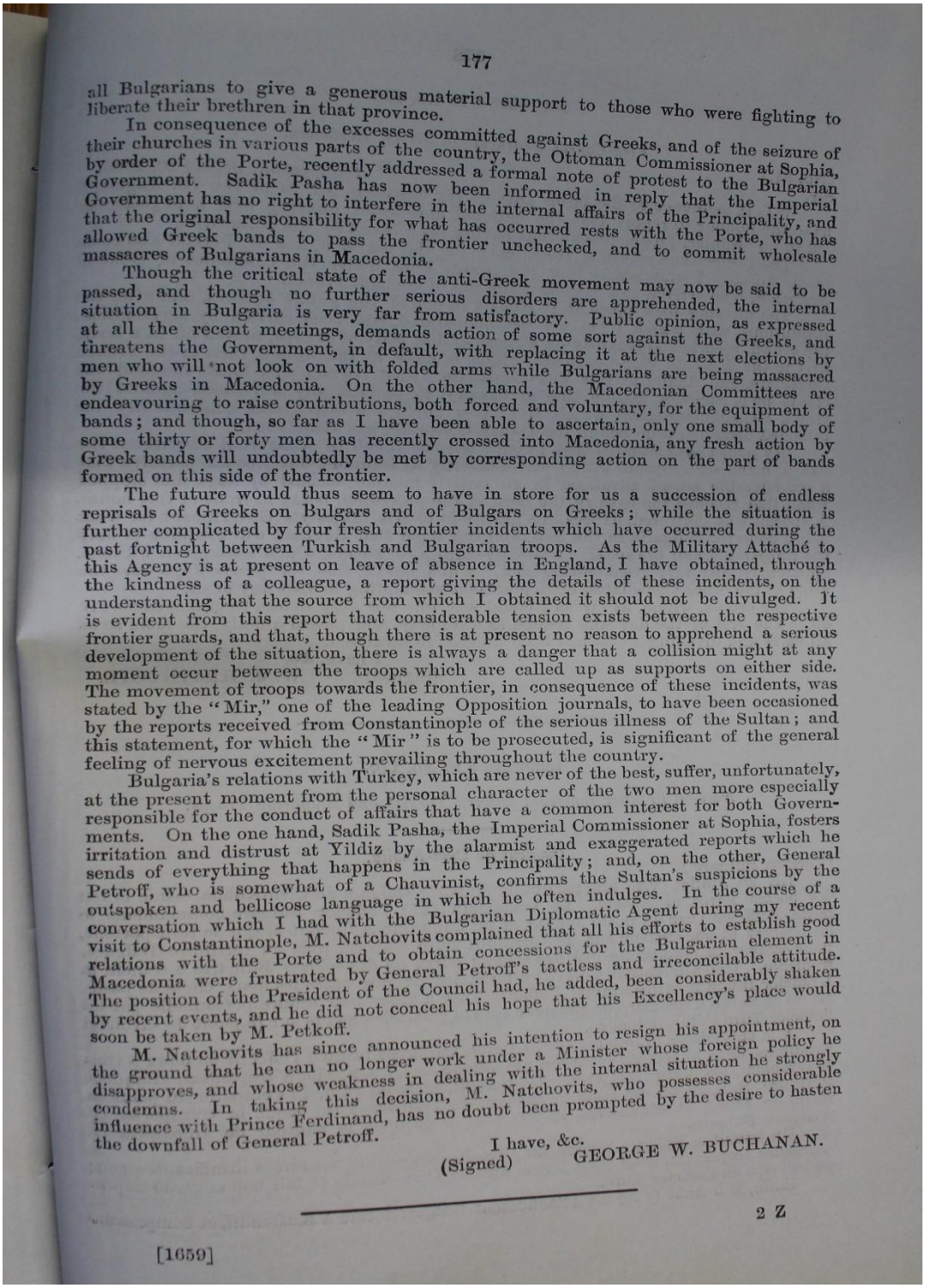
A REPORT which I have received from the Acting British Consular Agent at Bourgas confirms the statement made to Mr. Vice-Consul Toulmin by General Petroff, as reported in my despatch No. 57 of the 15th instant, that it was the Greeks who first opened fire on the Bulgarians as they were advancing for the purpose of holding a meeting at Anchialos. In doing so they were no doubt inspired by the fear that the meeting would, as in the case of other towns, be followed by an attempt to seize their churches, but the fact remains that, by provoking an armed conflict, they rendered themselves in great measure responsible for the serious turn which events subsequently took. On the other hand, it is impossible to exonerate the Bulgarian Government from all blame, as, though aware that the Greeks had been collecting arms at Anchialos, and that a conflict was more than probable, they omitted to take any serious precautionary measures, or to dispatch troops to the spot in time to prevent a disturbance of the peace.

According to an official statement, based on the report of the Minister of the Interior, who has just returned from Anchialos, only six Greeks and four Bulgarians were killed during the fighting, while two women and a child perished in the burning houses. It seems probable, however, that the number of those who fell victims to the flames was more considerable, and my Greek colleague estimates the total loss of life at between 50 and 200. Out of 1,200 buildings 816 were burnt, including a Greek and a Bulgarian church, a mosque, and several official buildings.

As will be seen from the accompanying copy of a despatch which I have received from His Majesty's Vice-Consul at Philippopoli, the Pan-Bulgarian meeting held in that town on the 19th instant passed off without the slightest disorder. This happy result was mainly due to the strong line taken by M. Petkoff, as, until his Excellency returned to Sophia, the Government appears to have been almost unnerved by the proportions that the anti-Greek movement had taken, and to have feared that the populace had got beyond control, and that even the army could not be counted on to maintain order. Thanks, however, to M. Petkoff's intervention, the command of the troops was confided to a General from Sophia, while the promoters of the demonstration were made so clearly to understand the responsibility attaching to their position that they organized a body of special constables for the express purpose of restraining the crowd. The meeting adopted a series of resolutions inviting the Government to employ all the means which the nation had at its disposal in order to secure the complete application of Article XXIII of the Treaty of Berlin, to break off diplomatic relations with Greece, and to enforce against Greeks settled in the Principality such retaliatory measures as are sanctioned by international usage. It further expressed regret for the acts of intolerance into which the nation had been provoked by the policy pursued by Greece in Macedonia, and concluded by calling on

Kaynak: NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 176. (22 Ağustos 1906).

EK 11-(1): İlgili Raporun Devamı

177

all Bulgarians to give a generous material support to those who were fighting to liberate their brethren in that province.

In consequence of the excesses committed against Greeks, and of the seizure of their churches in various parts of the country, the Ottoman Commissioner at Sophia, by order of the Porte, recently addressed a formal note of protest to the Bulgarian Government. Sadik Pasha has now been informed in reply that the Imperial Government has no right to interfere in the internal affairs of the Principality, and that the original responsibility for what has occurred rests with the Porte, who has allowed Greek bands to pass the frontier unchecked, and to commit wholesale massacres of Bulgarians in Macedonia.

Though the critical state of the anti-Greek movement may now be said to be passed, and though no further serious disorders are apprehended, the internal situation in Bulgaria is very far from satisfactory. Public opinion, as expressed at all the recent meetings, demands action of some sort against the Greeks, and threatens the Government, in default, with replacing it at the next elections by men who will not look on with folded arms while Bulgarians are being massacred by Greeks in Macedonia. On the other hand, the Macedonian Committees are endeavouring to raise contributions, both forced and voluntary, for the equipment of bands; and though, so far as I have been able to ascertain, only one small body of some thirty or forty men has recently crossed into Macedonia, any fresh action by Greek bands will undoubtedly be met by corresponding action on the part of bands formed on this side of the frontier.

The future would thus seem to have in store for us a succession of endless reprisals of Greeks on Bulgars and of Bulgars on Greeks; while the situation is further complicated by four fresh frontier incidents which have occurred during the past fortnight between Turkish and Bulgarian troops. As the Military Attaché to this Agency is at present on leave of absence in England, I have obtained, through the kindness of a colleague, a report giving the details of these incidents, on the understanding that the source from which I obtained it should not be divulged. It is evident from this report that considerable tension exists between the respective frontier guards, and that, though there is at present no reason to apprehend a serious development of the situation, there is always a danger that a collision might at any moment occur between the troops which are called up as supports on either side. The movement of troops towards the frontier, in consequence of these incidents, was stated by the "Mir," one of the leading Opposition journals, to have been occasioned by the reports received from Constantinople of the serious illness of the Sultan; and this statement, for which the "Mir" is to be prosecuted, is significant of the general feeling of nervous excitement prevailing throughout the country.

Bulgaria's relations with Turkey, which are never of the best, suffer, unfortunately, at the present moment from the personal character of the two men more especially responsible for the conduct of affairs that have a common interest for both Governments. On the one hand, Sadik Pasha, the Imperial Commissioner at Sophia, fosters irritation and distrust at Yildiz by the alarmist and exaggerated reports which he sends of everything that happens in the Principality; and, on the other, General Petroff, who is somewhat of a Chauvinist, confirms the Sultan's suspicions by the outspoken and bellicose language in which he often indulges. In the course of a conversation which I had with the Bulgarian Diplomatic Agent during my recent visit to Constantinople, M. Natchovits complained that all his efforts to establish good relations with the Porte and to obtain concessions for the Bulgarian element in Macedonia were frustrated by General Petroff's tactless and irreconcilable attitude. The position of the President of the Council had, he added, been considerably shaken by recent events, and he did not conceal his hope that his Excellency's place would soon be taken by M. Petkoff.

M. Natchovits has since announced his intention to resign his appointment, on the ground that he can no longer work under a Minister whose foreign policy he disapproves, and whose weakness in dealing with the internal situation he strongly condemns. In taking this decision, M. Natchovits, who possesses considerable influence with Prince Ferdinand, has no doubt been prompted by the desire to hasten the downfall of General Petroff.

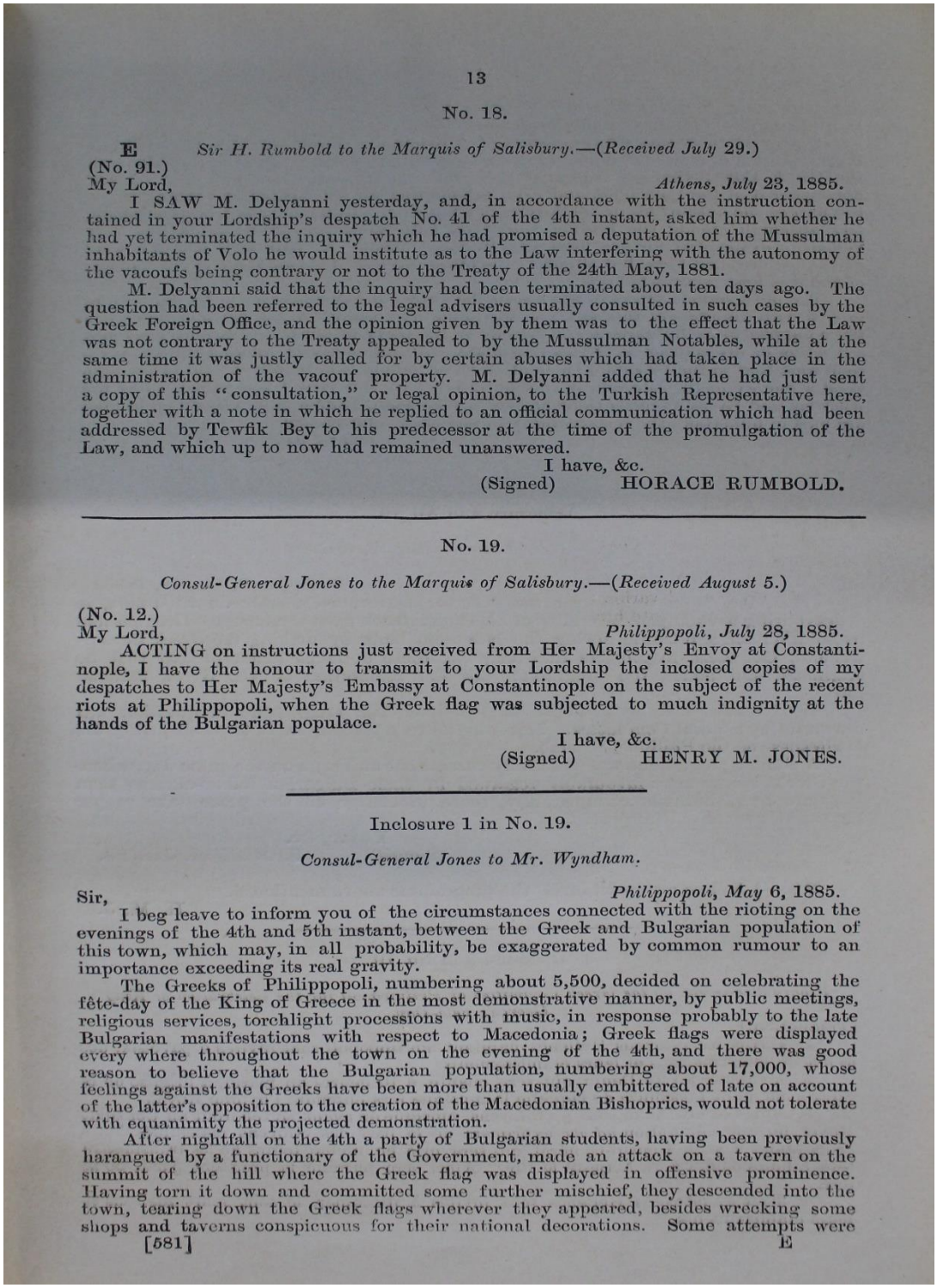
I have, &c.
(Signed) GEORGE W. BUCHANAN.

2 Z

[1659]

Kaynak: NAUK, FO, 421/222, No. 170, s. 177. (22 Ağustos 1906).

Ek 12: Yunan Kralı I. George'un İsim Günü Vesilesiyle Yapılan Etkinlikte Meydana Gelen Olaylarla İlgili İngiliz Başkonsolos Henry M. Jones'in Raporu

13

No. 18.

Sir H. Rumbold to the Marquis of Salisbury.—(*Received July* 29.)

E
(No. 91.)

My Lord, *Athens, July* 23, 1885.

I SAW M. Delyanni yesterday, and, in accordance with the instruction contained in your Lordship's despatch No. 41 of the 4th instant, asked him whether he had yet terminated the inquiry which he had promised a deputation of the Mussulman inhabitants of Volo he would institute as to the Law interfering with the autonomy of the vacoufs being contrary or not to the Treaty of the 24th May, 1881.

M. Delyanni said that the inquiry had been terminated about ten days ago. The question had been referred to the legal advisers usually consulted in such cases by the Greek Foreign Office, and the opinion given by them was to the effect that the Law was not contrary to the Treaty appealed to by the Mussulman Notables, while at the same time it was justly called for by certain abuses which had taken place in the administration of the vacouf property. M. Delyanni added that he had just sent a copy of this "consultation," or legal opinion, to the Turkish Representative here, together with a note in which he replied to an official communication which had been addressed by Tewfik Bey to his predecessor at the time of the promulgation of the Law, and which up to now had remained unanswered.

I have, &c.
(Signed) HORACE RUMBOLD.

No. 19.

Consul-General Jones to the Marquis of Salisbury.—(*Received August* 5.)

(No. 12.)

My Lord, *Philippopoli, July* 28, 1885.

ACTING on instructions just received from Her Majesty's Envoy at Constantinople, I have the honour to transmit to your Lordship the inclosed copies of my despatches to Her Majesty's Embassy at Constantinople on the subject of the recent riots at Philippopoli, when the Greek flag was subjected to much indignity at the hands of the Bulgarian populace.

I have, &c.
(Signed) HENRY M. JONES.

Inclosure 1 in No. 19.

Consul-General Jones to Mr. Wyndham.

Sir, *Philippopoli, May* 6, 1885.

I beg leave to inform you of the circumstances connected with the rioting on the evenings of the 4th and 5th instant, between the Greek and Bulgarian population of this town, which may, in all probability, be exaggerated by common rumour to an importance exceeding its real gravity.

The Greeks of Philippopoli, numbering about 5,500, decided on celebrating the fête-day of the King of Greece in the most demonstrative manner, by public meetings, religious services, torchlight processions with music, in response probably to the late Bulgarian manifestations with respect to Macedonia; Greek flags were displayed every where throughout the town on the evening of the 4th, and there was good reason to believe that the Bulgarian population, numbering about 17,000, whose feelings against the Greeks have been more than usually embittered of late on account of the latter's opposition to the creation of the Macedonian Bishopries, would not tolerate with equanimity the projected demonstration.

After nightfall on the 4th a party of Bulgarian students, having been previously harangued by a functionary of the Government, made an attack on a tavern on the summit of the hill where the Greek flag was displayed in offensive prominence. Having torn it down and committed some further mischief, they descended into the town, tearing down the Greek flags wherever they appeared, besides wrecking some shops and taverns conspicuous for their national decorations. Some attempts were

[581] E

Kaynak: NAUK, FO, 421/62, Inclosure 1 in no. 19, s. 13. (6 Mayıs 1885).

EK 12 - (1): İlgili Raporun Devamı.

made by the authorities to keep the peace, but no arrests were made, although the ringleaders were prominent and known to all.

Yesterday there was every prospect of a renewal of these outrages, as the Greek flags had been everywhere replaced; but acting on the counsel of the Governor-General, the Greek Consul-General requested their removal in every case, not even himself displaying it at the Consulate, and even repudiating all the customary recognition on the part of the authorities of his Sovereign's fête-day. Everything is now quiet again, and although among the leading spirits on both sides the fermentation was very violent, it evaporated for the most part in noisy bluster; no lives were lost, few were even wounded, and these but slightly; the other mischief done amounts to the damage of about a dozen shop-windows.

The most serious aspect of the case is the apparent incompetence of the authorities to deal with disorders of this sort, and the impunity accorded to the participators when these happen to be Bulgarians and friends of the party in power. I at once convened a meeting of my colleagues at this Consulate, with the object of making collectively a representation to the Governor-General on these points, and requiring him to act with greater energy in the interests of public order. In this view I was supported by the Austrian and Greek Consuls-General, but my Russian, Italian, and French colleagues declined to undertake the responsibility of any such interference.

I have, &c.
(Signed) HENRY M. JONES.

Inclosure 2 in No. 19.

Consul-General Jones to Sir W. White.

Philippopoli, May 18, 1885.

Sir,

I LEARN from various sources that the Governor-General, Gavril Pasha, is endeavouring to exculpate himself and his Government from the charge of inexcusable irresolution and supineness during the late riots here, by making the Greek Consul-General, Gennadis, responsible indirectly for these outrages under pretext that he originated and issued the programme for the celebration of the Greek national fête.

M. Gennadis had no hand in the matter. The programme in question was drawn up by a Local Committee. Nor was there anything in it to at all justify the lawlessness of the Philippopoli mob.

A similar programme was peaceably carried out at Varna on the same day, where the Greeks are no more favourably regarded by their Bulgarian fellow-citizens than they are here, but where, apparently, those in charge of the peace take proper precautions to make it respected.

I have, &c.
(Signed) HENRY M. JONES.

P.S.—I inclose a translation of the programme above mentioned.

H. M. J.

Inclosure 3 in No. 19.

Programme issued by the Greek Committee at Philippopoli for the Celebration of King George's Fête-Day.

(Traduction.)

1. TOUS les citoyens Hellènes habitant Philippopoli sont invités à pavoiser, dès le matin, leurs maisons et leurs établissements.

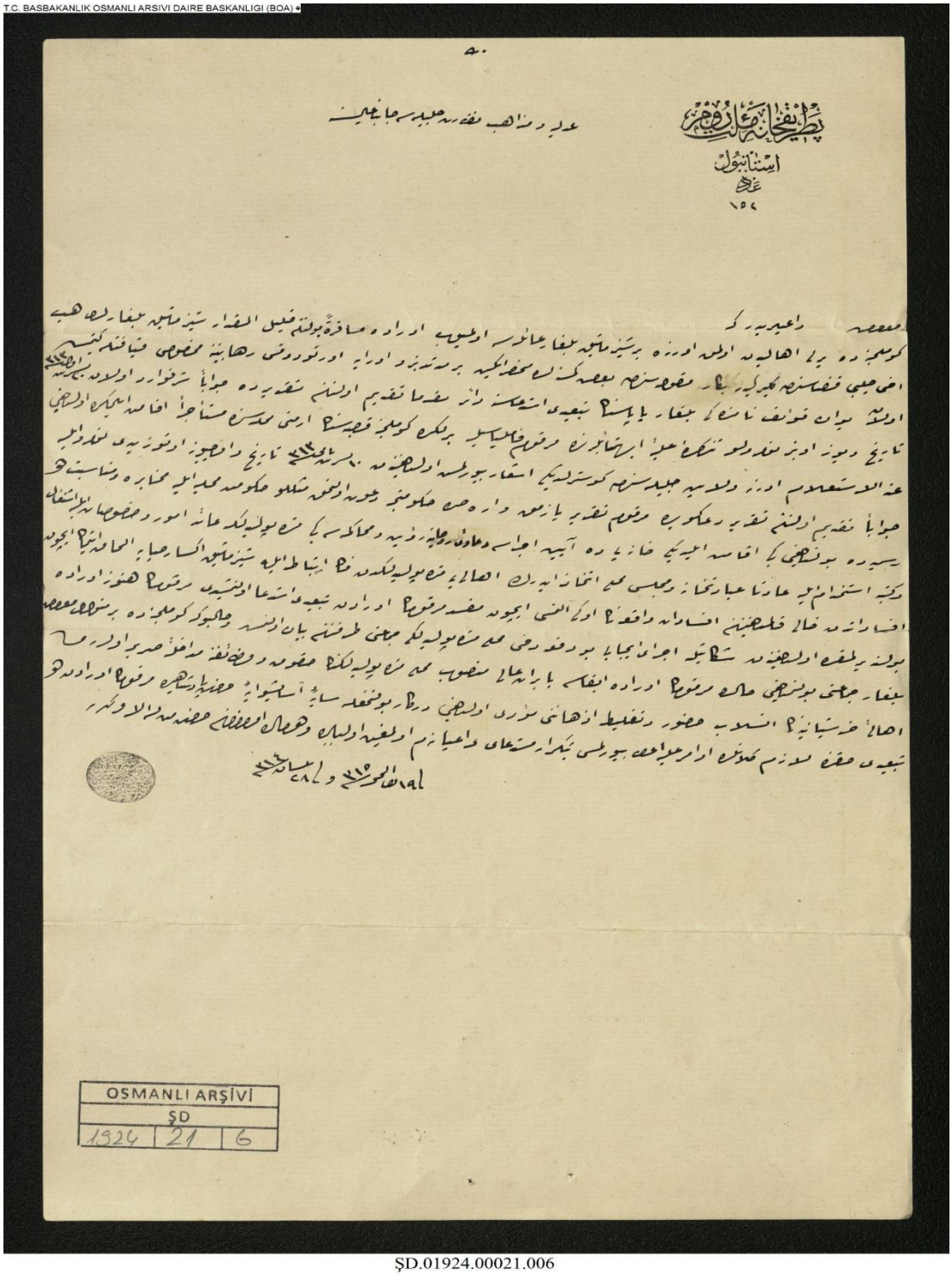
2. A assister au Te Deum qui sera chanté, à 10 heures du matin, à l'Église de la Métropole, dans l'enceinte de laquelle la musique fera entendre l'hymne Royal.

3. Après le Te Deum tous les citoyens, musique en avant, se rendront au Consulat Royal, où une députation *ad hoc* exprimera de la part des citoyens rassemblés leurs félicitations à M. le Consul-Général, qui sera prié en même temps de les transmettre télégraphiquement à Sa Majesté le Roi. Ainsi sera terminé la première partie de la fête.

4. Tout les citoyens Hellènes sont invités à illuminer, le soir, leurs maisons et leurs établissements.

Kaynak: NAUK, FO, 421/62, Inclosure 1 in no. 19, s. 14. (6 Mayıs 1885).

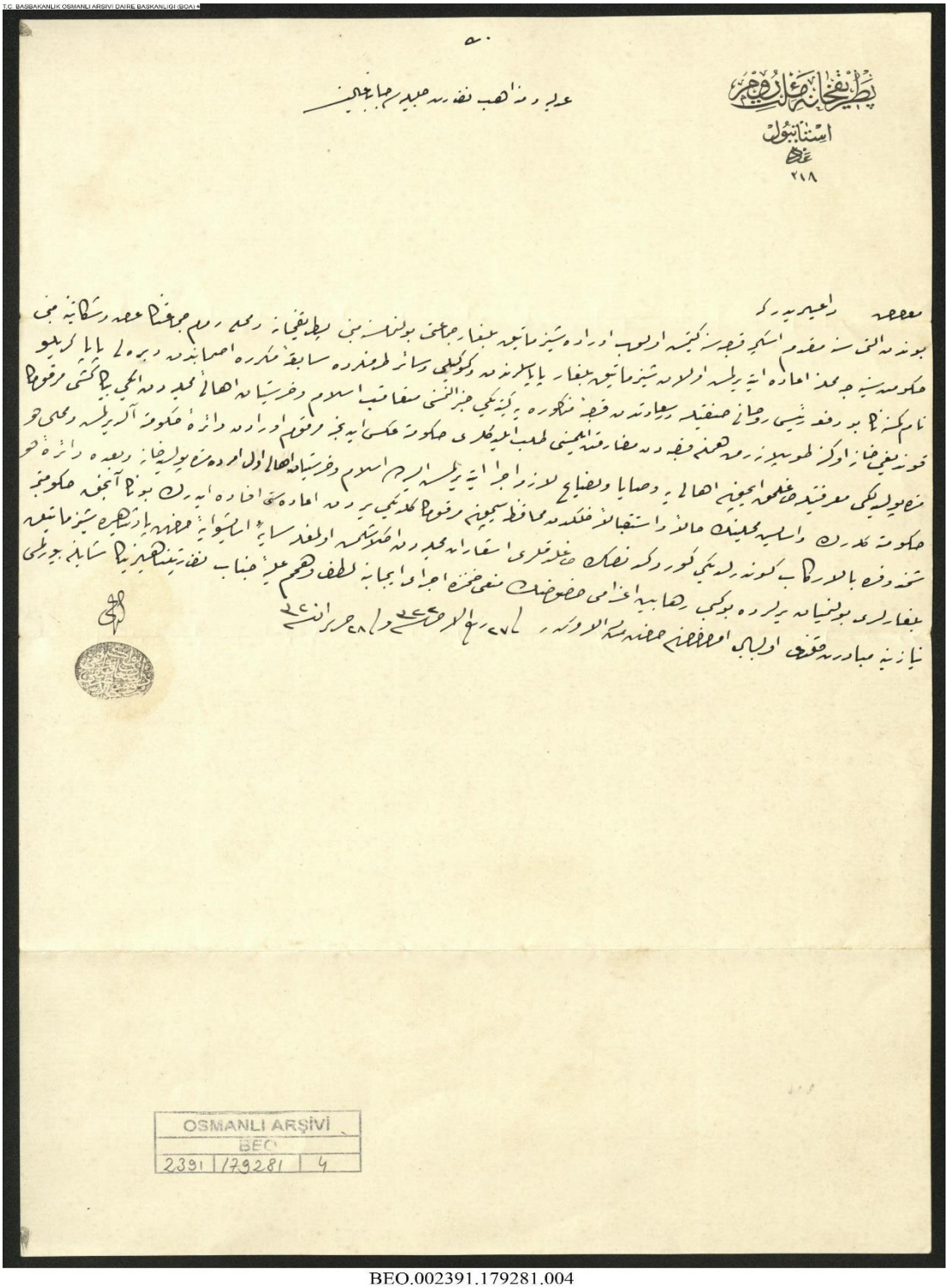
EK 13: Patrikhane'nin Gümülcine'deki Bulgar Papaza İlişkin Şikâyeti

ŞD.01924.00021.006

Kaynak: BOA.ŞD.1924.21.6.

Ek 14: Gevgili Bulgar Papazı Kiril Efendi'nin İskeçe'ye Yapacağı Ziyarete İlişkin Patrikhane'nin Şikâyeti

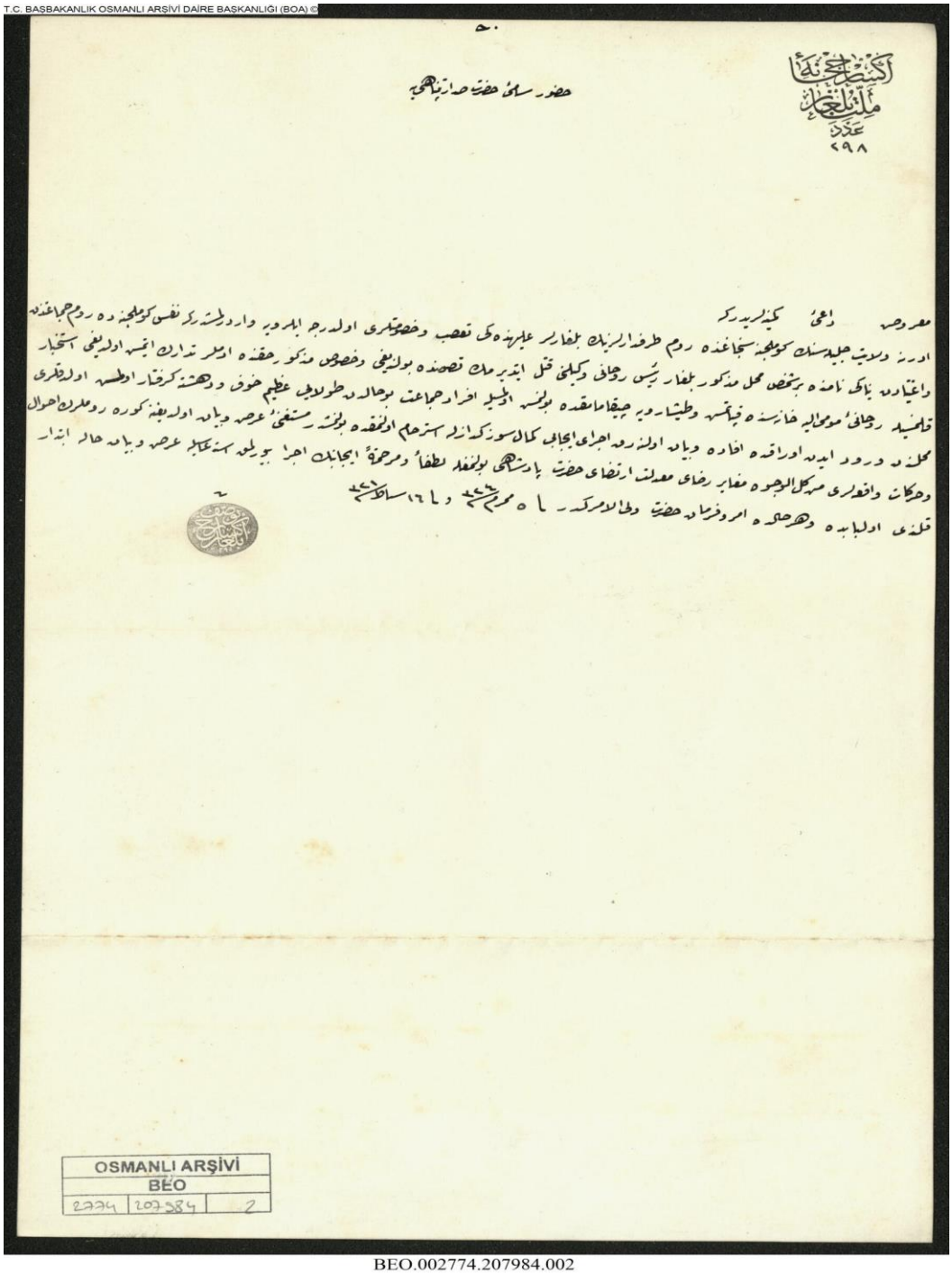

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
2391 | 179281 | 4

BEO.002391.179281.004

Kaynak: BOA.BEO.2391.179281.4.

EK 15: Bulgar Eksarhı'nın Gümülcine'deki Rumların Bulgarlar Aleyhindeki Hareketlerinin Önüne Geçilmesi Talebi

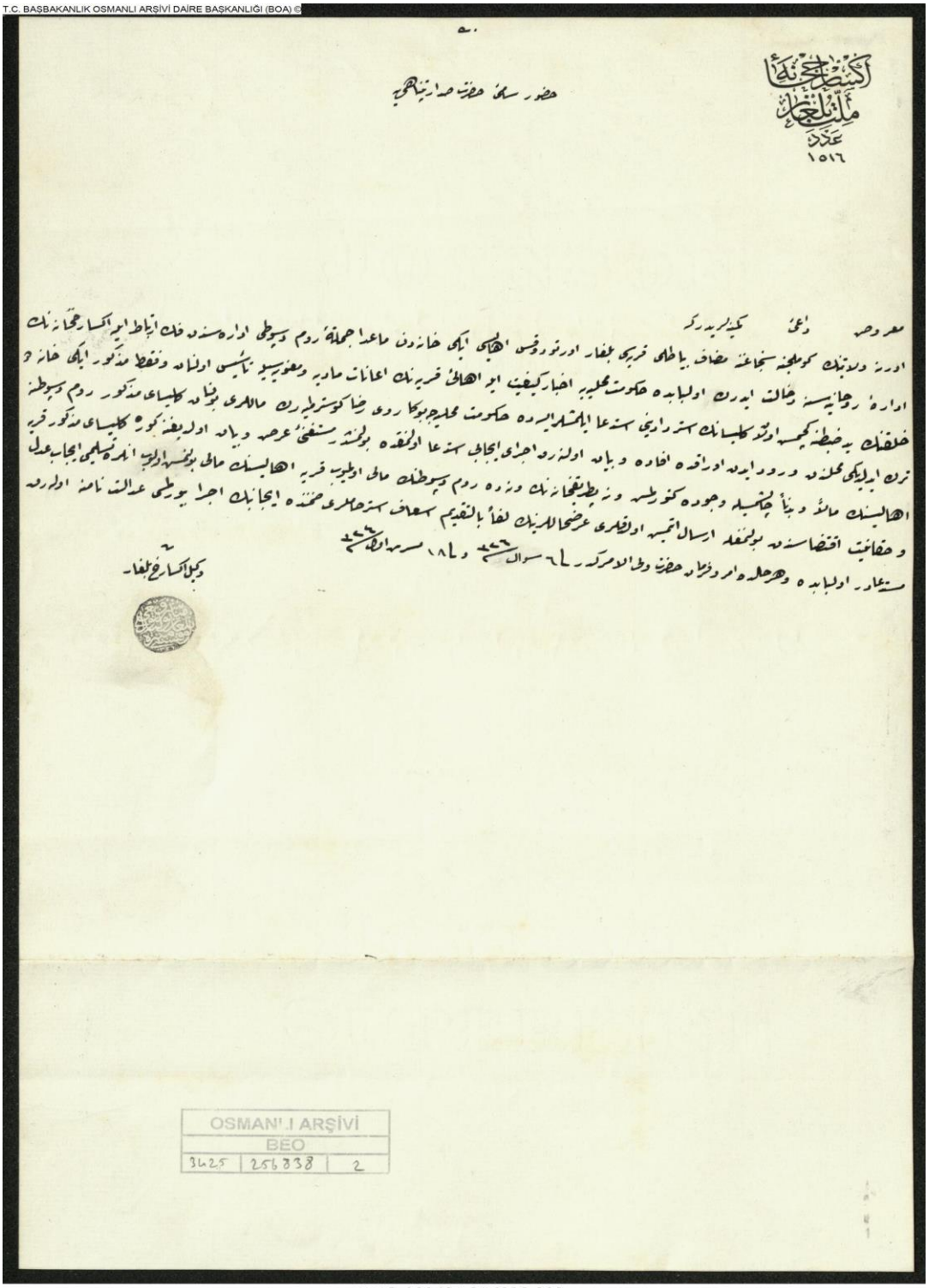

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
2774 | 207984 | 2

BEO.002774.207984.002

Kaynak: BOA.BEO.2774.207984.2.

EK 16: Bulgar Eksarhı'nın Gümülcine'nin Bayatlı Köyünde Bulunan Kilisenin Bulgarlara Verilmesi Talebi

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

OSMANLI ARŞİVİ
BEO
3425 | 256838 | 2

BEO.003425.256838.002

Kaynak: BOA.BEO.3425.256838.2.